

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
ของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ
INTEGRATING BUDDHADHAMMA IN ACADEMIC EXCELLENCE
ADMINISTRATION OF PRIMARY SCHOOLS
IN SAMUTPRAKAN PROVINCE

พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปภสฺสโร)

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
ของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ

พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปภสฺสโร)

ดุขฎฐินิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๐

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

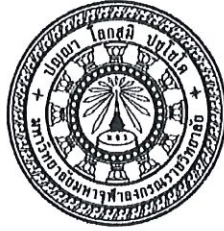
Integrating Buddhadhamma in Academic
Excellence Administration of Primary
Schools in Samutprakan Province

Phrakrukosonphattanaporn (Ruhtchaphon Pabhassaro)

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for the Degree of
Doctor of Philosophy
(Buddhist Educational Administration)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2017

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับดุษฎีนิพนธ์
เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษา
จังหวัดสมุทรปราการ” เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

(พระมหาสมบรูณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบดุษฎีนิพนธ์

(พระเมธาวิไนยรส, ผศ.ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ.ดร.อุทัย สติมัน)

กรรมการ

(รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย)

กรรมการ

(รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปุ)

กรรมการ

(ผศ.ดร.สิน งามประโคน)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมดุษฎีนิพนธ์

รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปุ

ประธานกรรมการ

ผศ.ดร.สิน งามประโคน

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระครูโกศลพัฒนารณ)

ชื่อคุณนิพนธ์ : การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
ของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ

ผู้วิจัย : พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปภัสสโร)

ปริญญา : พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พุทธบริหารการศึกษา)

คณะกรรมการควบคุมคุณนิพนธ์

: รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู, ป.ธ.๔, พธ.บ. (มนุษยสงเคราะห์ศาสตร์),
M.A. (Political Science), Ph.D. (Social Science)

: ผศ.ดร.สิน งามประโคน, พธ.บ. (การบริหารการศึกษา), M.A. (Educational
Administration), Ph.D. (Educational Administration)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑ กันยายน ๒๕๖๐

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องมีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ๓) เพื่อบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ โดยใช้การวิจัยแบบเชิงคุณภาพ เริ่มต้นด้วยการศึกษาแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนาด้วยแบบสอบถามความคิดเห็นจากบุคลากรในโรงเรียน และใช้การสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ และการวิเคราะห์เนื้อหาเพื่อนำมาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

ผลการวิจัย พบว่า

๑. แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา โดยการพัฒนาหลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการศึกษา การจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ เป็นกรอบงานวิจัยที่จัดระบบของความรู้หรือข้อมูลและเหตุการณ์เรียนรู้ที่ซับซ้อน โดยใช้สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ช่วยในการเรียนรู้ซึ่งครู และนักเรียนเป็นผู้ใช้ เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพในการเลือกสื่อการเรียนการสอน มีนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ให้นักเรียนมีแนวคิดความเป็นของตัวเอง กล้าแสดงออกทางความคิด ทางร่างกาย และจิตใจ มีความเป็นภาวะผู้นำในการร่วมทำกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความสามัคคีกัน มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ว่าตัวเองเป็นนักเรียน มีการวัดผลและประเมินผลเป็นกิจกรรมทางวิชาการที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้ทราบว่าการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามความมุ่งหมายของหลักสูตร

๒. หลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ คือ หลักอริยปาท ๔ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศโดยบูรณาการกับหลักสูตร การเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนและการวัดผลและประเมินผล

๓. บุรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน ประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ พบว่า ด้านหลักสูตร สามารถบูรณาการด้วยการพิจารณา หลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางสอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน ภูมิปัญญาท้องถิ่น ด้านการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้นกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้วยการประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้นและร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนท้องถิ่นมากขึ้น และด้านการวัดผลและประเมินผล สามารถบูรณาการด้วยการ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผล ให้ชัดเจนมากขึ้นเพื่อพัฒนาการบริหารวิชาการของโรงเรียนให้ดีขึ้น

Dissertation Title : Integrating Buddhadhamma in Academic Excellence
Administration of Primary Schools in Samutprakan Province
Researcher : Phrakrukosonphattanaporn (Ruhtchaphon Pabhassaro)
Degree : Doctor of Philosophy (Buddhist Educational Administration)
Dissertation Supervisory Committee
: Assoc. Prof. Dr. Somsak Boonpoo, Pali IV, B.A. (Social Welfare),
M.A. (Political Science), Ph.D. (Social Science)
: Asst. Prof. Dr. Sin Ngamprakhon, B.A. (Educational Administration),
M.A. (Educational Administration), Ph.D. (Educational Administration)
Date of Graduation : September 1, 2017

Abstract

The objectives of this research were: 1. to study concepts and academic excellence administration according to Buddhism, 2. to study Buddhist in academic excellence administration, and 3. to integrate BuddhaDhamma in academic excellence administration of primary schools in Samutprakan province. The mixed research methods were used in the study by collecting the data from documents, school personnel's opinions by questionnaires, and in-depth interview with experts.

The results of the study found that:

1. In the concept and Buddhist administration for academic excellence, the curriculum development was important to education management, led teaching and learning to the goal of learning, and was used as the frame of knowledge management. The use of instructional media was to help teach and learning in effectiveness. The student-centered teaching method encouraged students to be active, dare to express their ideas, verbal expressions and physical action and leadership. Activities helped students with unity and responsibility. Testing and evaluation was to indicate the achievement of curriculum.

2. The Buddhist principle in academic excellence administration was Iddhipada by integrating in curriculum, teaching and learning, instructional media, and testing and evaluation.

3. Integration of Buddhadhamma in academic excellence administration; In curriculum, the core curriculum should be relevant to learners' capability and local wisdom, In teaching and learning, learner-centered learning process could encourage students to think, do and learn by themselves, In instructional media, modern technology should be mixed with local medial, and In testing and evaluation, criteria in testing and evaluation should be clear and understandable.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่อง การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี ก็เนื่องด้วยได้รับการช่วยเหลือสนับสนุน เอื้อเฟื้อเกื้อกูล เมตตาอนุเคราะห์ จากท่านผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญ ผู้วิจัยขอขอบคุณและอนุโมทนาขอบคุณทุกท่านมา ณ โอกาสนี้

ขอเจริญพรขอบคุณ รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู และ ผศ.ดร.สิน งามประโคน ที่ได้เมตตากรุณาเสียสละเวลาอันมีค่าช่วยตรวจสอบความถูกต้องทั้งด้านภาษา เนื้อหา ระเบียบวิธี และเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัยทั้งให้ข้อเสนอแนะ และให้การแนะนำตั้งแต่เริ่มต้นจนสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

ขออนุโมทนาขอบคุณคณาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้คำแนะนำเกี่ยวกับเครื่องมือและผู้ทรงคุณวุฒิในการให้คำแนะนำสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ประชาพิจารณ์ (Public Hearing) และสอบป้องกันวิทยานิพนธ์

อนึ่ง ผู้วิจัยขออนุโมทนาขอบคุณผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา จังหวัดสมุทรปราการ ที่ได้อนุเคราะห์ให้ข้อมูลในการสัมภาษณ์

ขอกราบขอบคุณพระอาจารย์ทุกรูป และเจริญพรคณาจารย์คณะครุศาสตร์ทุกท่านตลอดจนเจ้าหน้าที่ทุกท่าน ที่ได้ให้ความรู้ประสิทธิประสาทวิทยาการ และประสบการณ์ รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเฟื้อ ถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ และเป็นกำลังใจให้แก่ผู้วิจัยตลอดมา คุณความดีการทำประโยชน์ใดๆ อันเกิดจากวิทยานิพนธ์นี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาเป็นกตเวทิตาคุณแต่มารดา บิดา ญาติกาสาโยลิต มิตรสหายผู้เป็นที่รัก เพื่อนสหธรรมิกร่วมชั้นเรียนทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ ที่เป็นกำลังใจและให้การสนับสนุนในทุกๆ เรื่องรวมทั้งผู้มีอุปการคุณทุกท่าน

พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปภสฺสโร)

๒ มีนาคม ๒๕๖๐

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญแผนภูมิ	ญ
 บทที่ ๑ บทนำ	 ๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๓
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๔
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๕
๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๖
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๖๗
๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย	๗๓
๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ	๗๓
 บทที่ ๒ แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา	 ๗๔
๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร	๗๔
๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักอริยบท ๔	๘๔
๒.๓ การบริหารงานวิชาการ	๙๔
 บทที่ ๓ บุรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	 ๑๑๗
๓.๑ หลักพุทธธรรม : อริยบท ๔	๑๑๗
๓.๒ การประยุกต์หลักอริยบท ๔ ในการบริหารงานวิชาการ	๑๓๓
๓.๓ การบริหารสู่ความเป็นเลิศ	๑๓๗
๓.๔ บุรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	๑๔๐

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๔ ผลการวิจัย	๑๔๓
๔.๑ แนวคิดการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา	๑๔๓
๔.๒ บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	๑๕๒
๔.๓ วิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ	๑๕๖
บทที่ ๕ สรุปผล อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	๑๖๐
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๖๐
๕.๒ การอภิปรายผล	๑๖๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๖๘
บรรณานุกรม	๑๗๐
ภาคผนวก	๑๗๗
ภาคผนวก ก แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๗๘
ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๘๒
ภาคผนวก ค ผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม	๑๘๓
ภาคผนวก ง รูปภาพลงพื้นที่สัมภาษณ์	๑๙๐
ประวัติผู้วิจัย	๑๙๕

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การพัฒนาความเจริญก้าวหน้าของประเทศไทยนั้น คนถือว่าเป็นหัวใจที่สำคัญที่สุดของการพัฒนา^๑ โดยเฉพาะโรงเรียนประถมศึกษาหัวใจสำคัญของการบริหารจัดการศึกษาที่มีคุณภาพของโรงเรียน ต้องมีเป้าหมายชัดเจนในการสร้างโอกาสทางการศึกษาให้กับเด็กและเยาวชน ให้ได้รับการศึกษาขั้นพื้นฐานที่มีคุณภาพได้ตามมาตรฐานทางการศึกษาแห่งชาติและสอดคล้องกับความต้องการของชุมชนท้องถิ่นในสังคม และ เป็นที่ยอมรับและศรัทธาของนักเรียน ผู้ปกครองและชุมชน โดยมีผลมาจากแนวทางการบริหารจัดการโรงเรียนสู่คุณภาพ คือหลักการบริหารจัดการ วัตถุประสงค์ของโรงเรียน พันธกิจโรงเรียน กลยุทธ์ของโรงเรียน เงื่อนไขของความสำเร็จ คือ การบริหารแบบมีส่วนร่วม และบริหารผลสำเร็จอย่างสมดุล โดยใช้การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานผลิตนักเรียนมีคุณภาพมีผลจากสมรรถนะของผู้บริหารและครูที่สามารถจัดการศึกษาจนเกิดผลผลิตที่สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น แข่งขันได้ในระดับสากล ผู้เรียนมีคุณภาพมาตรฐานชาติ สามารถพัฒนาสู่มาตรฐานสากล บนพื้นฐานของความเป็นไทย มีการจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่เอื้อต่อการพัฒนาศักยภาพผู้เรียนและมีความเป็นประชาธิปไตย

แนวคิดดังกล่าวเป็นเหตุผลที่ดี รัฐบาลพยายามพัฒนาการศึกษาแห่งชาติให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของกระแสนิยมในยุคความเจริญด้านเทคโนโลยีและนวัตกรรมใหม่ๆ เป็นเหตุให้การบริหารการศึกษาต้องมีการปฏิรูปการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องเพราะ ในปัจจุบันมีปัญหาทางด้านการบริหารจัดการเป็นอย่างมาก ทั้งที่เกิดกับผู้บริหาร ครู ผู้ปกครองและปัญหาที่เกี่ยวกับนักเรียน ซึ่งปัญหา ซึ่งปัญหาดังกล่าวเกี่ยวกับความประพฤติด้านจริยธรรมที่เสื่อมโทรม อันเป็นอุปสรรคต่อความเจริญก้าวหน้าในการพัฒนาโรงเรียน^๒ ในปีการศึกษาทุกปีจะมีปัญหาทางด้านการส่งเสริมจริยธรรมนักเรียนที่สะท้อนให้เห็นถึง ความเสื่อมถอยทางด้านจิตใจและจริยธรรมเป็นอย่างมาก นับว่ามีผลกระทบต่องานของนักเรียนเป็นอย่างมาก จากดังกล่าวจะเห็นว่าโรงเรียนมีปัญหาทางด้านการส่งเสริมจริยธรรมที่ซับซ้อนและเกิดปัญหาที่เพิ่มพูนหลายด้านในโรงเรียนการบริหารงานวิชาการโรงเรียนของประถมศึกษา ผู้บริหารจะต้องจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาโดยจัดการศึกษาให้ได้มาตรฐานตามที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้โดยมีมาตรฐานรองรับว่าทุกโรงเรียนจะต้องได้รับการประกันคุณภาพทั้ง ๓ ด้าน คือ มาตรฐานด้านผู้เรียน มาตรฐานด้านครู และมาตรฐานด้านผู้บริหาร ซึ่งในมาตรฐานด้านผู้เรียนข้อที่หนึ่งที่ต้องได้รับการประกันคุณภาพเป็นอันดับแรก คือ นักเรียนดี เก่งและ มีความสุข

^๑ วัชรพงศ์ ถิ่นแสนดี, “การพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมนักเรียนสิงห์สะอาด อำเภอสหพันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๐).

^๒ ดวงเดือนพันธุ์นาวัน, จริยธรรมของเยาวชนไทย: รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร: พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๒๐), หน้า๑.

สำหรับโรงเรียนประถมศึกษา ปัจจุบันได้จัดการศึกษาโดยได้กำหนดให้นักเรียนในสังกัด มีความรู้ ความคิด ความสามารถ ความดีงาม และความรับผิดชอบต่อตนเอง สังคม และประเทศชาติ อีกทั้งยังได้กำหนดแผนงานในการส่งเสริมให้นักเรียนมี จริยธรรม มีระเบียบวินัย และมีจิตสำนึกในความเป็นไทย และการบริหารจัดการทางการศึกษาจะให้ประสบความสำเร็จได้ตามวัตถุประสงค์ดังกล่าว นั้น ผู้ที่มีส่วนสำคัญในโรงเรียนการความสุขโดยไม่เน้นเป้าหมายแต่เพียงแคให้จัดการศึกษาตามหลักสูตร หรือตามแนวทางการจัดการศึกษาในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ เท่านั้น แต่ผู้บริหารจะต้องดำเนินการในการบริหารงานวิชาการของโรงเรียนประถมศึกษา บูรณาการกับหลักพระพุทธศาสนา ในด้านการวางแผนงานด้านวิชาการ การจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา การพัฒนาหลักสูตรของสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผล และดำเนินการเทียบโอนผลการเรียน ๗) การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษาในสถานศึกษา การพัฒนาและส่งเสริมให้มีแหล่งเรียนรู้ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในและมาตรฐานการศึกษา การส่งเสริมชุมชนให้มีความเข้มแข็งทางวิชาการ และการจัดทำระเบียบและแนวปฏิบัติเกี่ยวกับงานด้านวิชาการของสถานศึกษา และใช้สื่อเทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ซึ่งตรงกับแนวความคิดของ กิตติมา ปรีดีติลล ที่ให้ความหมายของการบริหารสถานศึกษาไว้ว่า “การบริหารสถานศึกษา คือ การจัดดำเนินการทุกอย่างในสถานศึกษา ตั้งแต่การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารอาคารสถานที่ การบริหารธุรการและการเงิน การบริหารกิจการนักเรียน และนักศึกษา และการบริหารงานด้านความสัมพันธ์ชุมชน”^๔ จากแนวความคิดของ กิตติมา ปรีดีติลล ดังกล่าวจะเห็นว่าผู้บริหาร ครู และผู้ปกครองโรงเรียนประถมศึกษาจะต้องร่วมมือกันในการแก้ปัญหา จริยธรรมนักเรียนในสถานศึกษา ให้สอดคล้องกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษาตามมาตรฐานที่กระทรวงศึกษาธิการได้กำหนดไว้ โดยมีมาตรฐานรองรับ และสถานศึกษาจะต้องได้รับการประกันคุณภาพทั้ง ๓ ด้าน คือ ด้านมาตรฐานผู้เรียน ด้านมาตรฐานครู และด้านมาตรฐานของผู้บริหาร เป็นต้น

รัฐบาลได้ประกาศระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วย “การสร้างระบบบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี พ.ศ.๒๕๔๒” โดยอ้างถึงเหตุที่ทำให้ต้องออกระเบียบนี้ไว้ว่าภาวะวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้นอย่างรุนแรงมีสาเหตุส่วนหนึ่งมาจากการหย่อนประสิทธิภาพของกลไกการบริหารกิจการบ้านเมืองการบริหารราชการกำหนดนโยบายสาธารณะและการทุจริตประทุพผิตมิชอบในวงราชการอันเป็นความรับผิดชอบของภาคราชการทั้งฝ่ายบ้านเมืองและฝ่ายประจำขณะเดียวกันในภาคประชาชนอันเป็นพลังสำคัญก็มีความจำเป็นที่จะต้องสร้างความตื่นตัวและความรับผิดชอบต่อสังคมตลอดจนตระหนักในสิทธิและหน้าที่ของแต่ละฝ่ายเพิ่มขึ้นหากความอ่อนแอและหย่อนประสิทธิภาพดังกล่าวไม่ได้รับการจัดการแก้ไขอย่างแท้จริงและรีบด่วนอาจจะก่อให้เกิดความเสียหายร้ายแรงต่อเศรษฐกิจสังคมและการเมืองประเทศยิ่งขึ้น^๕

^๔สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน,แนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๐, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๕๐), หน้า ๑๒.

^๕กิตติมาปรีดีติลล, ทฤษฎีบริหารองค์การ, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์อักษรการพิมพ์, ๒๕๒๙), หน้า ๔๗.

^๖ไชวัฒน์คำชู, ธรรมภิบาลการบริหารการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์น้ำฝน, ๒๕๔๕), หน้า ๒๐.

เหตุผลดังกล่าวจึงได้มีการศึกษาแนวทางสู่ระบบการบริหารหลักธรรมาภิบาล (Good Governance) หรือหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีเป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้สังคมและภาครัฐภาคธุรกิจเอกชนและภาคประชาชนซึ่งครอบคลุมไปถึงฝ่ายวิชาการฝ่ายปฏิบัติการฝ่ายราชการและฝ่ายธุรกิจสามารถอยู่ร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนและเป็นส่วนเสริมความเข้มแข็งหรือสร้างภูมิคุ้มกันแก่ประเทศเพื่อบรรเทาป้องกันหรือแก้ไขเยียวยาภาวะวิกฤติภัยอันตรายที่อาจจะมาในอนาคตเพราะสังคมจะรู้สึกถึงความยุติธรรมความโปร่งใสและความมีส่วนร่วมเป็นต้นอันเป็นคุณลักษณะสำคัญของศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์และการปกครองแบบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขสอดคล้องกับความเป็นไทยและกระแสโลกยุคปัจจุบันนอกจากนั้นการบริหารการศึกษาให้มีคุณภาพนั้นต้องอาศัยผู้บริหารที่มีความรู้ ความสามารถ และมีคุณธรรมที่ดีในการประสานงานให้องค์กรปฏิบัติงานให้บรรลุเป้าหมายสูงสุด

ดังนั้นการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาต้องอาศัยการบูรณาการศาสตร์สมัยใหม่ แนวคิดคิดทฤษฎีทางตะวันตกและหลักพุทธศาสตร์ตลอดถึงแนวคิดในการปฏิรูปการศึกษามาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงทางการศึกษาไปสู่สิ่งที่ดีขึ้นอย่างต่อเนื่องเพื่อให้ได้คนไทยที่มีคุณภาพและมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์เป็นคนดีคนเก่งและมีความสุขการพัฒนาคนไทยให้มีคุณภาพต้องอาศัยการจัดมีบุคลากรมืออาชีพบริหารงบประมาณด้วยความโปร่งใสและใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เพื่อให้กระทรวงศึกษาธิการมีระบบบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพจึงได้ปฏิรูปโครงสร้างและระบบบริหารใหม่กำหนดให้สถานศึกษาเป็นนิติบุคคลมีจุดมุ่งหมายที่สำคัญที่จะทำให้สถานศึกษามีอิสระมีความเข้มแข็งในการบริหารเพื่อให้การบริหารเป็นไปอย่างคล่องตัวรวดเร็วและสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนสถานศึกษาชุมชนท้องถิ่นและประเทศชาติดังนั้นผู้บริหารโรงเรียนจึงจำเป็นต้องจัดระบบการบริหารงานทั้งงานวิชาการงบประมาณบริหารงานบุคคลและบริหารงานทั่วไปให้มีประสิทธิภาพโดยยึดพุทธธรรมหรือหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดีที่ยึดทั้งหลักนิติธรรมหลักคุณธรรมหลักการมีส่วนร่วมหลักความรับผิดชอบต่อหลักความโปร่งใสและหลักความคุ้มค่าเป็นเครื่องมือในการนำวิสัยทัศน์และนโยบายสู่การปฏิบัติ

การบริหารโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดสมุทรปราการเชิงพุทธบูรณาการ เพื่อจัดการเรียนการสอนให้นักเรียนสามารถพัฒนาตนเองให้เข้ากับสภาวะแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงได้ในปัจจุบันให้เป็นผู้มีความรู้มีพื้นฐานทักษะด้านการศึกษาค้นคว้าด้วยตนเอง ผู้บริหารโรงเรียนและครูผู้สอนในโรงเรียนจึงเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารโรงเรียนเป็นผู้นำและเป็นจุดรวมแห่งพลังร่วมของบุคคลในโรงเรียนรวมทั้งเป็นเสมือนหลักชัยในการดำเนินงาน

จากเหตุผลข้างต้นดังกล่าวผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดสมุทรปราการเชิงพุทธบูรณาการโดยต้องการหาคำตอบว่าผู้บริหารโรงเรียนมีพฤติกรรมการใช้ในการนำหลักพุทธธรรมไปบูรณาการในการบริหารอยู่ในระดับใดและบุคลากรทางการศึกษาในโรงเรียนต้องการให้ผู้บริหารพัฒนาพฤติกรรมการบริหารตามหลักพุทธธรรมเป็นอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์การวิจัย

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาดังนี้

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
- ๑.๒.๓ เพื่อบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

๑.๓ ปัญหาที่ต้องการทราบ

การศึกษาค้นคว้าเรื่องนี้มุ่งศึกษาประเด็นปัญหาที่ต้องการทราบดังนี้

- ๑.๓.๑ แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนาเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ หลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการเป็นอย่างไร

๑.๔ ขอบเขตของการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาของการศึกษาเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษาวิจัยได้ดังนี้

๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

ผู้วิจัยได้กำหนดเนื้อหาของการศึกษาซึ่งประกอบด้วย แนวคิด ทฤษฎี และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับรูปแบบการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดสมุทรปราการเชิงพุทธบูรณาการใน ๔ ด้านตามกรอบแนวคิดของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งว่าด้วยแนวทางการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาให้คณะกรรมการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาและสถานศึกษา ตามกฎกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ และวิธีการกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษา พ.ศ. ๒๕๕๐ ดังนี้

- ๑) ด้านหลักสูตร
- ๒) ด้านการเรียนการสอน
- ๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน
- ๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล

บูรณาการกับพุทธธรรมเรื่อง อิทธิบาท ๔ คุณเครื่องให้เกิดความสำเร็จ ได้แก่

๑. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในการทำงาน
๒. วิริยะ ความเพียรพยายามในการทำสิ่งนั้น
๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ในการทำงาน

๔. วิมังสา ความไตร่ตรองพิจารณาในการทำงานนั้น

๔.๒ ขอบเขตด้านตัวแปร

ผู้วิจัยได้ใช้ตัวแปรในการวิจัย คือ

๑) การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐาน

จังหวัดสมุทรปราการเชิงพุทธบูรณาการ ซึ่งใช้กระบวนการวิเคราะห์เชิงอธิบาย แบบบรรยายเชิงพรรณนาความจากเอกสารและข้อมูลจากการวิจัยภาคสนาม โดยนำกระบวนการวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์รวบรวมข้อมูล ศึกษาข้อมูล พัฒนาปรับปรุงแผนงานเพื่อให้เหตุผล และการวิเคราะห์ที่เหมาะสมกับเรื่องที่ศึกษา ได้แก่ การบริหารโรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดสมุทรปราการเชิงพุทธบูรณาการใน

๑) ด้านหลักสูตร

๒) ด้านการเรียนการสอน

๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน

๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล

บูรณาการกับพุทธธรรมเรื่อง อิทธิบาท ๔ มุ่งสู่ความเป็นเลิศในการบริหารการศึกษาให้บรรลุเป้าหมาย ได้แก่

๑. ฉันทะ พอใจรักตั้งใจในการบริหารการศึกษา

๒. วิริยะ ความเพียรพยายามในการบริหารการศึกษา

๓. จิตตะ ความเอาใจใส่ในการบริหารการศึกษา

๔. วิมังสา ติดตามการปฏิบัติงานในการบริหารการศึกษา

๔.๓ ขอบเขตด้านประชากร / ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การวิจัยเชิงคุณภาพผู้วิจัยได้ทำการกำหนดประชากรที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ได้แก่ ผู้บริหาร และครูผู้สอนของโรงเรียนการประถมศึกษา

ประชากร โดยผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกด้วยการสุ่มแบบเจาะจง (purposive sampling) โดยสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรมจำนวน ๕ คนโดยเลือกสัมภาษณ์ผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความรู้ความสามารถที่บริหารการศึกษาได้ผลเป็นที่ยอมรับของนักบริหารและนักวิชาการทางการศึกษา

ประเมินคุณภาพ การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ โดยการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ของผู้เชี่ยวชาญทั้งหมด ๘ รูป/คน

๔.๔ ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตด้านพื้นที่ที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาวิจัย ได้แก่ โรงเรียนประถมศึกษาในสังกัดสำนักงานการศึกษาขั้นพื้นฐานจังหวัดสมุทรปราการ จำนวน ๕ โรงเรียน ได้แก่

- ๑) โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้า สมุทรปราการ
- ๒) โรงเรียนป้อมพระจุลจอมเกล้า
- ๓) โรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัยสมุทรปราการ
- ๔) โรงเรียนอนุบาลชุมชนบางบ่อ (บางบ่อ ๑)
- ๕) โรงเรียนวัดเสาธงกลาง

๔.๕ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัย เริ่มศึกษาตั้งแต่ เดือนพฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๕๘ ถึงเดือน ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๙

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การนิยามศัพท์เฉพาะในการศึกษาวิจัยนั้นผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาเป็นตัวแปรในการศึกษาดังต่อไปนี้

การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ หมายถึง การนำหลักพุทธธรรมเรื่องอิทธิบาท ๔ มาเป็นแรงพลังในการบริหารการศึกษาประกอบด้วย

- ๑) ฉันทะ พอใจรักใคร่ในการบริหารการศึกษา
- ๒) วิริยะ ความเพียรพยายามในการบริหารการศึกษา
- ๓) จิตตะ ความเอาใจใส่ในการบริหารการศึกษา
- ๔) วิมังสา การตรวจติดตามประสิทธิผลในการบริหารการศึกษา โดยนำหลักอิทธิบาท ๔ บูรณาการกับการบริหารวิชาการ ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่

๑) **หลักสูตร** หมายถึง เนื้อหาหรือกิจกรรมต่างๆที่กำหนดขึ้นไว้เป็นแผนแม่บทที่จะจัดให้แก่ผู้เรียน ตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่บูรณาการหลักอิทธิบาท ๔

๒) **การเรียนการสอน** หมายถึง การเรียนการสอนของครูโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการที่บูรณาการหลักอิทธิบาท ๔

๓) **สื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีทางการศึกษา** หมายถึง เครื่องมือที่จัดทำขึ้นเพื่อใช้ในการเรียนการสอนที่มีแนวคิด การปฏิบัติ ให้บรรลุเป้าหมายในการสอนที่ดี โดยบูรณาการหลักอิทธิบาท ๔

๔) **การวัดผลและประเมินผลการศึกษา** หมายถึง กระบวนการพัฒนาปรับปรุงการเรียนรู้ของผู้เรียน และตัดสินว่าผู้เรียนมีความรู้ ทักษะความสามารถ คุณลักษณะอันพึงประสงค์อันเป็นผลมาจากการเรียนการสอนให้บรรลุเป้าหมายตามมาตรฐานการเรียนรู้ ตามเกณฑ์ที่กำหนดของหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานที่บูรณาการหลักอิทธิบาท ๔

๑.๖ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” มีเอกสารที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

๑.๖.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการ

๑) ความหมายของการบูรณาการ

คำว่า “บูรณาการ” เป็นศัพท์บัญญัติทางการศึกษา เดิมใช้คำว่า “บูรณาการรวมหน่วย” เป็นคำบัญญัติให้ตรงกับคำว่า “Integration” ในภาษาอังกฤษ หมายความว่า การรวมหน่วยที่แยกกันเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น หลักสูตรแบบบูรณาการรวมหน่วย ปัจจุบันใช้เพียงคำว่า “บูรณาการ” หมายความว่า การประสานเนื้อหา หลักการ กิจกรรม การฝึก ฯลฯ เข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น การสอนภาษาแบบบูรณาการ ทำให้นักเรียนได้รับความรู้ด้านทักษะต่างๆ ทั้งฟัง พูด อ่าน เขียน ผสมผสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในวิชาเดียวกัน ไม่แยกออกจากกันเป็นหลายวิชาดังแต่ก่อน^๖

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)^๗ ให้คำนิยามคำว่า “บูรณาการ” (Integration) ค่อนข้างจะสอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถานว่า “หมายถึง การนำสิ่งที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม (The whole) โดยท่านได้ยกประเด็นพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มาอธิบายเพิ่มเติมว่า “ถ้าศรัทธาในพระพุทธศาสนากับปัญญาในทางวิทยาศาสตร์เป็นไปในทางเดียวกันคือส่งเสริมสนับสนุนซึ่งกันและกันก็จะก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ องค์รวมนี้แหละคือบูรณาการ และเนื่องจากวิทยาศาสตร์ครอบคลุมไปถึงศาสตร์สมัยใหม่ ที่อาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์สร้างระบบความรู้ขึ้นมา เช่น คุศศาสตร์ มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ เราจึงสามารถบูรณาการพระพุทธศาสนาเข้ากับศาสตร์สมัยใหม่ด้วย

ประเด็นที่น่าสนใจคือ ท่านได้ยืนยันว่า “พระพุทธศาสนายังเป็นศาสนาแห่งการบูรณาการที่มีคำสอนครอบคลุมทั้งกฎธรรมชาติฝ่ายรูปธรรม และนามธรรม กฎทุกกฎรวมกันอยู่ภายใต้กฎธรรมนิยาม” และจากตัวแปรดังกล่าวนี้ จึงทำให้ปรัชญาการศึกษาในมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมุ่งส่งเสริมให้ผู้เรียนศึกษาพระพุทธศาสนาแบบบูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ การบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ช่วยทำให้คนเรามิดวงตา ๒ ข้างบริบูรณ์ ดวงตาข้างหนึ่งคือพระพุทธศาสนา ดวงตาอีกข้างคือศาสตร์สมัยใหม่ ใครที่ไม่รู้ทั้งพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่เปรียบได้กับคนตาบอด (อัมพฤกษ์) ใครที่รู้แต่ศาสตร์สมัยใหม่อย่างเดียว จัดเป็นคนตาเดียว (เอกจักษุ) ส่วนใครที่รู้ทั้งพระพุทธศาสนาและศาสตร์สมัยใหม่ จัดเป็นคนสองตา (ทวิจักษุ) นั่นคือมีความรู้แบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่

^๖ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ (กรุงเทพฯ : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), น. ๖๓๔.

^๗ กาญจนา นาคสกุล, **คลังความรู้** ใน www.royin.go.th2th/knowledge/detail.php?ID=56 เข้าถึงเมื่อ ๔ มีนาคม ๒๕๕๗.

^๘ พระธรรมโกศาจารย์, **วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่** (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), น. ๔๙.

ถึงกระนั้น ท่านได้พยายามที่จะแยกแยะประเด็นที่เป็นปัญหาระหว่างการบูรณาการกับการเปรียบเทียบว่า “การศึกษาแบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ไม่ใช่การเปรียบเทียบ เพราะการศึกษาเปรียบเทียบเป็นเพียงวางสิ่งที่เราศึกษาไว้คู่ขนานโดยที่ไม่มีวันบรรจบกัน เช่น เราศึกษาศาสนาเปรียบเทียบโดยไม่คิดรวมศาสนาที่เราศึกษาเข้าด้วยกันแต่อย่างใด แต่การศึกษาแบบบูรณาการเป็นการนำสิ่งที่เราศึกษามาปรับแต่งผสมผสานกันจนก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ ในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ จึงต้องมีการปรับองค์ความรู้ทั้งสองสายให้เชื่อมโยงเข้าหากัน

จากแนวทางดังกล่าว ท่านจึงวิธีการในการบูรณาการพระพุทธศาสนากับวิทยาการหรือศาสตร์สมัยใหม่ว่า วิธีการศึกษาแบบบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่จึงทำได้ ๒ วิธี คือ

วิธีที่ ๑ พุทธวิทยา (Buddhology) หมายถึง การปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนา คือ ใช้พระพุทธศาสนาเป็นตัวตั้ง และนำศาสตร์สมัยใหม่มารับรองเสริมพระพุทธศาสนา วิธีนี้ใช้องค์ความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่มารับรองสนับสนุนพระพุทธศาสนาให้ดูทันสมัย และมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับได้ง่ายขึ้น

วิธีที่ ๒ ธรรมวิทยา (Dhammology) หมายถึง การปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์ คือ ใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้ง และนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมเข้าไปในเนื้อหาของศาสตร์สมัยใหม่ ทั้งนี้ เพราะศาสตร์สมัยใหม่มุ่งแสวงหาความจริงโดยไม่สนใจเรื่องศีลธรรม การนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมให้กับศาสตร์เหล่านั้น ย่อมจะช่วยให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์

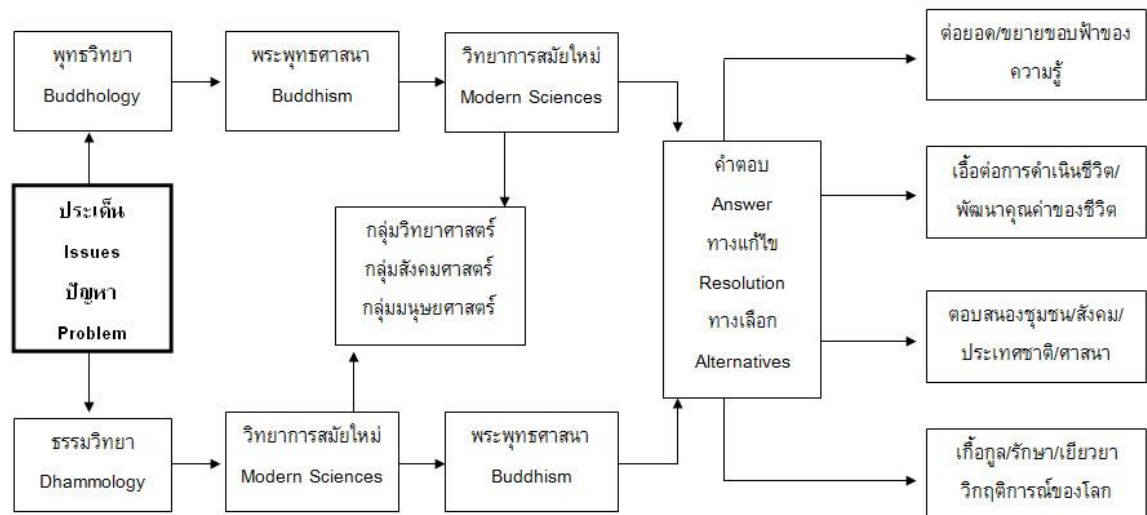
ท่านได้ขยายความคำว่า “ประยุกต์” หมายถึง ปรับใช้ประโยชน์ ดังนั้น วิธีบูรณาการแบบนี้จึงเป็นการศึกษาแบบธรรมประยุกต์ ซึ่งหมายถึงการปรับใช้ธรรมให้เข้ากับสถานการณ์ต่างๆ โดยอาศัยศาสตร์สมัยใหม่เป็นสะพาน วิธีการนอกจากจะทำให้ธรรมอภิปรัชชาคือไม่ล้าสมัย เพราะสามารถปรับเข้ากับวิถีแห่งชีวิตของทุกคนทุกยุคทุกสมัย แล้วยังจะเป็นการช่วยนำศีลธรรมกลับมาสู่โลกนี้อีกด้วย

“ธรรมประยุกต์จะเกิดให้เกิดประโยชน์แก่ชีวิต เนื่องจากธรรมเกี่ยวข้องกับทุกกิจกรรมของชีวิต ธรรมจึงไม่ใช่เรื่องไกลตัวแต่อย่างใด ผู้ที่นำธรรมไปประยุกต์ใช้ในชีวิตอย่างสม่ำเสมอเห็นคุณค่าของพระพุทธศาสนา ประโยชน์นั้นแหละจะทำให้รักษาพระพุทธศาสนาอยู่คู่กับสังคมตลอดไป พระพุทธศาสนาจะอยู่รอดในสังคมใด ก็ต้องปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมนั้น ในทำนองเดียวกัน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยจะอยู่รอดในสังคมโลกด้วยการปรับตัวให้ทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลกด้วยการสร้างความเป็นเลิศทางวิชาการด้านพระพุทธศาสนา ความเป็นเลิศนี้จะเกิดไม่ได้ ถ้าไม่มีการบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ การดำเนินการในลักษณะนี้ย่อมถือว่าสอดคล้องกับปรัชญามหาวิทยาลัยที่ว่า จัดการศึกษาพระพุทธศาสนา บูรณาการกับศาสตร์สมัยใหม่ พัฒนาจิตใจและสังคม”^๙

จากแนวทางการนำเสนอแง่มุมที่เกี่ยวข้องกับวิธีการในการประยุกต์ของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) นั้น สามารถสร้างแผนภูมิเพื่อให้อธิบายให้เห็นถึงการเชื่อมโยงวิธีการกระบวนการ และเป้าหมายในการประยุกต์บูรณาการดังนี้

^๙ พระธรรมโกศาจารย์, วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่, อ่างแล้ว, น. ๕๙.

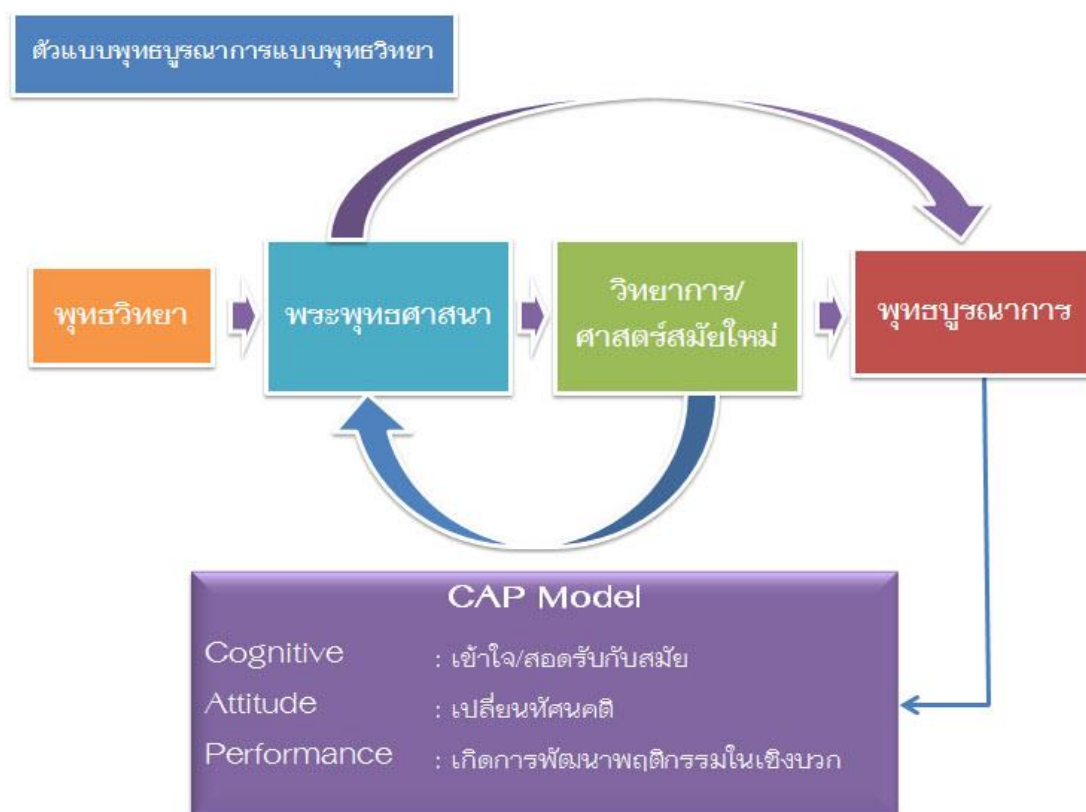
วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่
ตามกรอบของพระพรหมบัณฑิต,ศ.ดร.

แผนภาพที่ ๒.๑ วิธีการบูรณาการพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่ตามแนวคิดของพระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

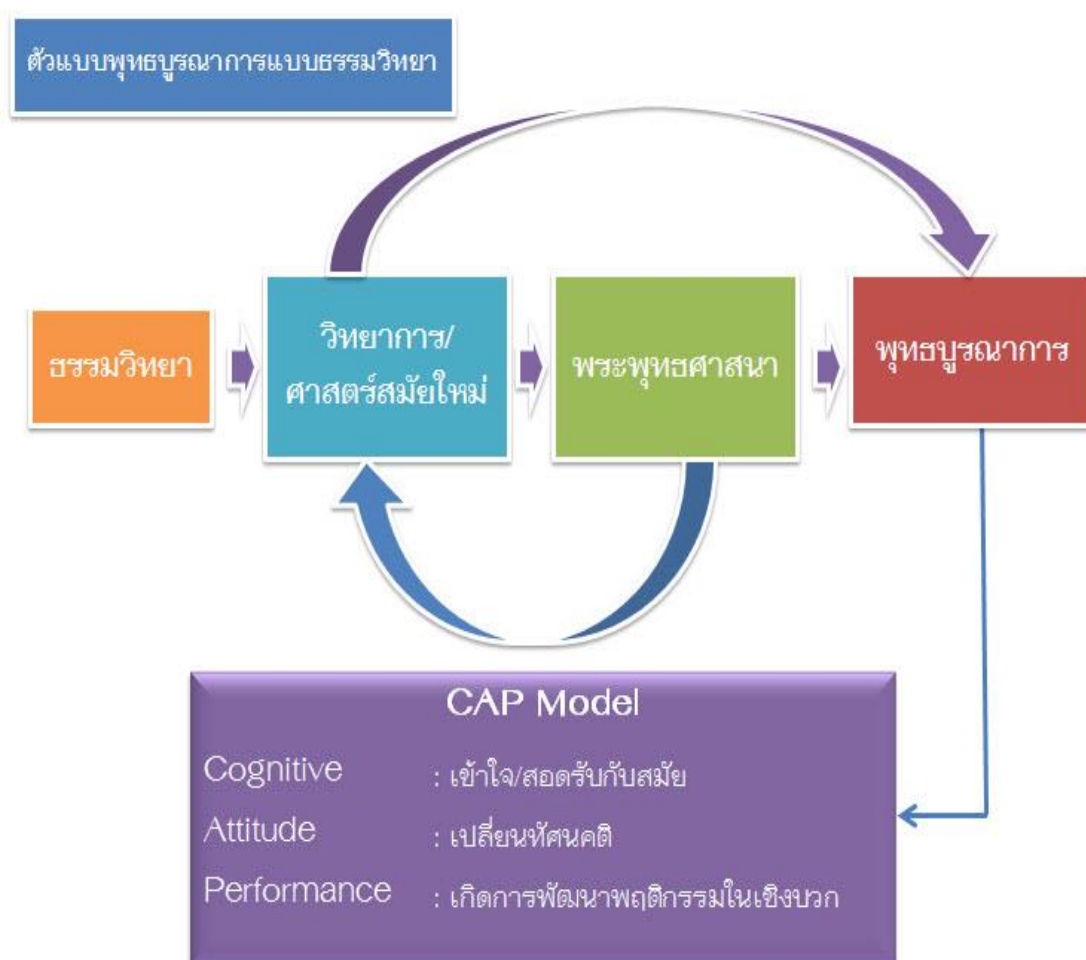
จากแผนภูมิดังกล่าวนั้น วิธีการสร้างตัวแบบในการบูรณาการเช่นนี้จัดได้ว่าเป็น “พระพรหมบัณฑิตวิธี” หรือใช้ภาษาอังกฤษว่า “Brahmapundit’s Method” คุณค่าและผลประโยชน์ที่จะได้รับตามมาจากวิธีวิทยาทั้งสองนั้น คือ จะทำให้วงวิชาการ นักคิด และนักปฏิบัติทั้งหลายได้คำตอบที่สอดคล้องกับสมัย ได้แนวทางในการแก้ไขที่เป็นประโยชน์ และได้ทางเลือกในแนวคิด และการปฏิบัติที่ควรจะเป็นต่อสถานการณ์ต่างๆ ดังรายละเอียดด้านล่าง คือ

(๑) วิธีการบูรณาการแบบพุทธวิทยา (Buddhology) ซึ่งเริ่มต้นจากการกำหนดหรือแสวงหาประเด็น (Issues) และปัญหา(Problems) ทางวิชาการ หรืองานวิจัยที่มีการถกเถียง หรือแสวงหาทางออกที่ควรจะเป็นต่อประเด็นต่างๆ ที่มนุษย์ ชุมชน หรือสังคมสนใจ หลังจากนั้น จึงนำพระพุทธศาสนามาเป็นฐานในการอธิบาย ขั้นตอนต่อไปจึงเข้าสู่กระบวนการของการนำวิทยาการหรือศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบายเสริม โดยมีเจตนาธรรมเพื่ออธิบายสนับสนุนให้พระพุทธศาสนาทันสมัย มีเหตุผล และสอดคล้องกับวิถีความเป็นไปของชีวิตและสังคมมากยิ่งขึ้น ซึ่งวิธีการเช่นนี้ มิได้เจตนาที่จะก่อให้เกิดศีลธรรมปฏิบัติ หรือทำให้พระพุทธศาสนาสูญเสียจุดยืนของตนเอง ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิดังต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๒ ตัวแบบพุทธบูรณาการแบบพุทธวิทยา

(๒) วิธีการบูรณาการแบบธรรมวิทยา (Dhammology) วิธีการนี้มีจุดเริ่มต้นเช่นเดียวกันกับวิธีการของ (๑) การบูรณาการจะเริ่มต้นจากการกำหนดหรือแสวงหาประเด็น (Issues) และปัญหา (Problems) ทางวิชาการ หรืองานวิจัยที่มีการถกเถียง หรือแสวงหาทางออกที่ควรจะเป็นต่อประเด็นต่างๆ ที่มนุษย์ ชุมชน หรือสังคมสนใจ ขั้นตอนต่อไปคือการนำวิทยาการหรือศาสตร์สมัยใหม่มาเป็นตัวตั้ง แต่จุดเด่นในวิธีการที่ ๒ คือ การนำหลักธรรมะในพระพุทธศาสนาตามที่ปรากฏในพระวินัย พระสูตร และพระอภิธรรมมาเป็นฐานในการประยุกต์ใช้ ติความ อธิบาย วิเคราะห์ บูรณาการ และสังเคราะห์ออกเป็นชุดอธิบาย ชุดความคิด หรือชุดความรู้ต่างๆ ดังจะเห็นได้จากแผนภูมิดังต่อไปนี้

รูปแบบที่เหมาะสมต่อการใช้งานในสถานการณ์ต่างๆ (๒) เอื้อต่อการพัฒนาวิธีคิด และการดำเนินชีวิตของกลุ่มคนต่างๆ ที่มุ่งหวังที่จะได้มุมมองและแนวทางไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติ (๓) ตอบสนองครอบครัว ชุมชน และสังคมเพื่อแก้โจทย์ในการปฏิบัติ แก้ไขวิกฤติการณ์ และเสริมสร้างชีวิตและสังคมให้เกิดสันติสุข (๔) เกื้อกูล และเสริมสร้างสันติสุขทั้งมิติการเยียวยา และช่วยเหลือโลกให้เกิดสันติสุข และสิ่งแวดล้อมได้รับการดูแลเอาใจใส่มากยิ่งขึ้น

ข้อสังเกตที่น่าสนใจประการหนึ่งในการศึกษาตามกรอบของการบูรณาการนั้น นิสิต และอาจารย์ทั่วไปมักจะเกิดความสับสน และบางครั้งเกิดข้อถกเถียงว่า หากศึกษาภายใต้กรอบของวิชาพระพุทธศาสนากับวิทยาการสมัยใหม่ มักจะมีมุมมองที่แตกต่างกันระหว่างอาจารย์กับอาจารย์ หรือแม้กระทั่งอาจารย์กับนิสิตในประเด็นของการ “จัดวาง” แนวคิดและทฤษฎีที่ว่าด้วยวิทยาการสมัยใหม่ในสาขาต่างๆ บางครั้งได้รับการจัดวางในบทที่ ๒ และบางครั้งให้มีการนำหลักการทางพระพุทธศาสนาไปไว้ในบทที่ ๒ แล้วนำแนวคิดและทฤษฎีวิทยาการสมัยใหม่ไปอยู่ในบทที่ ๓

๑.๖.๒ ความหมายความสำคัญแนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

สังคมของมนุษย์ เป็นสังคมที่มีการรวมตัวเป็นกลุ่ม หมู่เหล่า เป็นชุมชนขนาดต่างๆ ตั้งแต่หมู่บ้าน ตำบล เมือง และประเทศ จึงจำเป็นต้องมีการจัดระเบียบของสังคม เพื่อให้สามารถดำเนินกิจกรรมด้านต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย เพื่อความอยู่รอดสงบสุข และบังเกิดความก้าวหน้าในชุมชนเหล่านั้น จึงเป็นสาเหตุให้เกิด "สถาบันสังคม และ ระบบการบริหารขึ้นมา สถาบันสังคมที่จัดตั้งขึ้น ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว วัด โรงเรียน และองค์กรอื่นๆ ทั้งภาครัฐ และเอกชน จึงต้องอำนวยความสะดวกหรือบริการเพื่อประโยชน์สุขของสมาชิก และความเจริญของสังคม โดยดำเนินการกิจกรรมที่สังคมมอบหมาย ด้วยการจัดตั้ง "องค์การบริหาร" ที่เหมาะสมกับลักษณะของกิจกรรมนั้นๆ ดังนั้น สังคมกับองค์การบริหาร จึงเป็นสิ่งที่ไม่อาจแยกจากกันได้ ดังเช่น ศาสตราจารย์วิลเลียม ชิฟฟิน (William S. Siffin) ได้กล่าวไว้ว่า หากปราศจากองค์การบริหารแล้วสังคมก็จะมี หากปราศจากสังคมแล้วมนุษย์ก็ไม่อาจจะดำรงชีวิตอยู่ได้ และได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารไว้ดังนี้

๑) การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

๒) ร่วมมือกันทำกิจกรรม

๓) เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน

๔) โดยการใช้กระบวนการ และทรัพยากรที่เหมาะสม^{๑๐}

คำศัพท์ในมิติที่ใช้ในความหมายของการบริหาร มีอยู่สองคำคือ "การบริหาร (Administration) และ การจัดการ (management)" การบริหาร มักจะใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะหรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า การจัดการ ใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน เราจึงเรียกผู้ที่ดำรงตำแหน่งระดับบริหารในหน่วยงานราชการว่า "ผู้บริหาร" ในขณะที่บริษัท ห้างร้าน ใช้เรียกตำแหน่งเป็น "ผู้จัดการ" เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะ และจัดเป็นส่วนงานของทางราชการ จึงใช้เรียกชื่อผู้ดำรงตำแหน่งดังกล่าวว่า "ผู้บริหารการศึกษา" หากปฏิบัติงานเป็นหัวหน้าในสถานศึกษา เรียกว่า "ผู้บริหารสถานศึกษา" ได้มีผู้ให้คำจำกัดความหมายของ "การบริหาร" ในฐานะที่เป็นกิจกรรมชนิดหนึ่ง ดังนี้

๑) Peter F. Drucker: การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น

๒) Harold koontz: การบริหาร คือ การดำเนินงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้โดยการอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของ เป็นปัจจัยในการปฏิบัติงาน

๓) Herbert A. Simon: การบริหาร คือ กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมมือกันดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือหลายอย่างร่วมกัน^{๑๑}

แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารในฐานะที่เป็นวิชาการสาขาหนึ่ง มีลักษณะเป็นศาสตร์โดยสมบูรณ์เช่นเดียวกับศาสตร์สาขาอื่นๆ กล่าวคือ เป็นสาขาวิชาที่มีการจัดระเบียบให้เป็นระบบของการศึกษา มีองค์แห่งความรู้ หลักการ และทฤษฎี ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้า เชิงวิทยาศาสตร์ การ

^{๑๐} วิจิตร ศรีสอ้าน และคณะ, **หลักและระบบบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๔.

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

บริหารจึงเป็นสิ่งที่นำมาศึกษาเล่าเรียนกันได้โดยนำไปประยุกต์ใช้สู่การปฏิบัติ ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งขึ้นอยู่กับความสามารถ ประสบการณ์ และบุคลิกภาพส่วนตัวของผู้บริหารแต่ละคน

คำว่า “บริหาร มาจากคำว่า Administration หรือบางตำราก็ใช้คำว่า Management ตามหนังสือ Webster Dictionary คำว่า Administration มีความหมายเหมือนกับคำว่า Management ฉะนั้น จึงมีการใช้ทั้งสองคำนี้ในลักษณะเดียวกัน แต่คำว่า Management มักจะใช้ในการบริหารองค์การหรือหน่วยงานที่มุ่งในด้านผลกำไร แต่การบริหารในวงการศึกษาก่อนหรือการบริหารงานโครงการสุขภาพในสถานศึกษานี้มีได้มุ่งหวังผลกำไร หรือขาดทุนจึงควรใช้คำว่า Administration จึงจะเหมาะสมกว่า

กมล ภูประเสริฐ ได้กล่าวไว้ว่า “ในปัจจุบันมีคำศัพท์ที่ใช้อยู่สองคำ คือ การบริหาร (Administration) และ การจัดการ (Management) ทั้งสองคำมีความหมายใกล้เคียงกัน แต่นิยมใช้ต่างสถานการณ์กันกล่าวคือ “การบริหาร” มักใช้กับการบริหารกิจการสาธารณะ หรือการบริหารราชการ ส่วนคำว่า “การจัดการ” มักใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน เนื่องจากการศึกษาเป็นกิจการที่มุ่งประโยชน์สาธารณะและจัดเป็นส่วนของราชการ เราจึงใช้คำว่าการบริหารการศึกษา ซึ่งการบริหารหมายถึง บริการประเภทหนึ่งที่จะช่วยให้กลุ่มบุคคลร่วมกันทำภารกิจได้บรรลุตามเป้าหมาย^{๑๒}

เอกชัย กี่สุพันธ์ ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหาร คือกิจกรรมต่างๆ ที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไปร่วมมือกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้”^{๑๓}

กูด (Good) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหารเป็นการวินิจฉัยสั่งงาน การควบคุมและการจัดการในเรื่องเกี่ยวกับงานหรือกิจกรรมของโรงเรียนรวมทั้งการบริหารธุรกิจของโรงเรียน โดยมุ่งให้บรรลุผลตามจุดหมายปลายทางของการศึกษาที่ได้วางไว้ ภาระหน้าที่ดังกล่าวจะเกี่ยวข้องกับครู นักเรียนและบุคลากรอื่นๆ ในโรงเรียน โปรแกรมการศึกษาและโครงการด้านกิจกรรมต่าง ๆ หลักสูตรวิธีสอน วัสดุอุปกรณ์การสอนและการแนะแนว”^{๑๔}

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึงการปกครอง เช่น บริหารส่วนท้องถิ่น, ดำเนินการจัดการ เช่น บริหารธุรกิจ”^{๑๕}

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหารหมายถึงการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น เมื่อว่าตามคานิยามนี้ การบริหารในพระพุทธานุศาสน์เริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดง

^{๑๒} กมล ภูประเสริฐ และคณะ, การบริหารและการจัดการวัดผลและประเมินผลการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

^{๑๓} เอกชัย กี่สุพันธ์, หลักการบริหารการศึกษาทั่วไป, (กรุงเทพมหานคร: ภาควิชาการบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๒.

^{๑๔} Good, อ่างใน ขวลิศ พุทธรังศรี, การบริหารโครงการสุขภาพในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส. พรีนติ้งเฮาส์, ๒๕๒๘), หน้า ๗.

^{๑๕} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๕๒, (กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์, ๒๕๕๖), หน้า ๖๐๙.

พระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสังฆรัตนะขึ้น เมื่อมีพระสังฆรัตนะเกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์^{๑๖}

วากเนอร์ และโฮลเลนเบค (Wagner & Hollenbeck) ให้ความหมายของการบริหารจัดการไว้ว่า “การบริหารเป็นกระบวนการวางแผนการจัดองค์การ การดำเนินงานและการควบคุมเพื่อความสำเร็จตามเป้าหมาย”^{๑๗}

โฮล (Holt) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “การบริหาร เป็นศิลปะของการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งพร้อมด้วยกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การเป็นผู้นำและการควบคุม”^{๑๘}

จันทรานี สงวนนาม ได้ให้แนวคิดไว้ สรุปได้ว่า “การบริหาร เป็นเรื่องของการทำกิจกรรมโดยผู้บริหารและสมาชิกในองค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพด้วยการใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด”^{๑๙}

สรุปว่า การบริหาร มีความหมายได้หลายนัย ขึ้นอยู่กับว่า จะพิจารณาการบริหารจากแง่มุมใด ส่วนใหญ่จะพิจารณาจากฐานคิดที่ว่า การบริหารเป็น กิจกรรม หรือมิฉะนั้นก็เป็นกระบวนการ แต่ไม่ว่าจะคิดจากฐานคิดใดความหมายของการบริหารจะครอบคลุมในสามเรื่องต่อไปนี้ คือ เป้าหมาย บุคลากร และทรัพยากรต่างๆ การบริหารจัดเป็นศาสตร์แขนงหนึ่ง ในทางสังคมศาสตร์ที่นำเอาหลักการ และทฤษฎีต่างๆ ทางมานุษยวิทยา สังคมวิทยา จิตวิทยาและพฤติกรรมศาสตร์มาใช้ อย่างไรก็ตามการบริหารจะอาศัยแต่ศาสตร์เพียงอย่างเดียวไม่ได้ แต่ต้องอาศัยศิลป์ควบคู่ไปด้วย คือต้องสามารถประยุกต์ความรู้ต่างๆ ทางการบริหารให้เข้ากับสถานการณ์ที่เป็นจริง นอกจากนั้นการบริหารถือว่าเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งความรู้ ความสามารถและทักษะเฉพาะด้านสูง ผู้ที่มีบทบาทและรับผิดชอบการบริหารก็คือผู้บริหาร เพราะเป็นผู้ที่มีอำนาจสูงสุดในการกำหนดเป้าหมาย ทิศทางขององค์การ และนำองค์การไปสู่เป้าหมาย แต่การบริหารของผู้บริหารจะมีประสิทธิภาพเพียงใดนั้น ขึ้นอยู่กับพฤติกรรมการบริหารของผู้บริหารเอง พฤติกรรมการบริหารนี้จะถูกกำหนดโดยปัจจัยที่สำคัญสองประการ คือ การศึกษาอบรม และประสบการณ์ของผู้บริหาร ดังนั้นผู้ที่จะเป็นผู้บริหารจึงควรเป็นผู้ที่ได้รับการศึกษาฝึกอบรมทางด้านการบริหารเสียก่อน เพื่อช่วยให้เขาคิดอย่างผู้บริหารเป็น นอกจากนั้นผู้บริหารยังต้องมีทักษะหรือความสามารถในด้านมนุษยสัมพันธ์ และด้านเทคนิคบางอย่างด้วย เพื่อเสริมสมรรถภาพการบริหารให้สูงขึ้น

การบริหารเป็นปัจจัยสำคัญที่มีความจำเป็น และน่าศึกษาอย่างยิ่ง โดยเฉพาะพิจารณาในฐานะที่เราเป็นสมาชิกของสังคม แท้จริงแล้วบทบาทและความสำคัญของการบริหารนั้นมีควบคู่มา กับอารยธรรม และการดำรงชีพของมนุษย์ทีเดียว เพราะเมื่อมนุษย์รวมกันอยู่เป็นหมู่เป็นกลุ่มมีหัวหน้าปกครองบังคับบัญชา มีการแบ่งงานกันทำ ตามลักษณะความรู้ความสามารถมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันในระหว่างพวกและเผ่าเดียวกัน โดยมีจารีตประเพณีและวัฒนธรรมเป็นเครื่องกำกับความ

^{๑๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙, Ph.D.), **พุทธวิธีในการบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^{๑๗} Wagner, J.A., & Hollenbeck, J.R., **Management of organization behavior**, (New Jersey: Prentice Hall, 1995), p. 74.

^{๑๘} Holt, D.H. **Management printciples and practices**, (New Jersey: Prentice – Hall, 1993), p. 3.

^{๑๙} จันทรานี สงวนนาม, **ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร: บุ๊คพอยท์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

ประพติของกลุ่มชนเหล่านั้น เมื่อกลุ่มสังคมขยายตัวเติบโตขึ้น มีความซับซ้อนมากขึ้น มนุษย์ก็เริ่มสร้างและวางระเบียบ กฎเกณฑ์ ข้อบังคับต่างๆ ขึ้น โดยเรียนรู้จากประสบการณ์และความเชื่อถือ ทั้งนี้ก็โดยมุ่งหวังที่จะให้เกิดความสำเร็จเรียบร้อยขึ้นในองค์การและเกิดความสงบสุขขึ้นในสังคมนั้น อาจสรุปถึงความเจริญเติบโตและความสำคัญของการบริหารได้ดังนี้ คือ

๑. การบริหารนั้นได้เจริญเติบโตควบคู่มากับการดำรงชีพของมนุษย์และเป็นสิ่งช่วยให้มนุษย์ดำรงชีพอยู่ร่วมกันได้อย่างผาสุก

๒. จำนวนประชากรที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว เป็นผลทำให้องค์การต่าง ๆ ต้องขยายงานด้านบริหารให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๓. การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม ความก้าวหน้าทางวิทยาการ (Technology) ในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านอุตสาหกรรม ทำให้การบริหารเกิดการเปลี่ยนแปลงและก้าวหน้าอย่างรวดเร็วยิ่งขึ้น

๔. การบริหารเป็นมรรควิธีที่สำคัญในอันที่จะนำสังคมและโลกไปสู่ความเจริญก้าวหน้า

๕. การบริหารจะช่วยชี้ให้ทราบถึงแนวโน้มทั้งในด้านความเจริญและความเสื่อมของสังคมในอนาคต

๖. การบริหารมีลักษณะเป็นการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคลในสังคม ฉะนั้น ความสำเร็จของการบริหารจึงขึ้นอยู่กับปัจจัยสภาพแวดล้อมทางสังคมและวัฒนธรรมทางการเมือง (Political socio-cultural factor environment) อยู่เป็นอันมาก

๗. การบริหารมีลักษณะต้องใช้การวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องมือ ซึ่งนักบริหารจำต้องคำนึงปัจจัยแวดล้อมต่างๆ และการวินิจฉัยสั่งการนี้เองที่เป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหาร และความเติบโตของการบริหาร

๘. ชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในสำนักงานหรือในครอบครัวย่อมมีส่วนเกี่ยวพันกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีพอย่างฉลาด

๙. การบริหารกับการเมืองเป็นสิ่งคู่กัน ไม่อาจแยกจากกันได้โดยเด็ดขาด ดังที่กล่าวกันว่า “การเมืองกับการบริหารนั้นเปรียบเสมือนคนละด้านของเหรียญอันเดียวกัน (Politics and administration are the two sides of a single coin)” ฉะนั้นการศึกษาวิชาบริหาร จึงต้องคำนึงถึงสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรมทางการเมืองด้วย^{๒๐}

โดยทั่วไปในการบริหารถือว่ามีทรัพยากร (Administration resources) ที่เป็นปัจจัยสำคัญ ๔ ประการคือ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) และการจัดการ (Management) หรือที่เรียกสั้นๆ ว่า ๔ M's

การจัดว่าปัจจัยทั้ง ๔ เป็นปัจจัยพื้นฐานในการบริหารก็เพราะเหตุว่า ในการบริหารทุกประเภทจำเป็นต้องอาศัยคน เงิน วัสดุสิ่งของและวิธีการเป็นองค์ประกอบสำคัญ ไม่ว่าการ

^{๒๐} สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์พระนคร, (กรุงเทพมหานคร: ไทยพัฒนการพิมพ์ธนบุรี, ๒๕๑๘), หน้า ๑๑-๑๒.

บริหารนั้นจะเป็นการบริหารราชการหรือการบริหารธุรกิจก็ตาม เหตุนี้จึงเป็นที่ยอมรับกันว่า ทรัพยากรพื้นฐานในการบริหารมีอยู่ ๔ ประการดังกล่าว

อย่างไรก็ดี ปัจจุบันนี้ได้พิจารณาทรัพยากรการบริหารไปในลักษณะที่มีขอบเขตกว้างขวางมากยิ่งขึ้น และได้อธิบายปัจจัยสำคัญอันพึงถือว่าเป็นทรัพยากรการบริหารเพิ่มขึ้นจากปัจจัย ๔ ประการที่กล่าวมาแล้วอีกด้วย เช่น ศาสตราจารย์ William T. Greenwood ได้ให้ความเห็นว่า ทรัพยากรการบริหารมีอย่างน้อย ๗ ประการ คือ คน เงิน วัสดุสิ่งของ อำนาจหน้าที่ (Authority) เวลา (Time) กำลังใจในการทำงาน (Will) และความสะดวกต่างๆ (Facilities) ทั้งนี้ โดยย้าถึงความสำคัญและความจำเป็นของอำนาจหน้าที่และเวลาในการบริการไว้ว่า ในการบริหารงานนั้นไม่ว่าจะเป็นงานของรัฐหรือเอกชนก็ตาม งานจะไม่สามารถดำเนินไปด้วยดีได้ ถ้าหากปราศจากเสียซึ่งอำนาจหน้าที่ และเช่นกันการบริหารนั้นๆ ก็จะไม่สามารถสัมฤทธิ์ผลด้วยดียังมีคุณค่า หากมิได้กำหนดเวลาไว้ให้เหมาะสมเพียงพอกับประเภทและลักษณะของงานนั้นๆ ส่วนในทางการบริหารธุรกิจได้ให้ความสำคัญเกี่ยวกับปัจจัยของการบริหารเพิ่มเติมต่างออกไปอีกคือ คน (Men) เงิน (Money) วัสดุสิ่งของ (Material) วิธีการ (Method) ตลาด (Market) และเครื่องจักร(Machine) หรือเรียกสั้นๆ ว่า ๖ M's

การที่มีนักวิชาการบางท่านได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมในเรื่องทรัพยากรการบริหารดังกล่าวแล้วนั้น แม้ว่าจะเป็นสิ่งปลุกย่อยไปจากทรัพยากรการบริหารหลักทั้ง ๔ ประการ ดังกล่าวมาแล้วในตอนต้นก็ตาม แต่ก็มีเหตุผลอันสมควรที่จะรับฟัง ดังเช่น กำลังใจในการทำงานก็ดี อำนาจหน้าที่และความสะดวกต่างๆ ในการบริหารงานก็ดี ต่างก็มีความสำคัญด้วยกันทั้งนั้นสุดแต่จะพิจารณาไปในลักษณะปลุกย่อยลึกซึ้งเพียงใดเท่านั้น

กระบวนการบริหาร (Process of Administration) หรือการประกอบการในทางบริหารนี้ ได้มีผู้ให้ความเห็นถึงลำดับขั้นที่สำคัญของกระบวนการบริหารไว้แตกต่าง บางท่านเห็นว่า จะต้องประกอบด้วยการวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุมงาน (Controlling) เป็นต้น จากแนวความคิดที่จะหาวิธีการที่ดีที่สุดในการบริหารงานนี้เอง ศาสตราจารย์ Luther Gulick และศาสตราจารย์ Lyndall Urwick ได้สรุปกระบวนการบริหารไว้ใน “Papers on the Science of Administration” ในปี ๑๙๓๗ ว่า กระบวนการบริหารย่อมประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญ ๗ ประการ หรือที่เรียกกันย่อ ๆ ว่า “POSDCORB Model” ซึ่งอธิบายตามความหมายได้ดังนี้

๑. P = Planning หมายถึง การวางแผนงาน ซึ่งจะต้องคำนึงถึงนโยบาย (Policy) ทั้งนี้ เพื่อให้แผนงานที่วางขึ้นไว้มีความสอดคล้องต้องกันในการดำเนินงาน แผนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องการใช้ความรู้ในทางวิทยาการและวิจารณ์เหตุการณในอนาคต แล้วกำหนดวิธีการโดยถูกต้องอย่างมีเหตุผล เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปโดยถูกต้องและสมบูรณ์ อีกนัยหนึ่ง การวางแผนเป็นการวางแผนโครงการว่ามีหลักการและวัตถุประสงค์อะไรบ้าง การดำเนินโครงการจะทำเมื่อไร ควรมีใครเข้าร่วมโครงการ จะได้วัสดุอุปกรณ์และงบประมาณเท่าไร จากที่ใด ระยะเวลาที่ดำเนินโครงการ และผลที่คาดว่าจะได้รับเมื่อเสร็จสิ้นโครงการแล้ว เช่น จะวางแผนโครงการการปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในสถานศึกษา ก็ควรกำหนดแผนการว่าจะเน้นทางด้านใดก่อน โครงการอื่นที่ตามมาหลังจากนั้นจะใช้เวลาและทรัพยากรอะไรบ้าง หรือถ้าจะวางแผนการจัดบริการด้านสุขภาพของสถาบันก็

ควรกำหนดช่วงเวลาว่าเดือนไหนจะทำอะไรจึงจะเหมาะสมกับระยะเวลาหรือฤดูกาล ควรทำกิจกรรมประเภทใดก่อน หรือหลัง เป็นต้น

๒. O = Organizing หมายถึงการจัดส่วนราชการหรือองค์การ ซึ่งในการศึกษาบางแห่งก็พิจารณารวมไปกับการปฏิบัติงานหรือวิธีการจัดการ ด้วยเรื่องการจัดแบ่งส่วนงานนี้จะต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับการปฏิบัติงาน เช่น การจัดแบ่งงาน (Division of work) เป็น กรม กอง แผนก โดยอาศัยปริมาณ นอกจากนี้การจัดการเป็นวิธีการรวบรวมทรัพยากรต่าง ๆ ที่มีอยู่เข้าด้วยกันเพื่อปฏิบัติงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของการบริหาร การจัดรวบรวมบุคลากรและวัสดุอุปกรณ์ที่จะช่วยดำเนินงานและสนับสนุนงานให้ได้มากที่สุดก่อนที่จะลงมือทำงาน^{๒๑} คุณภาพของงาน หรือจัดตามลักษณะของงานเฉพาะอย่าง (Specialization) ก็ได้ นอกจากนี้อาจพิจารณาในแง่ของการควบคุม (Control) และหรือพิจารณาในแง่หน่วยงาน เช่น หน่วยงานหลัก (Line) หน่วยงานที่ปรึกษา (Staff) หรือบ้างก็แยกเรียกเป็นหน่วยงานหลัก (Line) หน่วยแนะนำหรือที่ปรึกษา (Staff) และหน่วยงานช่วยเหลือหน่วยงานอนุกร (Auxiliary)

๓. S = staffing หมายถึงการจัดหาบุคคลและเจ้าหน้าที่มาปฏิบัติงานให้สอดคล้องกับการจัดแบ่งหน่วยงานที่แบ่งไว้หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งหมายถึงการจัดเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคล เพื่อให้ได้บุคคลที่มีความรู้ความสามารถมาปฏิบัติงานให้เหมาะสม (Competent man for competent job) กับรวมถึงการที่จะเสริมสร้างและธำรงสัมพันธ์ภาพในการทำงานของคนงานและพนักงานด้วย เรื่องเกี่ยวกับการบริหารงานบุคคลนี้ ได้มีผู้ให้ความหมายไว้อย่างกว้างๆ ว่า “การบริหารงานบุคคลนั้นเป็นกระบวนการที่เกี่ยวกับการวางนโยบายการวางแผน โครงการ ระเบียบและวิธีดำเนินงานเกี่ยวกับตัวบุคคลหรือเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในองค์การใดองค์การหนึ่งเพื่อให้ได้มาและได้ใช้ประโยชน์ตลอดจนการบำรุงรักษาไว้ซึ่งทรัพยากรด้านมนุษย์ที่มีประสิทธิภาพและมีปริมาณเพียงพอเพื่อให้การปฏิบัติงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมาย” กระบวนการที่ว่านี้จึงรวมหน้าที่ต่างๆ ทั้งหมดนับแต่การสรรหา และรับคนเข้าทำงาน จนกระทั่งออกจากการไป เมื่อเราจะกำหนดกรอบให้กว้างขึ้นการจัดคนเข้าทำงานเป็นการรวบรวมผู้ปฏิบัติงาน ผู้เชี่ยวชาญ และผู้สนับสนุน ให้มาร่วมเป็นคณะทำงาน เช่น การรวบรวมคณะทำงานในโครงการสุขภาพ ก็จะรวบรวมคณะกรรมการบริหารงาน คณะกรรมการทำงาน และคณะที่ปรึกษาหรือสนับสนุนงานด้านสุขภาพมาดำเนินการ โดยค้นหาและรวบรวมผู้ที่มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยทำงานในโครงการให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด

๔. D = Directing หมายถึงการศึกษาวิธินำการ รวมทั้งการควบคุมงานและนิเทศงาน ตลอดจนถึงศิลปะในการบริหารงาน เช่น ภาวะผู้นำ (Leadership) มนุษยสัมพันธ์ (Human relation) และการจูงใจ (Motivation) การนำการให้ที่นี้รวมถึงการวินิจฉัยสั่งการ (Decision-making) ซึ่งเป็นหลักอันสำคัญอย่างหนึ่งของงานบริหารงานและขึ้นอยู่กับความสามารถของผู้บังคับบัญชาหรือหัวหน้างานมาก เหตุกว่า การที่จะนำการให้ภารกิจดำเนินไปด้วยดีได้ จำต้องมี การตัดสินใจที่ดี การวินิจฉัยสั่งการในด้านการบริหารยุคปัจจุบันได้นำเอาเทคนิค และวิทยาการสมัยใหม่มาช่วยด้วยเป็นอันมาก อันเป็นผลทำให้การวินิจฉัยสั่งการได้ถูกต้องแม่นยำ และรวดเร็วยิ่งขึ้น อีกอย่างหนึ่ง การสั่งงาน การวินิจฉัยตลอดจนการควบคุมงาน เพื่อให้งานนั้นดำเนินการไปตาม

^{๒๑} Gulick & Urwick , อ้างใน สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, (กรุงเทพมหานคร: ไทยพัฒนาการพิมพ์ธนบุรี, ๒๕๑๓), หน้า ๒๑.

แผนและวัตถุประสงค์ที่ได้วางไว้ตั้งแต่ต้น ผู้บริหารจะต้องควบคุมแนะนำและติดตามการปฏิบัติงานของโครงการอยู่ตลอดเวลา

๕. CO = Coordinating หมายถึงความร่วมมือประสานงาน เพื่อให้การดำเนินงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยและราบรื่น ศึกษาหลักเกณฑ์และวิธีการที่จะช่วยให้การประสานงานดีขึ้น เพื่อช่วยแก้ปัญหาข้อขัดข้องในการทำงานและการปฏิบัติงานราชการ การร่วมมือประสานงานเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในการบริหารราชการ เพราะเป็นกิจวัตรประจำวันที่จะต้องพึงกระทำในการปฏิบัติราชการและเป็นสิ่งที่มีอยู่ในทุกระดับของงาน การร่วมมือประสานงานเป็นหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาที่จะต้องจัด ให้มีขึ้นในหน่วยงานของตน เพราะเป็นปัจจัยสำคัญในอันที่จะช่วยให้เกิดความสำเร็จบรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ เมื่อกล่าวถึงการประสานงานแล้ว อีกเรื่องหนึ่งที่ควรได้กล่าวถึงเพราะมีความสำคัญ และเป็นสิ่งคู่กันประดุจคนกับเงา สิ่งนั้นคือ การติดต่อสื่อสาร (Communication) เพราะการติดต่อสื่อสารที่ดีจะช่วยให้เกิดการประสานงานที่ดีและทำให้การบริหารงานมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนี้ การประสานงานของคนและหน่วยงานต่างๆ ของแต่ละฝ่ายแต่ละแผนกให้มีการร่วมมือร่วมใจกัน ทำงานให้สอดคล้องกันอย่างมีประสิทธิภาพ เช่น การประสานงานกันระหว่างหมวดวิชาการประสานงานกับสายวิทยาศาสตร์เพื่อให้การเรียนการสอนสอดคล้องกัน ฝ่ายจัดดำเนินการด้านจัดสิ่งแวดล้อมก็ประสานงานกับอาคารสถานที่ เป็นต้น

๖. R = Reporting หมายถึงการรายงานผลการปฏิบัติ ตลอดรวมถึงการประชาสัมพันธ์ (Public relations) ที่จะต้องแจ้งให้ประชาชนทราบด้วย อันที่จริงการรายงานนี้มีความสัมพันธ์กับการติดต่อสื่อสาร (Communication) อยู่มาก การรายงานโดยทั่วไปหมายถึงวิธีการของสถาบันในส่วนที่เกี่ยวกับการให้ข้อเท็จจริงหรือข้อมูลแก่ผู้สนใจมาติดต่อสอบถามผู้บังคับบัญชาและหรือผู้ร่วมงาน ความสำคัญของรายงานนั้นอยู่ที่จะต้องตั้งอยู่บนรากฐานของความจริง เพราะถือว่าการรายงานผลของงานต่อองค์การหรือต่อผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง จะเป็นด้วยวาจาหรือลายลักษณ์อักษรก็ตาม เพื่อแสดงผลดี ผลเสียที่ได้รับ ปัญหาอุปสรรคในการปฏิบัติ เพื่อจะได้หาทางปรับปรุงแก้ไข เช่น ครูใหญ่ ก็อาจจะรายงานผลของโครงการสุขภาพต่อคณะกรรมการสุขภาพประจำสถาบัน คณะกรรมการสุขภาพประจำสถาบัน ก็อาจจะรายงานผลของโครงการต่อไปยังคณะกรรมการสุขภาพประจำจังหวัด

๗. B = Budgeting หมายถึงการงบประมาณโดยศึกษาให้ทราบถึงระบบและกรรมวิธีในการบริหารเกี่ยวกับงบประมาณและการเงิน ตลอดจนการใช้วิธีการงบประมาณเป็นแผนงาน เป็นเครื่องมือในการควบคุมงาน วิธีการบริหารงบประมาณโดยทั่วไปมักดำเนินหมุนเวียนคล้ายคลึงกันอย่างที่เรียกว่า “วงจรงบประมาณ” (Budget cycle) ซึ่งประกอบด้วยขั้นตอนดังนี้

ก. การเตรียมงบประมาณและการเสนอขออนุมัติ (Executive Preparation and Submission)

ข. การพิจารณาให้ความเห็นของฝ่ายนิติบัญญัติ (Legislative authority)

ค. การดำเนินการ (Execution)

ง. การตรวจสอบ (Audit)

ในปัจจุบันจะเห็นว่าระบบการงบประมาณมีทั้งในงบและนอกงบและงบประมาณหรือเงินที่จะใช้ในโครงการ การกำหนดค่าใช้จ่ายที่จะใช้และคาดว่าจะหาแหล่งหรือหางบประมาณมา

จากไหนให้เพียงพอกับค่าใช้จ่าย การแจกแจงค่าใช้จ่ายของฝ่ายต่างๆ จะใช้จ่ายด้านใดเป็นจำนวนเท่าใด^{๒๒}

นอกจากลำดับขั้นตอน กระบวนการบริหารตามแนว POSDCORB Model ที่กล่าวมาแล้วนี้ยังมีผู้เสนอว่ากระบวนการการบริหารนั้นน่าจะเพิ่ม นโยบาย (Policy) และอำนาจหน้าที่ (Authority) เข้าไปด้วยโดยเรียกย่อๆ ว่า PAPOSDCORB ซึ่งในกรณีนี้อาจพิจารณาได้ว่า แผนงาน (Planning) ตามแนวเสนอของศาสตราจารย์ Luther Gulick และศาสตราจารย์ Lyndall Urwick นั้นน่าจะไดรรวมนโยบาย (Policy) เข้าไว้ด้วยแล้ว ส่วนอำนาจหน้าที่นั้นก็ควรจะรวมไว้ในเรื่องการจัดการองค์การ เพราะการบรรจุแต่งตั้งเจ้าหน้าที่ให้มีตำแหน่งหน้าที่ใดๆ ย่อมจะต้องมีอำนาจหน้าที่อยู่ด้วยแล้ว แต่ถ้าจะแยกพิจารณาอำนาจหน้าที่ในลักษณะของทรัพยากรการบริหาร ก็ให้เห็นเด่นชัดว่าอำนาจหน้าที่เป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหารเป็นอันมาก

ผู้บริหารสถานศึกษา “มีบทบาทสำคัญต่อการบริหารสถานศึกษามาก โดยเฉพาะผู้บริหารสถานศึกษาในด้านวิชาชีพ เพราะสถานศึกษาเป็นระบบย่อยของระบบการศึกษา และระบบสังคม การจัดการศึกษาในสถานศึกษาจึงต้องสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงที่เกิดจากความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ และเทคโนโลยี ผู้บริหารยังต้องเป็นผู้ชำนาญทางการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งการจัดการศึกษาให้มีคุณภาพด้วย”^{๒๓}

ผู้บริหารสถานศึกษา ได้แก่ ผู้อำนวยการ อาจารย์ใหญ่หรือครูใหญ่ รวมทั้งการเรียกชื่อเป็นอย่างอื่น แล้วแต่ละสถานศึกษา บทบาทสำคัญของผู้บริหารศึกษานี้ เนเซวิก (Knezevick. ๑๙๘๔) ได้กำหนดไว้ถึง ๑๗ บทบาท คือ

๑. บทบาทเป็นผู้กำหนดทิศทาง (Direction setter) หมายถึง การเป็นกำหนดนโยบาย แนวทางการดำเนินงานของสถานศึกษา เพื่อเป็นไปตามจุดหมายของสถานศึกษา ดังนั้นต้องมีความสามารถในการชี้แจงวัตถุประสงค์ของหน่วยงานสามารถเขียนแผนโครงการ ได้

๒. บทบาทของผู้กระตุ้นความเป็นผู้นำ (Leader Catalyst) หมายถึง การเป็นผู้นำในงานด้านต่างๆ ของสถานศึกษา เป็นผู้มียุทธวิธีและจูงใจให้ผู้อื่นคล้อยตามได้ มีทักษะการทำงานเป็นทีม

๓. บทบาทเป็นนักวางแผน (Planner) เป็นผู้วางแผนทั้งระยะสั้นและระยะยาว ร่วมกับคณะกรรมการของสถานศึกษาสามารถในการคาดคะเนเหตุการณ์ในอนาคต เตรียมบุคคลให้พร้อม

๔. บทบาทเป็นผู้ตัดสินใจ (Decision Maker) เป็นผู้กำหนดโครงสร้างการบริหารงานในสถานศึกษาและต้องมีความรู้ความเข้าใจทฤษฎีต่างๆ สามารถวินิจฉัยไม่ให้เกิดความขัดแย้ง

๕. บทบาทเป็นนักจัดองค์การ (Organizer) เป็นผู้กำหนดโครงสร้างการบริหารงานในสถานศึกษา ออกแบบงานและต้องเข้าใจพลวัตขององค์การและพฤติกรรมองค์การ

^{๒๒} Jesse Burkhead, อ้างใน ขวลิขิต พุทธรังษี, การบริหารในวงการสุขภาพในสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินต์ริ่ง เฮาส์, ๒๕๒๘), หน้า ๘-๑๑.

^{๒๓} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๑๒ - ๑๓.

๖. บทบาทเป็นผู้จัดการเปลี่ยนแปลง (Change Manager) เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง การมุ่งใจในการเปลี่ยนแปลง รู้ว่าจะเปลี่ยนอะไร เปลี่ยนอย่างไร เหมาะสมกับกาลหรือไม่

๗. บทบาทเป็นผู้ประสานงาน (Coordinator) เป็นผู้ประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ ในสถานศึกษา เข้าใจเครือข่ายการสื่อสาร เข้าใจระบบการรายงานประสานกิจกรรม ต่างๆ ได้

๘. บทบาทเป็นผู้สื่อสาร (Communicator) เป็นผู้ที่บุคลากรในสถานติดต่อและประสานสัมพันธ์กับหน่วยงานต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษาสามารถพูดเขียนได้ดี

๙. บทบาทเป็นผู้แก้ความขัดแย้ง (Conflict Manager) เป็นผู้คอยแก้ปัญหาความขัดแย้งระหว่างบุคคลและกลุ่มภายในสถานศึกษา ผู้บริหารต้องเข้าใจหลักอริยสัจ ๔ ที่จะนำไปแก้ปัญหาได้

๑๐. บทบาทเป็นผู้แก้ปัญหา (Problem Manager) เป็นผู้นำในการแก้ปัญหาต่างๆ ของสถานศึกษา โดยการยึดหลักธรรมความไม่มีอคติใดๆ

๑๑. บทบาทเป็นผู้จัดระบบงาน (System Manager) เป็นผู้นำในการจัดระบบงาน และการพัฒนาสถานศึกษา สามารถวิเคราะห์ระบบกระบวนการที่เกี่ยวข้องและนำหลักการทางทฤษฎีทางการบริหารไปใช้ประโยชน์

๑๒. บทบาทเป็นผู้บริหารการเรียนการสอน (Instructional Manager) เป็นผู้นำทางด้านวิชาการ การจัดการเรียนการสอนและการบริหารหลักสูตรในสถานศึกษา โดยใช้เทคโนโลยีทางการศึกษานวัตกรรมใหม่มาใช้

๑๓. บทบาทเป็นผู้บริหารงานบุคคล (Personal Manager) เป็นผู้สรรหา คัดเลือก รักษาและพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษา ใช้เทคนิควิธีการการประเมินผลมาใช้

๑๔. บทบาทเป็นผู้บริหารทรัพยากร (Resource Manager) เป็นผู้นำทรัพยากรทั้งทรัพย์สินสิ่งของ และบุคคลมาใช้ให้เกิดประโยชน์และมีประสิทธิภาพสูง

๑๕. บทบาทเป็นผู้ประเมินผล (Appraiser) เป็นผู้นำทางด้านวิชาการจัดการและพิธีการต่างๆ ของหน่วยงานทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษา ด้านความต้องการ ระบบ สถิติ และ ขบวนการทางวิทยาศาสตร์

๑๖. บทบาทเป็นประธานในพิธี (Ceremonial Head) เป็นผู้นำทางด้านการจัดงาน และพิธีการต่างๆ ของหน่วยงานทั้งในสถานศึกษาและนอกสถานศึกษาเผยแพร่ข่าวสารด้วยสื่อและวิธีการต่างๆ

๑๗. บทบาทเป็นผู้สร้างความสัมพันธ์กับชุมชน (Public Relater) เป็นผู้นำทางด้านการจัดงานและพิธีการต่างๆ ของหน่วยงานภายนอก การประชาสัมพันธ์ การติดต่อประสานงาน รวมทั้งการให้บริการวิชาการแก่หน่วยงานอื่นๆ

ริชาร์ด กอร์ตัน ดี. (Richard Gorton D.) ได้สรุปบทบาทที่สำคัญของผู้บริหารการศึกษาไว้ ๖ ประการคือ

๑) บทบาทในฐานะเป็นผู้บริหาร

๒) บทบาทในฐานะเป็นผู้บริหารการสอนและด้านวิชาการ

๓) บทบาทในฐานะผู้รักษาระเบียบวินัย

๔) บทบาทในฐานะผู้ส่งเสริมมนุษยสัมพันธ์

๕) บทบาทในฐานะผู้ประเมินผล

๖) บทบาทในฐานะผู้แก้ปัญหาความขัดแย้ง^{๒๔}

เซอร์โทมัส จีโอวานนี (Ser Thomas gio vanni) ได้สรุปบทบาทของผู้บริหารการศึกษาไว้ ๓ ประการ คือ

๑. บทบาทในฐานะผู้บริหาร ผู้บริหารศึกษาต้องแสดงความเป็นผู้นำโดยมีพฤติกรรมที่เหมาะสมทั้งพฤติกรรมมุ่งงาน และพฤติกรรมมุ่งคน

๒. บทบาทในฐานะผู้บริหาร ต้องพัฒนาบุคลากรในหน่วยงานให้มีทักษะความรู้ความสามารถในการปฏิบัติการ

๓. บทบาทในฐานะผู้นำกลุ่ม เป็นผู้นำในการทำงานให้ประสบความสำเร็จ และมีบทบาทในการสร้างกลุ่มและทำให้กลุ่มคงอยู่ตลอดไป สร้างความกลมเกลียวสมานฉันท์ในกลุ่ม^{๒๕}

การบริหารต้องมีทักษะและความรู้การบริหาร หมายถึง ทักษะเฉพาะๆ ที่สำคัญของผู้นำเชิงกลยุทธ์ ๕ ด้าน ได้แก่

๑) ทักษะทางด้านภาวะผู้นำ (Leadership) หมายถึง ปรากฏการณ์ที่บุคคลหนึ่งที่เราเรียกว่าผู้นำสามารถให้คนอื่น ๆ ปฏิบัติงานตามที่ต้องการได้ โดยการปฏิบัติงานนั้น ผู้ปฏิบัติงานมีความเต็มใจหรือสมัครใจที่จะทำ ซึ่งอาจเกิดจากความเชื่อถือในตัวผู้นำนั้นๆ

๒) ทักษะการตัดสินใจทางการบริหาร บางทีใช้คำว่า การวินิจฉัยสั่งการ (Decision Making) หมายถึง การตกลงใจใดๆ ของผู้บริหารในการกำหนดทางเลือกในการปฏิบัติในเมื่อเกิดทางเลือกในการปฏิบัติหลายๆ ทางเลือกหรือในเมื่อเกิดปัญหาข้อขัดแย้งในองค์การเป็นการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับทางเลือกที่เหมาะสม วิเคราะห์ข้อมูลเพื่อตัดสินใจปฏิบัติหรือสั่งการให้ปฏิบัติตามทางเลือกนั้น

๓) ทักษะการสร้างแรงจูงใจ (Motivation) หมายถึง การชักนำให้บุคคลหรือกลุ่มบุคคลกระทำสิ่งใดสิ่งหนึ่งตามที่ผู้จูงใจปรารถนาหรือ การนำเอาปัจจัยต่างๆ มาเป็นแรงผลักดันให้บุคคลแสดงพฤติกรรมออกมาอย่างมีทิศทางเพื่อบรรลุเป้าหมายที่ต้องการ หรือหมายถึง ลักษณะของบุคคลที่พร้อมจะปฏิบัติงานเพราะถูกแรงกระตุ้นให้เกิดความตั้งใจ ความเต็มใจและความพร้อมใจที่จะปฏิบัติงาน

๔) ทักษะการติดต่อสื่อสาร (Communication) หมายถึง วิธีการใดๆ ก็ตามที่ทำให้เกิดการถ่ายทอดความคิด ความเข้าใจ หรือข้อมูลจากแหล่งใดแหล่งหนึ่งไปยังอีกแหล่งหนึ่งหรือจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งไปยังอีกบุคคลหนึ่ง วิธีการติดต่อสื่อสารนี้ได้หมายถึง การพูด การเขียน ที่คนทั่วไปใช้ในการสื่อสารโดยทั่วไป แต่ยังมีหมายถึงพฤติกรรม สัญลักษณ์หรือ เครื่องมือต่างๆ ที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารด้วย

๕) ทักษะการบริหารความขัดแย้ง (Conflict) หมายถึง สถานการณ์ที่ทำให้เกิดการเลือก (Choices) ที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นขั้นตอนของการตัดสินใจ การกระทำที่เลือกแล้ว

^{๒๔} Richard Gorton D., *School Administion and Superision*, (Wm. C.: Brown, 1983), p. 5.

^{๒๕} Sergio vanni, Thomas, *Schooling for Tomorrow*, (Boston Allyn and Bacon, 1989), p. 14.

ต้องเหมาะสมที่สุดทำให้บุคคลที่เกี่ยวข้องเกิดความรู้สึกไม่พอใจน้อยที่สุด ประการสำคัญ คือการแก้ไขความขัดแย้งเป็นประโยชน์ต่อองค์กรมากที่สุด^{๒๖}

ฟิลด์ และคณะ (Field, Kit and Other) ได้กล่าวถึงพื้นฐานสามัญสำหรับผู้ดำเนินการบริหารจัดการไว้ว่า ผู้นำที่ดีควรจะต้องมีพลังแห่งการนำและความรู้ในการบริหาร ต้องเข้าใจสถานการณ์ เข้าใจความสามารถ และเข้าใจสิ่งที่จะทำให้สิ่งสำคัญลุล่วงไปด้วยดี ซึ่งหมายความว่าต้องสามารถที่จะเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพและจัดการกับจุดหมายพื้นที่การทำงานได้ เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการสอนอย่างสูงสุด และสามารถใช้ทรัพยากรอย่างคุ้มค่าและมีประสิทธิภาพ และพัฒนามาตรฐานของการเรียนรู้และความสำเร็จของนักเรียนให้ได้ โดยความสามารถที่จะต้องมี คือ

๑. ความสามารถในการนำและบริหารบุคคล คือ การทำงานกับคนอื่นต้องสร้างภาพให้ชัดเจน และชี้ทางในการทำงานได้อย่างถูกต้อง สามารถวางแผน ตั้งเป้าหมาย จัดสรร ทบทวนเพื่อให้ตรงกับเป้าหมายแล้วประสบความสำเร็จในงานเหมือนกับที่เห็นในระบบการศึกษาในรัฐสามารถสร้างระบบการทำงานที่ยั่งยืน ให้เป็นทีมให้ได้ สังเกตและรู้ความสามารถพิเศษและความเก่งกาจของ ผู้ร่วมทีมเผ่าดูและคอยช่วยเหลือนักเรียนและทีมงานเมื่อจุดมุ่งหมายไม่ตรงกับที่ตั้งไว้ สร้างแบบอย่างจากนักเรียนที่ประสบความสำเร็จทำการวิจัยและหาวิธีการอื่นๆ ที่จะสามารถส่งเสริมทีมงานให้ทำงานได้ดียิ่งขึ้นพัฒนาแผนให้ทั้งโรงเรียนโดยเห็นความสำคัญของจุดหมายที่ต้องการจะนำ
๒. สามารถสื่อสารได้อย่างชัดเจนเข้าใจสามารถที่จะเขียนให้เข้าใจชัดเจนแม่นยำ ไม่ยืดพัฒนาในเรื่องของข้อมูลและวิธีสื่อสารเทคโนโลยีฝึกให้ผู้อื่นมีความสามารถในการสื่อสาร (พูด) ได้ด้วยควรฝึกฝนในเรื่องของการแบ่งปันข้อมูล เจจจจจจจจจจ ที่ปรึกษาการจัดประชุม
๓. สามารถจัดสรรเวลาและตั้งเป้าสามารถจัดสรรเวลาของตนเอง และมีความสำคัญในการสอน นำ และการมีส่วนร่วมในการพัฒนาตนเองให้ได้ตั้งเป้าหมายที่ท้าทายสำหรับตัวเองและผู้อื่นเพื่อให้เกิดการพัฒนาจะไม่รับผิดชอบแค่เพียงการทำงานของตนเองเท่านั้น ต้องดูแลทีมงานด้วย
๔. การตัดสินใจต้องเป็นผู้มีความคิดสร้างสรรค์ จดจ่อ และสามารถเดาถูกทางในการเปลี่ยนแปลงได้ เพื่อจะได้เดาทิศทางในการได้เปรียบเสียเปรียบต้องรู้เวลาว่าเมื่อไหร่ควรเป็นที่ปรึกษา ควรให้ผู้อื่นตัดสินใจ หรือเมื่อไหร่ควรตัดสินใจเองการตัดสินใจขึ้นอยู่กับความรู้ การหา ข้อมูล การสังเกต การสื่อความหมายอย่างแม่นยำของข้อมูลเป็นสิ่งที่สำคัญ มากต้องพร้อมที่จะใช้หลักสูตรกิจกรรมอื่นๆ นอกเหนือจากที่มีในแบบเรียนมากกว่าที่มีในบทเรียนต้องจัดระบบการสร้างสรรค์ให้สมดุลกับกิจกรรมและนโยบาย ไม่ควรให้ ผิดกรอบมากเกินไปนัก
๕. คุณสมบัติที่ต้องมี

^{๒๖}นิพนธ์ กิณางค์, **หลักการบริหารการศึกษา** (พิษณุโลก : ธรรมะไทย, ๒๕๔๓), ๘๐-๑๓๕.

๑. ฉันทะ พอใจ สนุก และใจจดใจจ่อกับแผนที่มืออยู่
๒. สามารถที่จะจูงใจผู้อื่นและปลุกเร้าผู้อื่นได้
๓. มีความมั่นใจในงานที่ทำ เพื่อที่จะเป็นแรงบันดาลใจให้ผู้ที่ทำงานด้วย
๔. ต้องมีพลังและอารมณ์เร่งเร้า มุ่งมั่นทุ่มเทให้งานเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุดแก่นักเรียนทั้งหมด
๕. ในบางครั้งผู้นำให้กำลังใจอย่างเดียวไม่พอ ต้องใช้ปัญญา สร้างสรรค์สำหรับแก้ปัญหาต่างๆ ได้ด้วย^{๒๗}

สรุปว่า การบริหารเป็นรูปแบบส่วนหนึ่งของการวางแผนงานเพื่อดำเนินงานตามกระบวนการที่ได้ตั้งเอาไว้เพื่อให้บรรลุผลที่ได้ตั้งไว้การบริหารเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่ผู้บริหารใช้สำหรับตัดสินใจ เพื่อเป็นแนวทางในการบริหารหน่วยงานหรือองค์กรต่างๆ กระบวนการบริหารเป็นภารกิจที่ผู้บริหารต้องปฏิบัติหน้าที่ตามลำดับขั้นตอน เป็นระบบ มีการวางแผน การจัดองค์การหรือการจัดหน่วยงานต่างๆ ภายในองค์กร การสรรหาบุคคลเข้าทำงาน การสั่งการ การประสานงาน การรายงานผลการปฏิบัติงาน การงบประมาณ “การบริหารและการจัดการ” เป็นคำที่ใช้ทดแทนกันได้ในภาพรวม สำหรับคำว่า การจัดการ “Management” แม้จะพยายามเน้นคำว่า “การบริหาร” ให้สัมพันธ์กับคำว่า “Administration” ซึ่งเป็นการบริหารงานในภาคราชการและองค์การที่มีได้มุ่งหวังกำไร และพยายามจะแยกใช้คำว่า “การจัดการ” ให้เป็นเรื่องของการบริหารงานในภาคธุรกิจเอกชนเป็นการเฉพาะก็ตาม แต่ในความเป็นจริงในทุกวันนี้ เนื่องจากบทบาทของภาคธุรกิจได้ขยายเติบโตขึ้นมาก พร้อมกับงานของภาครัฐบาลก็คาบเกี่ยวกับงานของภาคธุรกิจเอกชนอย่างใกล้ชิดจนไม่อาจแยกออกจากกันได้ สภาพเช่นนี้ได้ทำให้การบริหารของทั้งสองภาคเหมือนกันและแลกเปลี่ยนกันได้ตลอดเวลา คำว่า “การบริหาร และ การจัดการ จึงใช้แทนกันได้ และ น่าจะมีความหมายในลักษณะเดียวกัน”^{๒๘}

๑.๖.๓ ความหมายของการบริหาร

การศึกษาแนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร ของ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน และแนวคิดของนักวิชาการได้กรอบแนวคิดการบริหารดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “บริหาร หมายถึงการออกกำลัง เช่น บริหารร่างกาย ปกครอง เช่น บริหารส่วนท้องถิ่น ดำเนินการจัดการ เช่น บริหารธุรกิจ”^{๒๙} การบริหาร (Administration) เป็นเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการดำเนินงานขององค์การ เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะนำไปสู่ความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพหรือความไร้ประสิทธิภาพของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความ

^{๒๗}Kit Field and Other, **Effective Subject Leadership**, (London: Routledge [Taylor and Francis Group], 2000), p. 3 – 7.

^{๒๘}ธงชัย สันติวงษ์, **องค์การและการบริหาร การศึกษาการจัดการแผนใหม่ (Organization and Management)**, ฉบับแก้ไขปรับปรุง พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๖), หน้า ๑.

^{๒๙}ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๙.

เจริญก้าวหน้าของสังคม ความก้าวหน้าของวิทยาการต่างๆ การบริหารเป็นมรรคที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้า การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคล ในองค์การซึ่งมีการวินิจฉัยสั่งการ นักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ การวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหาร และความเจริญเติบโตของการบริหารชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวหรือองค์การใด ย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและจำเป็นต้องการที่จะดำรงชีวิต ของมนุษย์ในสังคมมีนักบริหาร นักวิชาการ และนักการศึกษาหลายท่านได้ให้ความหมายของการบริหารไว้หลายทัศนะ ซึ่งสรุปได้ดังนี้ จากการตรวจสอบเอกสารปรากฏว่า มีผู้ให้ความหมายเกี่ยวกับการบริหาร ไว้หลายท่าน ดังนี้

วิจิตร ศรีสอ้านและคณะ ได้สรุปสาระสำคัญของการบริหารไว้ว่า “การบริหารเป็นกิจกรรมของกลุ่มบุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ที่ร่วมมือกันทำกิจกรรม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยการใช้กระบวนการ และทรัพยากรที่เหมาะสม”^{๓๐}

สมพงษ์ เกษมสิน ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง การทำงานของคณะบุคคล ตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ที่ร่วมกันปฏิบัติการให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน ฉะนั้น คำว่าบริหารนี้จึงใช้กำกับแสดงให้เห็นลักษณะการบริหารงานแต่ละประเภทได้เสมอแล้วแต่กรณีไป แต่ถ้าเป็นการทำงานโดยบุคคลเดียว เราเรียกว่าเป็นการทำงานเฉยๆ เท่านั้น”^{๓๑}

สมยศ นาวิการ ได้กล่าวถึงแนวคิดการบริหารไว้ว่า “การบริหารงานไม่ว่าจะเป็นรูปแบบผู้นำโครงสร้างระบบราชการและหน้าที่ของผู้บริหารในองค์การแห่งหนึ่งสามารถนำมาประยุกต์ไปใช้กับองค์การ เรียกว่า วิธีที่ดีที่สุด (One best way) อย่างไรก็ตามผู้บริหารในแต่ละองค์การจะเผชิญกับสถานการณ์เฉพาะที่มีเอกลักษณ์ของตัวเอง ไม่มีหลักสากลใดที่สามารถใช้ได้กับทุกปัญหาผู้บริหารต้องศึกษาการบริหาร โดยมีประสบการณ์จากกรณีศึกษา (case study) จำนวนมาก และวิเคราะห์หาวิธีการใดที่สามารถใช้ในสถานการณ์ใหม่”^{๓๒}

คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ได้กล่าวถึงแนวคิดของ **เฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol)** โดยได้เสนอองค์ประกอบมูลฐานของการบริหารแบบกระบวนการ ๕ ประการ ที่เรียกว่า POCCC ไว้ ดังนี้

๑. การวางแผน (Planning) หมายถึง การสร้างทางเลือกหรือแนวทางดำเนินการไว้ล่วงหน้า เพื่อใช้ในการตัดสินใจในอนาคต

๒. การจัดองค์การ (Organizing) หมายถึง การกำหนดโครงสร้างหน่วยงานและระบุหน้าที่โดยการผสมผสานระหว่างวัตถุ คน และเงิน

๓. การบังคับบัญชา (Commanding) หมายถึง การทำให้เกิดการดำเนินงานตามที่ได้มีการกำหนดไว้ ซึ่งการบังคับบัญชาที่ดีนั้นจะต้องมีการติดต่อสื่อสาร ๒ ทาง กล่าวคือ การยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถแสดงความคิดเห็นได้

^{๓๐} วิจิตร ศรีสอ้านและคณะ, **หลักและระบบบริหารการศึกษา**, (นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๒๓), หน้า ๔.

^{๓๑} สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๖), หน้า ๑๓ - ๑๔.

^{๓๒} สมยศ นาวิการ, **การบริหารตามสถานการณ์**, (กรุงเทพมหานคร: บรรณกิจ, ๒๕๔๕), หน้า ๔๙.

๔. การประสานงาน (Coordinating) หมายถึง การรวมความพยายามของผู้ปฏิบัติงานและช่วยสนับสนุนให้เกิดการติดต่อสื่อสารระหว่างกัน เพื่อให้การทำงานสำเร็จ

๕. การควบคุม (Controlling) หมายถึง การติดตามการดำเนินงานให้บรรลุตามวัตถุประสงค์^{๓๓}

เด้น เซเนตียัง ได้กล่าวถึงแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารไว้ว่า “การบริหารมีลักษณะเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ กล่าวคือ การบริหารจัดการเป็นศาสตร์สาขาหนึ่ง ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปเพราะมีองค์ประกอบของความรู้ (Knowledge) มีหลักเกณฑ์ (Principle) และทฤษฎี (Theory) ที่เกิดจากการศึกษาค้นคว้าเชิงวิทยาศาสตร์ เป็นศาสตร์ทางสังคมซึ่งอยู่กลุ่มเดียวกับวิชาจิตวิทยา สังคมวิทยา และรัฐศาสตร์ ส่วนในทางปฏิบัตินั้นจะขึ้นอยู่กับความสามารถประสบการณ์ และทักษะของผู้บริหารแต่ละคนที่จะนำความรู้ หลักการและทฤษฎีไปปรับหรือประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับสถานการณ์และสิ่งแวดล้อม ซึ่งเป็นเรื่องศิลปะ ดังนั้น นักบริหารที่เก่งต้องมีศาสตร์และศิลป์”^{๓๔}

วริช วิรัชนิภาวรรณ ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “กระบวนการบริหารเกิดได้หลายแนวคิด เช่น โปสด์คอร์บ (POSDCoRB) เกิดจากแนวคิดของลูเธอร์ กุลลิค (Luther Gulick) และลินดอล เออร์วิค (Lyndall Urwick) ประกอบด้วยขั้นตอนการบริหาร ๗ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบริหารงานบุคคล (Staffing) การอำนวยการ (Directing) การประสานงาน (Coordinating) การรายงาน (Reporting) และการงบประมาณ (Budgeting) ขณะที่กระบวนการบริหารตามแนวคิดของเฮนรี ฟาโยล (Henry Fayol) ประกอบด้วย ๕ ประการ ได้แก่ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุมงาน (Controlling) หรือรวมเรียกว่า พอคค์ (POCCCC)”^{๓๕}

บุญทัน ดอกไธสง ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร คือ การจัดการทรัพยากรที่มีอยู่ให้มีประสิทธิภาพมากที่สุดเพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล องค์กร หรือประเทศ หรือการจัดการเพื่อผลกำไรของทุกคนในองค์กร”^{๓๖}

วีระ อาพันธ์สุข ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหารต้องใช้ความรู้ในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในการบริหารงานต้องอาศัยบุคคล (Man) เงินทุน (Money) อุปกรณ์ต่างๆ (Material) และการจัดการ (Management) และควรนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ”^{๓๗}

^{๓๓} คณาจารย์ภาควิชาบริหารรัฐกิจ, **สรุปเนื้อหาวิชาทฤษฎีองค์การ**, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๔), หน้า ๙.

^{๓๔} เด้น เซเนตียัง, **การบริหารงานบุคคล**, (กรุงเทพมหานคร: ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๒.

^{๓๕} วริช วิรัชนิภาวรรณ, **การบริหารเมืองหลวงและการบริหารท้องถิ่น: สหรัฐอเมริกา อังกฤษ ฝรั่งเศส ญี่ปุ่น และไทย**, (กรุงเทพมหานคร: โพธิ์เพชร, ๒๕๔๕), หน้า ๓๙.

^{๓๖} บุญทัน ดอกไธสง, **การจัดองค์การ**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑.

^{๓๗} วีระ อาพันธ์สุข, **พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เอรวิณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑-๑๐.

อนันต์ เกตุวงศ์ ได้ให้ความหมายการบริหารไว้ว่า “การบริหารเป็นการประสานความพยายามของมนุษย์ (อย่างน้อย ๒ คน) และทรัพยากรต่างๆ เพื่อทำให้เกิดผลตามต้องการ”^{๓๘}

เสนาะ ตีเยาว์ ได้กล่าวถึงหลักสำคัญของการบริหาร ๕ ลักษณะ ได้แก่

๑. การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน หมายความว่า การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคม คือ อาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การ ผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบให้สำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่น มิฉะนั้น จะทำงานไม่สำเร็จ สาร ะสำคัญของการบริหารในข้อ นี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี มีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ และมีความสามารถหาให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒. การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนทุกคนจึงจะทำให้สำเร็จลงได้เป้าหมายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บริหารจะต้องทำให้บรรลุได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ เป้าหมายต้องสูงแล้วสามารถทำให้สำเร็จ เป้าหมายสูงเกินไปก็ทำให้สำเร็จไม่ได้ เป้าหมายต่ำเกินไปก็ไม่มีคุณค่า ประการที่สอง การจะไปถึงเป้าหมายจะต้องมีระบบงานที่ดีมีแผนงานที่มีประสิทธิภาพ ประการสุดท้าย จะต้องระบุเวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓. การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพคำว่าประสิทธิผล หมายความว่า ทำงานบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด ส่วนคำว่า ประสิทธิภาพ หมายความว่า ทำงานโดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด การทำงานให้สำเร็จอย่างเดียวไม่พอแต่จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัดอีกด้วย การทำให้ได้ทั้งสองอย่าง คือ งานบรรลุผลตามที่ต้องการและการใช้ทรัพยากรต่ำสุดจึงเป็นความสมดุลระหว่างประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๔. การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุดเป็นที่รู้กันโดยทั่วไปว่าเราอาศัยในโลกที่มีทรัพยากรจำกัดการใช้ทรัพยากรต่างๆ จึงต้องตระหนัก ๒ ข้อใหญ่ๆ คือ เมื่อใช้ทรัพยากรใดไปแล้วทรัพยากรนั้นจะหมดสิ้นไปไม่สามารถกลับคืนมาใหม่ได้ และจะต้องเลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมอย่าให้เกิดสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นการบริหารกับเศรษฐศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงการกระจายการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างไร ส่วนผู้บริหารในองค์การจะต้องผลิตสินค้าและบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕. การบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องสามารถคาดคะเนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้อย่างถูกต้อง และสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น^{๓๙}

วิโรจน์ สารัตนะ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร เป็นกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดหมายขององค์การ โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหารที่สำคัญ คือ การวางแผน การจัดองค์การ การนำ และการควบคุม^{๔๐}

^{๓๘} อนันต์ เกตุวงศ์, *การบริหารการพัฒนา*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๗.

^{๓๙} เสนาะ ตีเยาว์, *หลักการบริหาร*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑-๒.

ฮาร์โรล ดี. คูนท์ซ และไซริล โอ ดอนเนล (Harold D. Koontz และ Cyrill O' Donnell) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึงการทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น”^{๔๑}

เออร์เนสท์ ดอล (Ernest Dale) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง กระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดขึ้นไว้ล่วงหน้า”^{๔๒}

ดับริน เจ. แอนดรูว์ และดูแอนลีแลนด์ (Dubrin J. Andrew and Duane Ireland) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึงกระบวนการสร้างประสิทธิภาพและประสิทธิผล โดยอาศัยทรัพยากรต่างๆ ผ่านทางการบริหารต่างๆ ได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ การนำและการควบคุม เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การ”^{๔๓}

ซามูเอล ซี. เซอร์โต (Samuel C. Certo) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง กระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การโดยอาศัยบุคคลและทรัพยากรอื่น”^{๔๔}

เค เอช. จุง (Kae H. Chung) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง กระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การ การนำและการควบคุมกิจกรรมต่างๆ ในองค์การ เพื่อให้องค์การสามารถบรรลุเป้าหมายได้อย่างมีประสิทธิภาพ”^{๔๕}

อี.เอ็น. แชนแมน (E.N. Chapman) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง การขับเคลื่อนงานภายในองค์การให้เดินไปข้างหน้าโดยอาศัยผู้อื่น ด้วยการเป็นผู้นำ การแนะแนว และการกระตุ้นความเพียรของ ผู้อื่นเพื่อไปสู่เป้าหมายขององค์การ รวมทั้งการปลุกขวัญให้กำลังใจ การสื่อสาร การวางแผน และการจัดการ”^{๔๖}

วีระ อัมพันธุ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า “การบริหารต้องใช้ความรู้ในภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติในการบริหารงานต้องอาศัยบุคคล (Man) เงินทุน (Money) อุปกรณ์ต่าง ๆ (Material) และการจัดการ (Management) ซึ่งรูปแบบนี้เรียกว่า ๔ M's นั่นเอง และการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือในการสร้างความมั่นคงทางจิตใจ”^{๔๗}

เฮร์เบิร์ต เอ. ซิมอน (Herbert A. Simon) ได้กล่าวถึงการบริหารไว้ว่า “หมายถึง กิจกรรมที่บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ร่วมกันดำเนินการเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์”^{๔๘}

^{๔๐} วิจารณ์ สารรัตน์, การบริหาร หลักการ ทฤษฎี และประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร :โรงพิมพ์ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๕๒), หน้า ๓.

^{๔๑} Harold D. Koontz and Cyrill O' Donnell, *Principles of Management: An Analysis of Managerial Functions*, (New York: McGraw-Hill Book Co., 1972), p. 43.

^{๔๒} Ernest Dale, *Management Theory and Practice*, (New York: McGraw-Hill Book Co., 1973), p. 4.

^{๔๓} Dubrin J. Andrew and Duane Ireland, *Management Organization*, 2nd ed., (Ohio: SouthWestern Publishing Co., 1993), p. 4.

^{๔๔} Samuel C. Certo, *Modern Management: Diversity, Ouality, Ethics and GlobalEnvironment*, 6th ed., (Boston: Allyn and Bacon, Inc., 1994), p. 6.

^{๔๕} Kae H. Chong, *Management: Critical Success Factors*, (Boston: Allyn and Bacon, Inc., 1987), p. 10.

^{๔๖} E.N. Chapman, *Supervisor Survival Kit*, 2nd ed., (California: Science Research Associates Inc., 1995), p. 3.

^{๔๗} วีระ อัมพันธุ์, *พุทธธรรมกับการบริหารบุคคล*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: เอราวิณการพิมพ์, ๒๕๒๖), หน้า ๑.

^{๔๘} Herbert A. Simon, *Administrative Behavior*, (New York: Macmillan, 1947), p. 3.

ฮัทชินสัน (Hutchinson) ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง ศิลปะหรือความสามารถในการรวมวัตถุและกำลังคนเพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนด”^{๔๙}

คุนซ์ และโดนเนล (Koontz and Donnell) ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยผู้อื่น”^{๕๐}

เออร์เนส เดล (Ernest Dale) ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหาร หมายถึง กระบวนการจัดองค์การและการใช้ทรัพยากรต่างๆ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า”^{๕๑}

ปีเตอร์ เอฟ ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) ได้กล่าวไว้ว่า “การบริหาร คือ ศิลปะในการทำงานให้บรรลุเป้าหมายร่วมกับผู้อื่น ภายในสภาพองค์กรนั้นๆ ทรัพยากรด้านบุคคลจะเป็นทรัพยากรหลักขององค์กรที่เข้ามาร่วมกันทำงานในองค์กร ซึ่งคนเหล่านี้จะเป็นผู้ใช้ทรัพยากรด้านวัตถุอื่นๆ เครื่องจักร อุปกรณ์ วัตถุดิบ เงินทุน รวมทั้งข้อมูลสนเทศต่างๆ เพื่อผลิตสินค้าหรือบริการออกจำหน่ายและตอบสนองความพอใจให้กับสังคม”^{๕๒}

เฟรดริกซ์ ดับเบิลยู ทอยเลอร์ (Frederick W. Taylor) ได้ให้ความหมายไว้ว่า “งานบริหารทุกอย่างจำเป็นต้องกระทำโดยมีหลักเกณฑ์ ซึ่งกำหนดจากการวิเคราะห์ศึกษาโดยรอบคอบทั้งนี้ เพื่อให้มีวิธีที่ดีที่สุดในอนาคตที่จะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการผลิตมากยิ่งขึ้นเพื่อประโยชน์สำหรับทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง”^{๕๓}

ปรีชา ช่างขวัญยืน ได้ให้แนวคิดที่สอดคล้องกับหลักการในพุทธศาสนาไว้ สรุปได้ดังนี้^{๕๔}

๑. ในการบัญญัติพระวินัย มีการบัญญัติพระวินัยเพื่อใช้ปกครองสงฆ์ หรือใช้เป็นหลักปฏิบัติของพระภิกษุ แต่พระวินัยนั้นเป็นพุทธบัญญัติทั้งหมด หาใช่สงฆ์หรือผู้แทนสงฆ์เป็นผู้บัญญัติ อย่างที่รัฐสภาเป็นผู้บัญญัติกฎหมายในระบอบประชาธิปไตยไม่ จุดประสงค์ในการบัญญัติพระวินัยก็เพื่อให้สงฆ์อยู่ร่วมกันด้วยดี พ้นจากมลทินและกิเลสต่างๆ ทำให้ประชาชนเกิดความเลื่อมใสและเป็นเครื่องส่งเสริมการปฏิบัติธรรม ดังข้อความว่า “ภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เราจักบัญญัติสิกขาบทแก่ภิกษุทั้งหลาย อาศัยอำนาจประโยชน์ ๑๐ ประการ คือ เพื่อความดีแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อความสำราญแห่งสงฆ์ ๑ เพื่อข่มผู้เกียติ ๑ เพื่ออยู่สำราญแห่งภิกษุผู้มีศีลเป็นที่รัก ๑ เพื่อป้องกันอาสวะอันจักบังเกิดในปัจจุบัน ๑ เพื่อกำจัดอาสวะอันจักบังเกิดในอนาคต ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่ยังไม่เลื่อมใส ๑ เพื่อความเลื่อมใสของชุมชนที่เลื่อมใสแล้ว ๑ เพื่อความตั้งมั่นแห่งพระสัทธรรม ๑ เพื่อถือตามพระวินัย ๑

^{๔๙} Hutchinson, Jonh G., **Organization: Theory and Classical Concepts**, (New York: McGraw-Hill, 1976), p. 12.

^{๕๐} Koontz, Harold & Cyril O' Donnell, **Principle Of Management: An Analysis of Managerial Functions**, (New York: McGraw-Hill, 1972), p. 43.

^{๕๑} Ernest Dale, **Management: Theory and Practice**, (New York: McGraw-Hill, 1973), p. 44.

^{๕๒} Peter F. Drucker อ้างใน สมพงษ์ เกษมสิน, **การบริหาร**, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๓), หน้า ๖.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

^{๕๔} ปรีชา ช่างขวัญยืน, **ความคิดทางการเมืองในพระไตรปิฎก**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๔๒-๔๓.

๒. ในด้านการบริหารพระวินัยในสมัยเมื่อยังมีพระสาวกไม่มากนักพระพุทธร่องค์ทรงบริหารพระศาสนาด้วยพระองค์เอง โดยมีพระสาวกที่สำคัญ เช่น พระสารีบุตร และ พระมหาโมคคัลลานะ ช่วยแบ่งเบาภาระบ้างตามความจำเป็น ต่อมาเมื่อมีพระสาวกเพิ่มขึ้นและมีผู้ขอเข้าอุปสมบทในพุทธศาสนามากขึ้น ก็ได้ทรงอนุญาตให้พระสาวกให้อุปสมบทแก่ผู้เข้ามาขอบวชได้โดยให้ผู้ขอบวชเปล่งวาจาถึงพระรัตนตรัยเป็นสรณะ ครั้นต่อมาเมื่อภิกษุเพิ่มขึ้นอีก ทรงมอบความเป็นใหญ่ให้แก่สงฆ์ในการทำกิจกรรมทั้งปวงของพุทธศาสนา เช่น การให้บรรพชาอุปสมบท การกรานกฐิน การกำหนดเขตสีมา การระงับอธิกรณ์ เป็นต้น ซึ่งเท่ากับมอบให้สงฆ์เป็นผู้บริหารงานพระศาสนาตามระเบียบที่ได้ทรงกำหนดไว้นั่นเอง ส่วนการบริหาร คณะสงฆ์ในรูปองค์กร เช่น มหาเถรสมาคมนั้นไม่บัญญัติในพระวินัย แต่ก็ไม่ได้ขัดพระวินัยเป็นต้น

๓. ด้านอธิกรณ์ของสงฆ์ สถาบันตุลาการทางพระพุทธศาสนามีลักษณะบางอย่างคล้ายกับสถาบันตุลาการทางอาณาจักร มีกฎหรือระเบียบที่สังคมวางไว้เป็นบรรทัดฐานแห่งการกระทำของบุคคลในสังคม ป้องกันไม่ให้มีการกระทำหรือความประพฤติที่เป็นปฏิปักษ์ต่อความสงบสุขของสังคม ฝ่ายอาณาจักรมีกฎหมายเป็นหลักในการปกครอง ส่วนฝ่ายพุทธจักรมีวินัยเป็นหลัก ทั้งฝ่ายอาณาจักร และพุทธจักรมีกระบวนการพิจารณาตัดสินหรืออธิกรณ์ และมีวิธีลงโทษตามโทษานุโทษ แต่ลักษณะการลงโทษตามพระวินัยกับโทษของกฎหมายบ้านเมืองมีข้อแตกต่างกันมาก ความผิดที่ร้ายแรงบางอย่างของบรรพชิต เช่น ความผิดทางเพศ สำหรับฝ่ายอาณาจักรอาจไม่ถือว่าผิด^{๕๕}

สมคิด บางโม ได้อธิบายองค์ประกอบของการบริหารที่สำคัญและมีความจำเป็นต่อองค์การ ดังนี้

๑. วัตถุประสงค์ที่แน่นอน กล่าวคือ จะต้องรู้ว่า จะดำเนินการไปทำไม เพื่ออะไรและต้องการอะไรจากการดำเนินการ เช่น ต้องมีวัตถุประสงค์ในการให้บริการหรือในการผลิตต้องรู้ว่า จะผลิตเพื่อใคร ต้องการผลตอบแทนเช่นใด ถ้าหาไม่มีเป้าหมายหรือวัตถุประสงค์แล้วก็ไม่มีความหมายที่จะบริหารการดำเนินงานต่างๆ จะไม่มีผลสำเร็จเพราะไม่มีเป้าหมายกำหนดไว้แน่นอน

๒. ทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ วัตถุและเครื่องมือประกอบการทำงานรวมไปถึงความสามารถในการจัดการ ทรัพยากรในการบริหาร ได้แก่ ๔ Ms คือ มนุษย์ (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (Material) และความสามารถในการจัดการ (Management) หรือ ๖ Ms ที่มีเครื่องจักร (Machine) และตลาด (Market) เพิ่มเข้ามาซึ่งในปัจจุบันมีความจำเป็นมากขึ้น

๓. มีการประสานงานระหว่างกันหรือเรียกได้ว่ามีปฏิริยาระหว่างกัน กล่าวคือ เป้าหมายและวัตถุประสงค์รวมทั้งทรัพยากรในการบริหารทั้ง ๔Ms หรือ ๖Ms ดังกล่าว จะต้องมีความสัมพันธ์ซึ่งกันและเกิดปฏิริยาระหว่างกัน หรือกล่าวได้ว่าจะต้องมีระบบของการทำงานร่วมกัน และที่เกิดขึ้นจริงๆ ด้วย การนำปัจจัยทั้งหลายเบื้องต้นมาไว้ร่วมกันแล้วไม่เกิดปฏิริยาระหว่างกัน ไม่เกิดความสัมพันธ์ ระหว่างกัน การบริหารก็จะไม่เกิดขึ้น

๔. ประสิทธิภาพและประสิทธิผล ในการบริหารงานนั้นสิ่งที่วัดผลสำเร็จของงานว่า บรรลุเป้าหมายของวัตถุประสงค์ขององค์การก็คือ ประสิทธิภาพขององค์การ หมายถึงความสามารถขององค์การ ในอันที่จะบริหารงานให้บรรลุวัตถุประสงค์ขององค์การในการใช้ทรัพยากรขององค์การที่

^{๕๕} อก.ทุก. (ไทย) ๒๐/๔๓๖/๑๑๐.

มีอยู่ระยะสั้น โดยเปรียบเทียบกับปัจจัยนำเข้าและค่าใช้จ่ายกับปัจจัยนำออกและรายได้ขององค์กร^{๕๖}

สมยศ นาวิการ ได้ให้แนวคิดของการบริหารเชิงกลยุทธ์ไว้ว่า “การตัดสินใจและการบริหารที่มีผลกระทบต่อผลการดำเนินงานระยะยาวขององค์การประกอบด้วยการกำหนดกลยุทธ์และการควบคุมกลยุทธ์ จะมุ่งตรวจสอบ ประเมินโอกาสและอุปสรรคภายในสภาพแวดล้อมภายนอกและมุ่งตรวจสอบประเมินจุดอ่อนและจุดแข็ง อุปสรรคภายในสภาพแวดล้อมภายในบริษัท”^{๕๗}

สุพิน เกษาคุปต์ ได้กล่าวถึง การบริหารแบบมีส่วนร่วม (Participation Management) ไว้ว่า “การบริหารแบบมีส่วนร่วมเป็นแนวทางการบริหาร ที่เปิดโอกาสให้พนักงานเข้ามามีส่วนร่วมในการคิด การวางแผน และการตัดสินใจในงานต่างๆ ที่เขามีส่วนรับผิดชอบอยู่ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมขององค์การทำให้พนักงานเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ มีส่วนได้ส่วนเสียกับการดำเนินงานต่างๆ ขององค์การใด ที่ใช้นโยบายการบริหารแบบนี้เป็นการแสดงให้เห็นว่าฝ่ายบริหารเห็นความสำคัญของพนักงาน ที่มีต่อความสำเร็จขององค์การ ทำให้เกิดความรู้สึกที่ดี มีความภูมิใจและรับผิดชอบต่องานอย่างเต็มที่ซึ่งเป็นการจูงใจในการทำงานที่ดีวิธีหนึ่ง”^{๕๘}

เสนาะ ตีแยว ได้กล่าวถึงหลักการสำคัญของการบริหารไว้ว่า มี ๕ ลักษณะ คือ

๑. การบริหารเป็นการทำงานกับคนและโดยอาศัยคน หมายความว่า การบริหารเป็นกระบวนการทางสังคม คือ อาศัยกลุ่มคนที่รวมกันทำงานเพื่อบรรลุเป้าหมายขององค์การผู้บริหารจะต้องรับผิดชอบต่อความสำเร็จโดยอาศัยความร่วมมือของบุคคลอื่น มิฉะนั้นจะทำงานไม่สำเร็จสาระสำคัญของการบริหารในข้อนี้แสดงให้เห็นว่า ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องมีสิ่งต่างๆ เหล่านี้ คือ มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่ดี มีความเป็นผู้นำและสามารถทำงานเป็นทีมได้ มีความสามารถในการปรับเปลี่ยนให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้หากมีการเปลี่ยนแปลงในสถานการณ์ และมีความสามารถทำให้งานบรรลุเป้าหมายได้

๒. การบริหารทำให้งานบรรลุเป้าหมายขององค์การ เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์ขององค์การต้องอาศัยความร่วมมือกันของคนทุกคนจึงจะทำให้สำเร็จลงได้ เป้าหมายเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้บริหารจะต้องทำให้บรรลุได้นั้นจะต้องมีลักษณะสำคัญ ๓ ประการ คือ เป้าหมายต้องสูงแล้วสามารถทำให้สำเร็จ เป้าหมายสูงเกินไปก็ทำให้สำเร็จไม่ได้ เป้าหมายต่ำเกินไปก็ไม่มีคุณค่า ประการที่สอง การจะไปถึงเป้าหมายจะต้องมีระบบงานที่ดีมีแผนงานที่มีประสิทธิภาพประการสุดท้าย จะต้องระบุเวลาที่จะทำให้บรรลุเป้าหมายนั้น

๓. การบริหารเป็นการสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ คำว่า ประสิทธิผล หมายความว่า ทำงานบรรลุผลสำเร็จตามที่กำหนด ส่วนคำว่า ประสิทธิภาพหมายความว่า ทำงานโดยใช้ทรัพยากรอย่างประหยัดหรือเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด การทำงานให้สำเร็จอย่างเดียวไม่พอแต่จะต้องคำนึงถึงค่าใช้จ่ายที่ประหยัดอีกด้วย การทำให้ได้ทั้งสองอย่าง คือ งานบรรลุผลตามที่ต้องการและการใช้ทรัพยากรต่ำสุดจึงเป็นความสมดุลระหว่างประสิทธิผลและประสิทธิภาพ

^{๕๖} สมคิด บางโม, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๖๒-๖๓.

^{๕๗} สมยศ นาวิการ, การบริหารเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๙), หน้า ๑๒.

^{๕๘} สุพิน เกษาคุปต์, การจัดการปฏิบัติงาน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า

๔. การบริหารเป็นการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด เป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่าเราอาศัยในโลกที่มีทรัพยากรจำกัดการใช้ทรัพยากรต่างๆ จึงต้องตระหนัก ๒ ข้อใหญ่ๆ คือ เมื่อใช้ทรัพยากรใดไปแล้วทรัพยากรนั้นจะหมดสิ้นไปไม่สามารถกลับคืนมาใหม่ได้และจะต้องเลือกใช้ทรัพยากรให้เหมาะสมอย่าให้เกิดสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นการบริหารกับเศรษฐศาสตร์จึงมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิด เศรษฐศาสตร์เป็นการศึกษาถึงการกระจายการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดอย่างไร ส่วนผู้บริหารในองค์การจะต้องผลิตสินค้าและบริหารให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕. การบริหารจะต้องเผชิญกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ผู้บริหารที่ประสบความสำเร็จจะต้องสามารถคาดคะเนเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างถูกต้องและสามารถปรับตัวเองให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงนั้น^{๕๙}

รูปแบบการบริหารงานทุกอย่างเป็นการวางแผนงานล่วงหน้า การทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งมีการวางแผนล่วงหน้าจะทำให้การทำงานนั้นดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยและบรรลุประสงค์ในทุกงาน แม้ว่าองค์กรพุทธศาสนานิกายซึ่งได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของสังคมไทยในด้านต่างๆ แต่การขาดการวางแผนและวิสัยทัศน์ ทำให้องค์กรไม่เติบโต อย่างที่คาดหวัง การบริหารต้องมีระเบียบแบบแผน การบริหารอย่างเป็นระบบ และการวางแผน เป็นการบริหารเกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรให้เกิดประโยชน์สูงสุด และทำให้งานดำเนินไปอย่างราบรื่น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ด้วยความร่วมมือของกลุ่มบุคคล และยังเสนอว่า การบริหาร และการจัดการ นั้นบางครั้งอาจให้แทนกันได้ เนื่องจากเป็นกิจกรรมที่หวังผลขั้นสุดทำอย่างเดียวกัน คือ ความสำเร็จของงาน การบริหาร ใช้มากในการบริหารรัฐกิจ ส่วน การจัดการ ใช้มากในทางธุรกิจหรืออาจกล่าวว่า การบริหาร มุ่งเน้นที่การกำหนดนโยบายและการวางแผนส่วน การจัดการ เป็นการนำนโยบายและแผนไปดำเนินการให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามที่ตั้งไว้^{๖๐}

গুলิก แอล. และ เออร์วิค เจ. (Gulick L. and Urwick J.) ได้กล่าวเกี่ยวกับแนวคิดถึงกระบวนการด้านการบริหารไว้ว่า กระบวนการบริหารนั้นต้องประกอบด้วยขั้นตอนที่สำคัญหรือที่เรียกย่อๆ ว่า “POSDCORB Model” และอธิบายตามความหมายได้ดังนี้

๑. การวางแผน (P=Planning) หมายถึง การจัดวางโครงการและแผนปฏิบัติงานไว้ล่วงหน้าว่าจะต้องทำอะไรบ้างและทำอย่างไร

๒. การจัดการองค์การ (O=Organizing) หมายถึง การจัดหน่วยงาน กำหนดโครงสร้างของหน่วยงาน การจัดสายงานตำแหน่งต่างๆ กำหนดอำนาจหน้าที่ให้ชัดเจน

๓. การจัดหาบุคคล (S=Staffing) หมายถึง การจัดหาบุคคล เป็นการบริหารงานทางด้านบุคคล อันได้แก่ การจัดอัตรากำลัง การสรรหา การพัฒนาบุคลากร การสร้างบรรยากาศการทำงานที่ดี การประเมินผลการทำงาน และการให้พ้นจากงาน

๔. การอำนวย (D=Directing) หมายถึง การตัดสินใจ การวินิจฉัยสั่งการหน่วยงานให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

^{๕๙} เสนาะ ดิยาวี, หลักการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

^{๖๐} ทองหล่อ เดชไทย, หน่วยที่ ๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสาธารณสุข, (นนทบุรี:มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๕), หน้า ๕.

๕. การประสานงาน (Co=Coordinating) หมายถึง การประสานงานกิจการด้านต่างๆ ของหน่วยงาน ให้เกิดความร่วมมือเพื่อดำเนินไปสู่เป้าหมายเดียวกัน

๖. การรายงาน (R=Reporting) หมายถึง การรายงานผลการปฏิบัติของหน่วยงานให้แก่ผู้บริหารและสมาชิกของหน่วยงานได้ทราบความเคลื่อนไหวของการดำเนินงานว่าก้าวหน้าเพียงใด

๗. การงบประมาณ (B=Budgeting) หมายถึง การงบประมาณ การจัดทำงบประมาณบัญชีการใช้จ่ายเงิน การควบคุมและการตรวจสอบด้านการเงิน^{๖๑}

เฮนรี ฟาร์โยล (Henri Fayol) ได้สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารที่มีสาระสำคัญ ไว้ดังนี้

๑. หน้าที่ทางการบริหาร (Management function) ซึ่งประกอบด้วยหน้าที่ทางการบริหาร ๕ ประการ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การบังคับบัญชาสั่งการ (Commanding) การประสานงาน (Coordinating) และการควบคุม (Controlling)

๒. ผู้บริหารจะต้องมีลักษณะพร้อมด้วยความสามารถทางร่างกายจิตใจ ไหวพริบ การศึกษาหาความรู้ เทคนิคการทำงานและประสบการณ์ต่างๆ

๓. หลักการบริหาร ซึ่งมีหลักทั่วไปที่ใช้เป็นแนวทางปฏิบัติสำหรับผู้บริหาร ๑๔ ข้อ คือ

๑) หลักการเกี่ยวกับอำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ (Authority and responsibility)

๒) หลักของการมีผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว (Unity of command)

๓) หลักการมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน (Unity of direction)

๔) หลักการธารังไว้ซึ่งสายงาน (Scalar of chain)

๕) หลักการแบ่งงานกันทำ (Division of work, or specialization)

๖) หลักเกี่ยวกับระเบียบวินัย (Discipline)

๗) หลักของการถือประโยชน์ส่วนบุคคลรองจากประโยชน์ส่วนรวม (Subordination of individual to general interest)

๘) หลักของการให้ผลประโยชน์ตอบแทน (Remuneration)

๙) หลักของการรวมอำนาจไว้ส่วนกลาง (Centralization)

๑๐) หลักของการมีระเบียบเรียบร้อย (Order)

๑๑) หลักของความเสมอภาค (Equity)

๑๒) หลักของการมีเสถียรภาพของการว่าจ้างทำงาน (Stability of tenure)

๑๓) หลักของความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ (Initiative)

๑๔) หลักของความสามัคคี (Esprit de corps)^{๖๒}

^{๖๑}Gulick L. and Urwick J., *Papers on the Science of Administration*, (New York: Institute of Public Administration, 1973), p. 18-19.

^{๖๒}Henri Fayol, *Industrial and General Administration*, (New York: Mc-Graw Hill, 1930), p. 17-18.

วิลเลียม (William Ouchi) ได้ให้แนวคิดไว้ว่า “การบริหารที่เรียกว่า ทฤษฎี Z มีรายละเอียดเกี่ยวกับการจ้างงานระยะยาว การตัดสินใจเป็นเอกฉันท์ มีความรับผิดชอบเฉพาะบุคคล การประเมินผลและการเลื่อนตำแหน่งแบบค่อยเป็นค่อยไป การควบคุมในตัวเองไม่เป็นทางการโดยมีการวัดผลอย่างชัดเจนและเป็นทางการ เส้นทางอาชีพแบบเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในระดับปานกลาง และมีความเกี่ยวข้องในลักษณะครอบครัว”^{๖๓}

ธงชัย สันติวงษ์ ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารอย่างมีประสิทธิภาพ ขององค์กรทั่วไป จะมีส่วนประกอบที่ใช้จัดโครงสร้างองค์กร ซึ่งจะประกอบด้วยสาระสำคัญ ๓ เรื่อง คือ

๑) การสร้างประสิทธิภาพ ในการใช้คนทำงานที่มีปริมาณมาก หรือก็คือ การพิจารณาสร้างประสิทธิภาพในการเตรียมงานขององค์กรที่มีปริมาณมาก และมีความสลับซับซ้อน ประกอบด้วยงานมากมายหลายอย่าง ให้มีการแบ่งให้คนและฝ่ายต่างๆ ทำอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งการพิจารณาจัดแบ่งงานตามความถนัด (Job Specialization) จะเป็นหัวข้อเรื่องสองเรื่องที่เกี่ยวข้องกันและต้องชั่งน้ำหนักด้วยแนวคิดทั้งสองนี้คู่กันไป

๒) การจัดระบบรูปแบบเป็นทางการ (Formalization) หรือให้คนหมู่มากที่เข้ามาทำงานทำหน้าที่ที่ต่างกัน มุ่งไปในทิศทางเดียวกัน เพื่อผลประโยชน์ตามเป้าหมายองค์กรที่วางไว้

๓) การรวมศูนย์อำนาจการบริหาร (Centralization) หรือให้การทำงานขององค์กร มีการกำกับทิศทางดำเนินการไปในทิศทางเดียวกัน สำหรับองค์กรในฐานะหน่วยงานรวม^{๖๔}

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ และคณะ ได้กำหนดหลักการจัดการจากประสบการณ์ส่วนตัว และพิจารณาจุดเริ่มต้นสำหรับผู้จัดการที่แสวงหาคำแนะนำเกี่ยวกับการปฏิบัติของผู้จัดการ หลักการจัดการทั้ง ๑๔ ข้อ ดังนี้

๑) การแบ่งงานกันทำ (Division of work) เป็นการเพิ่มความเชี่ยวชาญพิเศษ ที่จะนำมาซึ่งประสิทธิภาพในทุกงานทั้งงานการบริหารและงานด้านเทคนิค

๒) อำนาจหน้าที่ความรับผิดชอบ (Authority and Responsibility) อำนาจและความรับผิดชอบเป็นสิ่งที่สัมพันธ์กัน เพราะเมื่อผู้บริหารสามารถสั่งการ (Orders) ได้เขาย่อมมีอำนาจที่จะตรวจสอบการดำเนินการที่ได้สั่งการนั้น

๓) ความมีระเบียบวินัย (Discipline) พนักงานควรเคารพกฎและนโยบายขององค์กร

๔) เอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) ในการทำงานพนักงานควรได้รับคำสั่งจากผู้บังคับบัญชาเพียงคนเดียว

๕) เป้าหมายเดียวกัน หลักการทำงานที่ทุกกลุ่มหรือหน่วยงานในองค์กรควรดำเนินงานภายใต้แผนงานและทิศทางเดียว

๖) มุ่งสนใจเรื่องของส่วนรวมมากกว่าเรื่องส่วนตัว (Subordination of Individual interests to the general interest) คนควรมุ่งเน้นความสนใจไปที่เรื่องของสังคมส่วนรวมเป็น

^{๖๓}William Ouchi, *Organization and Management*, (Eaglewood Cliffs: Prentice Hill, 1971), p. 283.

^{๖๔}ธงชัย สันติวงษ์, *หลักการจัดการ*, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิบูลย์, ๒๕๔๑), หน้า ๗๗-๗๘.

อันดับหนึ่งผล ประโยชน์ขององค์การเป็นอันดับสอง และผลประโยชน์ส่วนตนและของกลุ่มมาเป็นอันดับสุดท้าย

๗) การจ่ายค่าตอบแทนการทำงานที่เป็นธรรม (Remuneration) การจ่ายค่าจ้างที่เป็นธรรมและยอมรับได้ทั้งฝ่ายนายจ้างและลูกจ้าง

๘) การรวมอำนาจการบริหาร (Centralization) หมายถึง การกำหนดระดับการรวมอำนาจและการกระจายอำนาจที่เหมาะสมซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และลักษณะองค์การ

๙) สายการบังคับบัญชา (Scalar Chain หรือ Line of Authority) เป็นสายการบังคับบัญชาเพื่อให้การติดต่อสื่อสารขององค์การคล่องตัว

๑๐) คำสั่ง (Order) การกำหนดตำแหน่ง หน้าที่พิจารณาจากคุณสมบัติที่เหมาะสม

๑๑) หลักความเสมอภาค (Equity) ผู้บริหารควรยึดหลักการจัดการบนพื้นฐานของความเท่าเทียม ความเมตตาและความยุติธรรมกับพนักงานทุกคน

๑๒) ความมั่นคงในงาน (Stability of Tenure of Personnel) การออกจากงานบ่อยๆ ของพนักงานแสดงถึงการไร้ประสิทธิภาพขององค์การ แก้ได้ด้วยการเคารพระบบอาวุโสฝ่ายบริหารต้องสร้างความรู้สึกรับประกันงานและรักษาพนักงานที่มีคุณภาพไว้กับองค์การ

๑๓) ความคิดริเริ่ม (Initiative) ทั้งผู้บริหารและพนักงานควรมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์การทำงาน

๑๔) ความสามัคคี (Esprit de Corps) การสร้างความสามัคคีและเป็นหนึ่งเดียวของสมาชิกในองค์การเท่านั้นที่จะนำเอกภาพแก่องค์การ^{๖๕}

สรุปแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารนั้นต้องอาศัย ผู้บริหารการศึกษาที่มีความสามารถในการเรียนรู้หลายศาสตร์มาบูรณาการการบริหารงานวิชาการที่เชื่อมโยงกับครู มุ่งผลิตนักเรียนให้มีประสิทธิภาพเกิดประสิทธิผลเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๔ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารการศึกษาความหมายและความสำคัญ

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ มาตรา ๘ มีข้อบัญญัติ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศึกษา คือ การให้สังคมมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ซึ่งเป็นที่มาของการบริหารจัดการคุณภาพการศึกษาโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน (School-Based Management) มาตรา ๙ ให้มีการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ซึ่งมีผลให้โครงสร้างของการบริหารจัดการศึกษามี ๓ ระดับ คือ

ระดับชาติ ระดับเขตพื้นที่การศึกษา และระดับสถานศึกษา” นอกจากนั้นยังมีผลต่อการกระจายอำนาจและการโอนภารกิจทางการศึกษาไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และร่วมกันระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้ในการจัดการศึกษา อันเป็นที่มาของสถานศึกษานิติบุคคล และการจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับ ส่วนการบริหารและการจัดการศึกษาของรัฐ มาตรา ๓๗ ว่า “การบริหารและการจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานให้ยึดเขตพื้นที่การศึกษา” และมาตรา ๓๘ ในแต่ละเขตพื้นที่การศึกษา ให้มีคณะกรรมการและสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา มีอำนาจหน้าที่ในการกำกับดูแลจัดตั้ง ยุบ รวม หรือเลิก

^{๖๕} ศิริวรรณ เสรีรัตน์และคณะ, องค์การและการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วังบูรพา, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑-๕๒.

สถานศึกษาขั้นพื้นฐานในเขตพื้นที่การศึกษา ประสาน ส่งเสริม และสนับสนุนสถานศึกษาเอกชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ให้สามารถจัดการศึกษาสอดคล้องกับนโยบายและมาตรฐานการศึกษา ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาของบุคคล ครอบครัว องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นที่จัดการศึกษาในรูปแบบที่หลากหลายในเขตพื้นที่การศึกษา รวมทั้งมาตรา ๓๙ ให้กระทรวงกระจายอำนาจการบริหารและการจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไปไปยังคณะกรรมการ และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา และสถานศึกษาในเขตพื้นที่การศึกษาโดยตรง^{๖๖}

บทบาทหน้าที่หลักของสถานศึกษาก็คือการผลิตกำลังคนที่มีคุณภาพและมีคุณค่าให้แก่สังคมรวมทั้งการให้บริการทางวิชาการเพื่อช่วยเหลือให้ประชาชนในสังคมมีชีวิตและความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษา เพื่อให้เป็นไปตามบทบาทดังกล่าวนี้ เมื่อพิจารณาในเชิงระบบการผลิต ก็จะแบ่งออกได้เป็น ๓ ส่วนด้วยกันคือ ปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลผลิต (Output) ซึ่งทั้งสามส่วนนี้จะต้องมีการประสานกันอย่างต่อเนื่อง ดังนี้

๑. ปัจจัยนำเข้า คือสิ่งต่างๆ ที่สถานศึกษานำมาใช้ในการจัดการศึกษา ปัจจัยนำเข้าของสถานศึกษานั้นมีมากมาย ซึ่งอาจแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภทคือ ปัจจัยเพื่อการผลิต กับ ปัจจัยเสริมการผลิต ปัจจัยเพื่อการผลิตคือ สิ่งต่างๆ ที่สถานศึกษาจำเป็นต้องใช้ในการจัดการศึกษา ได้แก่ ครู ผู้เรียน หลักสูตร วัสดุอุปกรณ์ พลังงาน ตลอดจนงบประมาณ ที่เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ สิ่งเหล่านี้ถ้าไม่มีหรือมีไม่เพียงพอแล้ว การจัดการศึกษาก็ดำเนินไปไม่ได้ยาก ส่วนปัจจัยเสริมการผลิต คือ สิ่งที่จะช่วยให้การผลิตมีคุณภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ปัจจัยเสริมการผลิตของสถานศึกษา ได้แก่ ความช่วยเหลือ สนับสนุนจากสังคม ตลอดจนความต้องการและค่านิยมต่างๆ ของสังคม ในการจัดการศึกษาสถานศึกษาจะต้องรับเอาปัจจัยเสริมการผลิตเหล่านี้เข้าสู่ระบบด้วยเพื่อให้คุณภาพผลผลิตหรือคุณภาพของผู้สำเร็จการศึกษาสอดคล้องกับความต้องการของสังคมอย่างแท้จริง เมื่อพิจารณาที่มาของปัจจัยนำเข้าเหล่านี้จะพบว่า ล้วนมาจากสังคมหรือองค์กร ต่างๆ ในสังคมทั้งสิ้น ดังนั้นในฐานะที่สถานศึกษาเป็นระบบเปิดของสังคมจึงจำเป็นต้องนำปัจจัยเหล่านี้มาใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาให้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งความต้องการ และค่านิยมต่างๆ ของสังคมนั้นผู้บริหารสถานศึกษาส่วนใหญ่มักไม่เห็นความสำคัญ และมองข้ามไปเสีย ทำให้ผลผลิตของสถานศึกษาอาจไม่เป็นที่พึงพอใจของสังคมคาดหวัง หรือต้องการก็ได้ ถ้าสถานศึกษามีข้อมูลที่ถูกต้องเกี่ยวกับความคาดหวังหรือความต้องการของสังคมในเรื่องที่เกี่ยวกับการศึกษาแล้วก็จะช่วยให้ประสิทธิภาพในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาสูงขึ้น เช่น ถ้าสถานศึกษามีข้อมูลว่า สังคม ชุมชน ต้องการให้สถานศึกษาปลูกฝังสร้างเสริมคุณลักษณะใดบ้างแก่นักเรียนแล้ว สถานศึกษาก็จะสามารถผลิตนักเรียนที่มีคุณภาพทั้งในเรื่องความรู้ ทักษะ และคุณลักษณะตามที่สังคมต้องการได้ นอกจากนี้ นโยบายและแผนพัฒนาต่างๆ ของรัฐซึ่งเป็นตัวกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศโดยรวมก็เป็นปัจจัยนำเข้าสำคัญที่สถานศึกษาจะต้องนำมาพิจารณาในการจัดการศึกษาของสถานศึกษาด้วยเช่นกัน เพื่อให้การผลิตกำลังคนสอดคล้องกับการพัฒนาประเทศ

^{๖๖} กระทรวงศึกษาธิการ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕, (กรุงเทพมหานคร: ศุภสภา, ๒๕๔๖ ก), หน้า ๔-๕.

๒. กระบวนการ คือการทำงานอย่างประสานสัมพันธ์และสมดุลกันของระบบต่างๆ เช่น ในระบบการหายใจจะมีจมูก หลอดลม หัวใจ และปอด ทำงานอย่างเป็นกระบวนการเพื่อให้หายใจเป็นปกติ หากมีส่วนใดส่วนหนึ่งบกพร่องก็จะมีผลกระทบต่อการทำงานของส่วนอื่นๆ ด้วยและจะทำให้ระบบการหายใจหยุดชะงักได้ ในสถานศึกษาก็เช่นเดียวกันกระบวนการทำงานของสถาน ศึกษา หรือที่เรียกว่า “กระบวนการจัดการศึกษา” จะดำเนินไปด้วยดีได้ก็ต่อเมื่อระบบต่างๆ ที่มีอยู่ในสถานศึกษาทำงานอย่างประสานสัมพันธ์และสมดุลกัน ระบบต่างๆ ในสถานศึกษาที่มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการจัดการศึกษามีอยู่ ๔ ระบบด้วยกันคือ ระบบโครงสร้าง (Structure) ระบบงาน (Task) ระบบบุคลากร (Personnel) และระบบเทคโนโลยี (Technology) ระบบโครงสร้างของสถานศึกษาจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของอำนาจ การบังคับบัญชา และอื่นๆ ระบบงานจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการจัดการเรียนการสอนและการบริการ ระบบบุคลากรจะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการบริหารบุคคล ส่วนระบบเทคโนโลยีก็จะเกี่ยวข้องกับเรื่องของการพัฒนาหลักสูตร ตำราเรียน ตลอดจนสื่อและอุปกรณ์ต่างๆ ตามทฤษฎีระบบ การเปลี่ยนแปลงใดๆ ในระบบหนึ่งจะมีผลต่อการเปลี่ยนแปลงในระบบอื่นๆ ด้วย เช่น ถ้าโรงเรียนประถมศึกษาต้องการให้นักเรียนมีความรู้ทักษะเชิงธุรกิจ เพื่อให้ออกไปประกอบอาชีพได้ กรณีเช่นนี้โรงเรียนจำเป็นต้องเปิดสอนวิชาธุรกิจ (เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบงาน) ผลจากการเปิดสอนวิชาธุรกิจนี้ โรงเรียนจำเป็นต้องมีหลักสูตร ตำรา และอุปกรณ์ต่างๆ อย่างเพียงพอ (เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบบุคลากร) และอาจต้องมีครูที่ทำหน้าที่เป็นหัวหน้าคอยดูแลบริหารกลุ่มวิชาธุรกิจโดยเฉพาะ (เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบโครงสร้าง) จากตัวอย่างดัง กล่าว นั้นชี้ให้เห็นว่าเป้าหมายของโรงเรียนจะบรรลุผลก็ต่อเมื่อระบบทั้งสี่นี้ทำงานหรือเปลี่ยนแปลงอย่างสมดุลกัน

๓. ผลผลิต คือผลที่เกิดขึ้นอันเนื่องมาจากการทำงานอย่างเป็นกระบวนการของระบบต่างๆ ผลผลิตขององค์กรในระบบเปิดจะต้องออกไปสู่สังคมเหมือนกับเสื้อผ้าซึ่งเป็นผลผลิตจากโรงงานและออกไปสู่ตลาดเพื่อการจำหน่าย เมื่อพิจารณาผลผลิตของสถานศึกษาที่จะต้องไปสู่สังคมพบว่ามียุ่ ๒ ประเภท คือ “ผู้ที่สำเร็จการศึกษา” กับ “วิทยากร” สำหรับผู้สำเร็จการศึกษาที่ออกไปสู่สังคมและเป็นประโยชน์ต่อสังคมนั้นจะต้องเป็นผู้ที่มีความรู้ทักษะและมีคุณลักษณะอื่นๆ ตามที่สังคมคาดหวังและต้องการ ส่วนวิทยากรต่างๆ ที่ออกจากสถานศึกษาไปบริการแก่สังคมก็ต้องสอดคล้องกับความต้องการของสังคม และเป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย^{๒๗}

กลยุทธ์เชิงพุทธของผู้บริหารสถานศึกษา โดยผู้บริหารจะต้องเป็นผู้ที่มีความเป็นธรรม รู้จักปกครองบุคลากรในองค์กรอย่างเป็นธรรม รู้จักสำรวจ พัฒนาตนเองให้สามารถนำเทคนิคในการบริหารรูปแบบต่างๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารสถานศึกษาได้อย่างเที่ยงธรรม ทำให้เป็นที่ยอมรับและยกย่องของทุกคนในองค์กร ในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงเหตุแห่งความเสื่อมและความเจริญของภิกษุในพระพุทธศาสนา อุปมาเปรียบกับภิกษุที่จะเข้าถึงฝั่งพระนิพพาน มีความเจริญของภิกษุในพระพุทธศาสนา อุปมาเปรียบกับภิกษุที่จะเข้าถึงฝั่งพระนิพพาน มีความเจริญในพระธรรมวินัยได้นั้นว่า ภิกษุจะต้องประกอบด้วยลักษณะ ๑๑ ประการ เช่นเดียวกับนายโคบาลผู้ประสบความสำเร็จ จะต้องรู้จักการบริหารจัดการฝูงโค ดังข้อความที่ปรากฏในโคบาลสูตรว่า

^{๒๗} อุทม จุลลัตถ์, การบริหารการศึกษา:แนวคิดและทฤษฎี, (เชียงใหม่: ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๓๔), หน้า ๓๔.

นายโคบาลประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการ เป็นผู้ควรจะครอบครองฝูงโค ควรหาฝูงโคให้เจริญได้ ภิภุขทั้งหลาย นายโคบาลในโลกนี้เป็นผู้รู้รูปฉลาดในลักษณะเป็นผู้คอยชี้แจงขางปิดบังแผล สุมควันให้ รู้จักให้โคดื่มน้ำ หรือยังรู้จักทางฉลาดในสถานที่โคเที่ยวหากิน รู้จักรีดนมให้เหลือไว้ รู้จักการบูชาโคที่เป็นพ่อฝูงเป็นผู้นำฝูงด้วยการบูชาเป็นอดิเรก ดูกรภิภุขทั้งหลาย นายโคบาลประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการนี้เป็นผู้สมควรจะครอบครองฝูงโค ควรหาให้ฝูงโคเจริญได้ภิภุขทั้งหลาย นายโคบาลที่ประกอบด้วยองค์ ๑๑ ประการเหล่านี้แล้วควรจะรักษาหมู่โคและทำให้หมู่โคเจริญได้ด้วยองค์ ๑๑ ประการ^{๖๘}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้อธิบายลักษณะสำคัญของผู้บริหาร การใช้แนวทางของการเป็นผู้นำที่ถูกต้อง ตามหลักพุทธธรรม ปรากฏอยู่ในโคบาลสูตร ๑๑ ประการที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการบริหาร ดังนี้

๑. ผู้นำจะต้องรู้จักและเข้าใจผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาในฐานะของสมาชิกขององค์กรความรู้นี้นอกจากจะสร้างความสนิทสนมกันแล้วยังก่อให้เกิดมิตร มิตรต่อกัน เข้าใจความต้องการของมวลสมาชิก

๒. เมื่อผู้นำรู้จักตัวบุคคล ก็จะสามารถพิจารณาจัดสรรตำแหน่งงานต่างๆ ให้เหมาะสมกับบุคคล การทำงานภายใต้การแนะนำมอบหมายนั้นก็สัมฤทธิ์ผล

๓. ผู้นำสามารถแสดงศักยภาพในการแก้ไขปัญหาข้อบกพร่องต่างๆ ได้อย่างถูกต้อง

๔. ผู้นำจะต้องมีความระมัดระวัง สำรวจตรวจตรามิให้เกิดความเสียหายอันเป็น การทำลายชื่อเสียงของสมาชิกในสังคม ปองกันมิให้ปรากฏออกมาภายนอก

๕. ผู้นำจะสามารถแสดงความสามารถของตนแก่ผู้อื่นอย่างถูกต้องแก่สมาชิก

๖. ผู้นำจะต้องแสวงหาความรู้จักความคิดในการทำงานมีคณะทำงานที่ดี มีคณะที่ปรึกษาในกิจกรรมต่างๆ เพื่อประโยชน์แก่มวลสมาชิก

๗. ผู้นำจะต้องรู้จักกระบวนการพัฒนา ให้โอกาสแก่ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ของสมาชิกด้วยการอบรมเพิ่มพูนความรู้ฝึกฝนทักษะอาชีพ

๘. ผู้นำจะต้องรู้แนวทางในการบริหารจัดการ ขณะเดียวกันก็ต้องรู้จักจุดร่วมของชีวิตมนุษย์ โดยนาพาสมาชิกของตนไปสู่จุดหมายของชีวิตร่วมกัน

๙. ผู้นำจะต้องสามารถประเมินศักยภาพของกลุ่มด้วยการกำหนดเป้าหมายวางแผนการทำงานและแนวทางปฏิบัติจนกว่าจะบรรลุวัตถุประสงค์

๑๐. ผู้นำจะต้องคำนึงถึงประโยชน์ของมวลสมาชิก รู้จักประสานประโยชน์ดำเนินกิจกรรมของกลุ่มด้วยความพอเหมาะพอดี รักษาสมดุลระหว่างการให้กับการรับ

๑๑. ผู้นำจะต้องสามารถเสริมภาวะของตนเองให้เด่นชัดด้วยการรู้จักให้บำเหน็จรางวัลแก่ผู้ทำงานดีมีคุณธรรม อันเป็นการสร้างเสริมความเชื่อถือต่อผู้นำและเป็นกำลังภายในใจ การกิจกรรมต่างๆ ของกลุ่มและมวลสมาชิก^{๖๙}

^{๖๘} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๓๔๖/๓๗๖-๓๘๘.

^{๖๙} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิตสาขาศาสนาเปรียบเทียบ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓), หน้า ๔๐-๔๑.

ชินวุธ สุนทรสิมะ ได้กล่าวถึงลักษณะสำคัญของนักบริหาร คือ ต้องเป็นผู้นำ ในทุกระดับ ฉะนั้นควรใช้หลักธรรมในการปกครองคน ซึ่งคุณลักษณะของความเป็นเลิศของการบริหารเป็นคุณลักษณะดีเด่นที่เน้นการปฏิบัติ อย่างจริงจังตลอดเวลาของนักบริหาร มีดังนี้

๑. การทำให้องค์กรคล่องตัว

- ๑) เป็นระบบสื่อสารแบบไม่มีพิธีรีตอง
- ๒) ส่งเสริมและสนับสนุนให้พนักงานพบปะพูดคุยปรึกษางานกันเอง
- ๓) สนับสนุนให้พนักงานเรียกขานกันเฉพาะชื่อหนา
- ๔) ผู้บริหารใช้นโยบายประตูเปิดกว้างอยู่เสมอ
- ๕) ผู้บริหารใช้วิธีการบริหารแบบเดินดูไปรอบ ๆ
- ๖) ใช้อุปกรณ์ประกอบอาคารบางอย่างเช่นบันไดเลื่อนแทนลิฟต์
- ๗) ใช้เทคนิคการประเมินผลงานแบบสร้างสรรค์แบบไม่เป็นทางการ
- ๘) การสร้างระบบเฉพาะกิจ มีดังนี้

(๑) แยกกลุ่มทำงานต่างๆ เป็นกลุ่มเล็กๆ ทำให้ยืดหยุ่นและ บริหารให้สัมฤทธิ์ผลได้ไฉฉ่ายกว่า

(๒) ใช้เทคนิคต่างๆ มากมายในการแยกกลุ่มทำงานเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ทำให้องคกรคล่องตัว และยังเลือกใช้ทรัพยากรที่ถูกต้องในการแก้ปัญหา

(๓) สร้างเจตคติของพนักงาน บรรยาภาศการทางานและวัฒนธรรม องค์กรให้ความยึดมั่นว่าพฤติกรรมเฉพาะกิจเป็นสิ่งธรรมดามากกว่าพฤติกรรมที่เป็นทางการ

(๔) กลุ่มเฉพาะกิจเป็นกลุ่มทำงานที่ไม่เกิน ๑๐ คน ปกติทางานไม่เกิน ๔ เดือน เมื่องานเสร็จก็ยุบเลิกกลุ่มโดยเร็ว

๒. การทดลองปฏิบัติ หลักจำนวนและความรวดเร็ว

๑) จำนวน หมายถึง ให้ทดลองปฏิบัติจำนวนครั้งมากๆ และบ่อยๆ จะได้มีโอกาสสำเร็จ มากขึ้น

๒) ความรวดเร็ว หมายถึง ให้ลงมือทำการทดลองอะไรก็ตามอย่างรวดเร็ว พร้อมทั้งให้เสร็จรวดเร็ว ทำให้ทราบว่าควรจะทำต่อไปหรือไม่ควรทำ

๓) ใช้วิธีนี้ในการเรียนรู้สิ่งต่างๆ จะช่วยประหยัดมากกว่าการวิจัย

๔) เสริมสร้างสภาพแวดล้อมที่กระตุ้นและปลูกฝังให้เกิดการทดลองปฏิบัติตนในองค์กร โดยเริ่มจากจุดง่ายและพร้อมที่จะเปลี่ยน^{๗๐}

สรุปว่า การบริหารการศึกษา คือ การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรบริหาร มาประกอบเป็นกระบวนการบริหาร ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ โดยอาศัยปัจจัยหลัก คือ เงิน บุคคล วัสดุสิ่งของ วิธีการปฏิบัติงานและคุณธรรมในการบริหารจัดการ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล สร้างความเจริญมั่นคงกับองค์กรในทุกๆ ด้าน ผู้บริหารต้องมีกลยุทธ์และยุทธศาสตร์ที่แยบยลและเป็นธรรม โดยใช้หลักพุทธธรรมที่เหมาะสมในการบริหารจัดการ สถานศึกษา ตามภาระงาน

^{๗๐}ชินวุธ สุนทรสิมะ, เอกสารการประชุมเชิงกลยุทธ์การจัดสารนิเทศเพื่อการสอน,(กรุงเทพมหานคร: บางกอกการพิมพ์, ๒๕๔๓), หน้า ๕.

ความสำคัญของการบริหารการศึกษาเชิงกลยุทธ์เชิงพุทธ “กระทรวงศึกษาธิการ”^{๗๑} ได้กล่าวถึง อำนาจหน้าที่ของสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคล และของผู้อำนวยการสถานศึกษาตามการบริหารงานด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไปตามกฎหมายการศึกษาขอนำแนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวิชาการ ดังนี้

๑. กฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติ ด้าน ด้านวิชาการ

(๑) จัดการศึกษาในรูปแบบการศึกษาในระบบการศึกษา นอกกระบบ หรือการศึกษาตามอัธยาศัย รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบ (ม.๑๕ วรรค ๒)

(๒) การจัดกระบวนการเรียนรู้ (ม.๒๔)

(๓) จัดการประเมินผู้เรียน (ม.๒๖)

(๔) จัดทำสาระหลักสูตรตามวัตถุประสงค์ของหลักสูตรแกนกลางในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพปัญหาในชุมชน และสังคม ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ เพื่อเป็นสมาชิก ที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (ม.๒๗ วรรค ๒)

(๕) พัฒนากระบวนการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพและส่งเสริมให้ผู้สอนสามารถวิจัยเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับผู้เรียน (ม.๓๐)

(๖) บริหารและจัดการศึกษาทั้งด้านวิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารงานทั่วไป ตามที่กระทรวงศึกษาธิการกระจายอำนาจมาให้ (ม.๓๙)

(๗) คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน (ม.๔๐)

(๘) ผู้บริหารสถานศึกษาเป็นคณะกรรมการและเลขานุการของคณะกรรมการสถานศึกษา (ม.๔๐ วรรค ๔)

(๙) จัดให้มีระบบการประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา และจัดทำรายงานประจำปีเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัด หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และเปิดเผยต่อสาธารณชน (ม.๔๘)

(๑๐) พัฒนาขีดความสามารถในการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาของผู้เรียน (ม.๖๖)

จากแนวดังกล่าวจะเห็นได้ว่าอำนาจหน้าที่ของสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคลและของผู้อำนวยการสถานศึกษาเมื่อสถานศึกษาเป็นนิติบุคคล กรอบภาระงาน และอำนาจในการตัดสินใจมีมากขึ้นดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจึงต้องปฏิบัติหน้าที่ให้ครบถ้วนสมบูรณ์และเป็นไปอย่างบริสุทธิ์ยุติธรรม จากกราดำเนินงานของสถานศึกษาที่เป็นนิติบุคคล เราสามารถชี้ให้เห็นถึงลักษณะและความแตกต่างของสถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคลและเป็นนิติบุคคล ดังปรากฏในตารางเปรียบเทียบสถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคลและเป็นนิติบุคคล

ประเด็น	สถานศึกษาของรัฐที่ไม่เป็นนิติบุคคล	สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล
ส ถ า น ก า พ สถานศึกษา	เป็นส่วนราชการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน	เป็นส่วนราชการที่มีสภาพเป็นนิติบุคคลตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ สังกัดสำนักงาน

^{๗๑} กระทรวงศึกษาธิการ, *มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินภายนอก: ระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน*, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์, ๒๕๕๓), หน้า ๑๒-๑๙.

		คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน
วัตถุประสงค์ ของการจัด การศึกษา	การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข	วัตถุประสงค์และหลักการเช่นเดียวกับสถานศึกษาที่ไม่เป็นนิติบุคคล
ความรับผิดชอบ	สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน และสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามีส่วนร่วมในการรับผิดชอบกับสถานศึกษาในฐานะที่สถานศึกษาเป็นหน่วยงานที่อยู่ในสังกัด	สถานศึกษาหรือผู้บริหารสถานศึกษา รับผิดชอบตามที่ได้กำหนดไว้ในกรอบอำนาจหน้าที่ของสถานศึกษาโดยตรง จึงเป็นความรับผิดชอบของสถานศึกษาโดยตรง
อำนาจหน้าที่	มีอำนาจหน้าที่ตามที่กำหนดให้เป็นอำนาจหน้าที่ของสถานศึกษาทั้ง ๔ ด้าน คือ วิชาการ งบประมาณ การบริหารงานบุคคล และการบริหารทั่วไปตามกฎหมายว่าด้วยพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๖	อำนาจหน้าที่เช่นเดียวกับสถานศึกษาที่ไม่เป็นนิติบุคคล อำนาจหน้าที่ที่เพิ่มขึ้นในฐานะ นิติบุคคล ที่กำหนดไว้ในมาตรา ๕๙ แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พุทธศักราช ๒๕๔๕ และพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกระทรวงศึกษาธิการ พุทธศักราช ๒๕๔๕ ที่กำหนดให้สถานศึกษาของรัฐที่เป็นนิติบุคคล
อำนาจหน้าที่	พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการครูและบุคลากรทางการศึกษา พุทธศักราช ๒๕๔๗ และกฎหมายอื่นที่เกี่ยวข้อง	มีอำนาจในการปกครองดูแล บำรุงรักษา ใช้ และจัดหาผลประโยชน์จากทรัพย์สินอื่น จัดหารายได้จากบริการของสถานศึกษา และเก็บค่าธรรมเนียมการศึกษาที่ไม่ขัดหรือแย้งกับนโยบาย วัตถุประสงค์ และภารกิจหลักของสถานศึกษา

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ (๒๕๔๖: ๒๘ – ๒๙)

จากแนวคิดข้างต้นจะพบว่า การบริหารการศึกษาตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ คือ กระจายอำนาจไปยังสถานศึกษาซึ่งเป็นผู้จัดการเรียนการสอนโดยตรง ฉะนั้นไม่ว่าจะมีกี่เขตพื้นที่การศึกษาก็ตาม สถานศึกษาต้องมีความสามารถในการบริหารและจัดการศึกษามากที่สุด เขตพื้นที่การศึกษาต้องไม่ไปก้าวล่วงในความเป็นอิสระของสถานศึกษา แต่ควรมีบทบาทในฐานะผู้อำนวยความสะดวก (facilitator) เป็นพี่เลี้ยงในทางวิชาการ กำหนดนโยบายและแผนในภาพรวม สนับสนุนทรัพยากร ประสานการบริหารและการจัดการ ศึกษาระหว่างสถานศึกษา และต้องระวังไม่ให้เกิดการรวมอำนาจไว้ที่เขตพื้นที่การศึกษา ต้องมุ่งพัฒนาคุณภาพการศึกษาของผู้เรียนเป็นเป้าหมาย

สำคัญ การกำหนดให้สถานศึกษาเป็นนิติบุคคล จึงเป็นโอกาสที่จะช่วยให้โรงเรียนมีความเป็นอิสระมากขึ้น แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าโรงเรียนจะเป็นอิสระอย่างสิ้นเชิง โดยปราศจากการกำกับดูแลของเขตพื้นที่การศึกษา เขตพื้นที่การศึกษาที่ดีต้องเป็นพี่เลี้ยงให้กับกลุ่มสถานศึกษาในกำกับ และสนับสนุนให้สถานศึกษามีความพร้อมในการเป็นนิติบุคคล เพราะในที่สุดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดการศึกษาได้เอง หรือสถานศึกษามีความพร้อมทั้งหมด ก็จะต้องยุบเลิกเขตพื้นที่การศึกษา มิฉะนั้นจะมีปัญหาในภายหลังกล่าวคือจะเกิดการกระจุกอำนาจที่ ๑๘๕ เขตพื้นที่ ระบบรวมศูนย์ อำนาจจะกลับมาเข้มข้นและดูดทรัพยากรไว้ทำให้ไม่ถึงผู้เรียน การกระจายอำนาจลงสู่สถานศึกษา ๔ ด้าน คือ

๑. การบริหารงานวิชาการ การกระจายอำนาจด้านวิชาการให้กับสถานศึกษาก็คือการกระจายความรับผิดชอบด้านหลักสูตรและการเรียนการสอน ปัญหาและอุปสรรคของการปฏิรูปการเรียนรู้อย่างกล่าว คือ ครูต้องเร่งสอนเนื้อหาให้ครบตามจำนวนคาบตามที่หลักสูตรกำหนดทำให้ไม่มีเวลาวางแผนกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ นอกจากนี้ยังมีปัญหาเดิมๆ ว่าหลักสูตรไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน การศึกษาแปลกแยกจากชุมชน ละเลยภูมิปัญญา และวัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิม ทำให้ผู้เรียนไม่รู้จักไม่มีความภูมิใจและไม่ผูกพันกับถิ่นกำเนิด ซึ่งบัดนี้ปัญหาดังกล่าวกลายเป็นอดีตไปหมดแล้ว ในขณะนี้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้ให้อำนาจในการบริหารด้านวิชาการแก่สถานศึกษา โดยกำหนดให้กระทรวงกำหนดเฉพาะหลักสูตรส่วนกลางและให้สถานศึกษามีอิสระในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาได้เอง โดยเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบหลักสูตร กำหนดแหล่งเรียนรู้ ออกแบบการวิจัยในชั้นเรียน ออกแบบกิจกรรมการเรียนการสอนที่เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละคน และออกแบบการประเมินผลผู้เรียน

๒. การบริหารงบประมาณ ความจริงทรัพยากรและงบประมาณด้านการศึกษาของประเทศไทยไม่ได้มีอยู่อย่างจำกัด เพราะเราใช้งบประมาณเพื่อการศึกษาถึงร้อยละ ๒๑ ของงบประมาณแผ่นดิน แต่ปัญหาอยู่ที่จะใช้เงินอย่างไรให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เรียนโดยไม่ตกหล่น ปัญหาของการบริหารงบประมาณในระบบรวมศูนย์อำนาจนั้น นอกจากจะทำให้เกิดความล่าช้าและผูกมัดด้วยระเบียบ ที่ทำให้ขาดความคล่องตัวในการบริหารแล้ว สถานศึกษาหลายแห่งจะประสบปัญหาที่คล้ายกัน ส่วนใหญ่คือ

๑) การจัดสรรทรัพยากรที่ไม่ตรงกับความต้องการ กรณีดังกล่าวนี้ทำให้เกิดความสูญเปล่า แต่ถ้าให้โรงเรียนจัดหาเองจะสอดคล้องกับความต้องการความจำเป็นของผู้เรียนมากกว่า แม้กระทั่งโรงเรียนสังกัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นหลายแห่งไม่มีอำนาจในการจัดซื้อจัดจ้าง เช่น การซื้อหนังสือเข้าห้องสมุด ต้นสังกัดจะจัดสรรงบประมาณมาให้เมื่อใกล้สิ้นปีงบประมาณและผู้ประมูลได้ก็เป็นร้านหนังสือในจังหวัดซึ่งผูกขาดตลอดมา โรงเรียนไม่มีสิทธิเลือกหนังสือเอง หนังสือที่ได้รับจึงไม่ตรงกับความต้องการของโรงเรียน

๒) การทุจริต การรวมอำนาจการบริหารงบประมาณไว้ที่ส่วนกลางทำให้เกิดกรณีทุจริตการจัดซื้อจัดจ้าง ไม่ว่าจะเป็นกรณีจัดซื้อเครื่องแบบนักเรียน คอมพิวเตอร์ ซอฟต์แวร์ โรงเรียนประถมศึกษาหลายแห่งได้รับการจัดสรรให้มีห้องปฏิบัติการทางภาษา (sound lab) แต่ขณะนี้ส่วนใหญ่ใช้การไม่ได้ และไม่สามารถซ่อมได้ ทำให้ความเสียหายตกอยู่กับประเทศชาติและผู้เรียน การที่สถานศึกษามีอำนาจตัดสินใจเรื่องงบประมาณได้เอง จะทำให้การใช้จ่ายเงินเป็นไปเพื่อประโยชน์ของ

สถานศึกษาโดยตรงมากขึ้น มีประสิทธิภาพมากขึ้นแต่ทั้งนี้ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม และตรวจสอบได้ การจัดสรรค่าใช้จ่ายรายหัวตรงไปยังสถานศึกษาจะเป็นการกระจายอำนาจให้โรงเรียนเป็นอิสระในการตัดสินใจเรื่องการบริหารงบประมาณอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนในการบริหารการศึกษาไทย โดยรัฐจัดสรรเงินอุดหนุน (block grant) ให้เป็นค่าใช้จ่ายรายบุคคลตามจำนวนนักเรียน โรงเรียนจะมีอำนาจและอิสระในการใช้เงินมาก และถ้ามีเงินเหลือก็สามารถเก็บไว้ใช้ในต่อไปได้

๓. การบริหารงานบุคคล ปัญหาใหญ่ที่สถานศึกษาประสบเกี่ยวกับการบริหารบุคลากร ก็คือ ขาดแคลนบุคลากรครูในวิชาใดวิชาหนึ่ง แม้จะต้องการอัตรากำลังครูเพิ่ม กรมก็อาจย้ายครูอีกวิชาหนึ่งมาให้ เพราะพิจารณาตัวเลขจำนวนครูที่เป็นภาพรวม ไม่ได้พิจารณาอัตรากำลังเป็นรายวิชาจึงไม่ตรงกับความต้องการของโรงเรียน รวมทั้งการที่โรงเรียนไม่สามารถจัดการกับบุคลากรที่ทำผิดวินัย หรือไร้ประสิทธิภาพได้เองอย่างโรงเรียนเอกชนหรือโรงเรียนมหิดลวิทยานุสรณ์ ที่เป็นนิติบุคคล นอกจากนี้ปัญหาที่โรงเรียนหลายแห่งประสบ คือ ครูต้องทำงานอื่นที่ไม่ใช่การเรียนการสอนทำให้ไม่สามารถทุ่มเทเพื่อการปฏิรูปการเรียนรู้ได้อย่างเต็มที่ ดังนั้น การกระจายอำนาจด้านการบริหารงานบุคคลจึงเป็นโอกาสที่สถานศึกษาจะมีบทบาทและอำนาจหน้าที่ในการบริหารงานบุคคลมากขึ้น นับตั้งแต่การสรรหา การคัดเลือก การพัฒนา การให้ค่าตอบแทน โดยที่เป้าหมายสูงสุดของการมีอำนาจและความรับผิดชอบในการบริหารงานบุคคลนี้ เพื่อสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนสำหรับผู้เรียนเป็นสำคัญ

๔. การบริหารงานทั่วไป การบริหารงานทั่วไปของโรงเรียนนิติบุคคลนั้นจะแตกต่างจากการบริหารโรงเรียนในแบบเดิม เนื่องจากต้องให้ความสำคัญกับการจัดทำนโยบาย แผนและระบบข้อมูลสำหรับการดำเนินงาน โดยจะรวมงานด้านการประกันคุณภาพภายในไว้ด้วย ดังนั้นงานบริหารทั่วไปแบบใหม่จึงต้องมีประสิทธิภาพ มีระบบข้อมูลที่ทันสมัยสำหรับสนับสนุนงานวิชาการ มีความคล่องตัว ใช้บุคลากรน้อยและควรจัดให้เป็นการศึกษาเบ็ดเสร็จ ณ จุดเดียว (one-stop service) ทั้งหมด ปัญหาที่โรงเรียนส่วนใหญ่พบเหมือนกัน คือ ต้องกรอกข้อมูลให้กับต้นสังกัดและหน่วยงานต่าง ๆ ปีละหลายเรื่องและหลายครั้ง ทำให้ครูต้องเสียเวลาที่ควรให้กับเด็ก มาทำงานที่ไม่ใช่หน้าที่โดยตรง ปีละหลายชั่วโมง ดังนั้นถ้าโรงเรียนพัฒนาระบบข้อมูลสารสนเทศให้ดี จะช่วยแก้ปัญหานี้ได้มาก^{๗๒}

การกระจายอำนาจทั้ง ๔ ด้าน สู่สถานศึกษาเพื่อให้เป้าหมายสูงสุดตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ คือ คุณภาพผู้เรียนของผู้เรียน การบริหารงานวิชาการ การบริหารงานบุคคล การบริหารงบประมาณ การบริหารทั่วไป ต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคุณภาพ ผู้เรียน ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องเข้าใจในเป้าหมายนี้ และใช้อำนาจที่ได้รับมอบมาให้เกิด คุณภาพแก่ผู้เรียนให้ได้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑.๖.๕ แนวคิดการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ

หัวใจของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช ๒๕๔๒ คือ การพัฒนาคนไทยให้มีความสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ เป็นผู้มีคุณธรรม จริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ผู้บริหารจึงมี

^{๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

ภารกิจที่สำคัญและยิ่งใหญ่ในฐานะของการเป็นผู้นำในการปรับเปลี่ยน รูปแบบการบริหารงาน การจัดการเรียนการสอนในยุคที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การกำหนดนโยบายส่งเสริม และสนับสนุน การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ในโรงเรียน การพัฒนาส่งเสริมบุคลากรในโรงเรียนให้มีความรู้ความสามารถ และมีประสบการณ์ในการจัดการเรียนการสอน รวมถึงการกำกับติดตามดูแลและประเมินผลระบบ การจัดการเรียนการสอนตามนโยบายการประกันคุณภาพการศึกษา ผู้บริหารจึงต้องมีความเสียสละ อดทนและอุทิศตนในการแก้ไขปัญหาวิกฤตทางการศึกษาของชาติ อาทิ ปัญหาคุณภาพการศึกษาของ ไทยตกต่ำ ปัญหาขาดประสิทธิภาพ การแสวงหาผู้บริหารสถานศึกษาที่มีความพร้อมทางด้านคุณวุฒิภาวะ คุณลักษณะ ศักยภาพ ความรู้ความสามารถ ทั้งทางด้านศาสตร์และศิลป์ในการบริหารงาน มีภาวะผู้นำที่มี ประสิทธิภาพ จึงมีความจำเป็นและสำคัญ อย่างยิ่งต่อภารกิจหลักอันยิ่งใหญ่ในการปฏิรูปการศึกษาของ ชาติ เนื่องจากผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกลไกหลักที่สำคัญต่อความสำเร็จดังกล่าว^{๗๓} และนักวิชาการได้ ให้แนวคิดเสริมดังนี้

นวลจิตต์ เขวกิรติพงษ์ ได้กล่าวถึงบทบาทของผู้บริหารที่เกี่ยวข้องกับการปฏิรูปการ เรียนรู้ว่า มีบทบาทสำคัญประกอบด้วย

๑. การพัฒนาหลักสูตร ผู้บริหารจำเป็นต้องพัฒนาหลักสูตรให้เป็นหลักสูตรที่ทันสมัย สอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน และเป็นหลักสูตรบูรณาการ แม้ว่าหลักสูตรยังคงแบ่งเป็นรายวิชาหรือกลุ่ม วิชา มีตารางเรียนเป็นกรอบควบคุมเวลาค่อนข้างเคร่งครัดไม่ยืดหยุ่น แต่ในอนาคตโรงเรียนจะมีอิสระใน การบริหารงานวิชาการ จึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะวางแผนการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนาหลักสูตร ให้เป็นหลักสูตรที่แท้จริงของท้องถิ่นให้ได้ หลักสูตรบูรณาการเป็นหลักสูตรที่เหมาะสมกับการจัด กระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ทั้งนี้เพราะผู้เรียนจะเรียนรู้ด้วยตนเองจากกิจกรรม หลากหลาย ซึ่งครูในฐานะผู้อำนวยการอำนวยความสะดวกเป็นผู้จัดให้ ดังนั้น การสะท้อนองค์ความรู้ องค์ความคิด ความรู้สึกรจากการที่ได้ปฏิบัติกิจกรรมของผู้เรียนจะมีลักษณะหลากหลายและเป็น องค์ความรู้รวมจาก หลายวิชา ดังนั้น หลักสูตรบูรณาการจึงเป็นหลักสูตรที่เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียน เป็นสำคัญ

๒. การจัดหาแหล่งเรียนรู้ เนื่องจากการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญต้อง ตอบสนองความแตกต่างระหว่างบุคคล จึงจำเป็นต้องมีกิจกรรมที่หลากหลายให้ผู้เรียนเลือกเรียนตาม ความสนใจ แหล่งเรียนรู้ เช่น ห้องสมุด ห้องคอมพิวเตอร์ เรือนเพาะชำ สวนหย่อม ห้องจริยศึกษา ห้อง วิทยาศาสตร์ ห้องพลศึกษา ห้องพยาบาล ห้องครัว เป็นต้น แหล่งเรียนรู้ที่กล่าวมานี้มีอยู่ในสถานศึกษา ตามปกติอยู่แล้ว หากผู้บริหารสถานศึกษาบริหารจัดการแหล่งเรียนรู้เหล่านี้ให้เป็นระบบมีการวางแผน ใช้แหล่งเรียนรู้ จัดตั้งบุคลากรรับผิดชอบดูแล มีการควบคุมกำกับติดตามประเมินผลการใช้แหล่งเรียนรู้ รวมทั้งมีการแสวงหาแหล่งเรียนรู้ใหม่ที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและความต้องการของ ครู ในฐานะผู้อำนวยการอำนวยความสะดวกให้เกิดการเรียนรู้ จะทำให้การเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญมี ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

๓. การวิจัยในชั้นเรียน ผู้บริหารสถานศึกษาควรส่งเสริมและสนับสนุนจัดให้มีการ วิจัยในชั้นเรียนเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนของครูให้ก้าวหน้ายิ่งขึ้นโดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัด

^{๗๓} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **มาตรฐานการศึกษาเพื่อการประเมินภายนอก: ระดับการศึกษาขั้น พื้นฐาน**, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์, ๒๕๕๖), หน้า ๗.

กระบวนการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ จะมีปัญหาวิจัยมากมายที่ทำทลายความสามารถของครูในการค้นพบองค์ความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำมาใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนต่อไป ผู้บริหารอาจเชิญวิทยากรที่มีความเชี่ยวชาญเกี่ยวกับการวิจัยในชั้นเรียนมาให้ความรู้เบื้องต้นให้ครูมีโอกาสฝึกทำงานวิจัยในชั้นเรียนด้วยตนเอง และนำผลการวิจัยไปใช้ในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในชั้นเรียนอย่างแท้จริง แต่อย่างไรก็ตามควรปลูกฝังเจตคติที่ดีต่อการวิจัยว่า การวิจัยไม่ใช่เรื่องยาก ไม่จำเป็นต้องใช้สถิติขั้นสูงที่ยุ่งยากซับซ้อนก็สามารถทำได้ นับเป็นสิ่งหนึ่งที่ผู้บริหารควรให้ความสนใจและสื่อสารให้บุคลากรได้เข้าใจตรงกันในเบื้องต้นก่อน

๔. การจัดหาสื่อวัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ ผู้บริหารควรจัดหาสื่อวัสดุอุปกรณ์และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ไว้ให้พร้อมสำหรับการบริการแก่ครู จัดระบบการผลิต การยืม การเก็บรักษาและการซ่อมแซมให้ทันสมัยอยู่เสมอ รวมทั้งควรสำรวจความต้องการใช้สื่อวัสดุอุปกรณ์ และเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ สำหรับการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เพื่อใช้เป็นข้อมูลเบื้องต้นในการวางแผนการดำเนินการ

๕. การจัดสรรงบประมาณสนับสนุน งบประมาณนับว่าเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ผู้บริหารจำเป็นต้องจัดสรรงบประมาณสำหรับจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ เครื่องมือเครื่องใช้ต่าง ๆ ปรับปรุงแหล่งเรียนรู้ให้พร้อมสำหรับการซ่อมแซมอาคารสถานที่ฝึกอบรม และพัฒนาบุคลากรให้มีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การพัฒนาหลักสูตรให้เป็นหลักสูตรบูรณาการ การเขียนแผนการสอนและการสนับสนุน ของงบประมาณสำหรับการวิจัยในชั้นเรียน เป็นต้น

๖. การเผยแพร่ผลงาน การเผยแพร่ผลงานการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นภารกิจของผู้บริหารที่จะช่วยจูงใจให้ครูกระตือรือร้นที่จะพัฒนาการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง การเผยแพร่ผลงาน การประชาสัมพันธ์ผลงานทางวารสารของโรงเรียน การประชุมผู้ปกครอง การประชุมกลุ่มโรงเรียน การสัมมนาทางวิชาการ การจัดสัณนิเทศการสอน การจัดห้องเรียนที่เป็นตัวอย่าง การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ การเขียนบทความทางวิชาการเผยแพร่ และการใช้โรงเรียนเป็นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ

๗. การให้ขวัญกำลังใจ บุคลากรในสถานศึกษาทุกคนต้องการขวัญกำลังใจจากผู้บริหาร ซึ่งอาจจะดำเนินการได้หลายรูปแบบ เช่น การแสดงความสนใจอย่างแท้จริงของผู้บริหาร การยกย่อง ชมเชย การประกาศเกียรติคุณ การให้วุฒิบัตรหรือโล่รางวัล การเลื่อนเงินเดือนเป็นกรณีพิเศษ การส่งเสริมให้เป็นวิทยากร การส่งเข้าร่วมประชุมสัมมนา การส่งไปฝึกอบรมเพิ่มเติม การยกย่องให้เป็นครูดีเด่น การจัดสรรงบประมาณให้เป็นกรณีพิเศษ การส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นต้น

๘. การสนับสนุนการนิเทศการจัดการเรียนการสอน ผู้บริหารสถานศึกษาสามารถจัดกิจกรรมการนิเทศเพื่อพัฒนาครูให้ปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ดังนี้

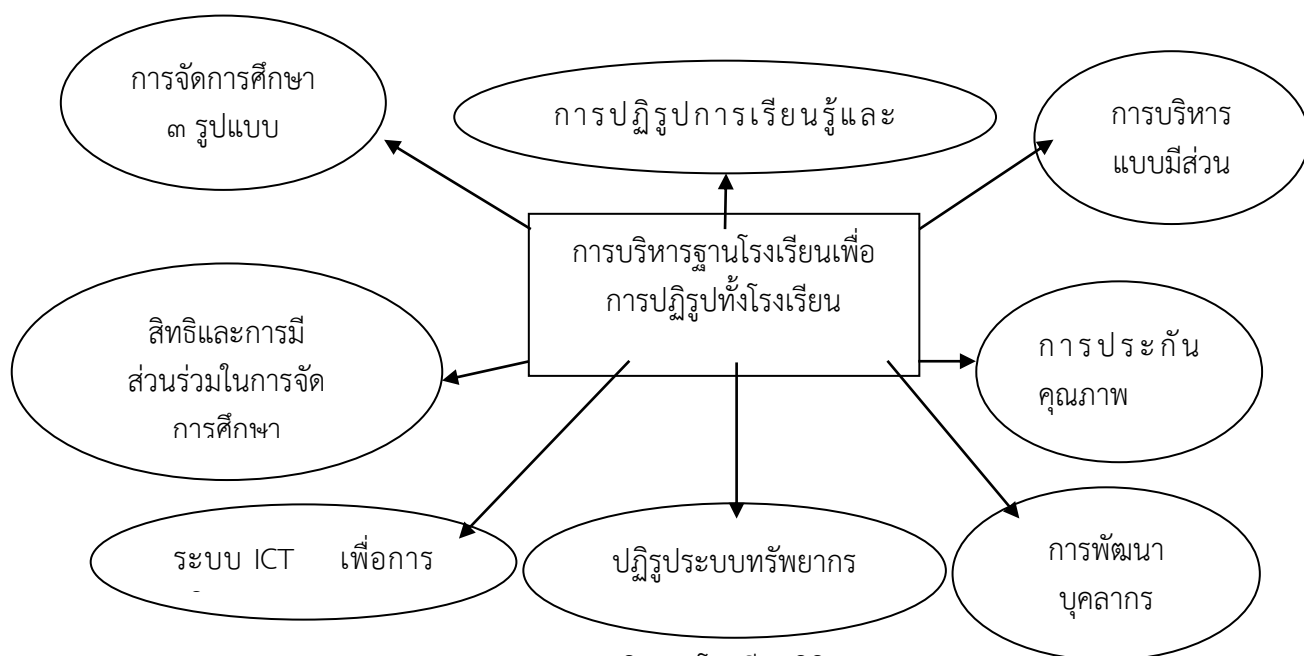
๑) การปรึกษาหารือและสร้างความตระหนักในความสำคัญของการนิเทศการจัดการเรียนการสอน

๒) การวางแผนการนิเทศการจัดการเรียนการสอน

๓) การดำเนินการนิเทศการจัดการเรียนการสอน ซึ่งครอบคลุมการจัดปฐมนิเทศครูใหม่ บริการด้านการสอน การสังเกตการณ์สอนของครูในชั้นเรียน การสาธิตการสอน กิจกรรมกลุ่มโรงเรียน และกิจกรรมทางวิชาการ เป็นต้น

๔) การประเมินผลการนิเทศการจัดการเรียนการสอน

๔. การกำกับติดตามและประเมินผล ผู้บริหารสถานศึกษามีบทบาทสำคัญในการกำกับติดตาม และประเมินผลการจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ วิธีการกำกับ ติดตาม และประเมินผล ดำเนินการได้ ดังนี้ ๑) การสร้างความตระหนักในความสำคัญของการกำกับติดตาม และประเมินผล ๒) การวางแผนกำกับ ติดตามและประเมินผล ๓) การดำเนินการกำกับ ติดตามและประเมินผล ๔) การสรุปผลการดำเนินการ^{๗๔} กลยุทธ์การบริหารสถานศึกษา ยุทธศาสตร์การปฏิรูปการศึกษา เรียกว่า “บริหารโดยชั้นเรียน เป็นฐาน (classroom-based management) โดยให้ห้องเรียนเป็นหน่วย (unit) ของการปฏิรูปในทุกเรื่อง การบริหารฐานโรงเรียน ในบริบทของประเทศไทยน่าจะหมายถึงการที่สถานศึกษามีอิสระในการบริหารจัดการศึกษา ตามภารกิจที่กำหนดไว้ในพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ การดูแลสิทธิทางการศึกษาขั้นพื้นฐานของผู้เรียน การจัดการศึกษา ๓ รูปแบบ การปฏิรูป การเรียนรู้และหลักสูตร การบริหารโดยมีส่วนร่วมของชุมชน การประกันคุณภาพ การพัฒนาบุคลากร การปฏิรูประบบทรัพยากร การนำเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้ในการบริหาร และจัดการเรียนการสอน ทั้งนี้โดยย่ำยอำนาจในการตัดสินใจไว้ที่สถานศึกษา ซึ่งอยู่ใกล้ชิดผู้เรียนเพื่อให้การจัดการศึกษา สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนและชุมชนมากที่สุด คือ รากฐานของความเป็นโรงเรียนนิติ บุคคลอย่างแท้จริง”^{๗๕} ดังภาพประกอบ

ภาพประกอบ ๔: ภารกิจของโรงเรียนนิติบุคคล

ที่มา: รุ่ง แก้วแดง (๒๕๔๖ : ๖๗)

^{๗๔} นวลจิตต์ เขาวงกตพิงษ์, การจัดการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (กรุงเทพมหานคร: ภาพพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๔๘-๕๓.

^{๗๕} รุ่ง แก้วแดง, โรงเรียนนิติบุคคล, (กรุงเทพมหานคร: วัฒนาพานิช, ๒๕๔๖), หน้า ๑-๖๗.

สรุปว่า การบริหารสถานศึกษา คือ การกระจายอำนาจสู่สถานศึกษาให้สามารถบริหารฐานโรงเรียน (SBM) ได้ตามแนวที่ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติกำหนด คือ ภารกิจเร่งด่วนที่องค์กรหลักทั้ง ๕ แห่งของกระทรวง ศึกษาธิการ โดยเฉพาะสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานต้องดำเนินการอย่างจริงจังและจริงใจ เน้นกระบวนการดำเนินงานให้สิ้นสุดในระดับสถานศึกษาให้มากที่สุด เพื่อเป็นฐานรองรับความเป็นนิติบุคคล และเมื่อโรงเรียนมีฐานะเป็นนิติบุคคลแล้ว ก็ไม่จำเป็นที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องออกนอกสถานศึกษา เพื่อไปรายงานตัวต่อผู้บังคับบัญชาระดับกรม หรือแม้กระทั่งเขตพื้นที่ เพื่อจะได้มีเวลาอยู่ในสถานศึกษาและสนับสนุนผู้สอนให้สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอน เพื่อประโยชน์ของผู้เรียนเป็นสำคัญตามความมุ่งหมายของการปฏิรูปการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้อย่างสมบูรณ์ครบถ้วน ถ้าโรงเรียนมีความพร้อมทั้งในเรื่องครู ผู้บริหาร ชุมชน คณะกรรมการสถานศึกษา และทรัพยากร ก็อาจจะพัฒนาไปเป็นโรงเรียนในกำกับของรัฐเพื่อให้มีความคล่องตัวมากขึ้น โดยทำสัญญาตกลงกับรัฐบาลว่าจะรับงบประมาณของรัฐ ไปจัดการศึกษาที่มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาของชาติ มีระบบการดำเนินงานที่ตรวจสอบได้ทุกขั้นตอน และเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชน บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารสถานศึกษาที่สำคัญ คือ ผู้นำนโยบาย แนวคิด และวิสัยทัศน์ที่เป็นประโยชน์สู่การปฏิบัติงาน ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ ความสามารถและ มีคุณธรรมทางการบริหารจัดการที่ส่งผลที่ดีต่อผู้เรียนเป็นสำคัญ มีบทบาทในด้านการสนับสนุนอำนวยความสะดวกแก่บุคลากรเป็นสำคัญ โดยคำนึงถึงความต้องการ ความแตกต่าง ความถนัด ความสนใจ และการมีส่วนร่วมของทีมงานเป็นสิ่งสำคัญ

๑.๖.๖ แนวคิดการบริหารการศึกษาด้านวิชาการ

๑. ความหมายของการบริหารงานวิชาการ

งานวิชาการเป็นหัวใจของสถาบันการศึกษาทุกระดับ สถาบันการศึกษาจะมีมาตรฐานหรือไม่ มักจะพิจารณาจากผลงานทางด้านวิชาการเป็นหลัก ดังนั้น ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องสร้างความรู้ความเข้าใจในงานวิชาการ และเตรียมพร้อมในด้านบุคลากร อุปกรณ์วัสดุ สื่อ ตลอดจนอาคาร ห้องเรียน เป็นต้น มีนักวิชาการได้ให้ความหมายของการบริหารงานวิชาการไว้ ดังนี้

รุจิรี ภู่อาระ และ จันทราณี สงวนนาม กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษา ซึ่งเกี่ยวข้องกับการปรับปรุง พัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดผลตามเป้าหมายของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ^{๗๖}

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ ได้ให้ความหมายของการบริหารงานวิชาการไว้ว่า หมายถึง การบริหารงาน หรือการดำเนินงานทุกชนิดในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพ และประสิทธิผลสูงสุด โรงเรียนในฐานะเป็นหน่วยปฏิบัติการที่มีหน้าที่และภารกิจโดยตรงในการจัดการศึกษา มีหน้าที่พัฒนานักเรียนให้มีความรู้ความสามารถ นำไปใช้ในการดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข มีคุณค่า และมีศักดิ์ศรี^{๗๗}

^{๗๖} รุจิรี ภู่อาระ และ จันทราณี สงวนนาม, การบริหารหลักสูตรในสถานศึกษา, (กรุงเทพฯ: บริษัท บุ๊คพอยท์ จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๕๖.

^{๗๗} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการไว้ว่า เป็นกระบวนการหรือกิจกรรมการดำเนินงานทุกอย่างที่เกี่ยวกับการปรับปรุงการเรียนการสอน ตลอดจนการประเมินผลให้ดีขึ้น เพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของหลักสูตร และให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน^{๗๘}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวถึงความหมายของการบริหารงานวิชาการไว้ว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารสถานศึกษา โดยมีการจัดกิจกรรมทุกอย่างที่เกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้ได้ผลดี และมีประสิทธิภาพให้เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน^{๗๙}

ธีรยุทธ พึ่งเพียร กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการ หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียนซึ่งเกี่ยวกับการปรับปรุง และพัฒนาการเรียนการสอนนักเรียนให้ได้ผลดีและมีประสิทธิภาพที่สุด สำหรับการศึกษาพระปริยัติธรรมนั้น ผู้บริหารหรือเจ้าสำนักเรียนต้องเป็นผู้นำในด้านวิชาการ โดยทำงานร่วมกับคณะครู กระตุ้นเตือนครู ให้คำแนะนำครู และประสานงานให้ครูทุกท่านทำงานร่วมกันอย่างมีประสิทธิภาพที่สุดในด้านการสอน^{๘๐}

กมล ภูประเสริฐ กล่าวไว้ว่า การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา หมายถึง การบริหารที่เกี่ยวกับการพัฒนาคุณภาพการศึกษา อันเป็นเป้าหมายสูงสุดของภารกิจสถานศึกษา^{๘๑}

เรณู ครุฑไทย กล่าวถึง ความหมายของการบริหารงานวิชาการว่าหมายถึง การจัดกิจกรรมทุกชนิดในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาการเรียนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และได้รับประสบการณ์อย่างมีประสิทธิภาพจุดมุ่งหมายของการศึกษาที่กำหนดไว้^{๘๒}

สมศรี มธูรสสุวรรณ ให้ทัศนะเกี่ยวกับการบริหารงานวิชาการว่า เป็นการจัดกิจกรรมทุกด้านที่เกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ และเกิดการพัฒนาขึ้นในตัวเด็กตามจุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา ซึ่งในการบริหารโรงเรียน ผู้บริหารโรงเรียนจะต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการบริหารงานด้านวิชาการ^{๘๓}

จากความหมายของการบริหารงานวิชาการที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า การบริหารงานวิชาการ คือ การบริหารหรือการดำเนินงานกิจกรรมทุกประเภทที่เกี่ยวข้องกับการเรียนการสอนภายในสถานศึกษา เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

๒. ความสำคัญของการบริหารงานวิชาการ

การบริหารสถานศึกษามีวัตถุประสงค์เพื่อให้การดำเนินงานของสถานศึกษาบรรลุเป้าหมายหลัก คือ ผู้เรียนมีคุณลักษณะที่พึงประสงค์กล่าวคือเป็นคนเก่ง เป็นคนดีและมีความสุข งาน

^{๗๘} รุ่งรัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, เอกสารประกอบการสอน, ๒๕๕๐, หน้า ๓๐.

^{๗๙} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๒.

^{๘๐} ธีรยุทธ พึ่งเพียร, คู่มือประกอบการบรรยาย การบริหารการศึกษาคณะสงฆ์, หน้า ๒๒๗.

^{๘๑} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

^{๘๒} อ่างแล้ว, ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, หน้า ๓.

^{๘๓} ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๓.

วิชาการเป็นงานที่ทำให้การบริหารสถานศึกษาบรรลุวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยถือว่างานวิชาการเป็นงานหลัก เป็นงานที่เกี่ยวข้องกับคุณภาพของผู้เรียนในเชิงคุณภาพและปริมาณ ส่วนงานอื่นๆถือเป็นงานที่มีความสำคัญรองลงมาและเป็นงานสนับสนุน สอดคล้องกับการศึกษาของสมิท และคณะ (Smith and Others) ในด้านการใช้เวลาในการบริหารงาน และการให้ความสำคัญของงานในสถานศึกษา งานในความรับผิดชอบของผู้บริหาร ผู้บริหารสถานศึกษาจัดลำดับความสำคัญของภารกิจการบริหารสถานศึกษา เรียงตามลำดับความสำคัญดังนี้

อันดับ ๑ การบริหารงานวิชาการ คิดเป็นร้อยละ ๔๐

อันดับ ๒ การบริหารบุคลากร ได้แก่ ครู อาจารย์ และเจ้าหน้าที่ คิดเป็นร้อยละ ๒๐

อันดับ ๓ การบริหารกิจการนักเรียนนักศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๒๐

อันดับ ๔ การบริหารการเงิน คิดเป็นร้อยละ ๕

อันดับ ๕ การบริหารอาคารสถานที่ คิดเป็นร้อยละ ๕

อันดับ ๖ การบริหารความสัมพันธ์กับชุมชน คิดเป็นร้อยละ ๕

อันดับ ๗ งานบริหารทั่วไป คิดเป็นร้อยละ ๕^{๔๔}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของการบริหารงานวิชาการว่า การบริหารงานวิชาการถือว่าเป็นงานหลัก หรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษา ไม่ว่าสถานศึกษาจะเป็นประเภทใดมาตรฐานและคุณภาพของสถานศึกษาจะพิจารณาได้จากผลงานด้านวิชาการ เนื่องจากงานวิชาการเกี่ยวข้องกับหลักสูตรการจัดโปรแกรมการศึกษาและการจัดการเรียนการสอน ซึ่งเป็นหัวใจของสถานศึกษาและเกี่ยวข้องกับผู้บริหารสถานศึกษาและบุคลากรทุกระดับของสถานศึกษาซึ่งอาจจะเกี่ยวข้องโดยตรงหรือทางอ้อมก็อยู่ที่ลักษณะของงานนั้น^{๔๕}

ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ ให้ข้อคิดว่า งานวิชาการถือเป็นหัวใจสำคัญในการจัดการศึกษา ในระดับสถานศึกษาการบริหารงานวิชาการเป็นกระบวนการดำเนินงานเกี่ยวกับหลักสูตรและการเรียนการสอน เพื่อให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามที่กำหนดไว้ในจุดมุ่งหมายของการพัฒนาผู้เรียน^{๔๖}

จันทราณี สงวนนาม ได้ให้ทัศนะคิดว่า การบริหารงานวิชาการ เป็นหัวใจสำคัญของการบริหารสถานศึกษาและเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารการศึกษา ที่ผู้บริหารจะต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง ส่วนการบริหารด้านอื่นๆนั้น แม้จะมีความสำคัญเช่นเดียวกัน แต่ก็เป็นเพียงส่วนส่งเสริมสนับสนุนให้งานวิชาการดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้บริหารสถานศึกษาซึ่งมีบทบาทหน้าที่ในการบริหาร จะต้องสนับสนุนให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนให้บรรลุจุดหมายของหลักสูตร^{๔๗}

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ กล่าวว่า งานวิชาการเป็นงานหลัก หรือเป็นภารกิจหลักของสถานศึกษา ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการบริหารและการจัดการ

^{๔๔} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๔๕} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพ : บริษัทพิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๔๖} ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ, การจัดและการบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๐), หน้า ๔.

^{๔๗} จันทราณี สงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพ: บริษัท บุ๊คพอยท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๔๘.

สามารถพัฒนาหลักสูตรและกระบวนการเรียนรู้ ตลอดจนการวัดผล ประเมินผล รวมทั้งการวัดปัจจัย
เกื้อหนุนการพัฒนาคุณภาพนักเรียน ได้อย่างมีคุณภาพ^{๘๘}

ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล ได้กล่าวว่า งานวิชาการถือเป็นหัวใจสำคัญ
ในการจัดการศึกษาในระดับสถานศึกษาเพราะเกี่ยวข้องโดยตรงกับหลักสูตรและการเรียนการสอน
เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียน^{๘๙}

พนัส หันนาคินทร์ ได้กล่าวถึงความสำคัญของงานวิชาการว่า งานวิชาการเป็นหัวใจของ
โรงเรียนเป็นชีวิตจิตใจของสถาบันที่ดำเนินงานด้านอื่น ๆ เป็นองค์ประกอบที่จะทำให้ชีวิต
สถาบันดำเนินไปด้วยความราบรื่นเท่านั้น^{๙๐}

จากความหมายของความสำคัญของการบริหารงานวิชาการที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า การ
บริหารงานวิชาการเป็นหัวใจสำคัญของการจัดการศึกษาที่จะทำให้สถานศึกษามีความเข้มแข็งในการ
บริหารจัดการ เพราะเป็นการดำเนินงานเกี่ยวข้องกับหลักสูตรและการเรียนการสอน ตลอดจนการ
วัดผลและประเมินผล เพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยตรง

๓. ขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ

งานวิชาการเป็นงานที่มีขอบข่ายที่กว้างขวางและมีความสำคัญต่อการจัดการศึกษาของ
สถานศึกษาทุกระดับ การดำเนินงานต่างๆ ของสถานศึกษามุ่งสนองต่อความสำเร็จของงานวิชาการ
ทั้งสิ้น การที่สถานศึกษาจะจัดงานวิชาการให้บรรลุเป้าหมายนั้น ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องซึ่งได้แก่ ผู้บริหาร
และบุคลากรในสถานศึกษา จึงควรให้ความสนใจในงานวิชาการเป็นอย่างยิ่ง ขอบข่ายของการ
บริหารงานวิชาการ มีดังนี้

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้ให้ทัศคติเกี่ยวกับขอบข่ายของงานวิชาการไว้ว่าการ
บริหารงานวิชาการจะประกอบด้วยงานดังต่อไปนี้

๑. การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการ
นำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีรายละเอียดของงานดังนี้

๑.๑) แผนปฏิบัติงานวิชาการ ได้แก่ การประชุมเกี่ยวกับหลักสูตร

๑.๒) โครงการสอน เป็นการจัดรายละเอียดเกี่ยวกับวิชาที่ต้องสอนตามหลักสูตร

๑.๓) บันทึกการสอน เป็นการแสดงรายละเอียดของการกำหนดเนื้อหาที่จะสอนใน
แต่ละคาบเวลาของแต่ละวันหรือสัปดาห์

๒. การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไป
ด้วยดีและสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดการเรียนการสอน ดังนี้

๒.๑) การจัดตารางสอนเป็นการกำหนดวิชา เวลา ผู้สอน สถานที่ ตลอดจนผู้เรียนใน
แต่ละรายวิชา

^{๘๘} รุ่งชัดดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพ : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐),
หน้า ๒๘.

^{๘๙} ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล, การบริหารจัดการศึกษาในรูปแบบการใช้โรงเรียนหรือเขตพื้นที่
การศึกษาเป็นฐาน, (กรุงเทพ : สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๑๗.

^{๙๐} ปัญญา แก้วกียูร และสุภัทร พันธุ์พัฒนกุล, การบริหารจัดการศึกษาในรูปแบบการใช้โรงเรียนหรือเขตพื้นที่
การศึกษาเป็นฐาน, (กรุงเทพ : สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๔.

๒.๒) การจัดชั้นเรียน เป็นงานที่ฝ่ายวิชาการต้องประสานกับฝ่ายอาคารสถานที่ รวมทั้งการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆในห้องเรียน

๒.๓) การจัดครูเข้าสอน ต้องพิจารณาถึงความพร้อมของสถานศึกษา และความพร้อมของบุคลากร

๒.๔) การปรับปรุงการเรียนการสอน เป็นการพัฒนาครูผู้สอนให้ก้าวหน้าวิทยาการ เทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ความก้าวหน้าของ สังคม ธุรกิจ อุตสาหกรรม เป็นต้น

๓. การจัดการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการ ส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ได้แก่ งาน

๓.๑) การจัดสื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการศึกษานักเรียน เน้น เครื่องมือและกิจกรรมให้ครูได้เลือกใช้ในการสอน

๓.๒) การจัดห้องสมุด เป็นที่รวมหนังสือ เอกสาร สิ่งพิมพ์ และวัสดุอุปกรณ์ที่เป็น แหล่งวิทยาการ ให้นักเรียนได้ศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติม

๓.๓) การนิเทศการสอน เป็นการช่วยเหลือแนะแนวครูให้เกิดการปรับปรุงแก้ไข ปัญหาการเรียนการสอน

๔. การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและ วิเคราะห์ผลการเรียน^{๙๑}

จันทราณี สงวนนาม เห็นว่าขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ ควรประกอบด้วยกิจกรรม ดังต่อไปนี้

๑. หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร ซึ่งประกอบไปด้วย

๑.๑) การศึกษาสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรและการจัดระบบ

๑.๒) การพัฒนากระบวนการเรียนรู้

๑.๓) สื่อการเรียนรู้

๑.๔) การวัดและประเมินผลการเรียนรู้

๒. การวิจัยในชั้นเรียน

๓. การสอนซ่อมเสริม

๔. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

๕. การนิเทศภายในสถานศึกษา

๖. การประกันคุณภาพการศึกษา^{๙๒}

รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ กล่าวว่า การบริหารงานวิชาการตามกระบวนการปฏิบัติการ เรียนรู้ ครอบคลุมใน ๔ ด้าน คือ หลักสูตร กระบวนการจัดการเรียนการสอน การวัด/ประเมินผลและ

^{๙๑} ปรียาพร วงศ์อนุดรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๓-๔.

^{๙๒} จันทราณี สงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: บริษัท บุ๊คพอยท์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๑๕๒.

การรับเข้าศึกษาต่อ รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้(ICT) พบว่า มีการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานปฏิรูปด้านการเรียนรู้ในแต่ละด้านเป็นอย่างมาก^{๙๓}

กมล ภูประเสริฐ ได้กำหนดขอบข่ายการบริหารงานวิชาการ ไว้ดังนี้

๑. การบริหารหลักสูตร
๒. การบริหารการเรียนการสอน
๓. การบริหารการประเมินผลการเรียน
๔. การบริหารการนิเทศภายในสถานศึกษา
๕. การบริหารการพัฒนาบุคลากรทางวิชาการ
๖. การบริหารการวิจัยและพัฒนา
๗. การบริหารโครงการทางวิชาการอื่น ๆ
๘. การบริหารระบบข้อมูลและสารสนเทศทางวิชาการ^{๙๔}

จากขอบข่ายของการบริหารงานวิชาการที่กล่าวมา จึงสรุปได้ว่า การบริหารงานมีขอบข่ายที่กว้างและคล้ายคลึงกัน ครอบคลุมใน ๖ ด้าน คือ ด้านหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน ด้านการวัดและประเมินผล ด้านห้องสมุด และด้านการนิเทศภายใน

๔. ขั้นตอนการบริหารงานวิชาการ

การบริหารงานวิชาการ เป็นงานหลักของสถานศึกษา และมีขอบข่ายค่อนข้างกว้าง ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์^{๙๕} ได้กล่าวถึงขั้นตอนของการบริหารงานวิชาการไว้ ดังนี้

๑. ขั้นตอนก่อนดำเนินการ เป็นการกำหนดนโยบายและวางแผนงานด้านวิชาการ โดยมีงานต่อไปนี้

- ๑.๑) จัดทำแผนงานวิชาการให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของหลักสูตร
- ๑.๒) จัดสภาพงานวิชาการและวิธีการทำงาน
- ๑.๓) จัดครูอาจารย์เข้าสอน
- ๑.๔) จัดทำโครงการสอน
- ๑.๕) จัดทำปฏิทินการปฏิบัติงาน
- ๑.๖) จัดตารางสอน
- ๑.๗) ปฐมนิเทศนักเรียน
- ๑.๘) การลงทะเบียนเรียน

^{๙๓} รุ่งชัดดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพ : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘.

^{๙๔} กมล ภูประเสริฐ, การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพ : เสริมสินทรัพย์เพรส ซิสเต็ม, ๒๕๔๗), หน้า ๙.

^{๙๕} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพ : บริษัท พิมพ์ดี จำกัด, ๒๕๕๓), หน้า ๕-๖.

๒. ขั้นการดำเนินงาน เป็นขั้นที่จัดและดำเนินงาน รวมทั้งการควบคุมดูแลให้ปฏิบัติตามแผนที่วางไว้

๒.๑) การดำเนินการสอนตามหลักสูตร โดยการดูแลให้การสอนเป็นไปตามโครงการสอนในแต่ละวิชา เป็นการนำหลักสูตรไปสู่การปฏิบัติ

๒.๒) การดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมเสริมหลักสูตรทางวิชาการ

๒.๓) งานเกี่ยวกับการบริการ การส่งเสริมให้มีการบริการเกี่ยวกับสื่อการสอน เพื่อช่วยเหลือครูในด้านการสอนและอุปกรณ์ต่างๆรวมทั้งสิ่งอำนวยความสะดวก

๓. ขั้นส่งเสริมและติดตามผลในด้านวิชาการ เพื่อให้ได้มาตรฐานของงานวิชาการผู้บริหารควรมีการส่งเสริม ปรับปรุง พัฒนาและประเมินผลงานด้านวิชาการดังนี้

๓.๑) ส่งเสริมให้ครูอาจารย์ได้ปรับปรุงตนเองด้านวิชาการ

๓.๒) สนับสนุนให้มีการปฏิบัติตามมาตรฐานทางวิชาการ ได้แก่การกำหนดจุดมุ่งหมายและนโยบายที่เหมาะสมกับโรงเรียน และสามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้

๓.๓) ริเริ่มและสร้างสรรค์ในการปรับปรุงงานด้านวิชาการ

๓.๔) จัดบรรยากาศทางวิชาการในสถานศึกษา

๓.๕) จัดให้คณะกรรมการที่ปรึกษาทางวิชาการ

๓.๖) จัดตั้งคณะทำงานทางวิชาการขึ้น ลักษณะของคณะอาจจัดรวมกันเป็นคณะครูในแผนกเดียวกัน มาร่วมกันทำงานแลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน

๓.๗) ส่งเสริมให้จัดตั้งชุมนุมหรือชมรมวิชาการ เพื่อจัดกิจกรรมและเผยแพร่งานด้านวิชาการ

๓.๘) ส่งเสริมให้มีการเข้าร่วมประชุมสัมมนาฝึกอบรม เพื่อเป็นการแลกเปลี่ยนความรู้และเพิ่มพูนความรู้ทางวิชาการ

๓.๙) ส่งเสริมให้ศึกษาต่อเพื่อความก้าวหน้าทางวิชาการ

๕. บทบาทหน้าที่ของผู้บริหารงานวิชาการ

การบริหารสถานศึกษา เป็นภารกิจหลักของผู้บริหารที่จะต้องกำหนดแบบแผน วิธีการ และขั้นตอนต่างๆ ในการปฏิบัติงานไว้อย่างมีระบบ นักบริหารที่ดีต้องรู้จักเลือกวิธีการบริหารที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะให้งานนั้นบรรลุจุดมุ่งหมายที่วางไว้ การบริหารนั้น จะต้องใช้ศาสตร์และศิลป์ทุกประการ เพราะว่าการดำเนินงานต่างๆมิใช่เพียงกิจกรรมที่ผู้บริหารจะกระทำเพียงลำพังคนเดียว แต่ยังมีผู้ร่วมงานอีกหลายคนที่มีส่วนทำให้งานนั้นประสบความสำเร็จ จึงเป็นหน้าที่ของผู้บริหารที่จะนำเทคนิควิธีและกระบวนการบริหารที่เหมาะสมมาใช้ให้เกิดประสิทธิภาพและบรรลุเป้าหมายของสถานศึกษา ผู้บริหารควรจะได้คำนึงถึงหลักการบริหารดังนี้

๑. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของสถานศึกษาที่ชัดเจน ผู้บริหารต้องเข้าใจถึงเป้าหมายของสถานศึกษาว่าเป็นไปในทิศทางใด

๒. ต้องมีเทคนิควิธีการในการบริหารงาน การบริหารงานทุกประเภทย่อมต้องมีเทคนิควิธีการ ขั้นตอน และกระบวนการที่เป็นระบบ

๓. มีการประเมินผล เมื่อได้กำหนดกิจกรรมใดควรจะมีการประเมินผลและติดตามผล เพื่อจะได้เป็นแนวทางในการปรับปรุงงานได้ดีขึ้น^{๙๖}

ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิดและความสำคัญของการบริหารวิชาการ ดังแสดงในตารางที่ ๒.๑ ดังนี้

บุคคล/หน่วยงาน	แนวคิดและความสำคัญของการบริหารวิชาการ
ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์	การบริหารงานวิชาการจะประกอบด้วยงานดังต่อไปนี้ ๑. การวางแผนเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน ๒. การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดีและสามารถปฏิบัติได้ ๓. การจัดบริหารเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวก และการส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ๔. การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน
จันทรานี สงวนนาม	การบริหารงานวิชาการ ควรประกอบด้วยกิจกรรมดังต่อไปนี้ ๑. หลักสูตรและการบริหารหลักสูตร ๒. การวิจัยในชั้นเรียน ๓. การสอนซ่อมเสริม ๔. การจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร ๕. การนิเทศภายในสถานศึกษา ๖. การประกันคุณภาพการศึกษา
รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ	การบริหารงานวิชาการตามกระบวนการปฏิรูปการเรียนรู้ ครอบคลุมใน ๔ ด้าน ๑. หลักสูตร ๒. กระบวนการจัดการเรียนการสอน ๓. การวัด/ประเมินผล ๔. การรับเข้าศึกษาต่อ รวมทั้งการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสารเพื่อการเรียนรู้(ICT) พบว่า มีการส่งเสริม สนับสนุนการดำเนินงานปฏิรูปด้านการเรียนรู้ในแต่ละด้านเป็นอย่างมาก
กมล ภูประเสริฐ	การบริหารงานวิชาการ ได้แก่

^{๙๖} รุ่งชัชดาพร เวหะชาติ, การบริหารงานวิชาการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยทักษิณ, ๒๕๕๐),

	๑. การบริหารหลักสูตร ๒. การบริหารการเรียนการสอน ๓. การบริหารการประเมินผลการเรียน ๔. การบริหารการนิเทศภายในสถานศึกษา ๕. การบริหารการพัฒนาบุคลากรทางวิชาการ ๖. การบริหารการวิจัยและพัฒนา ๗. การบริหารโครงการทางวิชาการอื่น ๆ ๘. การบริหารระบบข้อมูลและสารสนเทศทางวิชาการ
--	---

สรุปว่า การบริหารงานวิชาการมีขั้นตอน ๓ ขั้นตอน คือ ขั้นก่อนดำเนินการ เป็นการกำหนดนโยบายและวางแผนงานด้านวิชาการ ขั้นขณะดำเนินการ เป็นการทำตามนโยบายที่กำหนด และขั้นส่งเสริมและติดตามผล เป็นการส่งเสริม ปรับปรุง พัฒนาและประเมินผลงานด้านวิชาการให้เป็นไปตามมาตรฐานที่กำหนดไว้

๑.๖.๗ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๗.๑ งานวิจัยในประเทศ

สิน งามประโคน และคณะ ได้ศึกษา รูปแบบพุทธวิธีการสอนในพระไตรปิฎก พบว่า รูปแบบพุทธวิธีการสอนในพระไตรปิฎกนั้นพระพุทธรูปองค์ทรงใช้รูปแบบการสอนที่หลากหลายวิธีการสอนแต่ จากการศึกษาพบว่าพระพุทธรูปองค์ทรงใช้รูปแบบการสอนที่เด่นชัดมากที่สุด มี ๔ รูปแบบวิธีการสอน พระสงฆ์ประเมินโดยวิธีสังฆกรรมต่าง ๆ เช่น ตัชชียกรรม นิยสกรรม และปัพพชานิกรรม เป็นต้น ส่วนการประเมินด้วยตนเอง ผู้อุปสมบทและปฏิบัติสามารถใช้หลักธรรมที่ชื่อว่า แฉวนธรรมประเมินและตรวจสอบคุณสมบัติเองได้ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิพระพุทธศาสนา พบว่า การประเมินผลด้านการศึกษาต้องปฏิบัติตามหลักธรรมวินัย มีการทดสอบการศึกษาทั้งระยะสั้นและระยะยาวโดยมีคณะกรรมการเป็นผู้รับผิดชอบในการประเมิน

๑.รูปแบบการสอนด้วยการสนทนาถาม-ตอบ โดยมีหลักการสอนและเหตุผลในการสอนดังนี้

๑.๑ ทรงพิจารณาถึงอริยาศัยของผู้ฟังก่อนโดยพระญาณของพระองค์

๑.๒ ทรงพิจารณาถึงปัญหาและความต้องการอยากเรียนรู้ของผู้ฟังตามแต่ละลักษณะบุคคล หรือกลุ่มบุคคลที่แตกต่างกัน

วรภาส ประสมสุขและนิพนธ์ กินาวงศ์ ได้ศึกษา หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม พบว่าหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารการศึกษา มีจำนวน ๒๑ หลักธรรม แยกตามหลักการครองตน การครองคน และการครองงาน ได้ดังนี้ การครองตน สอดคล้องกับ ๑๙ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ กุศลมูล ๓ สันโดษ ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ อธิษฐานธรรม ๔ เบญจธรรม พลละ ๕ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สปัปฐมิธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และ ทศพิธราชธรรมการครองคน สอดคล้องกับ ๑๕ หลักพุทธธรรมได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมทำให้งาม ๒ กุศลมูล ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สปัปฐมิธรรม ๗ อปริหานิยธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และ ทศพิธราชธรรม การครองงาน สอดคล้องกับ ๑๐ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโส-

มนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ สุจริต ๓ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ ขรवासธรรม ๔ สังคหะวัตถุ ๔ และ สัมปยุตธรรม ๗ นอกจากนี้ยังพบว่า มีจำนวน ๗ หลักธรรมที่สอดคล้องกับ หลักการบริหารการศึกษาด้านการครองตน การครองคน และการครองงาน ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒ สุจริต ๓ ขรवासธรรม ๔ สังคหะวัตถุ ๔ และสัมปยุตธรรม ๗^{๙๗}

ขวัญฟ้า รังสิยานนท์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนารูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย” สรุปผลการศึกษาว่า รูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัยใช้หลักธรรม ได้แก่ สัมมาทิฐิ ไตรสิกขา และปัญญาวุฒิธรรม ๔ โดยยึดหลักพัฒนาการเรียนรู้ของเด็ก และครูถือเป็นตัวแทนการขัดเกลาทางสังคมที่สำคัญในการหล่อหลอมให้เด็กเกิดการเรียนรู้ผ่านการมีปฏิสัมพันธ์กับกิจกรรม ๒ ประเภท คือ ๑) กิจกรรมในชีวิตประจำวัน ๒) กิจกรรมในหน่วยการเรียนรู้^{๙๘}

งานวิจัยนี้ มีประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการศึกษา คือ การนำหลักพุทธธรรมไปบูรณาการในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่เด็กปฐมวัยโดยครู

วัฒนชัย ธีรศิลาเวทย์ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “การพัฒนาตัวบ่งชี้ลักษณะที่มีการปฏิรูป การศึกษารอบสองของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ” สรุปผลการศึกษาว่า การสร้างและพัฒนาตัวบ่งชี้ลักษณะที่มีการปฏิรูปการศึกษารอบสองของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ พบว่า มีองค์ประกอบ ๑๑ ด้าน ดังนี้ ๑) การจัดการเรียนรู้ ๒) เทคโนโลยีเพื่อการศึกษา ๓) การประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา ๔) การพัฒนาคุณภาพครูตามแนวปฏิรูปการศึกษา ๕) การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ ๖) การบริหารการเปลี่ยนแปลง ๗) การกระจายอำนาจสู่สถานศึกษา ๘) การบริหารตามแนวปฏิรูปการศึกษา ๙) ธรรมาภิบาลที่มีความโปร่งใส ๑๐) งบประมาณที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ๑๑) การมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้อง^{๙๙}

งานวิจัยนี้ มีประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อการปฏิรูปการศึกษา คือ การทราบถึงตัวบ่งชี้ลักษณะการปฏิรูปการศึกษาของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

นันทิดา ทองเจือ ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาคณาจารย์โรงเรียนเอกชนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๑)” สรุปผลการศึกษาว่า กระบวนการพัฒนาคณาจารย์โรงเรียนเอกชนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๑) ประกอบด้วย ๔ ด้าน คือ การพัฒนาคณาจารย์ไทยยุคใหม่ การพัฒนา

^{๙๗} วรภาส ประสมสุขและ และ นิพนธ์ กิณาวงค์. หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม. สังกัดภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร วารสารศึกษาศาสตร์ ปี ที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๙-มีนาคม ๒๕๕๐ หน้า ๖๔

^{๙๘} ขวัญฟ้า รังสิยานนท์, การพัฒนาแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้แนวพุทธสำหรับเด็กปฐมวัย, วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาสังคมวิทยา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

^{๙๙} วัฒนชัย ธีรศิลาเวทย์, การพัฒนาตัวบ่งชี้ลักษณะที่มีการปฏิรูปการศึกษารอบสองของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารจัดการการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏมหาสารคาม, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

คุณภาพครูยุคใหม่ การพัฒนาคุณภาพสถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และการพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการใหม่^{๑๐๐}

คณิง สายแก้ว ได้ทำการวิจัยเรื่อง “ข้อเสนอเชิงนโยบายการบริหารจัดการศึกษาปฐมวัยในจังหวัดสุรินทร์” สรุปผลการศึกษาว่า ข้อเสนอเชิงนโยบายที่กำหนดวิสัยทัศน์ว่า ภายในปี ๒๕๕๔ จังหวัดสุรินทร์จะเป็นจังหวัดชั้นนำในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัยที่มีคุณภาพตามมาตรฐานการศึกษาปฐมวัย เพื่อตอบสนองความต้องการของท้องถิ่นอย่างหลากหลายและทั่วถึง และได้พันธกิจ ๗ ประการ คือ ๑) จัดระบบการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ๒) สร้างโอกาสให้เด็กกลุ่มเปราะบางได้เข้าศึกษาในระดับปฐมวัยทุกคน ๓) สร้างและพัฒนาเด็กปฐมวัยให้มีคุณธรรม จริยธรรม และได้รับการเตรียมความพร้อมในพัฒนาการทุกด้าน ทั้งด้านร่างกาย อารมณ์ จิตใจ สังคม และสติปัญญา ๔) สร้างเครือข่าย แหล่งการเรียนรู้ และระบบสารสนเทศโดยการมีส่วนร่วมของทุกฝ่าย ๕) สร้างความตระหนักให้ผู้ปกครองและผู้เกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม ๖) ส่งเสริมหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดการศึกษาระดับปฐมวัยให้มีคุณภาพตามมาตรฐาน ๗) พัฒนาบุคลากรและผู้เกี่ยวข้องให้มีศักยภาพในการจัดการศึกษาระดับปฐมวัย รวมทั้งสร้างขวัญและกำลังใจที่ดีในการปฏิบัติงาน^{๑๐๑}

งานวิจัยนี้ มีประเด็นสำคัญที่นำมาพิจารณาและเป็นประโยชน์ต่อนโยบายทางการศึกษา คือ กระบวนการเชิงนโยบายการบริหารจัดการศึกษา

นฤมล สุภาพทอง ได้ศึกษาเรื่อง “ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผลโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครพนม เขต ๒” ผลการศึกษาพบว่า “ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารแบบผู้สร้างสรรค์ ให้มีส่วนร่วมมีความสัมพันธ์ทางบวกกับประสิทธิผลโรงเรียน โดยรวมอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ .๐๑ ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารแบบผู้สร้าง สรรค์ให้มีส่วนร่วมและแบบผู้รักษาสถานภาพเดิม มีอำนาจพยากรณ์ประสิทธิผลโรงเรียน โดยแบบผู้สร้างสรรค์ ให้มีส่วนร่วมพยากรณ์ได้ร้อยละ ๒๐.๔๐ เมื่อรวมกันทั้งสองแบบสามารถพยากรณ์ได้ร้อยละ ๒๓.๗๐ ส่วนแนวทางพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์เพื่อยกระดับประสิทธิผลโรงเรียน พบว่ามี ๒ แบบที่ควรนำไปพัฒนา คือ ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์แบบผู้สร้างสรรค์ให้มีส่วนร่วมและแบบผู้รักษาสถานภาพเดิม”^{๑๐๒}

กัลยรัตน์ เมืองสง ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” โดยการใช้เทคนิคเดลฟายในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามความคิดของผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่ ๑ การมีกิจกรรมที่ใช้ความคิดความเข้าใจในระดับสูง ได้แก่ มีความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์ โดยสามารถจำแนกแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ ของสิ่งใดสิ่ง

^{๑๐๐} นันทิดา ทองเจือ, กระบวนการพัฒนาศักยภาพโรงเรียนเอกชนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๑), วิทยานิพนธ์การจัดการศึกษาระดับบัณฑิต สาขาการจัดการการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๑๐๑} คณิง สายแก้ว, ข้อเสนอเชิงนโยบายการบริหารจัดการศึกษาปฐมวัยในจังหวัดสุรินทร์, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์ สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^{๑๐๒} นฤมล สุภาพทอง, “ภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารที่ส่งผลต่อประสิทธิผลของโรงเรียน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครพนม เขต ๒”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

หนึ่งได้ องค์ประกอบที่ ๒ มีความสามารถรวบรวมข้อมูลต่างๆ มากำหนดกลยุทธ์ได้ ได้แก่ มีการรายงานผลแผนงานและโครงการเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนางานและกำหนดแผนปฏิบัติการ องค์ประกอบที่ ๓ มีความสามารถในการพยากรณ์และกำหนดอนาคตได้ ได้แก่ มีความสามารถเชิงรุก โดยกระทำการแก้ปัญหาอย่างเร่งด่วน ในขณะที่ผู้บริหารส่วนใหญ่จะวิเคราะห์สถานการณ์ก่อน และรอให้ปัญหาลี้คลายไปเอง องค์ประกอบที่ ๔ การมีความคิดเชิงปฏิวัติ ได้แก่ ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของสถานศึกษา องค์ประกอบที่ ๕ มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ได้แก่ กำหนดวิสัยทัศน์ที่สร้างจากแรงบันดาลใจ มีความทะเยอทะยาน คิดนอกกรอบ และกว้างไกล และวิธีการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่ได้รับเลือกสูงสุด ๓ อันดับแรก คือ การศึกษาดูงาน การประชุมเชิงวิชาการ และการระดมความคิด ส่วนแนวคิดของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ประเด็นสำคัญตามองค์ประกอบทั้ง ๕ คือ องค์ประกอบที่ ๑ ได้แก่ มีการส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนาตนเอง และวิชาชีพเพื่อคุณภาพของการศึกษา องค์ประกอบที่ ๒ ได้แก่ มีการทำงานที่มีเป้าหมายและมีความสุขในการทำงาน องค์ประกอบที่ ๓ ได้แก่ เป็นนักวางแผนกลยุทธ์ ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์และคิดเชิงรุกได้ องค์ประกอบที่ ๔ ได้แก่ มีความคิดในเชิงรุกและสร้างแรงบันดาลใจให้เพื่อนร่วมงานเกิดความคิดริเริ่มในการทำงาน และการแก้ปัญหา และองค์ประกอบที่ ๕ ได้แก่ กำหนดวิสัยทัศน์ได้ชัดเจนสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม สถานการณ์ปัจจุบันและเป้าหมายกลยุทธ์ภาครัฐ”^{๑๐๓}

ดวงเดือน พันธุมนาวิน ได้ศึกษาเรื่อง “การพบสมมุติฐานสำคัญเกี่ยวกับความพึงพอใจในภาวะผู้นำตามทฤษฎี Fieldle จากการศึกษาอย่างเป็นรูปธรรมในประเทศไทย” ผลการศึกษาพบว่า “ภาวะผู้นำของไทยจะได้รับความพึงพอใจขึ้นอยู่กับความนิยมของคนส่วนใหญ่ แม้ผู้นำเหล่านั้นจะมีได้กระทำประโยชน์ประการใดให้แก่กลุ่มชนเหล่านั้นมากมาย สิ่งหนึ่งที่ที่น่าสนใจในประเทศไทยพบว่า ผู้นำที่ได้รับความนิยมชมชอบของคนส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำที่มีคุณภาพ โดยคุณภาพที่ดีของผู้นำจะประกอบไปด้วยคุณลักษณะสำคัญทั้งทางจิตวิทยาและพฤติกรรม แต่ตามทฤษฎีของ Fieldler จะสนับสนุนผู้นำไทยเฉพาะบุคลิกด้านจิตวิทยาดีประการเดียว”^{๑๐๔}

พัชรี เวชยันต์วิวัฒน์ ได้ศึกษาเรื่อง “พฤติกรรมการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อมาตรฐานคุณภาพการศึกษาโรงเรียนระดับก่อนประถมศึกษาสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน” ผลการศึกษาพบว่า “พฤติกรรมการบริหารของผู้บริหารส่งผลต่อมาตรฐานคุณภาพการศึกษาโรงเรียนระดับก่อนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชนคือพฤติกรรมด้านการเป็นผู้นำ การจูงใจ การมีปฏิสัมพันธ์และการมีอิทธิพลต่อกัน การตัดสินใจ การควบคุมการปฏิบัติงาน และการกำหนดมาตรฐานการปฏิบัติงาน”^{๑๐๕}

เจริญ ราชโสภา ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษา” ผลการสรุปได้ ดังนี้

^{๑๐๓} กัลยรัตน์ เมืองสง, “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๑๐๔} ดวงเดือน พันธุมนาวิน, “ภาวะผู้นำทางการเมือง”, วารสารพัฒนบริหารศาสตร์ ๓๙, ๔ (ธันวาคม ๒๕๕๒): ๙๙.

^{๑๐๕} พัทรี เวชยันต์วิวัฒน์, “พฤติกรรมการบริหารของผู้บริหารที่ส่งผลต่อมาตรฐานคุณภาพการศึกษาโรงเรียนระดับก่อนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน” (วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), บทคัดย่อ.

๑. การบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมากและแต่ละด้านอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยในลำดับสูงสุด ได้แก่ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ และรายชื่อส่วนใหญ่อยู่ในระดับมาก ข้อที่มีค่าเฉลี่ยในลำดับสูงสุดได้แก่ การส่งเสริมให้ครูได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนากระบวนการเรียนการสอนอย่างเหมาะสมเมื่อจำแนกตามขนาดสถานศึกษา สถานศึกษาขนาดเล็กและขนาดกลาง โดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ ส่วนสถานศึกษาขนาดใหญ่ โดยรวมมีส่วนร่วมอยู่ในระดับมาก ด้านที่มีค่าเฉลี่ยสูงสุด คือ การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน

๒. รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วม ๖ ขั้นตอน คือ การมีส่วนร่วมปรึกษาหารือ การมีส่วนร่วมการวางแผน การมีส่วนร่วมตัดสินใจ การมีส่วนร่วมการปฏิบัติการ การมีส่วนร่วมติดตามและประเมินผล และการมีส่วนร่วมปรับปรุงและพัฒนา ภารกิจและขอบข่ายงานด้านวิชาการ ประกอบด้วย ๑๒ ด้าน คือ การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษา การพัฒนากระบวนการเรียนรู้ การวัดผล ประเมินผลและเทียบโอนผลการเรียน การวิจัยเพื่อพัฒนาคุณภาพการศึกษา การพัฒนาสื่อ นวัตกรรม และเทคโนโลยีการศึกษา การพัฒนาแหล่งเรียนรู้ การนิเทศการศึกษา การแนะแนวการศึกษา การพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายใน การส่งเสริมความรู้ด้านวิชาการแก่ชุมชน การประสานความร่วมมือในการพัฒนาวิชาการ และการส่งเสริมสนับสนุนงานวิชาการแก่บุคคล ครอบครัว องค์กร หน่วยงาน และสถาบันอื่นที่จัดการศึกษา

๓. ตรวจสอบความเหมาะสมและความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการสัมภาษณ์คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน มีความคิดเห็นว่ามีเหมาะสมและเป็นไปได้ทุกข้อและผลการสอบถามความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ มีความคิดเห็นว่ามีเหมาะสมและเป็นไปได้ ผลโดยรวมและรายด้านอยู่ในระดับมาก ผลการทดลองใช้รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่พัฒนาขึ้น ส่งผลให้ผู้บริหารสถานศึกษา คณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานและบุคลากรในสถานศึกษามีความรู้ความเข้าใจในหลักการและขั้นตอนกระบวนการการมีส่วนร่วมและสามารถปฏิบัติตามขั้นตอนของรูปแบบของการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมได้

๔. ผลการประเมินผลการใช้รูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานหลังจากทดลอง ยืนยันรูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานที่พัฒนาขึ้น พบว่า มีความเหมาะสมและความเป็นไปได้และมีประโยชน์อยู่ในระดับมาก และรูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วยกระบวนการการมีส่วนร่วม ๖ ขั้นตอน และขอบข่ายและภารกิจงานด้านวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน ประกอบด้วย ๑๒ ด้าน ซึ่งสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารจัดการงานวิชาการของสถานศึกษาขั้นพื้นฐานได้ทุกแห่ง^{๑๐๖}

^{๑๐๖} เจริญ ราชโสภา, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการงานวิชาการแบบมีส่วนร่วมของสถานศึกษา”, วิทยานิพนธ์การศึกษาคุณวุฒิบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและพัฒนาการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๕๔), (บทคัดย่อ).

๑.๖.๗.๒ งานวิจัยในต่างประเทศ

แอนซอฟฟ์ (Ansoff) ได้ศึกษาเรื่อง “ตัวแบบการจัดการเชิงกลยุทธ์การสร้างและหาความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีส่วนต่อการบรรลุเป้าหมาย” ผลการศึกษาพบว่า “ผู้บริหารเชิงกลยุทธ์ควรที่จะนำการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์เข้าสู่องค์กร พยายามที่จะสร้างองค์กรที่เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงเชิงกลยุทธ์ พร้อมทั้งเลือกและพัฒนาบุคลากรให้มีความสามารถเหมาะสม”^{๑๐๗}

บอยเยิล (Boyle) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการในโรงเรียน : รูปแบบการกระจายอำนาจจากกระทรวงศึกษาธิการไปสู่อาจารย์ใหญ่ของแต่ละโรงเรียน ครูและพ่อแม่ ผู้ปกครองให้มีอำนาจเต็มที่ในการดำเนินการตัดสินใจเกือบทุกส่วนของการศึกษาชุมชนในโรด ไอส์แลนด์ (Rhode Island)” ผลการศึกษาพบว่า “ปัจจัยที่เป็นตัวชี้วัดว่า มีอิทธิพลต่อการส่งเสริมโรงเรียนในด้านการจัดการ ได้แก่ โรงเรียนยังขาดแนวคิดที่แน่นอนในด้านการจัดการ ความสัมพันธ์ระหว่างผู้บริหารโรงเรียน บุคลากรและผู้นำท้องถิ่น การขาดความสามารถของคณะกรรมการ โรงเรียนและผู้บริหารโรงเรียนขาดความเอาใจใส่ปล่อยปละละเลยหน้าที่จนเกินไป ขาดความร่วมมือของพ่อแม่ผู้ปกครอง มีข้อจำกัดในด้านภาษาที่ใช้ติดต่อในการทำข้อตกลง รวมทั้งกฎหมายและระเบียบต่างๆ ของรัฐ”^{๑๐๘}

ไรท์เอาท์ (Rideout) ได้ศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการแบบมีส่วนร่วมของโรงเรียน (School – based Management) ในนิวฟันแลนด์และลาบราดอร์” โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียทางการศึกษา เข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการศึกษาระดับท้องถิ่นโดยส่วนมากดำเนินการโดยการตั้งสถานักเรียน การจัดทำข้อมูลใช้แบบสอบถามและการสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้ปกครอง ครู- อาจารย์ ครูใหญ่และศึกษานิเทศก์ ในด้านงบประมาณ หลักสูตรบุคลากร สภาโรงเรียน ปัญหาอุปสรรค ในการดำเนินงาน ผลการศึกษาพบว่า “ผู้ปกครองไม่เคยเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาเลย ส่วนครู-อาจารย์ มีบทบาทร่วมจัดการการศึกษาเพียงเล็กน้อยและในขอบเขตจำกัด ส่วนผู้บริหารมีบทบาทส่วนร่วมมากที่สุด ผู้ปกครอง ครู- อาจารย์ มีความต้องการมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบ และร่วมมือในการดำเนินการจัดการศึกษาและต้องการให้สภาโรงเรียนทำหน้าที่ให้คำปรึกษาหารือหรือดำเนินการดังกล่าว รวมทั้ง ต้องการให้สภาโรงเรียนมีการปรับปรุงแนวทางการดำเนินงาน โดยเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้เสียเข้ามามีบทบาทมากยิ่งขึ้น ตลอดจนต้องการให้มีการกระจายอำนาจในการส่งงบประมาณมายังโรงเรียนโดยตรง ตลอดจนการปรับปรุงหลักสูตรระดับท้องถิ่น”^{๑๐๙}

อีวาน (Evan) ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานกรณีศึกษาโรงเรียนมัธยมศึกษา” ผลการศึกษาพบว่า “การนำระบบบริหารจัดการโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานนั้นจะ

^{๑๐๗} Ansoff, อังโน กัลยรัตน์ เมืองสง, “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” วิทยานิพนธ์การศึกษาศาสตรบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๐), ๘๖.

^{๑๐๘} Boyle, Clifton John, “Factors Influencing The Implementation of Schoolsite Management: The Rhode Island Experience”, (Policy Analysis. 52 (1) : 51 ; April, 1992, p. 51.

^{๑๐๙} Rideout, Frederick David, “School - based Management for small schools in Newfoundland and Labrador”, Dissertation Abstracts International. 57 (08): 3348-A; February, 1997), p. 3348-A.

ช่วยพัฒนาโรงเรียนในทางบวก หากการดำเนินการดำเนินไปตามกระบวนการที่ทุกฝ่ายเข้าใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งจะต้องคำนึงถึงวัฒนธรรมและความเชื่อของคนในองค์กรนั้นด้วย”^{๑๑๐}

แอสท์เวิร์ด และ ฮาร์วีย์ (Ashworth และ Harvey) ได้ศึกษาเรื่อง “การประเมินคุณภาพในการส่งเสริมการศึกษาระดับอุดมศึกษา” โดยได้นำเสนอแนวคิดซึ่งได้จากการศึกษาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาที่มีคุณภาพ จำเป็นต้องอาศัยองค์ประกอบด้านปัจจัยตัวป้อน ด้านกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่มีคุณภาพและด้านผลผลิตได้แก่ ๑) คณาจารย์ ๒) สิ่งเอื้ออำนวยความสะดวก ๓) วัสดุอุปกรณ์ ๔) การสอน ๕) ผลสัมฤทธิ์ ๖) การจัดการและการควบคุมคุณภาพ ๗) นิสิตนักศึกษา ซึ่งแต่ละองค์ประกอบมีตัวบ่งชี้คุณภาพการศึกษา ดังนี้

๑. อาจารย์ คุณภาพของอาจารย์นั้นว่ามีความสำคัญยิ่งต่อคุณภาพการศึกษา สำหรับตัวบ่งชี้คุณภาพของคณาจารย์ได้แก่ ๑) จำนวนอาจารย์ที่มีความเชี่ยวชาญในสาขาวิชา ๒) ประสบการณ์ด้านวิชาการ ด้านวิชาชีพและด้านการสอน ๓) การพัฒนาอาจารย์ ๔) สัดส่วนระหว่างอาจารย์ต่อนิสิต/นักศึกษาสำหรับการสอนภาคทฤษฎีในชั้นเรียน ๕) สัดส่วนระหว่างอาจารย์ต่อนิสิตนักศึกษาสำหรับการสอนภาคปฏิบัติบนคลินิก ๖) ผลงานวิจัย ๗) ผลงานทางวิชาการ ๘) อาจารย์ที่มีความรู้ที่ทันสมัย ๙) อาจารย์ได้รับเสรีภาพตามสิทธิและเสรีภาพทางวิชาการ

๒. สิ่งเอื้ออำนวยความสะดวกการจัดการศึกษาหลักสูตรพยาบาลศาสตรมหาบัณฑิตให้มีคุณภาพจำเป็นต้องอาศัยสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวกต่อการจัดการเรียนการสอน ซึ่งครอบคลุมทั้งสิ่งเอื้ออำนวยด้านทรัพยากรบุคคล อาคารสถานที่สำหรับการเรียนการสอน สำหรับการค้นคว้าหาความรู้สำหรับตัวบ่งชี้คุณภาพของสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวก ได้แก่ ๑) จำนวนและประเภทของสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวก ๒) ลักษณะห้องเรียนที่นั่งเรียนและสภาพแวดล้อมทางกายภาพ ๓) สภาพแวดล้อมและสถานที่เพื่อการออกกำลังกายและพักผ่อนหย่อนใจ ๔) ความปลอดภัย ๕) ความสะอาดและความเป็นระเบียบ ๖) การบริการด้านวิชาการ ๗) บรรยากาศที่กระตุ้นการเรียนรู้ ๘) ห้องสมุดและการบริการ จำนวนหนังสือวารสาร ขนาดห้องสมุดและจำนวนที่นั่งเพื่อการศึกษาค้นคว้า ๙) ห้องปฏิบัติการ ๑๐) บุคคลสนับสนุนการทำงานของคณาจารย์ ได้แก่ เลขานุการและนักเทคนิค

๓. วัสดุอุปกรณ์ การจัดการศึกษาที่มีคุณภาพจะต้องอาศัยวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาที่มีจำนวนเพียงพอและเหมาะสมกับจำนวนนักศึกษารวมทั้งสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้สำหรับตัวบ่งชี้คุณภาพของวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา ได้แก่ ๑) ความเหมาะสมของจำนวนและประเภทวัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา ๒) วัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษาอยู่ในสภาพที่ดีใช้งานได้หรือไม่ ๓) ระบบการให้บริการ การแนะนำเกี่ยวกับวิธีการใช้ ๔) ความทันสมัยของวัสดุอุปกรณ์ ๕) ความปลอดภัยในการใช้ ๖) สัดส่วนระหว่างจำนวนนักศึกษาต่ออุปกรณ์

๔. การสอนและการเรียนรู้ คุณภาพการสอนนั้นว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อคุณภาพการศึกษาและคุณภาพของบัณฑิต สำหรับตัวบ่งชี้คุณภาพการสอน ได้แก่ ๑) รายละเอียดของเนื้อหา ๒) ความเชี่ยวชาญในวิชาที่สอน ๓) การแนะนำหนังสืออ้างอิงที่ทันสมัยให้นักศึกษาอ่านเพิ่มเติม ๔) เนื้อหาที่นำมาสอนมีความทันสมัยและตรงตามความเป็นจริงของหลักทฤษฎี ๕) ท่าทาง อิริยาบถเหมาะสม กระตุ้นความสนใจ ๖) นำเสนอหรืออธิบายได้เข้าใจแจ่มแจ้ง ๗) กระตุ้นให้ผู้เรียนได้คิดและ

^{๑๑๐} Evan, Hugh, “School Councils: The Reality and Dream”, **Dissertation Abstracts International**, 34 (2): 2120-A ; April, 2000, p. 2120-A.

ท้าทายการเรียนรู้ ๘) คำนึงถึงความแตกต่างของผู้เรียนแต่ละบุคคล ๙) มีทักษะในการใช้สื่อการสอน ๑๐) เตรียมการสอนมาอย่างดี ๑๑) มีเอกสารประกอบการสอน ๑๒) ผู้เรียนได้แสดงให้ทราบว่าเข้าใจบทเรียนอย่างแจ่มแจ้ง

๕. มาตรฐานผลสัมฤทธิ์ การเรียนรู้ของนักศึกษาที่มีความเป็นมาตรฐานหรือไม่สามารถวัดได้จากตัวบ่งชี้ ๑) มาตรฐานของกลไกหรือกระบวนการจัดการเรียนการสอน ๒) ระดับผลสัมฤทธิ์การเรียนรู้ ๓) การจ้างงานบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษา

๖. การจัดการและควบคุมคุณภาพสถาบัน การศึกษาจะต้องมีระบบการจัดการและระบบการควบคุมคุณภาพการศึกษาเพื่อให้จัดการศึกษาของสถาบันตรงตามจุดประสงค์ของสถาบันได้มาตรฐานเป็นที่ยอมรับของสังคมและมีความคุ้มค่าของเงินลงทุน สำหรับตัวบ่งชี้ความมีคุณภาพของระบบการจัดการและควบคุมคุณภาพ ได้แก่ ๑) มีแผนการดำเนินงานระดับสถาบันคณะและภาควิชา ๒) วางแผนโดยอาศัยมุมมองแนวคิดทั้งจากผู้บริหารและคณาจารย์ ๓) โปรแกรมการศึกษาตรงตามวัตถุประสงค์ ๔) คณาจารย์ได้ตระหนักถึงความสำคัญของแผน ๕) ผู้บริหารมีมุมมองเชิงอนาคตที่ตรงกับความเป็นจริง ๖) บุคลากรของสถาบันบรรลุซึ่งความต้องการ ๗) ผู้บริหารระดับสูงเป็นผู้นำที่มีประสิทธิภาพ ๘) คณาจารย์ได้รับภาระงานที่เหมาะสม ๙) คณาจารย์มีสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน ๑๐) คณาจารย์ได้พบปะสังสรรค์กันเป็นระยะๆ ๑๑) ช่องทางการติดต่อสื่อสารมีความชัดเจนและสะดวกรวดเร็ว

๗. นักศึกษา จัดเป็นปัจจัยตัวป้อนที่มีผลต่อสัมฤทธิ์ผลการเรียนและคุณภาพของบัณฑิต สำหรับปัจจัยที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสัมฤทธิ์ผลการเรียนของนักศึกษาซึ่งเป็นดัชนีชี้วัดความมีคุณภาพของบัณฑิตพยาบาลประกอบด้วย ๑) ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่สัมพันธภาพระหว่างอาจารย์กับนักศึกษา สัมพันธภาพภายในครอบครัว สภาพทางด้านเศรษฐกิจของครอบครัวและความเป็นผู้ใฝ่รู้ ๒) ปัจจัยของโปรแกรมการศึกษา ได้แก่ ลำดับที่เลือกตารางเวลาเรียน เนื้อหาหลักสูตร รายงานและกิจกรรมที่ได้รับมอบหมาย ความยากง่ายและความท้าทายของหลักสูตร ๓) ปัจจัยด้านสถาบัน ได้แก่ ประเภทของสถาบัน ตำแหน่งที่ตั้งทางภูมิศาสตร์สภาพแวดล้อมของอาคารสิ่งเอื้ออำนวยความสะดวกและบริเวณเพื่อการสนทนาการ^{๑๑๑)}

สมิท (Smith) ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของคณะกรรมการศึกษา ในการวางแผนและการพัฒนาของมหาวิทยาลัยมิชิแกน” ผลการศึกษาพบว่า “สมาชิกของคณะกรรมการการศึกษา ผู้บริหารโรงเรียนและประชาชนมีความต้องการที่จะ แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ อันจะทำให้เกิดผลสำเร็จในการพัฒนาการศึกษา คณะกรรมการการศึกษาจากประชาชนไม่เห็นด้วยกับเรื่องราวต่าง ๆ ที่ทางโรงเรียนดำเนินการเพียงฝ่ายเดียวโดยคณะกรรมการไม่ได้มีส่วนร่วมรู้เห็น คณะกรรมการสถานศึกษาและผู้บริหารโรงเรียนเห็นพ้องต้องกันว่าโรงเรียนจะเจริญก้าวหน้า ขึ้นไปกว่าเดิม หากได้มีคณะกรรมการ ดังกล่าวเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ของโรงเรียน”^{๑๑๒)}

^{๑๑๑)} Ashworth, Allan and Harvey, Roger C. “Assessing Quality in Further and Higher Education”, (London: Jessica Kingsley Publishers, 1994), p. 7-14.

^{๑๑๒)} Smith, J.E. “The Role of Citizen Committees in the Planning and Development of the Centennial Education Park in Plymouth Michigan”, **Dissertation Abstracts International**, 32 (3) : 2377-A; November, 1971, p. 2377-A.

โกลด์ (Gold) ได้ศึกษาเรื่อง “การเข้ามามีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาระดับโรงเรียนมัธยมศึกษา” โดยเน้นการ ให้ความร่วมมือระหว่างชุมชน ผู้ปกครอง และนักการศึกษา ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการปฏิรูปการศึกษาในรัฐฟิลาเดลเฟีย ผลการศึกษาพบว่า “การจัดการของชุมชนเป็นสื่อกลางระหว่างผู้ปกครอง ครอบครัวกับโรงเรียน เพื่อเป้าหมายในการเสริมสร้างการอ่านออกเขียนได้ และการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับชุมชน ทำให้ผู้ปกครองได้รับความรู้เกี่ยวกับชุมชน ดังนั้นการสร้างหุ้นส่วนและความร่วมมือระหว่างผู้ปกครอง นักการศึกษา ทำให้เกิดทรัพยากรที่มีคุณค่าทั้งในด้านสังคมและวัฒนธรรมให้แก่โรงเรียน”^{๑๑๓}

ฟลอเรส (Flores) ได้ศึกษาเรื่อง “การมีส่วนร่วมของครูในโรงเรียนที่มีการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน และการรับรู้ของครูเกี่ยวกับผลกระทบของการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานที่มีต่อการพัฒนาโรงเรียน” ผลการศึกษาพบว่า “ครูและครูใหญ่เชื่อว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานจะส่งผลดีต่อโรงเรียน วิธีการศึกษาที่สอ่งเลือกครูใหญ่ ๒ คน จากโรงเรียนที่มีครูให้ความร่วมมือมากที่สุด และเลือกครูใหญ่อีก ๒ คน จากโรงเรียนที่มีครูให้ความร่วมมือน้อยที่สุด มาสัมภาษณ์ ผลการศึกษาพบว่า ๑) ครูใหญ่มีความเห็นสนับสนุนข้อค้นพบจากการสำรวจความคิดเห็นตามวิธีแรก ๒) ความร่วมมือของครูในโรงเรียนประถมศึกษาามีสูงกว่าโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนกลาง (Middle School) และ ๓) ครูในโรงเรียนมัธยมศึกษาตอนกลางให้ความร่วมมือมากกว่าโรงเรียนประถมศึกษา เพราะเชื่อว่าด้วยการให้สิทธิแก่นักเรียนจะทำให้โรงเรียนปรับปรุงตนเองจนแข่งขันกับที่อื่นได้ ข้อเสนอที่สอง ให้โรงเรียนบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยมุ่งเน้นรับฟังเสียงจากผู้ปกครอง ครู และนักเรียนในการบริหารโรงเรียน โดยให้มีคณะกรรมการบริหารโรงเรียนทำหน้าที่กำหนดความต้องการทางการศึกษาทรัพยากร และการพัฒนาโรงเรียน การศึกษาครั้งนี้เป็นการศึกษากรณีกรณศึกษาโรงเรียนทางเลือกเป็นโรงเรียนใน Minnesota ส่วนโรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานใน Baltimore City ด้านผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนของนักเรียนทั้งสองแบบพบว่า ต่างประสบความสำเร็จโดยสิ้นเชิง เหตุที่ทำให้โรงเรียนที่บริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน ไม่สามารถยกระดับผลการเรียนได้เพราะ ๑) โรงเรียนให้เวลาสนใจด้านอื่นๆ โดยแทบไม่ได้ให้เวลากับเรื่องการเรียนการสอน ปรัชญาการศึกษา และหน้าที่ของโรงเรียนที่ต้องมีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและการจ้างงาน ๒) การปฏิรูปการศึกษาไม่ได้มุ่งที่จะปรับปรุงคุณภาพการศึกษาอย่างแท้จริง หากแต่เป็นการพยายามของผู้อยู่นอกวงการการศึกษาที่ต้องการลดทอนอำนาจของหน่วยงานบริหารการศึกษาแบบเดิมให้อ่อนแอลงเท่านั้นเอง”^{๑๑๔}

คินเคด (Kinkade) ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารโรงเรียนโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน โดยมุ่งสนใจปัจจัยที่ส่งผลต่อความสามารถในการตัดสินใจด้านการเรียนการสอนของคณะกรรมการโรงเรียนในเขตพื้นที่การศึกษา” ปัจจัยที่ศึกษา ได้แก่ ๑) หน่วยงานที่ใช้อำนาจตัดสินใจ ๒) ความรับผิดชอบ ๓) การสนับสนุนของหน่วยงานกลาง ๔) นโยบายของเขตพื้นที่และการปฏิบัติตามนโยบาย ๕) กฎระเบียบด้านการการศึกษาของรัฐ และ ๖) ภาวะผู้นำของครูใหญ่ ผลการวิจัยพบว่า

^{๑๑๓} Gold, R.K., *The Human Side of Enterprise*, (New York: McGraw-Hill Book, 2000), p. 295.

^{๑๑๔} Flores, J.M. “A Student of Teachers’ Involvement on School-based Management”, *Dissertation*

๑. การร่วมกันตัดสินใจมีประสิทธิผลเมื่อคณะกรรมการโรงเรียนมีอำนาจในการกำหนดนโยบายเอง

๒. ภาวะผู้นำแบบร่วมมือ (Collaborative Leadership Style) ของครูใหญ่มีความสำคัญต่อโปรแกรมการบริหารโรงเรียนโดยใช้โรงเรียนเป็นฐาน

๓. บทบาทของผู้ตรวจการศึกษายังมีความสำคัญต่อกระบวนการตัดสินใจของคณะกรรมการโรงเรียน

๔. ผู้บริหารมีประสิทธิภาพ

๕. หน่วยงานกลางต้องถือว่าคณะกรรมการโรงเรียนมีความรับผิดชอบและสามารถตรวจสอบได้ตัดสินใจของคณะกรรมการโรงเรียนในประเด็นที่นักเรียนอาจได้รับเป็นประโยชน์สูงสุดการศึกษารายการนี้ชี้ให้เห็นว่า การบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานเป็นการริเริ่มที่ซับซ้อน และต้องการความร่วมมือจากทุกๆ ฝ่าย นับตั้งแต่การวางแผนไปจนถึงขั้นพัฒนานอกจากนี้ ก่อนที่จะนำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมาใช้ ควรมีการศึกษานโยบายและการปฏิบัติของเขตพื้นที่อย่างจริงจัง ทั้งนี้ เพื่อประเมินว่าหลักการของการบริหารรูปแบบนี้สอดคล้องกับนโยบายและการปฏิบัติหรือไม่ หากไม่สอดคล้องก็ควรดัดแปลงการนำการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานมาใช้ หรือมีฉะนั้นก็ต้องปรับเปลี่ยนนโยบาย^{๑๑๕}

คอปแลนด์ (Copland) ศึกษาเรื่อง “การเสริมสร้างความสามารถของผู้นำที่ยั่งยืนเพื่อการปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนตามโครงการ The Bay Area School Reform Collaboration (BASRC) ในประเทศสหรัฐอเมริกา กลุ่มตัวอย่างเป็นโรงเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาที่ตั้งอยู่รอบอ่าวซานฟรานซิสโก จำนวน ๑๖ โรงเรียน การวิเคราะห์ข้อมูลใช้ทั้งวิธีการเชิงปริมาณและคุณภาพ ผลการศึกษาพบว่า การบริหารโรงเรียนที่ประสบผลสำเร็จในการปรับปรุงคุณภาพโรงเรียนนั้นมีคุณลักษณะพิเศษอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ ๑) การเข้าใจวัฒนธรรมของชุมชนที่อยู่รอบโรงเรียน ๒) ให้ความสำคัญกับปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในโรงเรียน พร้อมทั้งแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาาร่วมกันกับบุคลากรในโรงเรียนและชุมชน และ ๓) พัฒนาการสอนในโรงเรียนเพื่อยกระดับคุณภาพของผู้เรียน นอกจากนี้ การที่จะพัฒนาผู้บริหารโรงเรียนให้มีคุณลักษณะดังกล่าวจำเป็นต้องให้ผู้บริหารโรงเรียนเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล เป็นผู้นำการเปลี่ยนแปลง สร้างความร่วมมือที่ดีกับชุมชนและผู้มีส่วนได้เสีย และมีรูปแบบการปรับปรุงโรงเรียน โดยใช้ข้อมูลที่ผ่านการวิเคราะห์อย่างเป็นระบบดำเนินการเป็นวงจรการพัฒนา ซึ่งประกอบด้วย

๑. เก็บรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับปัญหาของโรงเรียนทั้งที่เป็นปัญหาด้านวิชาการและปัญหาอื่นๆ ในโรงเรียน

๒. ศึกษาผลกระทบที่เกิดจากการประสบปัญหาของโรงเรียนทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับนักเรียนและการสอนของครู

๓. กำหนดจุดมุ่งหมายในการดำเนินงาน และตัวชี้วัดความสำเร็จ

๔. วางแผนยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาโรงเรียน และยกระดับผลการเรียนของนักเรียน

^{๑๑๕} Kinkade, D.A. Factors That Affect a School-based Management Team's Ability to Make and Implement Teaching and Learning Decisions, **Doctoral Dissertation Harvard**, (USA.: Harvard University, 1996), (Abstract).

๕. ดำเนินการตามแผนยุทธศาสตร์ที่กำหนดไว้
๖. สะท้อนผลพร้อมทั้งวิเคราะห์ผลการดำเนินงานที่เกิดขึ้น^{๑๑๖}

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” นี้ การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีขั้นตอนการวิจัย ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัย เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม

๑.๗.๒ ประชากรและผู้ให้ข้อมูล

ประชากรสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

กลุ่มที่ ๑ สัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนาทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จำนวน ๑๐ รูป/คน

กลุ่มที่ ๒ ผู้ทรงคุณวุฒิด้านการศึกษาและพระพุทธศาสนาในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จำนวน ๘ รูป/คน

๑.๗.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยตามระเบียบวิธีวิจัย ได้ศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ เพื่อนำแนวคิดทฤษฎีมาสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลภาคสนามดังนี้

๑) แบบสัมภาษณ์ (Interviewing) การสัมภาษณ์อย่างเป็นทางการ (Formal Interview) และการสัมภาษณ์ไม่เป็นทางการ (Informal Interview) จากกลุ่มผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษา ๕ โรงเรียน เพื่อให้ทราบข้อมูลเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศโดยได้เลือกกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ที่มีความรู้ ความสามารถในการบริการการศึกษาในตำแหน่งผู้บริหารโรงเรียนและผู้เกี่ยวข้องในสถานศึกษาโดยตรง

๒) การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เป็นการสนทนาพูดคุยกันประมาณ ๘ รูป/ คน โดยกลุ่มผู้บริหาร และผู้ทรงคุณวุฒิด้านพุทธศาสนาที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิเคราะห์และ

^{๑๑๖} Copland, M. A., Leadership of inquiry: building and sustaining capacity for school improvement, Educational Evaluation and Policy Analysis, 25 (4), 375–395, 2003, P. 375–395.

เสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน
ประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บข้อมูลจากเอกสาร ดังนี้

- ๑) ศึกษาจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการบริหารวิชาการและหลักพุทธธรรม
- ๒) ศึกษาข้อมูลจากเอกสารงานวิจัยเชิงคุณภาพ ทฤษฎีเกี่ยวกับบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
- ๓) การศึกษาจากภาคสนาม (Field Studies) ผู้วิจัยใช้วิธีการแจกแบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม เพื่อเก็บข้อมูลตามความเป็นจริงถูกต้องมากที่สุด
- ๔) ศึกษาวิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

๑.๗.๕ การจัดทำข้อมูล ในการจัดทำข้อมูลผู้วิจัย ใช้ขั้นตอนดังนี้

ในการจัดทำข้อมูลผู้วิจัย ใช้ขั้นตอนดังนี้

- ๑) การจัดทำข้อมูล ใช้แบบสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ และสนทนากลุ่ม ทำการบันทึกข้อมูลลงในการบันทึกข้อมูลการสนทนา
- ๒) นำข้อมูลที่บันทึกมาสรุปในแต่ละประเด็น และทำการจัดหมวดหมู่เพื่อหาคำตอบผู้ทรงคุณวุฒิ ตามเนื้อหาของการวิจัย
- ๓) การตรวจสอบข้อมูล ขณะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยจะตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) และความน่าเชื่อถือได้ (Reliability) ของข้อคำถามข้อมูลภาคสนามทุกครั้งที่เก็บข้อมูลด้วยการดูข้อคำถาม ได้สื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่แม่นยำและมีความเชื่อถือได้มากที่สุดจากการแจกแบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม กับผู้ให้ข้อมูลหลัก ด้วยการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าในด้านต่างๆ ดังนี้
 - ๑) ตรวจสอบข้อมูลจากบุคคลที่เกี่ยวข้อง (Member Checks) โดยให้บุคคลที่เกี่ยวข้องหรือสมาชิกในกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักฐานต่างๆ จากภาคสนามที่วิจัย (Audience Members) ตรวจสอบความถูกต้องของหลักฐานทางข้อมูล และผลงานวิจัยที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นอย่างต่อเนื่องและการแสวงหาความรู้ ความจริงที่ปฏิบัติอย่างเป็นทางการ และไม่เป็นทางการ
 - ๒) ตรวจสอบด้วยเพื่อนนักวิจัย (Peer Examination) โดยการให้เพื่อนนักวิจัยให้ข้อมูลรายละเอียด แสดงความคิดเห็น วิเคราะห์ ตลอดจนการตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับหลักฐานและข้อมูล แบบแผนที่เป็นสาระแก่นสาร ที่ทำการวิเคราะห์ได้จากข้อมูลหลักฐานที่เก็บได้รวบรวมได้จากสนามการวิจัย

๑.๗.๖ การวิเคราะห์ข้อมูล

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

ผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ และการสนทนากลุ่ม แล้วจัดบันทึกลักษณะการบรรยาย (Descriptive) เพื่อที่จะนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงเนื้อหา (Content Analysis) และสร้างองค์ความรู้ใหม่ วิเคราะห์ผลการศึกษานี้จะใช้แบบการวิเคราะห์ตามหลักทฤษฎี ซึ่งผู้วิจัยจะใช้กรอบแนวคิดของสุภางค์ จันทวานิช^{๑๑๗}

๑) การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย (Analytic Induction) ซึ่งเป็นวิธีการสรุปข้อมูลตามปรากฏการณ์ที่สัมผัสได้หรือมองเห็น เป็นต้น

๒) การวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกข้อมูล (Typological Analysis) ได้แก่การจำแนกข้อมูลออกเป็นหลายๆ (Typological) ในการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและข้อมูลเชิงประจักษ์ของผู้บริหารโรงเรียนเพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

๑.๗.๗ ขั้นตอนในการวิจัย

ขั้นตอนการวิจัยแสดงได้ดังตารางที่ ๑.๑

^{๑๑๗} สุภางค์ จันทวานิช, วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย๒๕๔๐), หน้า ๑๓๑ - ๑๔๔.

ตารางที่ ๑.๑ ขั้นตอนการวิจัย

วัตถุประสงค์	ขั้นตอน	วิธีการดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลลัพธ์ที่ได้
๑. เพื่อศึกษาแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา	มี ๒ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาเอกสาร ๒. ศึกษาจากการสัมภาษณ์	๑. ศึกษาเอกสารเกี่ยวกับ - แนวคิดเกี่ยวกับการบูรณาการ - แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวิชาการ - แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	๑. หนังสือ, ตำรา, เอกสาร และงานวิจัย	๑. แบบศึกษาเอกสาร (Document Analysis)	๑. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	๑. แนวคิดการบริหารวิชาการ ๒. แนวคิดการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

ตารางที่ ๑.๑ ขั้นตอนการวิจัย (ต่อ)

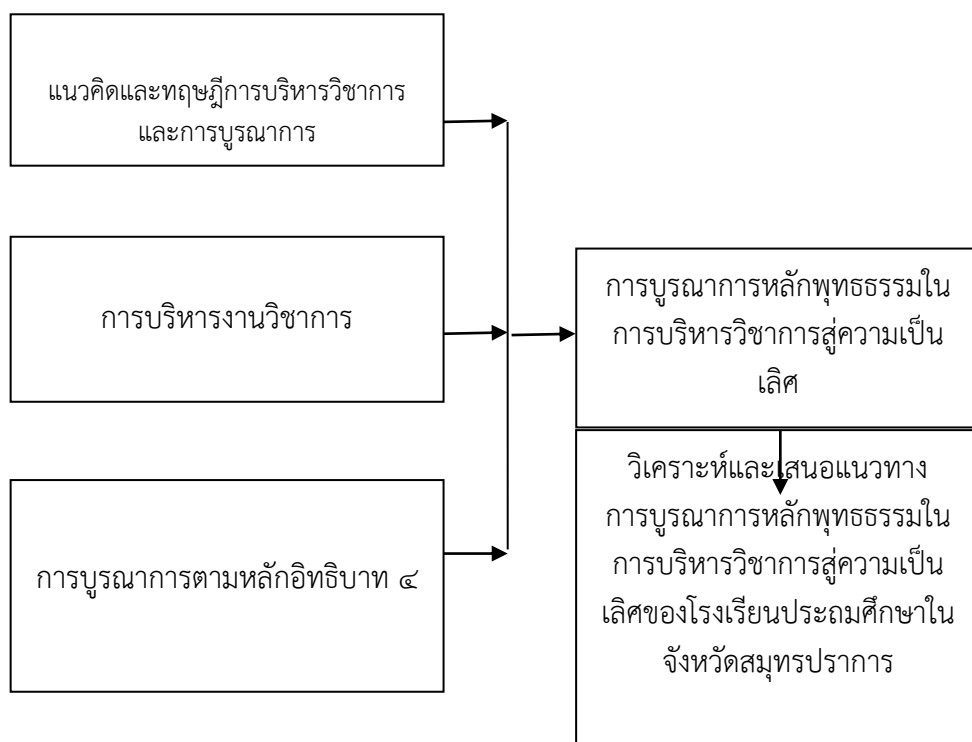
วัตถุประสงค์	ขั้นตอน	วิธีการดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลลัพธ์ที่ได้
๒. เพื่อศึกษาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	มี ๓ ขั้นตอน ดังนี้ ๑. ศึกษาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ๒. พัฒนาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ๓. ตรวจสอบบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	๑. ยกร่างบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ๒. พัฒนาการบูรณาการโดยการ สนทนากลุ่ม (Focus Group) โดยผู้ทรงคุณวุฒิจำนวน ๘ รูป/คน ซึ่งกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกแบบเจาะจง ๓. ตรวจสอบบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ	๑. จากผลลัพธ์ของวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ๒. บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ (ฉบับร่างที่ ๑) ๓. ผู้บริหารและผู้ทรงคุณวุฒิ	๑. แบบศึกษาเอกสาร (Document Analysis) ๒. แบบสัมภาษณ์	๑. การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ๒. วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis)	๑. บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ(ฉบับร่างที่ ๑) ๒. บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ(ฉบับร่างที่ ๒) ๓. บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

ตารางที่ ๑.๑ ขั้นตอนการวิจัย (ต่อ)

วัตถุประสงค์	ขั้นตอน	วิธีการดำเนินการวิจัย	แหล่งข้อมูล	เครื่องมือ	การวิเคราะห์ข้อมูล	ผลลัพธ์ที่ได้
๓. วิเคราะห์และเสนอ แนวทางการบูรณาการ หลักพุทธธรรมในการ บริหารวิชาการสู่ความ เป็นเลิศของโรงเรียน ประถมศึกษาในจังหวัด สมุทรปราการ	๑. นำเสนอผลการ วิเคราะห์และเสนอ แนวทางการบูรณาการ หลักพุทธธรรมในการ บริหารวิชาการสู่ความ เป็นเลิศของโรงเรียน ประถมศึกษาในจังหวัด สมุทรปราการ	๑. นำผลที่ได้จากการ ตรวจสอบของผู้เชี่ยวชาญ เสนออาจารย์ที่ปรึกษา	๑. ผู้วิจัย ที่ปรึกษา วิทยานิพนธ์ ที่ปรึกษาร่วม	๑. แบบศึกษาเอกสาร (Document Analysis)	๑. วิเคราะห์เอกสาร	๑. ผลการ วิเคราะห์และเสนอ แนวทางการบูรณา การหลักพุทธธรรมใน การบริหารวิชาการสู่ ความเป็นเลิศของ โรงเรียนประถมศึกษา ใน จั ง ห วั ด สมุทรปราการ

๑.๘ กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องนำมากำหนดเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ ๑.๕ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๑.๙ ประโยชน์ที่ได้รับ

๑.๙.๑ ผู้วิจัยได้ผลการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการบูรณาการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๙.๒ ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ข้อมูลแนวทางบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

๑.๙.๓ ผู้บริหารโรงเรียนได้ผลการวิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

บทที่ ๒

แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนานั้น ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดที่จะศึกษาการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามหลักอริยบท ๔ ซึ่งมีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

๒.๑.๑ ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร

มีนักวิชาหลายท่านที่ได้ให้ความหมาย การบริการ ไว้ทั้งความหมายที่คล้ายคลึงกันและที่แตกต่างกัน ดังนี้

คำว่า “บริหาร” มาจากคำว่า Administration มีความหมายเหมือนกับคำว่า Management ฉะนั้น จึงมีการใช้ทั้งสองคำนี้ในลักษณะเดียวกัน แต่คำว่า Management มักจะใช้ในการบริหารองค์การหรือหน่วยงานที่มุ่งในด้านผลกำไร แต่การบริหารงานในวงการศึกษากลับมาบริหารงานในสถานศึกษานั้นด้านการจัดการศึกษามีได้มุ่งหวังผลกำไรหรือขาดทุนจึงใช้คำว่า Administration จึงจะเหมาะสมที่สุด การบริหาร (Administration) จึงเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการบริหารภายในองค์กร เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะชี้ให้เห็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพในการทำงานหรือความไร้ประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม การบริหารงานที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้า การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคล นักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ การวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหาร และความเจริญเติบโตขององค์การ การบริหารชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวหรือองค์การใด ย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งมีนักวิชาการ และนักการศึกษามากมายหลายท่านได้ให้ความหมายของการบริหารพอสรุปได้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง เช่น การบริหารส่วนท้องถิ่น ดำเนินการจัดการ เช่น บริหารธุรกิจ^๑

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting thing done through other people) เมื่อว่าตามค่านิยามนี้การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่ พระปัญจวัคคีย์ ซึ่ง

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิชเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๙.

ทำให้เกิดพระสังฆรัตนะ เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์^๒

พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) กล่าวว่า ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้คนใจลูกน้อง ธรรมชาติสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละคนและรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร^๓

วากเนอร์และโฮลเลนเบค (Wagner & Hollenbeck) ให้ความหมายของการบริหารจัดการว่าเป็นกระบวนการวางแผนการจัดองค์การ การดำเนินงานและการควบคุมเพื่อความสำเร็จตามเป้าหมาย^๔

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิและวิบูลย์ ไทวณะบุตร ได้กล่าวถึงการบริหารการศึกษา หมายถึง ทรัพยากรตลอดจนเทคนิคต่างๆ อย่างเหมาะสม เพื่อให้บุคคลพัฒนาไปตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำเนินชีวิตอยู่ ยังได้กล่าวถึง คำว่า “สถานศึกษา” หมายความว่า สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย โรงเรียน ศูนย์การศึกษาพิเศษ ศูนย์การศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัย ศูนย์การเรียนรู้ วิทยาลัย วิทยาลัยชุมชน สถาบันหรือสถานศึกษาที่เรียกชื่ออย่างอื่นของรัฐที่มีอำนาจหน้าที่หรือมีวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติและตามประกาศกระทรวง ส่วนความหมายของการศึกษาก็มีผู้ให้ความหมายไว้คล้ายๆ กัน ดังนี้^๕

๑. การศึกษา คือ การรองการงาม หรือ การจัดประสพการณให้เหมาะสมแก่ผู้เรียน เพื่อผู้เรียนจะได้งอกงามขึ้นตามจุดประสงค์

๒. การศึกษา คือ ความเจริญงอกงาม ทั้งร่างกาย อารมณ สักคม และสติปัญญา

๓. การศึกษา คือ การสร้างเสริมประสพการณให้ชีวิต

๔. การศึกษา คือ เครื่องมือที่ทำให้เกิดความเจริญงอกงามทุกทางในตัวบุคคล

จากความหมายของ “การศึกษา” ข้างบนนี้พอสรุปได้ว่า การพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ และความเป็นคนดี

เมื่อนำความหมายของการบริหาร มารวมกับความหมายของการศึกษา ก็จะได้ความหมายของการบริหารการศึกษา ว่าการดำเนินงานของกลุ่มบุคคล เพื่อพัฒนาคนให้มีคุณภาพ ทั้งความรู้ ความคิด ความสามารถ และความเป็นคนดี นั้นเองซึ่งมีส่วนคล้ายกับความหมายของการบริหารการศึกษา ที่มีผู้ให้ไว้ ดังนี้

๑. การบริหารการศึกษา คือ กิจกรรมต่างๆที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการ เพื่อพัฒนาเด็ก เยาวชน ประชาชน หรือสมาชิกของสังคมในทุกๆด้าน เช่น ความสามารถ ทักษะคนดี

^๒พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ.๙, Ph.D.), **พุทธวิธีบริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^๓พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), **คนสร้างงานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ - ๓๒.

^๔Wagner, J.A., & Hollenbeck, J.R. **Management of organization behavior**, (New Jersey : Prentice - Hall, 1995), p. 74

^๕ภาวิดา ธาราศรีสุทธิและวิบูลย์ ไทวณะบุตร, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, อ่างแล้ว, หน้า ๖.

พฤติกรรม ค่านิยม หรือคุณธรรม ทั้งในด้านการสังคม การเมือง และเศรษฐกิจ เพื่อให้บุคคลดังกล่าวเป็นสมาชิกที่ดีและมีประสิทธิภาพของสังคม โดยกระบวนการต่างๆ ทั้งที่เป็นระเบียบแบบแผน และไม่เป็นระเบียบแบบแผน

๒. การบริหารการศึกษา คือ กิจกรรมต่างๆที่บุคคลหลายคนร่วมมือกันดำเนินการเพื่อพัฒนาสมาชิกของสังคมในทุกๆด้าน นับตั้งแต่บุคลิกภาพ ความรู้ ความสามารถ พฤติกรรมและคุณธรรม เพื่อให้มีค่านิยมตรงกันกับความต้องการของสังคม โดยกระบวนการต่างๆที่อาศัยการควบคุมสิ่งแวดล้อมให้มีต่อบุคคล เพื่อให้บุคคลพัฒนาตรงตามเป้าหมายของสังคมที่ตนดำรงชีวิตอยู่

โฮล (Holt) กล่าวว่า การบริหาร เป็นศิลปะของการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งพร้อมด้วยกระบวนการวางแผน การจัดองค์การ การเป็นผู้นำและการควบคุม^๖

จันทรานี สงวนนาม กล่าวว่า การบริหาร เป็นเรื่องของการทำกิจกรรมโดยผู้บริหารและสมาชิกในองค์กร เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์อย่างมีประสิทธิภาพด้วยการใช้ทรัพยากรและเทคโนโลยีให้เกิดประโยชน์สูงสุด^๗

ปราชญา กล้าผจญ และสมศักดิ์ คงเที่ยง กล่าวว่า การบริหาร คือ กระบวนการมีการวางแผน การจัดองค์การ การสั่งการและการควบคุม ซึ่งจะทำให้งานดำเนินไปได้อย่างเรียบร้อยและกระบวนการต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเสมอ^๘

วิโรจน์ สารัตนะ กล่าวว่า การบริหาร เป็นกระบวนการดำเนินงานเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายขององค์กร โดยอาศัยหน้าที่ทางการบริหารที่สำคัญ คือ การวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) และการควบคุม (Controlling)^๙

พนัส หันนาคินท์ กล่าวว่า การบริหาร คือ กระบวนการที่ผู้บริหารใช้อำนาจตลอดจนทรัพยากรต่างๆ เช่น คน เงิน วัสดุอุปกรณ์ ที่มีอยู่หรือคาดว่าจะมีจัดการดำเนินงานของสถาบันหรือหน่วยงานนั้นๆ ให้ดำเนินไปสู่จุดมุ่งหมายที่ต้องการ^{๑๐}

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า การบริหาร คือการใช้ศาสตร์และศิลปะ นำเอาทรัพยากรการบริหารมาประกอบการตามกระบวนการบริหารให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๑}

จุมพล สวัสดิยากร กล่าวว่า การบริหาร คือ การที่บุคคลตั้งแต่สองคนขึ้นไป ร่วมกันทำงานเพื่อจุดประสงค์อย่างเดียวกัน^{๑๒}

^๖Holt, D.H. Management principles and practices, (New Jersey : Neglewood Cliff : Prentice – Hall, (1993), p. 3.

^๗จันทรานี สงวนนาม, ทฤษฎีและแนวปฏิบัติในการบริหารสถานศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑.

^๘ปราชญา กล้าผจญ และ สมศักดิ์ คงเที่ยง, หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : บัณฑิตวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า ๑๒.

^๙วิโรจน์ สารัตนะ, การบริหารหลักการทฤษฎีและประเด็นทางการศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๕), หน้า ๓.

^{๑๐}พนัส หันนาคินท์, ประสบการณ์ในการบริหารบุคลากร, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

^{๑๑}สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ลักษณ์, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑.

^{๑๒}จุมพล สวัสดิยากร, หลักการบริหารและมนุษยสัมพันธ์, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สุวรรณภูมิ, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐.

ธีระรัตน์ กิจจารักษ์ ได้ให้ความหมายของการบริหารว่า การบริหาร คือ การใช้ศาสตร์และศิลป์นำเอาทรัพยากรการศึกษา (Administration Resource) มาประกอบการตามกระบวนการบริหาร (Process of Administration) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ^{๑๓}

สมยศ นาวิการ ให้ความหมายว่า การบริหาร เป็นกระบวนการของการวางแผนการจัดองค์การและสั่งการควบคุมกำกับ ความพยายามของสมาชิกขององค์การและใช้ทรัพยากรอื่นๆ เพื่อความสำเร็จในเป้าหมายขององค์การที่กำหนดไว้ ลักษณะที่สำคัญของการบริหาร การบริหารมีลักษณะที่สำคัญ ๘ ประการ ดังนี้^{๑๔}

๑. การบริหารเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่ง มิใช่บุคคลหนึ่งบุคคลใดหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ถ้าจะกล่าวถึงบุคคลผู้ทำหน้าที่บริหารนั้นก็เรียกว่า ผู้บริหาร

๒. การบริหารเป็นงานที่จุดหมายทั้งนี้ หมายความว่า ในการบริหารงานนั้น จำเป็นต้องมีการกำหนดวัตถุประสงค์หรือจุดหมายไว้ก่อน ไม่ว่าจะกำหนดไว้อย่างชัดเจนหรือไม่ก็ตาม ส่วนการบริหารนั้นจะเป็นแนวทางในการดำเนินงานให้สำเร็จตามจุดหมาย

๓. การบริหารเป็นแนวทางสำคัญที่มีอิทธิพลต่อสังคมภายใน และภายนอกองค์กร ดังเช่น ถ้าผู้บริหารต้องการปรับปรุงวิธีปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ก็อาจได้โดยการจัดการเครื่องจักรเครื่องมืออันทันสมัยมาใช้จัดการฝึกอบรมคนงานให้มีความสามารถยิ่งขึ้น ซึ่งจะเป็นผลดีต่อองค์กรและผู้ปฏิบัติงานด้วย ตัวอย่างผลกระทบต่อสังคมภายนอกเป็นต้นว่าถ้าองค์กรนั้นๆ มีนโยบายที่จะทำประโยชน์ต่อสังคม เช่น ส่งเสริมการศึกษาในชุมชนโดยให้การศึกษา หรือ บริจาคเงินก่อสร้างโรงเรียนก็บ่งบอกว่าองค์กรนั้นมีส่วนช่วยพัฒนาสังคมภายนอก องค์กรหรือองค์กรบางแห่งอาจไม่นำพาต่อความเดือดร้อนรำคาญ ซึ่งองค์กรของตนก่อขึ้น เช่น สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นผลของการบริหารอันมีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์และสิ่งแวดล้อม

๔. การบริหารเป็นเรื่องเกี่ยวกับความสามารถของกลุ่มคน ธุรกิจก่อตั้งขึ้นเพื่อดำเนินการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์โดยกลุ่มคน มิใช่เป็นความสามารถของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง เพียงบุคคลเดียวเท่านั้นทั้งนี้ เพราะว่าคนเราย่อมมีขอบเขตความสามารถจำกัดทั้งด้านกำลังกาย กำลังสมองและเวลา จึงจำเป็นต้องได้รับความร่วมมือร่วมใจจากบุคคลมาช่วยกัน

๕. การบริหารจะได้รับผลสำเร็จด้วยดีก็แต่โดยการร่วมแรงร่วมใจของบุคคลอื่นๆ นอกเหนือไปจากเจ้าของธุรกิจ ทั้งนี้เนื่องจากบรรดาเจ้าของ เช่น ผู้ถือหุ้นอาจไม่มีเวลาหรือความสามารถในการบริหารจึงต้องจัดหาผู้อื่นที่มีความสามารถในการบริหารองค์กร

๖. การบริหารจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพได้ก็แต่โดยการใช้ความรู้ความชำนาญ และการฝึกฝนอบรมทางด้านบริหารมาโดยเฉพาะ จึงเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การบริหารเป็นวิชาชีพอย่างหนึ่ง ผู้บริหารโดยเฉพาะผู้บริหารสูงสุดไม่จำเป็นต้องมีความรู้ทางเทคนิคในการปฏิบัติโดยตรง แต่ผู้บริหารจะต้องมีความรู้ ความชำนาญในการบริหารอันได้แก่ การวางแผน การจัดองค์การ ฯลฯ

^{๑๓} ธีระรัตน์ กิจจารักษ์, **คุณธรรมสำหรับผู้บริหาร**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๑๔} สมยศ นาวิการ, **การบริหารเชิงกลยุทธ์**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๘.

๗. การบริหารเป็นสิ่งที่ไม่มีตัวตน ไม่สามารถมองเห็นได้ แต่สิ่งที่จะแสดงให้เห็นว่า การบริหารดำเนินไปอย่างไร ได้ผลดีหรือไม่เพียงใดนั้น ก็คือ ผลงาน เพราะว่าผลงานจะเป็นเครื่องวัดความสามารถทางการบริหาร

๘. เจ้าของธุรกิจไม่จำเป็นต้องทำหน้าที่ผู้บริหารเสียเองโดยทั่วไปแล้ว (ยกเว้นองค์กรขนาดเล็ก) คณะผู้บริหารมักจะเป็นกลุ่มบุคคลอื่น ๆ ที่มีความสามารถทางการบริหารทำหน้าที่ในนามของเจ้าของธุรกิจ

ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง ศาสตร์ที่ต้องใช้ศิลป์และเทคนิคอย่างสูง เพื่อการวินิจฉัยตัดสินใจในกระบวนการวางแผนและการควบคุมการปฏิบัติงานให้เกิดประสิทธิภาพต่องานนั้น^{๑๕}

สรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการในการทำงานร่วมกันของบุคลากรภายในองค์กร ตลอดจนผู้บริหารทุกระดับ จะต้องมีการบริหาร ตน บริหารคน และบริหารงาน ผู้บริหารจะต้องมีการมองการณ์ไกล เพื่อเป็นแนวทางที่ผู้บริหารจะต้องเรียนรู้องค์ประกอบการบริหารให้ถูกกับงาน ถูกกับคนโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานให้ไปในทิศทางเดียวกัน และประสบความสำเร็จ

๒.๑.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการ

มีนักวิชาการได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารจัดการ ไว้หลายท่านดังนี้

เจริญผล สุวรรณโชติ กล่าวว่า การบริหารคือกระบวนการของสังคมอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นกับกลุ่มคนกลุ่มหนึ่งที่เข้ามาร่วมกันเพื่อกระทำการกิจกรรมอย่างหนึ่งหรือหลายอย่างเพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายตามที่ได้กำหนดเอาไว้การกระทำนั้นจะเป็นการกระทำที่เกี่ยวข้องกับการสร้างสรรค์การดำเนินการเพื่อให้คงอยู่ต่อไปการกระตุ้นหรือการยั่วยุให้เกิดการกระทำการควบคุมและการกระทำที่ให้เกิดการรวมกันเข้าเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันอย่างมีระบบแบบแผนหรืออย่างไม่มีแบบแผนทั้งในด้านของบุคคลและในด้านของวัตถุ^{๑๖}

สำนักวิชาการและมาตรฐาน กล่าวว่า การบริหารจัดการเป็นกลยุทธ์ที่นำมาใช้ในการจัดการทำงานของระบบองค์กรโดยมุ่งหวังที่คุณภาพขององค์กรจากกระบวนการทำงานที่มีระบบเมื่อพิจารณาโครงสร้างของระบบแต่ละระบบจะพบว่าองค์ประกอบที่สำคัญ๓ประการคือปัจจัยนำเข้า (Input) กระบวนการ (Process) และผลงานหรือผลผลิต (Product/Output) องค์ประกอบทั้ง๓ของระบบจะมีการดำเนินการไปตามลำดับและต่างก็มีปฏิสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมเดียวกันด้วยส่วนการควบคุมหรือการตรวจสอบแก้ไขระบบเพื่อให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นนั้นอาจไม่เป็นไปตามลำดับก็ได้เช่นนักเรียนมีผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนต่ำผลการตรวจสอบแก้ไขอาจเกิดจากกระบวนการอย่างใดอย่างหนึ่งหรือที่ปัจจัยนำเข้าเป็นต้นทั้งนี้การตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไขจะต้องอาศัยข้อมูลย้อนกลับด้วย^{๑๗}

^{๑๕}ภาวิตา ธาราศรีสุทธิ, การบริหารโรงเรียนประถมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗), หน้า ๙.

^{๑๖}เจริญผล สุวรรณโชติ, ทฤษฎีการบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : ทิพช้างเอื้อง, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๒.

^{๑๗}สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและการบริหารจัดการแนะแนว, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๕๒), หน้า ๒๕.

สำนักนโยบายแผนและสำนักวุฒิสภา กล่าวว่า การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ เป็นการจัดระบบการบริหารภายในองค์กรให้มีความเหมาะสม เปรียบเทียบองค์กร หรือหน่วยงานราชการระดับจังหวัดเป็นรถเข็นที่มีล้อเลื่อนเป็นสี่เหลี่ยม รถสามารถเคลื่อนที่ได้ แต่เนื่องจากมีแรงเสียดทานมาก ทำให้การเคลื่อนที่ไม่คล่องตัว เปรียบเสมือนการบริหารงานในองค์กรที่มีปัญหาภายใน ทำให้การบริหารงานไม่คล่องตัวเท่าที่ควร ซึ่งสถานะในปัจจุบัน ทั้งผู้รับบริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ต่างก็มีความคาดหวังต่อองค์กรสูงขึ้น ในขณะที่ทรัพยากรต่างๆมีแนวโน้มที่จะน้อยลง องค์กรจึงจำเป็นต้องหาวิธีขับเคลื่อนให้เร็วขึ้น โดยที่ออกแรงเท่าเดิม ซึ่งวิธีที่เหมาะสมที่สุด คือ การปรับแต่งล้อให้กลมขึ้นเพื่อลดแรงเสียดทานต่างๆ เปรียบเสมือนระบบการจัดการ ถ้ามีการปรับระบบการจัดการให้คล่องตัวขึ้นทำให้องค์กรสามารถบริหารงานภายในได้คล่องตัวขึ้น ซึ่งจะทำให้องค์กรสามารถบรรลุเป้าหมายและเกิดผลสัมฤทธิ์ของงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ในการปรับระบบการจัดการให้คล่องตัวนั้น ในองค์กรต้องมีความรู้ ๒ ด้าน คือ ความรู้เฉพาะด้าน (Specialist) และความรู้ด้านการบริหารงาน (Generalist) เป็นความรู้ที่มององค์กรในภาพรวมในการบริหารงานทั้งระบบ ต้องนำแนวคิด การจัดการเชิงกลยุทธ์ (Strategic Management) มาเป็นเครื่องมือในการบริหารจัดการ ซึ่งการจัดการเชิงกลยุทธ์นั้น เป็นการบริหารจัดการองค์กรภายในให้อยู่รอดยั่งยืน ท่ามกลางปัจจัยภายนอกที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่อง องค์กรต้องมีการวิเคราะห์ ติดตาม คาดการณ์แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยภายนอก เพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพิจารณาเพื่อปรับการบริหารงานภายในให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงภายนอกดังกล่าว โดยเป็นการจัดระบบให้เกิดความเป็นทีม คนในองค์กรต้องเรียนรู้ร่วมกัน มีความเข้าใจร่วมกัน ซึ่งเครื่องมือที่สามารถช่วยได้คือ การพัฒนาคุณภาพ โดยมององค์รวมของการบริหารองค์กร คือ การจัดการห่วงโซ่แห่งคุณค่า (Value Chain) เพื่อสร้างสินค้าและบริการที่มีคุณค่าที่เหมาะสมกับผู้ให้บริการและผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ซึ่งองค์กรมีงาน ๒ ด้าน คือ งานหลัก (Primary Activities) และงานสนับสนุน (Support Activities) ซึ่งต้องมีการประสานงานร่วมกันทั้ง ๒ ส่วน มีความเป็นทีม โดยนำหลักคิดด้านการจัดการคุณภาพทั่วทั้งองค์กร (TQM: Total Quality Management) มาปรับใช้ แนวทางนี้ได้นำหลักการการจัดการกระบวนการที่ดีมาเป็นหลักการพัฒนาองค์กร หลักคิด TQM นี้ ในประเทศญี่ปุ่น Dr.Kano ได้เปรียบองค์กรเป็นเหมือนบ้าน (Dr.Kano's House) ซึ่งมีรากฐาน มีโครงสร้างหรือเสา ๓ ต้น และหลังคา โดยมองเสาต้นแรกเป็น TQM Concept หรือแนวคิด เสาต้นที่สองคือ Vehicles เป็นการขับเคลื่อนให้แนวคิดเป็นรูปธรรม เสาต้นที่สาม คือ The Techniques & Tools เป็นเทคนิควิธีการและเครื่องมือในการใช้^{๑๘}

สมพงษ์ เกษมสิน กล่าวว่า คำว่า การบริหารนิยมใช้กับการบริหารราชการ หรือการจัดการเกี่ยวกับนโยบาย ซึ่งมีศัพท์บัญญัติ ว่า รัฐประศาสนศาสตร์ (public administration) และคำว่า การจัดการ (management) นิยมใช้กับการบริหารธุรกิจเอกชน หรือการดำเนินการตามนโยบายที่กำหนดไว้ สมพงษ์ เกษมสิน ยังให้ความหมายการบริหารไว้ว่า การบริหารมีลักษณะเด่นเป็นสากลอยู่หลายประการ ดังนี้^{๑๙}

^{๑๘} สำนักนโยบายและแผน สำนักงานวุฒิสมาชิก : การพัฒนาคุณภาพการบริหารจัดการภาครัฐ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสมาชิก, หน้า ๗.

^{๑๙} สมพงษ์ เกษมสิน “การบริหาร” (พิมพ์ครั้งที่ 7, กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, 2523), หน้า 5-6.

๑. การบริหารย่อมมีวัตถุประสงค์
๒. การบริหารอาศัยปัจจัยบุคคลเป็นองค์ประกอบ
๓. การบริหารต้องใช้ทรัพยากรการบริหารเป็นองค์ประกอบพื้นฐาน
๔. การบริหารมีลักษณะการดำเนินการเป็นกระบวนการ
๕. การบริหารเป็นการดำเนินการร่วมกันของกลุ่มบุคคล
๖. การบริหารอาศัยความร่วมมือร่วมใจของบุคคล กล่าวคือ ความร่วมมือ (collective mind) จะก่อให้เกิดความร่วมมือของกลุ่ม (group cooperation) อันจะนำไปสู่พลังของกลุ่ม (group effort) ที่จะทำให้บรรลุวัตถุประสงค์
๗. การบริหารมีลักษณะการร่วมมือกันดำเนินการอย่างมีเหตุผล
๘. การบริหารมีลักษณะเป็นการตรวจสอบผลการปฏิบัติงานกับวัตถุประสงค์
๙. การบริหารไม่มีตัวตน (intangible) แต่มีอิทธิพลต่อความเป็นอยู่ของมนุษย์

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้เรียนมีความรู้ความเข้าใจและพัฒนาคุณลักษณะอันพึงประสงค์ ตามหลักสูตร เพื่อพัฒนาเยาวชนให้เจริญงอกงามในทุกด้าน เมื่อเติบโตขึ้นจะได้เป็นพลเมืองที่ดีของสังคม^{๒๐}

จันทรานี สงวนนาม กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การบริหารกิจกรรมทุกชนิดในสถานศึกษา ซึ่งเกี่ยวกับการปรับปรุงพัฒนาการเรียนการสอนให้เกิดผลตามเป้าหมายของหลักสูตรอย่างมีประสิทธิภาพ^{๒๑}

เลิศณรงค์ พูนเกิดมะเริง กล่าวว่า การบริหารเป็นงานที่เกี่ยวกับการพัฒนาปรับปรุงการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพ เกิดประโยชน์สูงสุดกับผู้เรียน สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายของหลักสูตรแล้ว การบริหารงานวิชาการยังรวมถึงการอบรมศีลธรรมจรรยาความประพฤติของนักเรียนให้เป็นคนดีมีคุณธรรม จริยธรรม เป็นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ต่อไป^{๒๒}

วากเนอร์ และโฮลเลนเบค (Wagner & Hollenbeck) ให้ความหมายของการบริหารจัดการว่าเป็นกระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การเป็นผู้นำและการควบคุม^{๒๓}

โฮล (Holt) กล่าวว่า การบริหาร เป็นศิลปะของการทำงานให้บรรลุเป้าหมาย ซึ่งพร้อมด้วยกระบวนการวางแผน การจัดองค์กร การเป็นผู้นำและการควบคุม^{๒๔}

แมคกรีกอร์ ได้กล่าวถึง แนวคิดการบริหารอยู่บนพื้นฐานของข้อสมมติฐานเกี่ยวกับธรรมชาติของมนุษย์ต่างกัน ตาม ทฤษฎี X และทฤษฎี Y (The Traditional View of Direction

^{๒๐}สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, **บริหารงานวิชาการ**, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์ลาดพร้าว, ๒๕๔๑), หน้า ๘๔.

^{๒๑}จันทรานี สงวนนาม ,**ทฤษฎีและแนวปฏิบัติการบริหารสถานศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร :บุ๊คพอยท์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๔๕.

^{๒๒}เลิศณรงค์ พูนเกิดมะเริง, “การศึกษากระบวนการบริหารวิชาการของผู้บริหารโรงเรียนในโครงการโรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดนครราชสีมา” คุรุศาสตร์มหาบัณฑิต, ภาควิชาการบริหารการศึกษา, (สถาบันราชภัฏนครราชสีมา, ๒๕๔๖)

^{๒๓}Wagner, J.A., & Hollenbeck, J.R. **Management of organization behavior**, (New Jersey : Prentice – Hall, (1995), P. 74.

^{๒๔}Holt, D.H. **Management printciples and practices**, (New Jersey : Prentice – Hall, 1993), P. 3.

and Control) ทฤษฎี X (The Traditional View of Direction and Control) ทฤษฎีนี้เกิด
ข้อสมมติฐานดังนี้

๑. คนไม่ชอบทำงาน และหลีกเลี่ยงความรับผิดชอบ
๒. คนไม่ทะเยอทะยาน และไม่คิดริเริ่ม ชอบให้การสั่ง
๓. คนเห็นแก่ตนเองมากกว่าองค์กร
๔. คนมักต่อต้านการเปลี่ยนแปลง
๕. คนมักโกง และหลอกลวง

ผลการมองธรรมชาติของมนุษย์เช่นนี้ การบริหารจัดการจึงเน้นการใช้เงิน วัตถุ เป็นเครื่อง
ล่อใจ เน้นการควบคุม การสั่งการ เป็นต้น

ทฤษฎี Y (The integration of Individual and Organization Goal) ทฤษฎีข้อนี้เกิด
จากข้อสมมติฐานดังนี้^{๒๕}

๑. คนจะให้ความร่วมมือ สนับสนุน รับผิดชอบ ชยัน
๒. คนไม่เกลียดคร้านและไว้วางใจได้
๓. คนมีความคิดริเริ่มทำงานถ้าได้รับการจูงใจอย่างถูกต้อง
๔. คนมักจะพัฒนาวิธีการทำงาน และพัฒนาตนเองอยู่เสมอผู้บังคับบัญชาจะไม่
ควบคุมผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างเข้มงวด แต่จะส่งเสริมให้รู้จักควบคุมตนเองหรือของกลุ่มมากขึ้น ต้องให้
เกียรติซึ่งกันและกันจากความเชื่อที่แตกต่างกัน ทำให้เกิดระบบการบริหารที่แตกต่างกันระหว่างระบบ
ที่เน้นการควบคุมกับระบบที่ค่อนข้างให้อิสระภาพ

สรุป สองทฤษฎี มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการคือ

๑. การทำให้ปรัชญาที่กำหนดไว้บรรลุ
๒. การพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
๓. การให้ความไว้วางใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา
๔. การให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

สรุปได้ว่า แนวคิดการบริหารจัดการ หมายถึง การจัดระบบการบริหารภายในองค์กรให้มี
ความเหมาะสมเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพิจารณาในการปรับการบริหารงานภายในให้สอดคล้องกับการ
เปลี่ยนแปลงภายนอก โดยเป็นการจัดระบบให้เกิดความเป็นทีม คนในองค์กรต้องเรียนรู้ร่วมกัน มี
ความเข้าใจในการทำงานของระบบองค์กรจึงจะทำให้การทำงานนำไปสู่ผลการปฏิบัติงานที่บรรลุ
วัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้

๒.๑.๓.ทฤษฎีเกี่ยวกับการบริหาร

มีนักวิชาการหลายท่านเขียนทฤษฎีการบริหารจัดการ (Administrative management)
ไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์ได้กล่าวถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (getting things
done through other people) ตามทฤษฎีพุทธวิธีบริหารโดยใช้หน้าที่ของนักบริหารเป็นกรอบใน

^{๒๕} Mc Gregor, Douglas “The Human side of Enterprise” New York: MC Grow Hill. 1960

การพิจารณา หน้าที่ (function) ของนักบริหารมีอยู่ ๕ ประการตามคำย่อในภาษาอังกฤษว่า POSDC^{๒๖}

P คือ Planning หมายถึง การวางแผน เป็นการกำหนดแนวทางดำเนินงานในปัจจุบัน เพื่อความสำเร็จที่จะตามมาในอนาคต ผู้บริหารที่ดีต้องมีวิสัยทัศน์เพื่อกำหนดทิศทางขององค์กร

O คือ Organizing หมายถึง การจัดองค์กร เป็นการกำหนดโครงสร้างความสัมพันธ์ของสมาชิกและสายบังคับบัญชาภายในองค์กร มีการแบ่งงานกันทำและการกระจายอำนาจ

S คือ Staffing หมายถึง งานบุคลากร เป็นการสรรหาบุคลากรใหม่ การพัฒนาบุคลากร และการใช้คนให้เหมาะสมกับงาน

D คือ Directing หมายถึง การอำนวยการ เป็นการสื่อสารเพื่อให้เกิดการดำเนินการตามแผน ผู้บริหารต้องมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี และมีภาวะผู้นำ

C คือ Controlling หมายถึง การกำกับดูแล เป็นการควบคุมคุณภาพของการปฏิบัติงานภายในองค์กรรวมทั้งกระบวนการแก้ปัญหาภายในองค์กร

เฮนรี ฟาโยล์ (Henri Fayol) เป็นบิดาของทฤษฎีการจัดการการปฏิบัติการ (Operational management theory) หรือบางทาก็ถือกันว่าเป็นบิดาของการบริหารจัดการสมัยใหม่เขาเชื่อว่าการบริหารนั้นเป็นเรื่องของทักษะและเขาสนใจที่จะศึกษาองค์การโดยรวมและมุ่งเน้นที่กิจกรรมการจัดการ (Managerial activities) ซึ่งประกอบด้วย ๕ ด้านคือการวางแผน (Planning), การจัดองค์กร (Organizing), การบังคับบัญชา หรือการสั่งการ (Commanding), การประสานงาน (Coordinating), และการควบคุม (Controlling)^{๒๗}

สงวน สุทธิเลิศอรุณ กล่าวว่า การบริหาร หมายถึง การใช้ศาสตร์และศิลป์เพื่อดำเนินการเกี่ยวกับ คน (Man) เงิน (Money) วัสดุอุปกรณ์ (material) และการจัดการ (Management) ให้บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้การบริหารเป็นการประสานงาน การอำนวยความสะดวก และการให้บริการกับผู้ที่เกี่ยวข้อง^{๒๘}

ลูเธอร์ กุลิก (Luther Gulick) กล่าวว่า การบริหารเป็นสาขาวิชาความรู้ อย่างหนึ่งที่แสวงหาความเข้าใจอย่างมีระบบว่าทำอะไร คนจึงทำงานร่วมกันอย่างมีระบบเพื่อความสำเร็จของเป้าหมาย^{๒๙}

เอ็ดวิน ฟลิปโป (Flippo)^{๓๐} ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหาร สรุปได้ว่าเป็นกระบวนการในการวางแผนการจัดองค์กรการปกครองและการควบคุมกิจกรรมต่างๆซึ่งจะนำไปสู่ความสำเร็จตามวัตถุประสงค์ขององค์กรอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งสอดคล้องกับฮาลพินที่กล่าวไว้ว่า

^{๒๖} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) อ้างแล้ว หน้า ๕.

^{๒๗} Henri Fayol, <http://www.212cafe.com/freewebboard/view.php?user=wethai&id=25>, (ค้นหาเมื่อวันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๕๒)

^{๒๘} สงวน สุทธิเลิศอรุณ, การติดตามผลและการวิจัยเพื่อพัฒนาแนะแนว, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรบัณฑิต, ๒๕๓๐), หน้า ๑.

^{๒๙} Luther Gulick, "Management is a science," (Academy of Management Journal, vol.8 No. 1, March, (1965), pp 7 - 13

^{๓๐} Flippo, Edwin B, Principle of Personnel Management, (New York : Mc Graw-Hall Inc, (1970), p.1.

ฮาลพิน (Halpin)^{๓๑} ให้แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสรุปได้ว่าเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ไม่ว่าจะเป็นทางการศึกษาการอุตสาหกรรมหรือองค์กรของรัฐประกอบด้วยองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการคือ

๑. งาน (Task) หมายถึง งานที่ต้องทำให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้องค์กรใดปราศจากงานหรือภารกิจที่ต้องกระทำแล้วองค์กรนั้นก็ไม่มีความเป็นหรือมีเหตุที่จะดำรงอยู่อีกต่อไป

๒. องค์กรที่เป็นทางการ (Formal Organization) หมายถึง กลุ่มชนิดพิเศษเป็นกลุ่มสังคมที่ประกอบด้วยผู้นำและสมาชิกของกลุ่มซึ่งสมาชิกขององค์กรต่างก็มีหน้าที่รับผิดชอบมีบทบาทที่คาดหวังหรือที่กำหนดเอาไว้แตกต่างกันออกไปโดยสมาชิกทุกคนร่วมมือกันทำงานเพื่อวัตถุประสงค์อย่างเดียวกัน

๓. กลุ่มผู้ร่วมงาน (Work Groups) หมายถึง บุคคลซึ่งถูกเลือกให้ดำรงตำแหน่งตามที่ระบุไว้องค์กรหนึ่งอาจมีผู้ร่วมงานกลุ่มเดียวหรือหลายกลุ่มก็ได้

๔. ผู้นำ (Leaders) หมายถึง ผู้บริหารซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบต่อความสำเร็จขององค์กรในองค์กรหนึ่งอาจจะมีผู้บริหารหลายระดับทำหน้าที่รับผิดชอบต่อความสำเร็จของกลุ่มย่อยในองค์กรก็ได้ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างก็มีส่วนร่วมรับผิดชอบการทำงานเพื่อความสำเร็จขององค์กร

อูชิ (Ouchi) ชาวญี่ปุ่นได้เสนอ ทฤษฎี Z (Z Theory) (William G. Ouchi) ศาสตราจารย์แห่ง มหาวิทยาลัย UCLA (U of California Los Angeles) ทฤษฎีนี้รวมเอาหลักการของทฤษฎี X , Y เข้าด้วยกัน แนวความคิดก็คือ องค์กรต้องมีหลักเกณฑ์ที่ควบคุมมนุษย์ แต่มนุษย์ก็รักความเป็นอิสระ และมีความต้องการหน้าที่ของผู้บริหารจึงต้องปรับเป้าหมายขององค์กรให้สอดคล้องกับเป้าหมายของบุคคลในองค์กร^{๓๒}

สรุป สองทฤษฎี มีองค์ประกอบที่สำคัญ ๔ ประการคือ

๑. การทำให้ปรัชญาที่กำหนดไว้บรรลุ
๒. การพัฒนาผู้ใต้บังคับบัญชาให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ
๓. การให้ความไว้วางใจแก่ผู้ใต้บังคับบัญชา
๔. การให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

สรุปได้ว่า ทฤษฎีการบริหารจัดการเป็นวิถีทางในวงจรของการปฏิบัติงาน และเป็นเทคนิคขั้นตอนต่างๆของการดำเนินงานให้มีระเบียบแบบแผน แนวทางในการบริหารจัดการ เป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ในการใช้ผู้อื่นทำงาน ย่อมประสบความสำเร็จตามเป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดโดยใช้กระบวนการการวางแผน (Planning) การจัดองค์การ (Organizing) การนำ (Leading) การควบคุม (Controlling) เป็นศิลปะในการทำให้สิ่งต่าง ๆ ได้รับการกระทำจนเป็น ผลสำเร็จ

^{๓๑}Halpin, Andrew, **Theory and Research in Administration**, (New York : Mcmillan Company, 1966), p. 61.

^{๓๒}Oushi “How American Business can meet the Japanese challenge” united states: Adison – Wesley publishing.

๒.๒ แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับหลักอิทธิบาท ๔

๒.๒.๑ ความหมายที่เกี่ยวข้องตามหลักอิทธิบาท ๔

จากการศึกษาเอกสารพบว่า มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้ความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงอิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ^{๓๓}

- ๑.๑ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น
- ๑.๒ วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น
- ๑.๓ จิตตะ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในสิ่งนั้น
- ๑.๔ วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างก็มีหน้าที่เฉพาะของตน ฉันทะ คือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรม ขอต่อไปทุกข้อ วิริยะ คือ ความพากเพียร หมายถึงการกระทำที่ติดต่อกัน ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบความสำเร็จ คำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง จิตตะ หมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้น ไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้รวมความหมายของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่ วิมังสา หมายถึงความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมายของคำว่า ปัญญาไว้อย่างเต็มที่

พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือคู่มือปฏิบัติธรรมวันพระและวันอาทิตย์ว่า อิทธิบาท ๔ ทางแห่งความสำเร็จ หมายถึงคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ มี ๔ ประการ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความมีจิตมุ่งมั่น วิมังสา ความไตร่ตรอง อิทธิบาท ๔ ประการนี้เป็นคุณธรรมสนับสนุนให้การทำงานทุกอย่างสำเร็จ รวมทั้งการปฏิบัติธรรมด้วย เพราะฉะนั้น จะทำให้คนเราเกิดความต้องการที่จะทำงานอยู่เสมอและปรารถนาจะให้ได้ดียิ่งขึ้นไป วิริยะ จะทำให้คนเราลงมือทำและทำด้วยความพยายามอย่างต่อเนื่อง จิตตะ จะทำให้คนเราซึ่งกำลังลงมือทำอยู่นั้นมีจิตมุ่งมั่นไม่เลือนลอยไม่ฟุ้งซ่าน วิมังสา จะทำให้คนเรารู้จักรอบคอบ รู้จักใคร่ครวญหาเหตุผลและวิธีการต่างๆในการทำงาน^{๓๔}

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท ๔ ไว้ในหนังสือการเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานว่าอิทธิบาท ๔ หมายถึงธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการคือฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสาฉันทะคือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

^{๓๓} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙.

^{๓๔} พระสุธีวรญาณ (ณรงค์ จิตฺตโสภโณ), *คู่มือปฏิบัติธรรมวันพระและวันอาทิตย์*, วัดมหาพฤฒาราม, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เอพริ้นท์แอนด์แพ็ค จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๖๙.

วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะ คือความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองสอบสวน พิจารณาหรือหมายความว่ามิไจรักพากเพียรทำเอาจิตฝึกไฟใช้ปัญญาสอบสวนนี้เป็นอิทธิบาท ๔^{๓๕}

พระพรหมมงคลจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท ๔ ในหนังสืองานคือชีวิตชีวิตคืองานบันดาลสุขว่าอิทธิบาท ๔ คือข้อธรรมะที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จ ในการปฏิบัติกิจทุกอย่างประกอบไปด้วยฉันทะความพอใจในเรื่องที่เราจะทำวิริยะความเพียรไม่ ท้อถอยในการประกอบกิจนั้นๆจิตตะเอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้นๆ วิมังสาจะต้องทำงานนั้นต่อไป บันไดสู่ความสำเร็จสี่ประการที่กล่าวนี้ข้อสุดท้ายสำคัญสุด^{๓๖}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) ได้กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่ม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่ามนุษย์ไม่แปลกแยกจากความเป็นจริงของ ธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐานทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมดไม่มีอะไรเสียหายเมื่อเราวางฐานได้ดีแล้ว เราก็ใช้หลักการต่างๆในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้น เมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราเอา ธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ก็เดินหน้าไปด้วยดีเช่นเอาหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้มาใช้แทบทุกท่านรู้จัก อิทธิบาท ๔ คือหลักแห่งความสำเร็จ^{๓๗}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ บทของพระธรรมเช่น ว่าจะมีฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสาที่เรียกว่าอิทธิบาทนี้ต้องมีและมีได้โดยไม่รู้สีกตัวคนที่มีการทำงานย่อม ทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็งความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอนี้เรียกว่าเขามีอิทธิบาททั้งสี่ ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว^{๓๘}

พระเทพดิลก (ระบบริฐติญาณโณ) ได้กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือคุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติ ปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัยคือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่ใน วิสัยที่อาจใช้ความเพียรพยายามทำให้เกิดขึ้นได้มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสประสบความสำเร็จ คุณธรรมกลุ่มนี้เรียกว่าอิทธิบาท ๔^{๓๙}

พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัยขยมงคล) ได้กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือหลักธรรมที่นำไปสู่ ความสำเร็จในการกระทำกิจการงานหรือการอาชีพประการแรกอิทธิบาทแปลความว่าทางแห่ง ความสำเร็จกล่าวคือข้อปฏิบัติให้บรรลุความสำเร็จด้วยดีมีประสิทธิภาพนั่นเอง^{๔๐}

พระราชปัญญากวี (สุบินเขมิโย) ได้กล่าวไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมเครื่องให้สำเร็จ ตามประสงค์หรือสิ่งประสงค์คนในโลกนี้ย่อมต้องการสิ่งที่ประสงค์แห่งชีวิตกันคนละหลายรูปแบบแต่ สิ่งประสงค์ที่คนต้องการตรงกันคือทรัพย์ยศและผลงานทรัพย์เป็นสิ่งประสงค์ที่สำคัญยิ่งของชีวิต

^{๓๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพ ใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^{๓๖} พระพรหมมงคลจารย์(หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ), งานคือชีวิตชีวิตคืองานบันดาลสุข, (กรุงเทพมหานคร : สถาบัน บันลือธรรม,ม.ป.ป.), หน้า ๖๐.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^{๓๘} พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า ๓๐.

^{๓๙} พระเทพดิลก (ระบบริฐติญาณโณ), อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖.

^{๔๐} พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัยขยมงคล), ความสำเร็จหลักธรรมสู่ความสำเร็จและสันติสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรง พิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

เพราะทรัพย์เป็นสิ่งอาศัยใช้สอยในการดำรงชีวิตประจำวันทรัพย์มีอยู่ ๒ ประการคือทรัพย์สิน๑ทรัพย์สมบัติ๑ทรัพย์สินคือเงินตราสำหรับใช้จ่ายซื้อขายแลกเปลี่ยนอาหารเครื่องนุ่งห่มที่อยู่อาศัยและยารักษาโรคทรัพย์สมบัติคือบ้านเรือนที่ดินที่นาที่สวนเครื่องใช้ต่างๆ เป็นต้น^{๔๑}

พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตถธิธมโม) ได้กล่าวไว้ว่า อธิธำมา ๔ เป็นหัวข้อธรรมที่นาศึกษาเหตุเพราะประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้าได้ใช้หมวดธรรมข้อนี้พัฒนาประเทศให้มีความเจริญก้าวหน้าโดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมซึ่งมาจากคำว่าอุตสาหกรรมแปลว่าความเพียรพยายามและคำว่ากรรมแปลว่าการกระทำเมื่อรวมกันแล้วได้คำว่าประเทศอุตสาหกรรมซึ่งแปลว่าประเทศที่ใช้ความเพียรพยายามในการสร้างกรรมให้เกิดขึ้นหรือประเทศที่ใช้อธิธำมา ๔ ในการสร้างประเทศสูง^{๔๒}

พระมหาณรงค์ศักดิ์ฐิตญาโณ ได้กล่าวไว้ว่า อธิธำมา ๔ คือ ความสำเร็จความสำเร็จด้วยดีการสำเร็จความกระทำให้แจ้งความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้นอธิธำมาคือ เวทนาขันธสัญญาขันธสังขารขันธวิญญานขันธของบุคคลผู้บรรลุลหณะเหล่านั้นเจริญอธิธำมาคือยอมเสพเจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้นด้วยเหตุนี้จึงเรียกว่าเจริญอธิธำมา^{๔๓}

ว.วชิรเมธี ได้กล่าวไว้ว่า การทำงานให้ประสบความสำเร็จตามแนวพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงแนะนำให้ปฏิบัติตามหลักอธิธำมา ๔ อธิธำมาแปลว่าหลักพื้นฐานแห่งความสำเร็จหรือทางสู่ความสำเร็จมีองค์ประกอบ ๔ ประการคือ ๑) ฉันทะคือมีใจรักทำงานด้วยใจรักงาน ๒) วิริยะคือพากเพียรทำงานรักแล้วต้องขยันความขยันคือภาคปฏิบัติของการรักความรักในงานจะทำให้เรารู้ว่าควรทำงานอะไรส่วนความขยันจะทำให้งานนั้นก้าวไปสู่ความสำเร็จการทำงานถ้าขาดความขยันความขยันถ้าจะไม่เกิด๓) จิตตะคือจดจำจ่อจิตหมายความว่าทำอะไรก็ตามให้เจาะลงไปปักใจลงไปในเรื่องนั้นอย่างลึกซึ้งอย่างมุ่งมั่นอย่างจริงจังและอย่างทุ่มเทใครก็ตามที่ทำงานด้วยการเอาใจจดจ่ออยู่กับงานนั้นคนนั้นจะประสบความสำเร็จ ๔) วิมังสาคือวินิจจยได้แก่การวิเคราะห์สังเคราะห์สร้างสรรค์พัฒนานั่นเองเมื่อเราทำงานอะไรก็ตามให้พินิจพิเคราะห์สร้างสรรค์พัฒนาพระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของนักวิจัยชั้นยอดของโลกพระองค์ทรงสามารถสร้างปัญญาขึ้นมาใหม่จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไรหากเราดูจากพุทธประวัติได้ก็จะพบว่าสาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าแต่เมื่อยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวชก็เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์อันได้แก่การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์^{๔๔}

ปรีชา ช่างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์ ได้กล่าวถึง อธิธำมา ๔ ว่าเป็นข้อปฏิบัติแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ได้แก่^{๔๕}

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่กระทำ หมายถึง การรักงานของตนหรือชอบงานของตน ไม่ว่าจะเป็นงานด้านใด อุปสรรคของฉันทะ คือ ความเบื่อหน่าย ขาดความรักงาน หหมด

^{๔๑} พระราชปัญญาภว (สุบินเขมโย), **ประมวลบทพระธรรมเทศนา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรมศาสนา, ๒๕๒๘), หน้า ๒๖๐.

^{๔๒} พระครูโสภณปริยัติสุธี (ศรีบรรตถธิธมโม), **รัฐศาสตร์ในพระไตรปิฎก**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), หน้า ๑๖๓.

^{๔๓} พระมหาณรงค์ศักดิ์ฐิตญาโณ, **พระอภิธรรมปิฎก ๑**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๐ - ๒๒๑.

^{๔๔} ว.วชิรเมธี, **คนสารญานสำเร็จ**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๔, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อมรินทร์ ๒๕๕๑), หน้า ๙๒.

^{๔๕} ปรีชา ช่างขวัญยืน และวิจิตร เกิดวิศิษฐ์, **หนังสือเรียนสังคมศึกษา สอ๑๔ พระพุทธศาสนาสำหรับมัธยมศึกษาตอนต้น**, ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๓), หน้า ๒๙ - ๓๑.

กำลังใจ ท้อถอยแล้วทอดทิ้ง งานกลายเป็นคนจับจด ทำอะไรไม่สำเร็จ การแก้ไขต้องสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นในใจ งานใดที่ไม่ชอบมาแต่ต้นก็พยายามศึกษาให้เข้าใจและพิจารณาผลได้ผลเสียของงานนั้นๆ ฉันทะก็จะเกิดขึ้น ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องยิ่งสร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากเป็นทวีคูณ

๒. วิริยะ คือ ความเพียร ความขยันในการทำงาน การใช้ความเพียรมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับประเภทของงาน วิริยะเกิดขึ้นตามระดับของฉันทะ ยิ่งมีฉันทะเพิ่มขึ้น วิริยะก็จะเพิ่มขึ้นตามอุปสรรคของวิริยะ คือ ความเกียจคร้าน ไม่ยอมสู้กับอุปสรรคหรือเหตุการณ์สิ่งแวดล้อมแล้วจึงเลิกไม่ทำงาน วิธีแก้ไข คือ สร้างฉันทะให้เกิดขึ้นมากๆ ฉันทะจะช่วยหนุนวิริยะให้กล้าแข็งขึ้น เช่น การคบเพื่อนที่ขยัน ละเว้นการมั่วสุมกับคนที่เกียจคร้าน

๓. จิตตะ หมายถึง การหมั่นตรวจตราดูแล ใฝ่ใจในงานของตนเสมอ อุปสรรคของจิตตะ คือ ไม่ใฝ่ใจ การวางธุระหรือทอดทิ้งงานที่กำลังกระทำ การแก้ไข คือ การศึกษางานที่กำลังกระทำอยู่นั้นให้ชัดเจนแจ่มแจ้งเพื่อจะได้ทราบว่าควรจะกระทำในเวลาใด ที่ไหน และมีอะไรบ้างที่ต้องทำ เช่นเดียวกับปลูกต้นไม้ ต้องศึกษาเวลารดน้ำ การให้ปุ๋ย การปราบศัตรูพืช เป็นต้น

๔. วิมังสา หมายถึง การใช้ปัญญาประกอบการงาน ปัญญาได้แก่ วิชาความรู้ที่จะนำมาใช้ในการงานที่กระทำ อุปสรรคของวิมังสา คือ ความโง่เขลา ขาดการแสวงหาความรู้ในงานที่กระทำ วิธีแก้ไขคือ ต้องแสวงหาความรู้ให้มาก ค้นคว้า หาวิธีที่จะทำงานให้ดีกว่าเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ถ้าเป็นงานใหญ่ก็ต้องจัดให้มีการระดมสติปัญญาของหมู่คณะเข้าช่วยเหลือ

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ ได้กล่าวถึง ความหมายของอิทธิบาท ๔ ว่าเป็นข้อปฏิบัติให้ถึงความสำเร็จ มี ๔ ประการ ได้แก่^{๔๖}

๑. ฉันทะ คือ ความพอใจในงานที่ทำ หมายถึง งานที่ทำนั้นเป็นสิ่งที่ตนชอบเป็นความชอบหรือความพอใจที่มีอยู่แล้วเกี่ยวกับงาน แต่คนเราไม่ได้มีโอกาสทำงานที่ตนชอบเสมอไป งานในหน้าที่และงานที่จำเป็นต้องทำก็มีอยู่มาก งานเช่นนี้ ถ้าไม่มีความชอบมาแต่เดิมก็ต้องสร้างความชอบ ความพอใจหรือแรงจูงใจในการทำงานขึ้น ความพอใจหรือแรงจูงใจเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นได้ ถ้าได้ศึกษาให้รู้งานนั้นอย่างละเอียด รู้วิธีทำงาน และจุดหมายของงานนั้นเป็นอย่างดีแล้ว เมื่อสร้างความพอใจในงานได้ และลงมือทำงานก็เท่ากับงานนั้นสำเร็จไปแล้วครึ่งหนึ่ง

๒. วิริยะ คือ ความเพียรหรือความขยันทำงาน วิริยะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะ ดังนั้น การจะขยันหมั่นเพียรทำงานให้สำเร็จได้ต้องสร้างฉันทะให้มาก นอกจากฉันทะแล้วสิ่งเสริมแรงก็เป็นสิ่งสำคัญในการสร้างวิริยะ สิ่งเสริมแรง ได้แก่ รางวัล ของตอบแทน คำชม เป็นต้น การมีเพื่อนคอยให้กำลังใจและการมองเห็นความสำเร็จเป็นขั้นๆ สิ่งเสริมแรงเหล่านี้จะช่วยให้มีความขยันหมั่นเพียรมากขึ้น

๓. จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ หรือฝึกฝนในการนั้นเสมอ ตรวจดูแล้วงานได้ทำไปแล้วเท่าไร ยังเหลือเท่าไร จึงจะสำเร็จ ในการทำงานมีอุปสรรคหรือข้อบกพร่องอย่างไร หรืองานนั้นทำไปได้อย่างราบรื่น จิตตะจะมีมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับฉันทะและวิริยะ ถ้ามีความพอใจมาก ความขยันมาก ความเอาใจใส่ก็มากตามเป็นการมุ่งตรงต่อความสำเร็จอย่างรวดเร็ว

^{๔๖} อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ, หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา สอ๑๘ - สอ๑๙ พระพุทธศาสนา ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ฉบับปรับปรุง พ.ศ. ๒๕๓๓, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๐๒ - ๑๐๓.

๔. วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณา เหตุผล และกระบวนการทำงาน วิมังสาเป็นผลของจิตตะ คือ เมื่อตรวจตราดูแล้วเห็นว่าการทำงานบกพร่อง หรือผิดวัตถุประสงค์ก็จัดการแก้ไขความบกพร่องและทำงานให้ตรงวัตถุประสงค์ อีกอย่างหนึ่งก็พิจารณาเหตุผลในการทำงานตามขั้นตอนงานที่ลงมือทำแล้วนั้นได้ผลเป็นขั้นๆอย่างไร เป็นผลที่พึงปรารถนาหรือไม่ ถ้าได้ผลไม่เป็นที่น่าพอใจหรือได้ผลไม่พึงปรารถนาก็จัดการแก้ไข

สรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ หมายถึง ธรรมที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จในการปฏิบัติกิจทุกอย่างประกอบไปด้วยฉันทะความพอใจในเรื่องที่เราจะทำ วิริยะความเพียรไม่ท้อถอยในการประกอบกิจนั้นๆ จิตตะเอาใจใส่ไม่ทอดทิ้งธุระในเรื่องนั้นๆ วิมังสาจะต้องทำงานนั้นต่อไปบันไดสู่ความสำเร็จ

๒.๒.๒ แนวคิดที่เกี่ยวข้องตามหลักอิทธิบาท ๔

จากการศึกษาเอกสารพบว่า มีนักวิชาการหลายท่านได้ให้แนวคิดของหลักอิทธิบาท ๔ ไว้ดังนี้

พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กล่าวถึง การเจริญ อิทธิบาทที่ประกอบด้วย ฉันทสมาธิและปธานสังขาร ดังนี้ ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิบดีแล้วได้สมาธิได้เอกัคคตาจิตนี้เรียกว่าฉันทสมาธิ ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาป อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาป อกุศล ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อยังกุศลธรรมที่ ยังไม่เกิดให้เกิด ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม ปรรวณความเพียร ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิกษุโยภาพ ไพบูลย์เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วธรรมเหล่านี้เรียกว่าปธานสังขาร ประมวลย่อฉันทสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าฉันทสมาธิและปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้ บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทะ เป็นโฉน ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความฉลาด ความพอใจใน ธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดีเข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดีเข้าถึง แล้วเข้าถึงแล้วด้วยดีประกอบแล้วด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ด้วยประการฉะนี้เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทะสมาธิปธานสังขาร^{๔๗}

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับอิทธิบาท ๔ ไว้ว่าหลักธรรมที่ไม่เคยล้าสมัย หรือหลักธรรมอันเป็นหลักแห่งความสำเร็จ หรือทางแห่งความสำเร็จ ๔ ประการ ที่ในปัจจุบันแม้เราจะหลงลืมกันไปบ้างว่า คืออะไร แต่ถ้าหากได้ย้อนรำลึกกันบ้างว่ามีอะไร และคืออะไร จะเห็นได้ว่าหลักธรรมอายุ ๒ พันกว่าปีไม่มีคราวใดที่จะเรียกว่าล้าสมัย

๑. ฉันทะ เพราะเหตุว่าทรงรักสิ่งที่ทรงทำ จึงได้ทำสิ่งที่ทำอยู่ในขณะนี้

๒. วิริยะ คือความพากเพียร ความพยายามไม่ย่อท้อ

๓. จิตตะ คือความเอาพระทัยจดจ่อในสิ่งที่ทรงทำ เพราะฉะนั้นท่านจึงทำได้

๔. วิมังสา ทำงานแล้วไม่ทิ้ง คอยตรวจสอบ ทบทวน ไตร่ตรอง พิจารณา

^{๔๗} อภ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

ดังนั้น หลักความสำเร็จ ปฏิบัติตามหลักธรรม ที่จะนำไปสู่ความสำเร็จแห่งกิจการ ที่เรียกว่า อธิธำม (ธรรมให้ถึงความสำเร็จ) มี ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะ : รักงาน (การเห็นคุณค่า ความรัก ความพอใจ) คือ มีใจรัก พอใจจะทำสิ่งนั้นและทำด้วยใจรัก ต้องการทำให้เป็นผลสำเร็จอย่างดีแห่งกิจหรืองานที่ทำมิใช่สักว่าทำพอให้เสร็จๆ หรือ เพียงเพราะอย่างได้รางวัลหรือผลกำไร

๒. วิริยะ : สู้งาน (ความเพียร เห็นเป็นความท้าทาย ใจสู้ขยัน) คือ พากเพียรทำขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ท้อถอย ก้าวไปข้างหน้าจนกว่าจะสำเร็จ

๓. จิตตะ : ใส่ใจงาน (ความคิด อุทิศตัวต่องาน ใจจดจ่อ จริงจัง) คือ เอาจิตฝึกฝน ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยจิตใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดในเรื่องนั้นบ่อยๆ เสมอๆ ทำกิจหรืองานนั้นอย่างอุทิศตัวอุทิศใจ

๔. วิมังสา : ทำงานด้วยปัญญา (ไตร่ตรอง พิสูจน์ทดสอบ ตรวจสอบ ตรวจสอบแก้ไข) ใช้ปัญญาสอบสวน คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญตรวจสอบหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลยบกพร่องขัดข้องในสิ่งที่ทำนั้น โดยรู้จักทดลอง วางแผน วัดผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุงเป็นต้นเพื่อจัดการและดำเนินงานนั้นให้ได้ผลดียิ่งขึ้นไป^{๔๘}

ปัญญา ใช้บางยาง ได้กล่าวถึง อธิธำม ๔ ไว้เป็น ๒ นัย คือ นัยแห่งพระสูตรและนัยแห่งพระอภิธรรมจะแสดงหนักไปทางโลกุตระ ในที่นี้เป็นการแสดงตามนัยแห่งพระสูตร ของอธิธำม ๔ มีดังนี้ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม นี้เรียกว่าฉันทะ ความปรารถนาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหัส ความอดทน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ท้อถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคอง ธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ สัมมาวายามะ นี้เรียกว่า วิริยะ จิต มโน มานัส มโน วิญญานธาตุ นี้เรียกว่า จิต ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ นี้เรียกว่า วิมังสา^{๔๙}

สรุปได้ว่า แนวคิดเกี่ยวกับอธิธำม ๔ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จทุกในทุกเรื่อง และทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการศึกษา ดังนั้นอธิธำม ๔ จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล บุคคลที่ใช้อธิธำม ๔ จะเกิดความพึงพอใจในการทำงาน และเกิดความเพียรพยายามในการทำงาน ทำให้เกิดความเอาใจใส่ และเกิดการไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อให้งานเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด และทำการแก้ไขเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการทำงานใดๆ ควรพิจารณาและพัฒนาอธิธำม ๔ ให้เกิดขึ้นตามลักษณะของบุคคล เมื่อหลักธรรมอธิธำม ๔ เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วหลักธรรมนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดหลักธรรมอื่นๆ ในตัวบุคคล จะส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จหรือด้วยผลของงานที่มีประสิทธิภาพ

^{๔๘} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ.ปยุตฺโต), ธรรมบุญชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๔๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสาสนา, ๒๕๕๕), หน้า ๔๐.

^{๔๙} ปัญญา ใช้บางยาง, ธรรมอธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๘), หน้า ๕๐.

๒.๒.๓ องค์ประกอบของอิทธิบาท ๔

จากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในสังยุตตนิกายมหารวรรค หมายความว่าด้วยธรรมที่เป็นไปเพื่อให้ถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้ ได้กล่าวถึงองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ดังนี้ พระผู้มีพระภาคตรัสว่า “ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ ประการนี้ที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้ว ย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้” อิทธิบาท ๔ ประการ คือ

๑. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ๑ (สมาธิที่เกิดจากฉันทะและความเพียรที่มุ่งมั่น)

๒. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิริยะและความเพียรที่มุ่งมั่น)

๓. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากจิตตะและความเพียรที่มุ่งมั่น)

๔. เจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยวิมังสาสมาธิปธานสังขาร (สมาธิที่เกิดจากวิมังสาและความเพียรที่มุ่งมั่น)

ภิกษุทั้งหลาย อิทธิบาท ๔ ประการนี้แลที่บุคคลเจริญ ทำให้มากแล้วย่อมเป็นไปเพื่อถึงฝั่งโน้นจากฝั่งนี้”^{๕๐}

มีนักวิชาการกล่าวถึงรายละเอียดเกี่ยวกับองค์ประกอบของอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา ไว้ดังนี้

ฉันทะ (ความพอใจรักใคร่ในการทำงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า ฉันทะ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อย่างทำสิ่งนั้นๆ ให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย พุดง่าย ๆ ว่ารักงานและรักจุดหมายของงาน พุดให้ลึกลงไปทางธรรมว่า ความรักความใฝ่ปรารถนาต่อภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำ หรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีทั้งดงามที่ประณีต ที่สมบูรณ์ที่สุดของมัน หรืออยากให้สภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆ ของงานนั้น เกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ดีงามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้เป็นคนละอย่างกันกับความอยากได้สิ่งนั้นๆ มาเสพสวดยหรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา ความอยากของฉันทะนั้นให้เกิดความสุขความชื่นชมเมื่อเห็นสิ่งนั้นๆ งานนั้นๆ บรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์อยู่ในภาวะอันดีงามของมัน หรือพุดแยกออกไปว่า ขณะเมื่อทำสิ่งนั้น หรืองานนั้นกำลังเดินหน้าไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นสิ่งหรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับโสมนัสเป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้สึกโปร่งโล่งผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไปเป็นอิสระไร้ขอบเขตส่วนความอยากจนของตัณหาทำให้เกิดความสุข ความชื่นชมเมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพสวดยรสร้อยหรือปรนเปรอความยิ่งใหญ่ พองขยายของตัวตนเป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมองหมกหมักกีดกันตนไว้ในความคับแคบ และมักติดมาด้วยความหวงแหนห่วงกังวลเศร้าเสียตายแบะห้วนกลัวหว่าดระแวง”^{๕๑}

^{๕๐} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๘๑๓/๓๗๗.

^{๕๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๒-๘๔๓.

ถ้าสามารถปลูกเร้าฉันทะให้เกิดขึ้นอย่างแรงกล้า เกิดความรักในคุณค่าความดีงามความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นอย่างเต็มที่แล้ว คนก็จะทุ่มเทจิตใจอุทิศให้แก่สิ่งนั้นเมื่อรักแท้ก็มอบใจให้ อาจถึงขนาดยอมสละชีวิตเพื่อสิ่งนั้นได้ เจ้า ขุนนาง เศรษฐี พราหมณ์ คนหนุ่มสาวมากมาย ในพุทธกาลยอมสละวัง ทรัพย์สมบัติ และโลกามีสมากมายออกบวชได้ ก็เพราะเกิดฉันทะในธรรม เมื่อใดสดับซาบซึ้งคำสอนของพระพุทธเจ้า แม้คนทั้งหลายที่ทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะนำแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้ผลสำเร็จอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของานนั้น ไม่ห่วงพะวงกับสิ่งล่อเร้า หรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่คงเดินไปสู่จุดหมาย เดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ซำน ไม่ส่าย ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่ไปด้วย^{๕๒}

สรุปได้ว่า ฉันทะ คือ ความชอบ พึงพอใจในการทำงานอยู่เสมอ มีความรู้ความสามารถเพื่อทำงานให้สำเร็จและได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป โดยมีความปรารถนาที่จะทำงานนั้นให้ดีที่สุด ไม่ยึดติดกับวัตถุสิ่งของที่เป็นสิ่งเร้า หรือผลตอบแทนทั้งหลาย

วิริยะ (ความเพียรพยายามในการทำงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า วิริยะ คือ ความเพียร ได้แก่ความอาจหาญ แกล้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิริยะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านั้นปีเท่านั้นเดือนเขาไม่ท้อถอย กลับเห็นเป็นสิ่งท้าทายที่จะเอาชนะให้ได้ทำให้เสร็จ เช่นนักบวชนอกศาสนาหลายท่านในสมัยพุทธกาล เมื่อสดับพุทธธรรมเลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบท ครั้นได้รับทราบว่า ผู้เคยเป็นนักบวชนอกศาสนาจะต้องประพฤติวัตรทดสอบตนเองก่อน เรียกว่าอยู่ปริวาสเป็นเวลา ๔ เดือน ใจก็ไม่ท้อถอย กลับกล้าเสนอตัวประพฤติวัตรทดสอบเพิ่มเป็นเวลารวมถึง ๔ ปี ส่วนผู้ที่ขาดความเพียร อยากรบรรลุความสำเร็จเหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลานานเป็นปี ก็หมดแรง ถอยหลัง ถ้าอยู่ระหว่างปฏิบัติก็ฟุ้งซ่าน จิตใจวุ่นวาย จิตใจจะแน่วแน่ มั่นคง พุ่งตรงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้ เรียกว่าเป็นวิริยะสมาธิ พร้อมทั้งมีปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วย กัน^{๕๓}

สรุปได้ว่า วิริยะ คือ ความพากเพียร ความขยัน เข้มแข็งอดทน มีความมุมานะ ความบากบั่น ที่จะทำงานให้ประสบความสำเร็จ ด้วยความอดสาหะเพียรพยายามอย่างเต็มที่เต็มกำลังความสามารถ แม้ว่าจะมีอุปสรรคความยากลำบากในงานมากนักน้อยเพียงใด ก็ไม่ท้อถอยต่อความยากลำบาก สามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่องจนกว่างานนั้นจะประสบความสำเร็จ

จิตตะ (ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในการทำงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า จิตตะ คือ ความจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักใฝ่คือเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหนถ้าจิตตะเป็นไปอย่างแรงกล้าในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง หรืองานอย่างใดอย่างหนึ่ง คนผู้นั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ใครพูดอะไรเรื่องอื่นๆ ไม่สนใจ แต่ถ้าพูดเรื่องนั้น งานนั้นจะสนใจเป็นพิเศษทันที บางทีจัดทำเรื่องนั้น งานนั้นขลุกขจวนอยู่ได้ทั้งวันทั้งคืน ไม่เอาใจใส่ร่างกาย การแต่งเนื้อแต่งตัว อะไรจะเกิดขึ้นก็ไม่สนใจ เรื่องอื่น

^{๕๒} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๔.

^{๕๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๕.

เกิดขึ้นใกล้ๆ บางทีก็ไม่รู้ ทำจนลืมนวันลืมนคืน ลืมกินลืมนอน ความมีใจจดจ่อฝึกฝนเช่นนี้ ย่อมนำไปสู่สมาธิเกิดขึ้น จิตจะแน่วแน่มั่นคงในกิจที่ทำ มีกำลังมากเฉพาะสำหรับกิจนั้น เรียกว่าจิตเป็นสมาธิ พร้อมนั้นก็เกิดปัญญาสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์ร่วมสนับสนุนไปด้วย

สรุปได้ว่า จิตตะ คือ ความเอาใจใส่ฝึกฝนในการทำงาน หรือความตั้งมั่นของจิต มีสมาธิ มั่นคงอยู่กับงาน ทำงานด้วยความไม่ประมาท ไม่ปล่อยปละละเลยในงานที่ทำ ไม่ทอดทิ้งภาระงานที่ต้องรับผิดชอบ ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไปจากงาน

วิมังสา (การพิจารณาไตร่ตรองเหตุผลแห่งความสำเร็จของงาน)

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) กล่าวว่า วิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหามั่นใจไตร่ตรองตรวจหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งย่อน เกินเลยบกพร่อง หรือขัดข้องเป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไรก็พิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบเหล่านี้ ถ้าองค์ประกอบนี้ออกเสียจะเป็นอย่างไร ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขที่จุดไหน ฯลฯ หรือในการปฏิบัติธรรม ก็ชอบพิจารณาไตร่ตรองสอบสวน เช่นว่า ธรรมข้อนี้ๆ มีความหมายว่าอย่างไร มีจุดหมายอย่างไร ควรใช้ในโอกาสอย่างไร ควบคู่สัมพันธ์กับข้อธรรมอื่นข้อใด ปฏิบัติธรรมคราวนี้ไม่ค่อยก้าวหน้า อินทรีย์ใดอ่อนไป อินทรีย์ใดเกินไป คนปัจจุบันในสภาพอย่างนี้ขาดแคลนธรรมข้อใดมาก จะนำธรรมข้อนี้เข้าไปควรใช้วิธีการอย่างไรควรเน้นความหมายด้านไหน เป็นต้น การคิดหาเหตุผลสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวม จิตให้ค่อยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างต่อเนื่อง เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่มั่นคงไปกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และกำลัง เรียกว่าเป็นวิมังสาสมาธิซึ่งก็มีปัญญาสังขาร คือความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๕๔}

สรุปได้ว่า วิมังสา คือ การใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลแห่งความสำเร็จในการทำงาน เป็นการพิจารณาพิจารณาที่ไตร่ตรองให้รอบคอบ และตรวจสอบหาข้อบกพร่องในงานที่ทำอยู่เสมอ โดยรู้จักค้นคว้า ทดลอง คิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุงงานและวิธีการทำงานให้ดีและมีประสิทธิภาพ

๒.๒.๔ การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ในการจัดการเรียนการสอน

อิทธิบาท ๔ คุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จแห่งผลที่มุ่งหมาย มีข้อธรรม ๔ ข้อ คือ ฉันทะ ความพอใจ วิริยะ ความเพียร จิตตะ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทดลอง ผู้บริหารการศึกษา ควรยึดหลักธรรมแห่งอิทธิบาท ๔ เพื่อการบริหารงานวิชาการในสถานศึกษาโดยประยุกต์ใช้ในการบริหารงานวิชาการทางการศึกษา ดังนี้^{๕๕}

ขั้นที่ ๑ ฉันทะ ความพอใจ มีการประยุกต์ใช้ในการจัดการดำเนินการ ดังนี้

^{๕๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, หน้า ๘๔๔ - ๘๔๖.

^{๕๕} วรภัทร ภูเจริญ, องค์การแห่งการเรียนรู้และการบริหารความรู้, (กรุงเทพฯ : อริยชน, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓.

ขั้นตอนที่ ๑ สถานศึกษา ปลุกจิตสำนึกและสร้างความตระหนักให้กับครูและบุคลากรโดยให้เขาได้ตระหนักว่าจะต้องทำงานด้วยใจรัก ใจศรัทธาต่องานที่ตนได้รับมอบหมายเท่านั้น งานจึงสำเร็จผลตามที่ตนคาดหวังเอาไว้

ขั้นตอนที่ ๒ สถานศึกษาสร้างความตระหนักให้กับครูและบุคลากรได้รับรู้ว่าเป็นงานคือ เกียรติยศ ดังนั้น ผู้ทำงาน คือผู้มีเกียรติยศ การที่จะได้เกียรติยศนั้นมา ต้องทำงานด้วยความรับผิดชอบต่อหน้าที่ รักงานเหมือนชีวิต

ขั้นตอนที่ ๓ สถานศึกษาให้ครูและบุคลากรได้เกิดจิตอาสา งาน เมื่อบุคลากรได้เกิดความตระหนักในการกิจของงานที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกันในสถานศึกษาแล้ว จะต้องมีการกำหนดให้ครูและบุคลากรได้ร่วมกันอาสาที่จะทำงานให้ประสบผลสำเร็จโดยใช้หลักการร่วมด้วย ช่วยกันตามระบบ PDCA ร่วมกันวางแผน ร่วมกันดำเนินงาน ร่วมกันตรวจสอบ และร่วมกันปรับปรุง

ขั้นที่ ๒ วิริยะ ความพากเพียร มีการประยุกต์ใช้ในวิธีการดำเนินการ ดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ผู้บริหารสถานศึกษาดำเนินงาน ในการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนตามรายการกิจกรรม ดังต่อไปนี้

๑. บริหารสถานศึกษาโดยยึดโรงเรียนเป็นฐาน (School Based Management) บริหารงานแบบให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วม เอนักเรียนเป็นตัวตั้ง (เป้าหมายหลัก) ครูเป็นตัวละคร (ตัวเร่งหรือก่อผลทวีคูณ) และผู้บริหารเป็นตัวหาร (ร่วมรับผิดชอบทุกเรื่อง)

๒. ผู้บริหารงานตัดสินใจปฏิบัติการต่าง ๆ โดยคำนึงถึงผลที่จะเกิดขึ้นกับการพัฒนาของบุคลากร ผู้เรียน และชุมชนอยู่เสมอ

๓. ผู้บริหารมีภาวะผู้นำ และเสริมสร้างความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดีแก่ครูและบุคลากร

๔. สร้างองค์กรให้สามารถพัฒนาได้ทุกสถานการณ์

ขั้นตอนที่ ๒ ส่งเสริมโน้มน้าวให้ครูและบุคลากรปฏิบัติงานตามมาตรฐานการปฏิบัติงานของครู ดังนี้ คือ

๑. มุ่งมั่นพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพของแต่ละคน

๒. เพียรพยายามสร้างพัฒนาสื่อการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและส่งผลต่อการเรียนรู้อย่างรวดเร็วของผู้เรียนเป็นสำคัญ

๓. เพียรพยายามให้ครูและบุคลากรได้สร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ในทุกสถานการณ์ ไม่จำเป็นเฉพาะในห้องเรียนเท่านั้น โดยถือว่า การเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นได้ในทุกสถานที่

ขั้นที่ ๓ จิตตะ ความคิดมุ่งไป อุทิศตัวอุทิศใจให้แก่สิ่งที่ทำ มีการประยุกต์ใช้ในวิธีการดำเนินการ ดังนี้

๑. เรียนให้เกิดความรู้ ความเข้าใจในงาน โดยสถานศึกษาส่งเสริมให้ครูได้ใช้เทคโนโลยีการสืบค้นหาความรู้อยู่เสมอ แล้วนำความรู้มาจัดไว้เป็นหมวดหมู่เพื่อนำไปใช้ในการปฏิบัติการกรรมการเรียนการสอน

๒. เรียนให้สามารถเกิดทักษะในการนำไปประยุกต์ใช้ในการทำงานต่อไป

๓. อุทิศตัวอุทิศใจให้เกิดทักษะการวิเคราะห์งานของตนเองได้

๔. มีความคิดที่จะเรียนให้เข้าใจในการประเมินค่าของงานที่ตนเองทำ
- ขั้นที่ ๔ วิมังสา ความไตร่ตรองหรือทบทวน การประยุกต์ใช้ในวิธีการดำเนินการ ดังนี้
๑. สร้างความตระหนักว่าต้องมีการปรับปรุงพัฒนา
 ๒. วิเคราะห์หาจุดเด่นจุดด้อยในการปรับปรุงพัฒนา
 ๓. ตรวจสอบผลที่เกิดขึ้นจากการปฏิบัติงานที่ได้ปรับปรุงพัฒนางานแล้ว
 ๔. สร้างความภาคภูมิใจในผลงานที่ได้ปรับปรุงพัฒนาแล้ว

ในการประยุกต์ใช้หลักอริยบท ๔ ในการบริหารงานวิชาการทางการศึกษานั้น จะเห็นได้ว่า ปัจจุบันโลกกำลังก้าวไปสู่ยุคสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ (Knowledge-Based Society and Economy) ที่ระบบเศรษฐกิจได้มีการเปลี่ยนเป็นการใช้ความรู้เป็นหลัก องค์กรต่างๆ จึงจำเป็นที่จะต้องมีการวางแผนและดำเนินการในการสร้างความรู้ โดยมีพื้นฐานและพัฒนาจากข้อมูลที่ถูกต้องเหมาะสม และทันสมัย และต้องรู้จักการวิเคราะห์และสังเคราะห์ข้อมูลจึงจะก่อให้เกิดความรู้ได้ องค์กรที่จะอยู่รอดในสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้นี้ จะต้องเรียนรู้ให้ทันสถานการณ์ สมาชิกในองค์กรก็ต้องเรียนรู้ร่วมกันเพื่อผลักดันให้องค์กรมุ่งไปสู่การเป็นองค์กรเอื้อการเรียนรู้

สรุปได้ว่า การประยุกต์ใช้อริยบท ๔ ในการบริหารงานวิชาการทางการศึกษา ฉันทะ ความพอใจ อยากที่จะทำงานนั้น บุคลากรที่ทำงานอาจให้บุคลากรมีส่วนร่วมในการวางแผน การเรียนรู้ร่วมกันแบบเป็นทีม เพื่อจะเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้คนเกิดความพร้อมในการทำงานด้วยตนเอง วิริยะ ความขยัน ความเพียร สู้ไม่ถอยการทำงานให้สำเร็จลุล่วงได้ง่าย ต้องใช้ "สติ" ทำจิตใจให้ว่าง สงบนิ่ง ตัดความฟุ้งซ่าน ลังเล เบื่อหน่ายออกไป ก็จะเกิด "ปัญญา" จิตตะ ฝึกฝนที่จะทำ จดจ่อ เอาใจใส่กับงานที่กำลังทำอยู่ต้องมีสมาธิกับการงานที่ทำอยู่ ขณะทำงานต้องไม่หลงไปกับสิ่งอื่นๆ ที่เข้ามาแทรก รวมทั้งการมีสมาธิสั้น ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการทำงานด้วย วิมังสา การใช้ปัญญาในการพิจารณาเรื่องต่างๆ ใคร่ครวญ ไตร่ตรอง ทดลองลงมือปฏิบัติ หากผิดพลาดต้องมีการแก้ไขปรับปรุง คิดใหม่ ทำใหม่ จะเรียกว่าเป็นการครบวงจร PDCA ก็ว่าได้

๒.๓ การบริหารงานวิชาการ

ขอบข่ายของงานวิชาการ จะครอบคลุมตั้งแต่การวางแผนงานเกี่ยวกับงานวิชาการ การจัดซื้อการเรียนการสอน การจัดห้องสมุด การจัดนิเทศภายในโรงเรียน และการวัดผล ประเมินผล ได้มีนักวิชาการ กล่าวไว้มากมาย ดังนี้

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้กล่าวเกี่ยวกับขอบข่ายของงานวิชาการจะประกอบด้วยงานต่อไปนี้^{๕๖}

๑. การวางแผนงานเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีรายละเอียดของงานดังนี้
 - ๑) แผนปฏิบัติงานวิชาการ ได้แก่ การประชุมเกี่ยวกับหลักสูตรการจัดปฏิทินการศึกษา ความรับผิดชอบงานตามภาระหน้าที่ การจัดขั้นตอนและเวลาในการทำงาน
 - ๒) โครงการสอน เป็นการจัดรายละเอียดเกี่ยวกับวิชาที่ต้องสอดคล้องตามหลักสูตร

^{๕๖}ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, อ้างแล้ว, หน้า ๓ - ๔.

๓) บันทึกการสอน เป็นการแสดงรายละเอียดของการกำหนดเนื้อหาที่จะสอนในแต่ละคาบเวลาของแต่ละวันหรือสัปดาห์ โดยการวางแผนไว้ล่วงหน้า และยึดโครงสร้างสอนเป็นหลัก

๒. การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดี และสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดเกี่ยวกับการเรียนการสอน ดังนี้

๑) การจัดตารางสอนเป็นการกำหนดวิชา เวลา ผู้สอน สถานที่ ตลอดจนผู้เรียนในแต่ละรายวิชา

๒) การจัดชั้นเรียน เป็นงานที่ฝ่ายวิชาการต้องประสานกับฝ่ายอาคารสถานที่ รวมทั้งการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆในห้องเรียน

๓) การจัดครูเข้าสอน การจัดครูเข้าสอนต้องพิจารณาถึงความพร้อมของสถานศึกษาและความพร้อมของบุคลากร รวมถึงการเชิญวิชาการภายนอกมาช่วยสอน

๔) การจัดแบบเรียน โดยปกติสถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการจะใช้แบบเรียนที่กระทรวงกำหนด นอกจากนั้นครูอาจใช้หนังสืออื่นเป็นหนังสือประกอบหรือจากเอกสารที่ครูเตรียมเอง

๕) การปรับปรุงการเรียนการสอน เป็นการพัฒนาครูผู้สอนให้ก้าวหน้าวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ความก้าวหน้าของสังคม ธุรกิจ อุตสาหกรรม เป็นต้น

๖) การฝึกงาน จุดมุ่งหมายของการฝึกงาน เป็นการให้นักเรียนนักศึกษา รู้จักนำเอาทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับชีวิตจริง ทั้งยังมุ่งให้ผู้เรียนได้เห็นปัญหาที่แท้จริงในสาขาวิชาและอาชีพนั้น เพื่อให้โอกาสผู้เรียน ได้เตรียมตัวที่จะออกไปเผชิญกับชีวิตจริงต่อไป

๓. การจัดการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ได้แก่

๑) การจัดสื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการศึกษานักเรียนนักศึกษา เน้นเครื่องมือและกิจกรรมให้ครูได้เลือกใช้ในการสอน

๒) การจัดห้องสมุดเป็นที่รวมหนังสือ เอกสารสิ่งพิมพ์ และวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นแหล่งวิทยาการ ให้นักเรียน นักศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติม

๓) การนิเทศการสอน เป็นการช่วยเหลือแนะแนวครูให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขปัญหาการเรียนการสอน

๔. การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน

สรุปได้ว่า การบริหารวิชาการเป็นหัวใจของการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของสถานศึกษาก็คือ การจัดการศึกษา คุณภาพ และมาตรฐานของสถานศึกษาจึงอยู่ที่งานด้านวิชาการ ซึ่งจะประกอบด้วยงานด้านหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน จัดการ จัดบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การจัดสิ่งส่งเสริมงานด้านวิชาการ รวมถึงงานด้านการวัดและประเมิน ทั้งยังมีองค์ประกอบอีกหลายอย่าง ได้แก่

๒.๓.๑ ด้านหลักสูตร

หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หลักสูตรที่ดีต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอเพื่อให้มีเนื้อหาสาระทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการเมือง ซึ่งมีนักการศึกษาได้กล่าวถึงงานด้านหลักสูตร ดังนี้

๑. ความหมายของหลักสูตร

อมรา เล็กเริงศิลป์ ได้สรุปไว้ว่า หลักสูตรหมายถึง เอกสารที่บรรจุแผนงานหรือโครงการ และเนื้อหากิจกรรมต่างๆ อันพึงปรารถนาของสังคมนั้นๆ อันจะทำให้ผู้เรียนสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข^{๕๗}

อุทัย บุญประเสริฐ และจิราภรณ์ จันทรสุพัฒน์ ได้กล่าวว่า หลักสูตรเป็นสิ่งที่ผู้เรียนพึงได้รับและได้เรียนรู้จากการจัดมวลงประสพการณ์และแผนการสอนที่จัดให้ผู้เรียน โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้บรรลุผล ก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนา มุ่งที่จะฝึกอบรมผู้เรียนให้เป็นไปตามเป้าหมายที่กำหนดไว้และพัฒนาความสามารถในการดำรงชีวิตเพื่อให้เป็นผู้ใหญ่ที่ดีและมีคุณภาพในอนาคต^{๕๘}

อึ้ง บักริ ได้สรุปความหมายไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง แผนซึ่งได้ออกแบบจัดทำขึ้น เพื่อแสดงถึงจุดหมาย การจัดเนื้อหาสาระ กิจกรรมและมวลงประสพการณ์ในแต่ละโปรแกรมการศึกษาเพื่อให้ผู้เรียนมีพัฒนาการในด้านต่างๆ ตามจุดมุ่งหมายที่ได้กำหนดไว้ รวมถึงกิจกรรมนอกหลักสูตร สิ่งซึ่งสังคมมุ่งหวังให้ผู้เรียนได้รับ วิธีทางต่างๆ เพื่อนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมาย^{๕๙}

ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้กล่าวว่า หลักสูตรมีความหมาย ๓ ประการ^{๖๐}

๑) หลักสูตรเป็นศาสตร์ที่มีทฤษฎี หลักการและการนำไปใช้ ในการจัดการเรียนการสอนตามที่มุ่งหวังไว้

๒) หลักสูตรเป็นระบบในการจัดการศึกษา โดยมีปัจจัยนำเข้า (Input) เช่น ครู นักเรียน วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ กระบวนการ (Process) ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนผลผลิต (Output) คือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความสำเร็จทางการศึกษา เป็นต้น

๓) หลักสูตรเป็นแผนการจัดการเรียนการสอน ที่มุ่งประสงค์จะอบรมฝึกฝนผู้เรียน ให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ

ชูศรี สุวรรณโชติ ได้สรุปความหมายไว้ว่า หลักสูตร หมายถึง มวลงประสพการณ์ทุกชนิดที่ครูจัดอย่างสร้างสรรค์ให้กับผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเอง ให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขและเจริญงอกงาม^{๖๑}

^{๕๗}อมรา เล็กเริงศิลป์, หลักสูตรและการจัดการมัธยมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏ สวนดุสิต, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๕๘}อุทัย บุญประเสริฐ และจิราภรณ์ จันทรสุพัฒน์, หลักสูตรและการบริหารงานวิชาการของโรงเรียน, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๗.

^{๕๙}อึ้ง บักริ, ทฤษฎีหลักสูตร การออกแบบและพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๖.

^{๖๐}ปริยาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๓), หน้า ๒๕.

^{๖๑}ชูศรี สุวรรณโชติ, หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : อักษรไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๔๑.

สรุปได้ว่า หลักสูตร หมายถึง มวลประสบการณ์ เนื้อหา หรือกิจกรรมต่าง ๆ ที่จัดขึ้นไว้เป็นแบบอย่างที่จะจัดให้แก่ผู้เรียน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และการพัฒนา รวมถึงมีพฤติกรรมที่พึงประสงค์สอดคล้องกับจุดมุ่งหมายทางการศึกษาและสามารถดำรงตนในสังคมได้อย่างมีความสุข

๒. แนวทางการพัฒนาหลักสูตร

บรรพต สุวรรณประเสริฐ ได้กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง การปรับปรุงหลักสูตรที่มีอยู่แล้วให้ดีขึ้น หรือการจัดทำหลักสูตรขึ้นมาใหม่ โดยไม่มีหลักสูตรเดิมเป็นพื้นฐานอยู่เลย และรวมถึงการผลิตเอกสารต่างๆ สำหรับผู้เรียนด้วย^{๖๒}

ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์ ได้กล่าวว่า การพัฒนาหลักสูตร หมายถึง ความพยายามจัดประสบการณ์ต่างๆ ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตรงตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาตนเองตามที่พึงประสงค์^{๖๓}

ชูศรี สุวรรณโชติ ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการหลักสูตรมีงานที่ต้องดำเนินการร่วมกัน ๔ งาน สรุปได้ดังนี้^{๖๔}

๑) ดำเนินการงานธุรการ ประกอบด้วย ดำเนินงานรวบรวมเอกสารข้อมูลที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้บริหารหลักสูตร ติดต่อประสานงานเพื่อบริการและเสนอแนะแก่โรงเรียนบริการเครื่องมือและวัสดุอุปกรณ์ และประชาสัมพันธ์หลักสูตร

๒) ดำเนินการงานบุคคล ประกอบด้วย การประชุมอบรมปฏิบัติการ คัดเลือกจัดสรรบุคคลและส่งเสริมให้ดำเนินการ และวิเคราะห์ผลของการจัดหลักสูตร การดำเนินการใช้หลักสูตร รวมถึงติดตามผลการใช้หลักสูตรของบุคลากร

๓) ดำเนินการงานวิชาการ ประกอบด้วย การเตรียมการก่อนการพัฒนาหลักสูตร ได้แก่ ประชุมชี้แจงกำหนดหลักการ กำหนดบุคคล กำหนดเนื้อหาสาระวิชา เตรียมเอกสารและสื่อการบริหารการเรียนการสอนตามหลักสูตร ได้แก่ การดำเนินการหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนรวมถึงสภาพปัญหาและความต้องการของชุมชนและสังคม โดยเฉพาะการบริหารหลักสูตรในระดับโรงเรียนที่ต้องบริการห้องหลักสูตร ห้องสอนเฉพาะวิชา ห้องฝึกงานห้องสมุด สื่อการเรียนรู้ การบริการเครื่องมือวัดผลประเมินผล และการบริการการแนะแนวการบริหารหลักสูตร ในระหว่างจัดการเรียนการสอน ได้แก่ การปรับปรุงหลักสูตรให้สอดคล้องกับความต้องการและสภาพของท้องถิ่น และการจัดการเรียนการสอนให้ตรงตามหลักสูตร

๔) ดำเนินงานสนับสนุนและส่งเสริมหลักสูตร ประกอบด้วย งานการติดตามประเมินผลการใช้หลักสูตรและงานการนิเทศหลักสูตร

^{๖๒}บรรพต สุวรรณประเสริฐ, การพัฒนาหลักสูตร โดยเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ, (เชียงใหม่ : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕.

^{๖๓}ชุมศักดิ์ อินทร์รักษ์, การบริหารงานวิชาการ, (ปัตตานี : มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์, ๒๕๔๕), หน้า ๓๕.

^{๖๔}ชูศรี สุวรรณโชติ, หลักสูตรและการพัฒนาหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์อักษรไทย, ๒๕๔๔), หน้า ๒๓๔-๒๔๒.

ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, ปราณี สังขะตะววรรณ, และประภาพรรณ เอี่ยมสุภาศิต ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการหลักสูตรมีงานที่ต้องดำเนินการ ดังนี้^{๖๕}

๑) เตรียมความพร้อมของสถานศึกษา โดยการสร้างความตระหนักถึงความสำคัญและความจำเป็นในการบริหารหลักสูตรแก่บุคลากร แต่งตั้งคณะกรรมการสถานศึกษา เผยแพร่ประชาสัมพันธ์ ทำข้อมูลสารสนเทศของสถานศึกษา ทำแผนพัฒนาคุณภาพการศึกษา และพัฒนาบุคลากรในสถานศึกษา

๒) จัดทำสาระหลักสูตร โดยการศึกษาองค์ประกอบหลักสูตร วิเคราะห์ข้อบ่งชี้ เนื้อหาสาระการเรียนรู้ ศึกษาสภาพปัญหาของชุมชนและสังคม ปรับปรุงสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนและสังคม ตรวจสอบความสอดคล้องของสาระการเรียนรู้ วางแผนจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตรและพัฒนาแนวการจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร

๓) วางแผนบริหารจัดการหลักสูตร โดยการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียนและส่งเสริมสนับสนุนการจัดกิจกรรมการเรียนรู้และกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน

๔) ปฏิบัติการบริหารจัดการหลักสูตร

๕) นิเทศ ติดตาม ประเมินผลการดำเนินการหลักสูตรทั้งภายในและภายนอกสถานศึกษา

๖) สรุปผลการดำเนินงานบริหารหลักสูตรและเผยแพร่แก่ชุมชน หรือสาธารณชน

๗) ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารหลักสูตร

รุจิร ภู่อาระ และจันทราณี สงวนนาม ได้กล่าวว่า กิจกรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องดำเนินการในเรื่องที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการหลักสูตร ได้แก่ การศึกษาสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรและการจัดระบบ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องศึกษาสาระการเรียนรู้ต่างๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งเป็นองค์ความรู้เดิมโดยจะต้องนำมาจัดให้เป็นระบบและมีการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นรายวิชาและช่วงชั้น โดยปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๒๗ ซึ่งสถานศึกษาจะต้องทำสาระการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนและสังคม ตลอดจนต้องคำนึงถึงความพร้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดทำคำอธิบายรายวิชาตามหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริงในชุมชน แทนการเรียนรู้จากสิ่งที่ไกลตัว สาระการเรียนรู้มีทั้งสิ้น ๘ กลุ่มสาระที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักเพื่อเสริมสร้างพื้นฐานการคิด การเรียนรู้และการแก้ปัญหา ตลอดจนการเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ ศักยภาพพื้นฐานในการคิดการทำงานและการพัฒนาตนเอง^{๖๖}

บุญชม ศรีสะอาด ได้สรุปหลักการพัฒนาหลักสูตรไว้ดังนี้^{๖๗}

๑) ใช้พื้นฐานจากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้ต่างๆ

^{๖๕}ธวัชชัย ชัยจิรฉายากุล, ปราณี สังขะตะววรรณ, และประภาพรรณ เอี่ยมสุภาศิต, หลักสูตรสถานศึกษา. (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานปฏิรูปการศึกษา, ๒๕๔๕), หน้า ๒๗-๓๐.

^{๖๖}รุจิร ภู่อาระ และจันทราณี สงวนนาม, การบริหารหลักสูตรสถานศึกษา, หน้า ๖๑-๖๗.

^{๖๗}บุญชม ศรีสะอาด, การพัฒนาหลักสูตรและการวิจัยเกี่ยวกับหลักสูตร, (กรุงเทพมหานคร : สุวีริยาสาส์น, ๒๕๔๖), หน้า ๗๓.

๒) พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคม โดยวิเคราะห์ปัญหาความต้องการและความจำเป็นต่างๆ ของสังคม

๓) พัฒนาให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการ ความต้องการและความสนใจของผู้เรียน

๔) พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้

๕) ในการเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ จะต้องพิจารณาความเหมาะสมในด้านความยากง่าย ลำดับก่อนหลัง ความต่อเนื่อง และบูรณาการของประสบการณ์ต่างๆ

๖) พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน ตามลำดับจากจุดประสงค์ สาระความรู้และประสบการณ์ กระบวนการเรียนการสอน และการประเมินผล

๗) พิจารณาถึงความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ

๘) พัฒนาอย่างเป็นระบบ

๙) พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง

๑๐) มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา

๑๑) ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการ

๑๒) อาศัยความร่วมมืออย่างจริงจังของผู้เชี่ยวชาญและผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่าย

กมล ภูประเสริฐ ได้กล่าวว่า การบริหารจัดการหลักสูตรนั้น มีงานที่ต้องดำเนินการที่สรุปได้ดังนี้^{๖๘}

๑) การวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางระดับประเทศ ที่ได้กำหนดเกี่ยวกับมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ โดยการจัดเป็นกลุ่ม ๆ ไว้ ซึ่งการวิเคราะห์หลักสูตรแกนกลางนี้จะช่วยให้บุคลากรของสถานศึกษาได้ศึกษาหลักสูตรแกนกลางโดยละเอียดเพื่อการจัดทำมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ทั้งยังช่วยให้เกิดแนวคิดที่ว่าสถานศึกษาจะมีแนวในการจัดทำมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ที่เหมาะสมกับชุมชนและท้องถิ่นของตนในส่วนใดบ้าง

๒) การกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อม ทรัพยากร สภาพการดำรงชีวิตและปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับชุมชนและท้องถิ่นโดยตรง

๓.) การจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา โดยการนำหลักสูตรที่ได้วิเคราะห์แล้วและได้กำหนดมาตรฐานการเรียนรู้และสาระการเรียนรู้เป็นรายภาคและรายปี ทั้งต้องกำหนดเวลาเรียนและหน่วยกิตให้เหมาะสม

๔) การจัดทำหน่วยการเรียนรู้ด้วยการบูรณาการหลักสูตรสถานศึกษาให้เป็นหน่วยการเรียนรู้ย่อย ๆ และเป็นรายวิชา

สรุปได้ว่าแนวทางการพัฒนาหลักสูตรนั้นควรดำเนินการดังนี้ คือ ศึกษาพื้นฐานความรู้จากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้อื่น พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของผู้เรียน พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้ การเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ควรพิจารณาถึงความเหมาะสมของผู้เรียน พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน พิจารณาถึงความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ พัฒนาอย่างเป็น

^{๖๘} กมล ภูประเสริฐ, การบริหารงานวิชาการในสถานศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, หน้า ๓๒-๓๓๗.

ระบบ พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา และร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

จากข้อมูลดังกล่าวข้างต้นสรุปความได้ว่า การบริหารจัดการหลักสูตรที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการบริหารหลักสูตรของโรงเรียนประถมศึกษา เพื่อให้หลักสูตรมีประสิทธิภาพมากขึ้น นั้น ควรประกอบด้วย ๑. การวางแผนบริหารจัดการหลักสูตร ๒. การศึกษาหลักสูตรแกนกลางในการทำหลักสูตรสถานศึกษา ๓. กำหนดกระบวนการและสาระการเรียนรู้ตามหลักสูตร ๔. บริหารจัดการหลักสูตรสอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน ๕. ปรับปรุงหลักสูตรสถานศึกษาให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น ๖. ติดตามและประเมินผลการบริหารจัดการหลักสูตร ๗. สรุปผลการดำเนินงานบริหารจัดการหลักสูตร และ ๘. ปรับปรุงและพัฒนากระบวนการบริหารหลักสูตร

๒.๒.๒ ด้านการจัดการเรียนการสอน

เป็นกรอบงานวิจัยที่จัดระบบของความรู้หรือข้อมูลและเหตุการณ์เรียนรู้ที่ซับซ้อน ซึ่งเป็นการจัดระบบใหม่ของประสบการณ์เดิมที่มีมาก่อน หรือเป็นหลักการของการเกิดการเรียนรู้สามารถทำการทดสอบได้ สามารถนำอ้างอิงถึงเหตุการณ์และประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ทฤษฎีการเรียนรู้มีพัฒนาการมาจากทฤษฎีจิตวิทยา ซึ่งมีการศึกษาทดลองเริ่มตั้งแต่ต้นศตวรรษที่ ๒๐ เป็นต้นมา

ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ มีนักคิดและนักจิตวิทยาเกิดขึ้นจำนวนมาก และแนวคิดเริ่มมีความหลากหลายขึ้น ทฤษฎีการเรียนรู้ในจุดนี้เริ่มมีลักษณะของความเป็น วิทยาศาสตร์มากขึ้น มีการนำแนวทางการทดลองตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ มาใช้มากขึ้นเป็นลำดับ สามารถจัดเป็นกลุ่มทฤษฎีการเรียนรู้ในยุคนี้ ออกเป็น ๔ กลุ่มใหญ่ ๆ ดังนี้

๑. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) นักคิดในกลุ่มนี้มองธรรมชาติมนุษย์ในลักษณะที่เป็นกลางคือ ไม่ดี ไม่เลว (Neutral-active) การกระทำต่าง ๆ ของมนุษย์เกิดจากอิทธิพลของสิ่งแวดล้อมภายนอก พฤติกรรมของมนุษย์เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้า (Stimulus-Response) การเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง กลุ่มพฤติกรรมนิยมให้ความสนใจกับ ”พฤติกรรม” มากเพราะพฤติกรรมเป็นสิ่งที่เห็นได้ชัดเจน สามารถวัดได้และทดสอบได้ เป้าหมายหลักของนักพฤติกรรมนิยม คือ การค้นหาและระบุถึงกฎที่สามารถควบคุมการเรียนรู้ โดยให้ความสุขใจต่อความสัมพันธ์ระหว่าง สิ่งเร้าและการตอบสนอง ซึ่ง สิ่งเร้า (Stimulus) หมายถึง เหตุการณ์หรือสิ่งใด ๆ ที่สามารถรับรู้ได้โดยผ่านอวัยวะรับสัมผัสของบุคคล ส่วนการตอบสนอง (Response) หมายถึงการที่บุคคลแสดงอาการโต้ตอบต่อสิ่งเร้าที่รับรู้^{๒๔}

๒. ทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพุทธินิยม (Cognitive) นักคิดในกลุ่มพุทธินิยม หรือกลุ่มความรู้ความเข้าใจ หรือกลุ่มที่เน้นกระบวนการทางปัญญา หรือความคิด นักคิดกลุ่มนี้เริ่มขยายขอบเขตของความคิดที่เน้นทางด้านพฤติกรรมออกไปสู่กระบวนการทางความคิด ซึ่งเป็นกระบวนการภายในของสมอง โดยเชื่อว่าการเรียนรู้ของมนุษย์ไม่ใช่เรื่องของพฤติกรรมที่เกิดจากกระบวนการตอบสนองต่อสิ่งเร้าเพียงเท่านั้น การเรียนรู้ของมนุษย์ มีความซับซ้อนยิ่งไปกว่านั้น การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดจากการสะสมข้อมูล การสร้างความหมาย สร้างความสัมพันธ์ของ

^{๒๔} ศรีเรือน แก้วกังวาล,ดร. จิตวิทยาพัฒนาการชีวิตทุกช่วงวัย, พิมพ์ครั้งที่ ๗, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๔๗.

ข้อมูล และการดึงข้อมูลออกมาใช้ในการกระทำและการแก้ปัญหาต่างๆ การเรียนรู้เป็นกระบวนการทางสติปัญญา ของมนุษย์ในการที่จะสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ตนเอง^{๗๐}

๓. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) นักคิดกลุ่มมนุษยนิยมให้ความสำคัญของความเป็นมนุษย์ และมองมนุษย์ว่ามีคุณค่ามีความดีงาม มีความสามารถ มีความต้องการและมีแรงจูงใจภายในที่จะพัฒนาศักยภาพของตนหากบุคคลได้รับอิสรภาพและเสรีภาพมนุษย์จะพยายามพัฒนาตนเองไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์^{๗๑}

๔. ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มผสมผสาน (Eclecticism) กลุ่มนี้จะผสมผสานแนวคิดระหว่างพฤติกรรมนิยมและพุทธินิยม (Behavior Cognitive) โดยอาศัยทฤษฎีและหลักการที่หลากหลายของทั้งสองแนวคิด เช่น แนวคิดของกานเย เป็นต้น โดยกานเย เชื่อว่าความรู้สึกละเอียดประเภท บางประเภทสามารถเข้าใจ ได้อย่างรวดเร็ว โดยไม่ต้องใช้ความคิดที่ลึกซึ้ง บางประเภทมีความซับซ้อนมากจำเป็นต้องใช้ความสามารถในขั้นสูง กานเย ได้จัดลำดับขั้นการเรียนรู้ซึ่งเริ่มจากง่ายไปหายาก โดยผสมผสานทฤษฎีการเรียนรู้ของกลุ่มพฤติกรรมนิยม และพุทธินิยมเข้าด้วยกัน^{๗๒}

โดยสรุปแล้วนักจิตวิทยาทั้ง ๔ กลุ่มต่างมีจุดมุ่งหมายเดียวกันคือการพัฒนาคนมนุษย์ ซึ่งสอดคล้องหลักการศึกษานในพระพุทธศาสนา คือ ไตรสิกขา กล่าวคือการจัดการสิ่งแวดล้อมให้เอื้อต่อการจัดการเรียนการสอน ฝึกฝนอบรมจิตใจให้สงบเหมาะสมแก่การใช้งานและพัฒนาให้เกิดปัญญา รู้เท่าทันปัญหา สามารถเผชิญปัญหาได้อย่างมีสติและเป็นสุข

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันล้วนเป็นการเสนอมุมมองเกี่ยวกับการเรียนรู้ที่สามารถอ้างอิง ตรวจสอบได้ด้วยหลักการและเหตุผล และสามารถประยุกต์ใช้ได้ไม่ยากนักผู้เขียนได้รวบรวมทฤษฎีการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ และเห็นว่าสามารถนำแนวคิดจากทฤษฎีไปประยุกต์สู่หลักการจัดการการเรียนรู้ได้อย่างมีความหมายทั้งต่อผู้เรียนและผู้สอน ดังนี้

๑. ทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ (Thorndike's Connectionism Theory)^{๗๓}

ธอร์นไดค์ (Thorndike) เป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มพฤติกรรมนิยมมีความเชื่อว่าการเรียนรู้เกิดจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง ซึ่งมีหลายรูปแบบ บุคคลมีการลองผิดลองถูก (Trial and Error) ปรับเปลี่ยนไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะพบวิธีที่ดี และเหมาะสมที่สุดในการแก้ปัญหาและเป็นการตอบสนองที่สามารถให้ผลที่พึงพอใจมากที่สุด เมื่อเกิดการเรียนรู้แล้วบุคคลจะใช้รูปแบบการตอบสนองที่เหมาะสมเพียงรูปแบบเดียวและจะพยายามใช้รูปแบบนั้นเชื่อมโยงกับสิ่งเร้าในการเรียนรู้ต่อไปเรื่อย ๆ กฎการเรียนรู้ของธอร์นไดค์ (Thorndike) สรุปได้ดังนี้

๑) กฎแห่งผลลัพธ์ (Law of Effect) ระบุว่าความรู้ผลของการกระทำที่ได้ปฏิบัติไปแล้วจะก่อให้เกิดผลดีต่อการเรียนรู้ โดยเฉพาะการเรียนรู้โดยวิธีการลองผิดลองถูก เมื่อบุคคลได้รับผลจากการกระทำของตนในลักษณะที่ตนเองพึงพอใจ โดยเฉพาะการได้รับรางวัล ย่อมอยากจะทำซ้ำต่อไป

^{๗๐} ศิริบุรณ์ สายโกสมุรต.ดร. จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๘๙.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๙.

^{๗๒} รังสรรค์ บุชยะมา,ผศ. การจัดการการเรียนรู้.(กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๐),หน้า ๓๖.

^{๗๓} ธอร์นไดค์ (Thorndike) อ้างใน พรพิมล พรพิระชนม์,ดร.การจัดการกระบวนการเรียนรู้, หน้า ๓๖.

แต่ถ้าได้รับผลที่ไม่พึงพอใจก็จะทำให้ไม่อยากเรียนรู้อีก ดังนั้น การได้รับผลที่พึงพอใจจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการเรียนรู้

๒) กฎแห่งความพร้อม (Law of Readiness) เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมที่จะทำให้ผู้เรียนมีความพึงพอใจ การเรียนรู้จะเกิดขึ้นได้ดีถ้าผู้เรียนมีความพร้อมทั้งทางร่างกายและจิตใจ

๓) กฎแห่งการฝึกหัด (Law of Exercise) การกระทำและการปฏิบัติจริงของผู้เรียนเป็นกระบวนการที่จะทำให้เกิดความเข้มแข็ง การฝึกหัดหรือกระทำบ่อย ๆ ด้วยความเข้าใจจะทำให้การเรียนรู้นั้นคงทนถาวร ถ้าไม่ได้ฝึกหรือกระทำซ้ำบ่อย ๆ การเรียนรู้จะไม่คงทนถาวร และในที่สุด อาจลืมได้

จากแนวคิดทฤษฎีการเชื่อมโยงของธอร์นดิก (Thorndike) สามารถสรุปหลักการจัดการการเรียนรู้ได้ดังนี้

๑) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้ต้องอาศัยทั้งการฝึกหัดและการได้รับรางวัลการเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนแบบลองผิดลองถูกบ้าง (ในสถานการณ์ที่เหมาะสม) จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหา จัดจำการเรียนรู้ได้ดี และเกิดความภาคภูมิใจในการทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเอง

๒) การสำรวจความพร้อมหรือการเตรียมความพร้อมให้กับผู้เรียนเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องกระทำก่อนการสอนบทเรียน เช่น การสำรวจความรู้พื้นฐานเพื่อดูว่าผู้เรียนมีความพร้อมที่จะเรียนบทเรียนต่อไปหรือไม่

๔) หากต้องการให้ผู้เรียนมีทักษะในเรื่องใดจะต้องช่วยให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเรื่องนั้นอย่างแท้จริงก่อน แล้วจึงให้ฝึกฝนโดยการกระทำสิ่งนั้นบ่อย ๆ แต่ไม่ควรให้กระทำในลักษณะซ้ำซากเพราะจำทำให้ผู้เรียนเกิดความเบื่อหน่ายได้

๕) การให้ผู้เรียนได้รับรู้ผลของการกระทำที่ได้ปฏิบัติไปแล้ว โดยเฉพาะผลที่ตนพึงพอใจจะช่วยให้การเรียนรู้ประสบผลสำเร็จ การศึกษาว่าสิ่งใดเป็นสิ่งเร้าหรือรางวัล ที่ผู้เรียนพึงพอใจจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้อย่างมีความหมาย

๒. ทฤษฎีการวางเงื่อนไขของสกินเนอร์ (Skinner's Operant Conditioning theory)

สกินเนอร์ (Skinner) เป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มพฤติกรรมนิยมได้ทำการทดลองเกี่ยวกับการเสริมแรงโดยนำหนูที่หิวจัดใส่กล่อง ภายในมีคันบังคับให้อาหารตกลงไปในกล่องได้ ตอนแรกหนูจะวิ่งชนตามจุดต่าง ๆ ในกล่อง เมื่อชนถูกคันจะมีอาหารตกมาให้กิน ทำหลาย ๆ ครั้ง พบว่าหนูจะกดคันให้อาหารตกลงไปได้เร็วขึ้น^{๗๔}

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์ (Skinner)

๑) พฤติกรรมหรือการกระทำใด ถ้าได้ระบบการเสริมแรงจะมีแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นอีก ส่วนการกระทำที่ไม่มีการเสริมแรง แนวโน้มความถี่ของการกระทำนั้นจะลดลงและหายไป

๒) การเสริมแรงที่แปรเปลี่ยนทำให้เกิดการตอบสนองคงทนกว่าการเสริมแรงที่ตายตัว(จากการทดลองโดยเปรียบเทียบหนูที่หิวจัด ๒ ตัว ตัวหนึ่งกดคันจะได้อาหารทุกครั้ง อีกตัว

^{๗๔} สกินเนอร์ (Skinner) อ้างใน ศิริบุรณ สบายโกศล,รศ.ดร. จิตวิทยาการศึกษา, หน้า ๑๐๗ - ๑๑๕.

หนึ่งเมื่อกตคนบางทีก็ได้อาหาร บางทีก็ไม่ได้อาหารแล้วหยุดให้อาหารตัวแรกจะเลิกกตคนทันที ตัวที่ ๒ จะยังกตต่อไปอีกนานกว่าตัวแรก)

๓) การลงโทษทำให้เรียนรู้ได้เร็วและลืมเร็ว (จากการทดลองโดยนำหนูที่หิวจัดใส่กรงแล้วใช้ไฟฟ้าช็อตหนูจะวิ่งพลา้นจนออกมาได้ เมื่อจับหนูใส่เข้าไปใหม่มันจะวิ่งพลา้นอีก จำไม่ได้ว่าทางไหนคือทางออก)

๔) การให้แรงเสริมหรือให้รางวัลเมื่ออินทรีย์กระทำพฤติกรรมที่ต้องการสามารถช่วยปรับปรุงปลูกฝังนิสัยที่ต้องการได้ (จากการทดลองโดยสอนให้หนูเล่นบาสเกตบอลเริ่มจากการให้อาหารเมื่อหนูจับลูกบาสเกตบอล จากนั้นเมื่อมันโยนจึงให้อาหาร ต่อมาเมื่อโยนสูงขึ้นจึงให้อาหารในที่สุดต้องโยนเข้าห่วงจึงให้อาหาร การทดลองนี้เป็นการกำหนดให้หนูแสดงพฤติกรรมตามที่ต้องการ ก่อนจึงให้แรงเสริมวิธีนี้สามารถตัดสินใจหรือปรับเปลี่ยนพฤติกรรมได้)

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ของสกินเนอร์ (Skinner)

๑) ในการจัดการการเรียนรู้การให้การเสริมแรงภายหลังการตอบสนองที่เหมาะสมของผู้เรียนจะช่วยเพิ่มอัตราการตอบสนองที่เหมาะสมนั้น

๒) การเว้นระยะการเสริมแรงอย่างไม่เป็นระบบ หรือเปลี่ยนรูปแบบการเสริมแรงจะช่วยให้การตอบสนองของผู้เรียนคงทนถาวร เช่น ถ้าผู้สอนชมว่า “ดีมาก” ทุกครั้งที่ผู้เรียนตอบถูกอย่างสม่ำเสมอ ผู้เรียนจะเห็นความสำคัญของแรงเสริมน้อยลง ผู้สอนควรเปลี่ยนเป็นแรงเสริมแบบอื่นบ้าง เช่น ยิ้ม พยักหน้า หรือบางครั้งอาจไม่ให้แรงเสริม

๓) การลงโทษที่รุนแรงเกินไปผลเสียมาก ผู้เรียนอาจไม่ได้เรียนรู้หรือจำสิ่งที่เรียนได้เลยควรใช้วิธีการงดการเสริมแรงเมื่อผู้เรียนมีพฤติกรรมไม่พึงประสงค์ เช่น การใช้ถ้อยคำไม่สุภาพของผู้เรียน แม้ได้บอกและตักเตือนแล้วยังใช้อีก ผู้สอนควรงดการตอบสนองต่อพฤติกรรมนั้นเมื่อไม่มีใครตอบสนอง ผู้เรียนจะหยุดพฤติกรรมนั้นไปในที่สุด

๓. ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม (Social learning Theory)

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

บุคคลที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคมในระยะแรกคือ มิลเลอร์และ ดอลลาร์ด (Miller and Dillard) ทั้งสองท่านได้เขียนหนังสือชื่อ “Social Learning and Limitation” ในปี ๑๙๔๑ โดยชี้ให้เห็นว่ามีความจำเป็นเสมอไปที่จะต้องเสริมแรงพฤติกรรมเพื่อให้เด็กแสดงพฤติกรรมที่เหมาะสม โดยแนะนำว่า การเสริมแรงและการเรียนรู้สามารถเกิดขึ้นในตัวเด็กเองได้ เมื่อพฤติกรรมของเด็กสอดคล้องกับพฤติกรรมของคนอื่น

แบนดูรา (Bandura) เป็นอีกผู้หนึ่งที่สนับสนุนแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม ได้เสนอานิยามของทฤษฎีในหนังสือ “Social Foundations of Thought and Action” ในปี ๑๙๖๘ โดยได้อธิบายการสังเกตและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของตัวแบบด้วย ๔ กระบวนการคือ ความใส่ใจ (Attention) การจดจำ (Motivation) ซึ่งเป็นแรงเสริมที่มาจากบุคคลใดบุคคลหนึ่งโดยตรงหรือ จากการคาดหวังว่าจะได้ระบบรางวัลเหมือนตัวแบบ^{๗๕}

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ทางสังคม

^{๗๕} แบนดูรา (Bandura) อังโนพรณิ ช.เจนจิต, จิตวิทยาการเรียนการสอน, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร : ดันอ้อแกรมมี, ๒๕๓๘), หน้า ๓๓๖.

๑) เนื่องจากการเรียนรู้โดยการสังเกตของผู้เรียนอาจเกิดขึ้นได้ตลอดเวลาในชีวิตประจำวัน ดังนั้น ผู้เกี่ยวข้องและผู้สอนควรพยายามส่งเสริมให้มีตัวแบบที่ดี รวมทั้งการเป็นตัวแบบที่ดีด้วย

๒) ผู้สอนสามารถนำแนวคิดการเรียนรู้โดยการเรียนแบบมาประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ได้ โดยยึดหลักการเรียนรู้ที่สำคัญ ๒ ขั้นคือ (๑) ขั้นการได้มาซึ่งความรู้ในขั้นนี้ผู้เรียนจะต้องใส่ใจ (Attention) รับรู้สิ่งที่สังเกตและประมวลเข้ารหัส (Coding) และมีความจดจำ (Retention) และ (๒) ขั้นการกระทำ ในขั้นนี้ผู้เรียนต้องลงมือการกระทำด้วยตนเอง ดังนั้นก่อนที่ผู้สอนจะเริ่มสอนต้องเตือนให้ผู้เรียนมีความใส่ใจ สังเกตทุกขั้นตอนการสอน เพื่อให้ผู้เรียนสามารถเลียนแบบได้ถูกต้อง

๓) ตัวแบบที่ใช้ไม่ควรจำกัดอยู่เฉพาะผู้สอน สามารถใช้ตัวแบบจากแหล่งอื่น ๆ เช่น ผู้เรียน ปรากฏชาวบ้าน บุคคลในภาพยนตร์ โทรทัศน์ หนังสือ หรืออื่น ๆ ที่มีความเหมาะสม

๔. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget's Cognitive Development Theory)

เพียเจต์ (Piaget) เป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มพุทธินิยม ได้ศึกษาเกี่ยวกับพัฒนาการทางด้านความคิดของเด็กว่ามีขั้นตอนหรือกระบวนการอย่างไร โดยได้อธิบายว่า การเรียนรู้ของเด็กเป็นไปตามพัฒนาการทางสติปัญญา ซึ่งจะพัฒนาการไปตามวัยต่าง ๆ เป็นลำดับขั้น พัฒนาการเป็นสิ่งที่ไปตามธรรมชาติ ไม่ควรที่จะเร่งเด็ก แต่การจัดประสบการณ์ส่งเสริมพัฒนาการของเด็กในช่วงที่เด็กในช่วงที่เด็กกำลังพัฒนาไปสู่ขั้นที่สูงกว่า สามารถช่วยให้เด็กพัฒนาไปอย่างรวดเร็วได้อย่างไรก็ตาม เพียเจต์ (Piaget) เน้นความสำคัญของการเข้าใจธรรมชาติและพัฒนาการของเด็กมากกว่ากระตุ้นเด็กให้มีพัฒนาการที่เร็วขึ้น^{๓๖}

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget) มีสาระสำคัญที่สรุปได้ดังนี้

๑) พัฒนาการทางสติปัญญาของบุคคลเป็นไปตามวัยต่าง ๆ เป็นลำดับขั้นดังนี้
(๑) ขั้นรับรู้ด้วยประสาทสัมผัส (Sensor motor Period) เป็นลำดับขั้นพัฒนาการในช่วงอายุ ๐-๒ ปี ความคิดของเด็กจะขึ้นกับการรับรู้การกระทำ เด็กยึดตัวเองเป็นศูนย์กลางและยังไม่สามารถเข้าใจความคิดเห็นของผู้อื่น

(๒) ขั้นก่อนปฏิบัติการคิด (Preoperational Period) เป็นขั้นพัฒนาการในช่วงอายุ ๒-๗ ปี ความคิดของเด็กวัยนี้ยังขึ้นอยู่กับการรับรู้เป็นส่วนใหญ่ยังไม่สามารถที่จะใช้เหตุผลอย่างลึกซึ้งแต่สามารถเรียนรู้และใช้สัญลักษณ์ได้ การใช้ภาษาแบ่งเป็นขั้นย่อย ๆ ๒ ขั้น คือ ขั้นก่อนเกิดความคิดรอบยอด (Pre-Conceptual Intellectual) เป็นขั้นพัฒนาการในช่วงอายุ ๒-๔ ปี และขั้นการคิด ด้วยความเข้าใจของตนเอง (Intuitive Thinking Period) เป็นพัฒนาการในช่วงอายุ ๔-๗ ปี

^{๓๖} อังน ทิศนา แชมมณี, ศาสตราจารย์: องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗), หน้า ๖๔.

(๓) ขั้นการคิดแบบรูปธรรม (Concrete Operational Period) เป็นขั้นพัฒนาการในช่วงอายุ ๗-๑๑ ปี เป็นขั้นที่การคิดของเด็กไม่ขึ้นกับการรับรู้จากรูปร่างเท่านั้นเด็กสามารถสร้างภาพในใจและสามารถคิดย้อนกลับได้ และมีความเข้าใจเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของตัวเลขและสิ่งต่าง ๆ ได้มากขึ้น

(๔) ขั้นการคิดแบบนามธรรม (Formal Operational Period) เป็นขั้นพัฒนาการในช่วงอายุ ๑๑-๑๕ ปี เด็กสามารถคิดสิ่งที่เป็นนามธรรมได้และสามารถคิดตั้งสมมติฐานและใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ได้

๒) ภาษาและกระบวนการการคิดของเด็กแตกต่างจากผู้ใหญ่

๓) กระบวนการทางสติปัญญามีลักษณะดังนี้

(๑) การซึมซับหรือการดูดซึม (Assimilation) เป็นกระบวนการทางสมองในการรับประสบการณ์ เรื่องราว และข้อมูลต่าง ๆ เข้ามาสะสมเก็บไว้เพื่อใช้ประโยชน์ต่อไป

(๒) การปรับและจัดระบบ (Accommodation) คือ กระบวนการทางสมองในการปรับประสบการณ์เดิมและประสบการณ์ใหม่ให้เข้ากันเป็นระบบ หรือเครือข่ายทางปัญญาที่ตนสามารถ เข้าใจได้ เกิดเป็นโครงสร้างทางปัญญาขึ้นใหม่

(๓) การเกิดความสมดุล (Equilibration) เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นจากขั้นของการปรับหากลการปรับเป็นไปอย่างผสมผสานกลมกลืนก็จะก่อให้เกิดสภาพที่มีความสมดุลขึ้น หากบุคคลไม่สามารถปรับประสบการณ์ใหม่และประสบการณ์เดิมให้เข้ากันได้ ก็จะก่อให้เกิดภาวะความไม่สมดุลขึ้นซึ่งจะก่อให้เกิดความขัดแย้งทางปัญญารุ่งขึ้นในตัวบุคคล

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิดพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์ (Piaget)

๑) ในการพัฒนาผู้เรียน ควรคำนึงถึงพัฒนาการทางสติปัญญา และจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนอย่างเหมาะสมกับพัฒนาการนั้น ไม่ควรบังคับให้เรียนในสิ่งที่ยังไม่พร้อมหรือยากเกินพัฒนาการตามวัย เพราะจะก่อให้เกิดเจตคติที่ไม่ดีได้

๒) การจัดสภาพแวดล้อมที่เอื้อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ตามวัยสามารถช่วยให้เด็กพัฒนาไปสู่พัฒนาการขั้นสูงได้

๓) ผู้เรียนแต่ละคนมีพัฒนาการแตกต่างกัน ถึงแม้อายุจะเท่ากัน แต่ระดับพัฒนาการอาจไม่เท่ากัน ดังนั้นจึงไม่ควรเปรียบเทียบผู้เรียนควรให้มีอิสระที่จะเรียนรู้และพัฒนาความสามารถไปตามระดับพัฒนาการ

๔) ในการจัดการการเรียนรู้ควรใช้สิ่งที่เป็นรูปธรรม เพื่อช่วยให้เด็กเข้าใจลักษณะต่าง ๆ ได้ดีขึ้น แม้ในพัฒนาการช่วงการคิดแบบรูปธรรม ผู้เรียนจะสามารถสร้างภาพในใจได้ แต่การสอนที่ใช้อุปกรณ์ ที่เป็นรูปธรรมจะช่วยให้ผู้เรียนเข้าใจชัดเจนขึ้น

๕) การให้ความสนใจและสังเกตผู้เรียนอย่างใกล้ชิด จะช่วยให้ได้ทราบลักษณะเฉพาะตัวของผู้เรียนแต่ละคน

๖) ในการสอนผู้เรียนที่เป็นเด็กเล็ก ๆ ควรตระหนักว่าเด็กจะรับรู้ส่วนรวม (Whole) ได้ดีกว่าส่วนย่อย (Part) ดังนั้นผู้สอนจึงควรสอนภาพรวมก่อนแล้วจึงแยกสอนทีละส่วน

๗) ในการสอนสิ่งใด ๆ ควรเริ่มจากสิ่งที่คุณเรียนคุ้นเคยหรือมีประสบการณ์มาก่อนแล้วจึงเสนอสิ่งใหม่ที่มีความสัมพันธ์กับสิ่งเก่า การทำเช่นนี้จะช่วยให้กระบวนการซึมซับและจัดระบบความรู้ของเด็กเป็นไปด้วยดี

๘) การเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้รับประสบการณ์ และมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมมาก ๆ ช่วยให้ได้ก่อดูซึมข้อมูลเข้าสู่โครงสร้างทางสติปัญญาของเด็กอันเป็นการส่งเสริมพัฒนาทางสติปัญญาของเด็ก

๕. ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของบรุนเนอร์ (Bruner's Cognitive Development Theory)

บรุนเนอร์ (Bruner) เป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มพุทธินิยมที่สนใจและศึกษาเรื่องของพัฒนาการทางสติปัญญาต่อเนื่องจากเพียเจต์และบรุนเนอร์เชื่อว่ามนุษย์เลือกที่จะรับรู้สิ่งที่ตนเองสนใจและการเรียนรู้เกิดจากกระบวนการค้นพบด้วยตนเอง (Discovery Learning) แนวคิดที่สำคัญ ๆ ของ บรุนเนอร์มีดังนี้^{๗๗}

แนวคิด ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของบรุนเนอร์ (Bruner's Theory of Development)

๑) การจัดโครงสร้างของความรู้ให้มีความสัมพันธ์ และสอดคล้องกับพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียน มีผลต่อการเรียนรู้ของผู้เรียน

๒) การจัดหลักสูตรและการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับระดับความพร้อมของผู้เรียนและสอดคล้องกับพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนจะช่วยให้การเรียนรู้เกิดประสิทธิภาพ

๓) การคิดแบบหยั่งรู้ (Intuition) เป็นการคิดหาเหตุผลอย่างอิสระที่สามารถช่วยพัฒนาความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ได้

๔) แรงจูงใจภายในเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้ผู้เรียนประสบผลสำเร็จในการเรียนรู้

๕) ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของมนุษย์แบ่งได้ เป็น ๓ ขั้นใหญ่ ๆ คือ

(๑) ทฤษฎีการเรียนรู้จากการกระทำ (Enactive Stage) คือ ขั้นของการเรียนรู้จากการใช้ประสาทสัมผัสรับรู้สิ่งต่าง ๆ การลงมือกระทำช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

(๒) ขั้นการเรียนรู้จากความคิด (Iconic Stage) เป็นขั้นที่ผู้เรียนสามารถ สร้างมโนภาพในใจได้ และสามารถเรียนรู้จากภาพแทนของจริงได้

(๓) ขั้นการเรียนรู้สัญลักษณ์และนามธรรม (Symbolic Stage) เป็นขั้นการเรียนรู้ สิ่งที่ซับซ้อนและเป็นนามธรรมได้

(๔) การเรียนรู้เกิดขึ้นได้จากการที่ผู้เรียนสามารถสร้างความคิดรวบยอดหรือสามารถจัดประเภทของสิ่งต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสม

(๕) การเรียนรู้ที่ได้ผลดีที่สุด คือการให้ผู้เรียนค้นพบการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Discovery Learning) หลักการจัดการการเรียนรู้

^{๗๗} บรุนเนอร์ (Bruner) , อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิดพัฒนาการทางสติปัญญาของบรูเนอร์ (Bruner)

๑) กระบวนการค้นพบการเรียนรู้ด้วยตนเองเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ดีมีความหมายสำหรับผู้เรียน การวิเคราะห์และจัดโครงสร้างเนื้อหาสาระการเรียนรู้ให้เหมาะสมเป็นสิ่งจำเป็นที่ต้องทำก่อนการสอน

๒) การจัดหลักสูตรแบบเกลียว (Spiral Curriculum) ช่วยให้สามารถสอนเนื้อหา หรือความคิดรวบยอดเดียวกันแก่ผู้เรียนทุกวัยได้ โดยต้องจัดเนื้อหาความคิดรวบยอดและวิธีสอนให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการของผู้เรียน

๓) ในการเรียนการสอนควรส่งเสริมให้ผู้เรียนได้คิดอย่างอิสระให้มาก เพื่อช่วยส่งเสริมความคิดสร้างสรรค์ของผู้เรียน

๔) การสร้างแรงจูงใจภายในให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน เป็นสิ่งจำเป็นในการจัดประสบการณ์การเรียนรู้แก่ผู้เรียน

๕) การจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เหมาะสมกับขั้นพัฒนาการทางสติปัญญาของผู้เรียนจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

๖) การสอนความคิดรวบยอดให้แก่ผู้เรียนเป็นสิ่งจำเป็น

๗) การจัดประสบการณ์ให้ผู้เรียนได้ค้นพบการเรียนรู้ด้วยตนเอง สามารถช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี

๖. ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย (A Theory of Meaning Verbal Learning)

เดวิด ออซูเบล (David Ausubel) เป็นนักจิตวิทยากลุ่มพุทธินิยมเชื่อว่าการเรียนรู้จะมีความหมายแก่ผู้เรียน หากการเรียนรู้สิ่งใหม่นั้น ผู้เรียนเคยมีพื้นฐานความรู้เดิมที่สามารถเชื่อมโยงเข้ากับความรู้ใหม่ได้^{๗๔}

หลักการจัดการเรียนรู้ตามแนวคิดการเรียนรู้ที่มีความหมาย

๑) ก่อนจะสอนเรื่องใหม่ ผู้สอนควรสำรวจความรู้ความเข้าใจของผู้เรียนก่อนว่ามีเพียงพอที่จะทำความเข้าใจความรู้ใหม่หรือไม่ ถ้ายังไม่มีหรือมีไม่เพียงพอจะต้องจัดประสบการณ์ให้

๒) การนำเสนอความคิดรวบยอดหรือกรอบมโนทัศน์ หรือกรอบความคิด (Advance Organizer) ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งแก่ผู้เรียนก่อนการสอนเนื้อหานั้น ๆ จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถเรียนเนื้อหานั้นอย่างมีความหมาย

๓) หลักในการจัดเตรียม Advance Organizer คือ การจัดเรียงข้อมูลที่ต้องการ ให้ผู้เรียนรู้เรื่องใหม่ หรือแบ่งบทเรียนออกเป็นหัวข้อสำคัญ ๆ ถ้ามีความคิดรวบยอดที่เกี่ยวกับหัวข้อที่จะเรียนรู้ใหม่ ควรอธิบายให้ผู้เรียนทราบก่อน

๗. ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)

^{๗๔} เดวิด ออซูเบล (David Ausubel), อ้างใน พรพนี ช.เจนจิต, จิตวิทยาการเรียนการสอน, หน้า ๓๔๗.

มาสโลว์ (Maslow) เป็นนักจิตวิทยากลุ่มมนุษยนิยม มีความเชื่อเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ ดังนี้^{๗๙}

๑) มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติเป็นลำดับขั้น ซึ่งในแต่ละขั้นมนุษย์จะสามารถพัฒนาตนไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น คือ

(๑) ขั้นความต้องการทางร่างกาย (Physical Need)

(๒) ขั้นความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Need)

(๓) ขั้นความต้องการความรัก (Love Need)

(๔) ขั้นความต้องการยอมรับและการยกย่องจากสังคม (Esteem Need)

(๕) ขั้นความต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ (Self-Actualization) หากความต้องการขั้นพื้นฐานได้รับการตอบสนองอย่างพอเพียงสำหรับตน

๒) มนุษย์มีความต้องการที่จะรู้จักตนเองและพัฒนาด้านตนเองจากประสบการณ์ที่เรียกว่า “Peak Experience” เป็นประสบการณ์ของบุคคลที่อยู่ในภาวะดีมดำจากการรู้จักตนเองตามสภาพความเป็นจริง มีลักษณะน่าตื่นเต้น เป็นความรู้สึกปิติเป็นช่วงเวลาที่คุณค่าเข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างถ่องแท้ เป็นสภาพที่สมบูรณ์ มีลักษณะผสมผสานกลมกลืน เป็นช่วงเวลาแห่งการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงบุคคลที่มีประสบการณ์เช่นนี้บ่อย ๆ จะสามารถพัฒนาตนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)

๑) การเข้าถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ สามารถช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลได้ เนื่องจากพฤติกรรมเป็นการแสดงออกของความต้องการของบุคคล

๒) การช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี จำเป็นต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานก่อน

๓) ในกระบวนการจัดการการเรียนรู้ หากผู้สอนสามารถทราบได้ว่าผู้เรียนแต่ละคนมีความต้องการอยู่ในระดับใดขั้นใด ก็จะสามารถใช้ความต้องการพื้นฐานของผู้เรียนนั้นเป็นแรงจูงใจช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

๔) การช่วยให้ผู้เรียนได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนอย่างเพียงพอ การให้อิสราภาพและเสรีภาพแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ในการรู้จักตนเองตรงตามสภาพความเป็นจริง

๘. ทฤษฎีการเรียนรู้ของรอเจอร์ส (Rogers)

รอเจอร์ส (Rogers) เป็นนักจิตวิทยามนุษยนิยม มีความเชื่อเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ ดังนี้^{๘๐}

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ (supportive Atmosphere) และเน้นให้ผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง (Student-centered Teaching) โดยผู้สอนใช้วิธีการสอนแบบชี้แนะ (Non – directive)

^{๗๙} มาสโลว์ (Maslow), อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๙.

^{๘๐} รอเจอร์ส (Rogers) , อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

และทำหน้าที่อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียน (facilitator) และการเรียนรู้ จะเน้น กระบวนการ (Process Learning) เป็นสำคัญ

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้ของโรเจอร์ส (Rogers)

๑) การจัดสภาพแวดล้อมทางการเรียนให้อบอุ่น ปลอดภัย ไม่น่าหวาดกลัว น่าไว้วางใจจะช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ดี

๒) ผู้เรียนแต่ละคนมีศักยภาพและแรงจูงใจที่จะพัฒนาตนเองอยู่แล้ว ผู้สอนจึง ควรสอนแบบชี้แนะ (Non-directive) โดยให้ผู้เรียนเป็นผู้นำทางในการเรียนรู้ของตน (self – directed) และคอยช่วยเหลือผู้เรียนให้เรียนอย่างสะดวกจนบรรลุผล

๓) ในการจัดการเรียนการสอนควรเน้นการเรียนรู้กระบวนการ (Process Learning) เป็นสำคัญ เนื่องจากกระบวนการเรียนรู้เป็นเครื่องมือสำคัญที่บุคคลใช้ในการดำรงชีวิต และแสวงหาความรู้ต่อไป

๙. ทฤษฎีการเรียนรู้ของกานเย่ (Gagne's Learning Theory)

กานเย่ (Gagne) เป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มผสมผสาน ได้เสนอแนวคิดหลักการที่สำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ดังนี้^{๔๑}

๑) กานเย่ (Gagne) ได้จัดประเภทของการเรียนรู้ เป็นสำคัญขึ้นจากง่ายไปหายากไว้ ๘ ประเภทดังนี้

(๑) การเรียนรู้สัญญาณ (Signal – Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการตอบสนองต่อสิ่งเร้าที่เป็นไปโดยอัตโนมัติอยู่นอกเหนืออำนาจจิตใจ ผู้เรียนไม่สามารถบังคับพฤติกรรมไม่ให้เกิดขึ้นได้ การเรียนรู้แบบนี้เกิดอาการที่คนเรานำเอาลักษณะการตอบสนองที่มีอยู่แล้ว มาสัมพันธ์กับสิ่งเร้าใหม่ที่มีความใกล้ชิดกับสิ่งเร้าเดิม การเรียนรู้สัญญาณเป็นลักษณะการเรียนรู้แบบ การวางเงื่อนไขของพาฟลอฟ

(๒) การเรียนรู้สิ่งเร้า – การตอบสนอง (Stimulus – Response Learning) เป็นการเรียนรู้ต่อเนื่องจากการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง แตกต่างจากการเรียนรู้สัญญาณเพราะผู้เรียนสามารถควบคุมพฤติกรรมตนเองได้ ผู้เรียนแสดงพฤติกรรมเนื่องจาก ได้รับการเสริมแรง การเรียนรู้แบบนี้เป็นการเรียนรู้ตามทฤษฎีการเรียนรู้แบบเชื่อมโยงของธอร์นไดค์ และการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข (Operant Conditioning) ของสกินเนอร์ ซึ่งเชื่อว่า การเรียนรู้ เป็นสิ่งเร้าภายในของผู้เรียนเองมิใช่รอให้สิ่งเร้าภายนอกมากระทำ พฤติกรรมที่แสดงออกเกิดจอกสิ่งเร้าภายในของผู้เรียนเอง

(๓) การเรียนรู้การเชื่อมโยงแบบต่อเนื่อง (Chaining) เป็นการเรียนรู้ที่ เชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนองที่ต่อเนื่องกันตามลำดับ เป็นพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับการ กระทำการเคลื่อนไหว

(๔) การเชื่อมโยงทางภาษา (Verbal Association) เป็นการเรียนรู้ใน ลักษณะคล้ายกับการเรียนรู้การเชื่อมโยงแบบต่อเนื่อง แต่เป็นการเรียนรู้เกี่ยวกับการใช้ภาษา การ

^{๔๑} กานเย่ (Gagne), อังโน ทิศนา ขัมมณี, ศาสตราจารย์, องค์ความรู้เพื่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มี ประสิทธิภาพ, หน้า ๗๒.

เรียนรู้แบบการรับสิ่งเร้าการตอบสนองเป็นพื้นฐานของการเรียนรู้แบบต่อเนื่อง และการเชื่อมโยงทางภาษา

(๕) การเรียนรู้ความแตกต่าง (Discrimination Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถจัดกลุ่มสิ่งเร้าที่ความเหมือนกันหรือแตกต่างของสิ่งต่าง ๆ โดยเฉพาะความแตกต่างตามลักษณะของวัตถุ

การเรียนรู้ความคิดรวบยอด (Concept Learning) เป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถจัดกลุ่มสิ่งเร้าที่ความเหมือนกันหรือแตกต่างกันโดยสามารถระบุลักษณะที่เหมือนกันหรือแตกต่างกันได้ พร้อมทั้งสามารถขยายความรู้ไปยังสิ่งอื่นที่นอกเหนือจากที่เคยเห็นมาก่อนได้

(๖) การเรียนรู้กฎ (Rule Learning) เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการรวมหรือเชื่อมโยงความคิดรวบยอดตั้งแต่สองอย่างขึ้นไป และตั้งเป็นกฎเกณฑ์ขึ้น การที่ผู้เรียนสามารถเรียนรู้กฎเกณฑ์จะช่วยให้ผู้เรียนสามารถนำการเรียนรู้ไปใช้ในสถานการณ์ต่าง ๆ กันได้

(๗) การเรียนรู้การแก้ปัญหา (Problem Solving) เป็นการเรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาโดยการนำกฎเกณฑ์ต่าง ๆ มาใช้การเรียนรู้แบบนี้เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นในตัวผู้เรียนเป็นการใช้กฎเกณฑ์ในขั้นสูงเพื่อการแก้ปัญหาที่ค่อนข้างซับซ้อน และสามารถนำกฎเกณฑ์ในการแก้ปัญหานี้ไปใช้กับสถานการณ์ที่คล้ายคลึงกันได้

๒) กานเย่ (Gagne) ได้แบ่งสมรรถภาพหรือองค์ประกอบการเรียนรู้ของมนุษย์ไว้ ๕ ประการ ซึ่งประกอบด้วย

- (๑) ทักษะการเคลื่อนไหว
- (๒) การเรียนรู้ทางด้านภาษา
- (๓) ทักษะเชาว์ปัญญา
- (๔) ยุทธศาสตร์ทางการศึกษา
- (๕) เจตคติ

สมรรถภาพทั้ง ๕ นี้มีคุณลักษณะเฉพาะที่สามารถปฏิบัติได้ในตัวเอง

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิดทฤษฎีการเรียนรู้ของกานเย่ (Gagne)

๑) กานเย่ (Gagne) ได้เสนอรูปแบบการสอนอย่างเป็นระบบโดยพยายามเชื่อมโยงการจัดสภาพการเรียนการสอนอันเป็นสภาวะภายนอกตัวผู้เรียน ให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ภายใน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นภายในสมองของคนเรา กานเย่ (Gagne) อธิบายว่าการทำงานของสมองคล้ายกับการทำงานของคอมพิวเตอร์

๒) ในระบบการจัดการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับกระบวนการเรียนรู้ นั้น กานเย่ (Gagne) ได้เสนอระบบการสอน ๙ ขั้น ดังนี้ (Kevein Kruse, ๒๐๐๖)

ขั้นที่ ๑ สร้างความสนใจ (Gain Attention) เป็นขั้นที่ทำให้ผู้เรียนเกิดความสนใจในบทเรียน เป็นแรงจูงใจที่เกิดขึ้นทั้งจากสิ่งจูงใจภายนอกและภายในตัวผู้เรียนเอง ผู้สอนอาจใช้วิธีการสนทนา ซักถาม ทายปัญหาหรือมีวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่กระตุ้นให้ผู้เรียนตื่นตัว และมีความสนใจที่จะเรียนรู้

ขั้นที่ ๒ แจ้งจุดประสงค์ (Inform Learner of Objectives) เป็นการบอกให้ผู้เรียนทราบถึงเป้าหมายหรือผลที่จะได้รับจากการเรียนบทเรียนนั้น เพื่อให้ผู้เรียน

เห็นประโยชน์ในการเรียน เห็นแนวทางของการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ทำให้ผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ของตนได้

ขั้นที่ ๓ กระตุ้นระลึกถึงความรู้เดิมที่จำเป็น (Stimulate Recall of Prior Learning) เป็นการทบทวนความรู้เดิมที่จำเป็นต่อการเชื่อมโยงให้เกิดการเรียนรู้ความรู้ใหม่ เนื่องจากการเรียนรู้เป็นกระบวนการต่อเนื่อง การเรียนรู้ความรู้ใหม่ต้องอาศัยความรู้เดิมเป็นพื้นฐาน

ขั้นที่ ๔ เสนอบทเรียนใหม่ (Present the Content) เป็นการเริ่มกิจกรรมบทเรียนใหม่ โดยใช้สื่อต่าง ๆ ที่เหมาะสมประกอบการสอน

ขั้นที่ ๕ จัดเตรียมและให้แนวทางการเรียนรู้ (Provide a “learning” Guidance)

ขั้นที่ ๖ ให้ลงมือปฏิบัติ (Elicit the Performance (practice) เป็นการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติ เพื่อช่วยให้ผู้เรียนสามารถแสดงพฤติกรรมตามจุดประสงค์ของบทที่ ๑

ขั้นที่ ๗ ให้ข้อมูลย้อนกลับ (Provide Feedback) เป็นขั้นที่ผู้สอนให้ข้อมูลเกี่ยวกับผลการปฏิบัติกิจกรรมหรือพฤติกรรมที่ผู้เรียนแสดงออก

ขั้นที่ ๘ ประเมินพฤติกรรมการเรียนรู้ตามจุดประสงค์ (Assess Performance) เป็นขั้นการวัดประเมินว่าผู้เรียนสามารถเรียนรู้ตามจุดประสงค์ของบทเรียนเพียงใด ซึ่งอาจทำการวัดโดยใช้ข้อสอบ แบบสังเกต การตรวจผลงาน หรือการสัมภาษณ์ แล้วแต่ว่าจุดประสงค์นั้นต้องการวัดพฤติกรรมด้านใด โดยเครื่องมือที่ใช้วัดจะต้องมีคุณภาพ มีความเที่ยงตรง

ขั้นที่ ๙ ส่งเสริมความแม่นยำและถ่ายโอนการเรียนรู้สู่การปฏิบัติภาระงาน (Enhance Retention and Transfer to the job) เป็นการสรุปการย้ำทบทวนการเรียนรู้ที่ผ่านมา เพื่อให้ผู้เรียน มีพฤติกรรมการเรียนรู้ที่ฝังแน่น กิจกรรมในขั้นนี้อาจเป็นแบบฝึกหัด การให้ทำกิจกรรม เพิ่มพูนความรู้รวมทั้งการให้ทำการบ้าน การทำรายงาน หรือความรู้เพิ่มเติมจากความรู้ที่ได้ในชั้นเรียน

สรุปได้ว่าในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ ๒๐ เป็นช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะการเปลี่ยนแปลงอันเนื่องมาจากการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ทำให้นักคิด นักจิตวิทยา และนักการศึกษาที่สนใจ ศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้เกิดขึ้นเป็นจำนวนมาก โดยเริ่มตั้งแต่ทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพฤติกรรมนิยม (Behaviorism) ซึ่งให้ความสำคัญเกี่ยวกับสิ่งเร้า การตอบสนองและการเสริมแรง ต่อมานักจิตวิทยา และนักการศึกษา เริ่มหันมาให้ความสนใจเกี่ยวกับกระบวนการทางความคิดหรือทางสมองในฐานะ ที่เป็นส่วนสำคัญในการทำให้เกิดการเรียนรู้ จึงเกิดทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มพุทธินิยม หรือปัญญานิยม (Cognitive) ขึ้น ทฤษฎีที่สำคัญ คือ ทฤษฎีพัฒนาการทางสติปัญญาของเพียเจต์และบรุนเนอร์ทฤษฎีการเรียนรู้ที่มีความหมาย ซึ่งเป็นฐานสำคัญของทฤษฎีการเรียนรู้ที่ยังได้รับการกล่าวถึงกันในปัจจุบัน ต่อมานักจิตวิทยา และนักการศึกษาได้หันมาให้ความสนใจในเรื่องของจิตใจและความรู้สึกของมนุษย์ ทำให้เกิดทฤษฎีการเรียนรู้กลุ่มมนุษยนิยม (Humanism) ขึ้น แม้ว่าในแต่ละช่วงเวลาจะมีทฤษฎีและแนวคิดใหม่ ๆ เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่อง แต่ในความเป็นจริง แนวคิดเก่า ๆ ก็มิได้สูญสิ้นไปอย่างสิ้นเชิงทฤษฎีแต่ละทฤษฎีต่างก็มีจุดเด่นและจุดอ่อนในตัวเอง จึงเกิดการผสมผสานแนวคิด หลายแนวเข้าด้วยกันดังตัวอย่างการผสมผสานระหว่างแนวคิดทางด้านพฤติกรรมนิยมและพุทธินิยมของกานเย เป็นต้น การศึกษาแนวคิดที่กล่าว

มาสามารถช่วยผู้สอนให้ เกิดความตระหนัก ในการวางแผนการจัดการเรียนรู้อย่างมีประสิทธิภาพได้ต่อไป

๒.๓.๒ ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ช่วยในการเรียนรู้ซึ่งครู และนักเรียนเป็นผู้ใช้ เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพในการเลือกสื่อการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอนนั้น ผู้สอนจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบในการเลือกสื่อได้แก่ จุดมุ่งหมายของการสอน รูปแบบ และระบบของการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียน เกณฑ์เฉพาะสื่อ วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเภท ของสื่อ กับคุณสมบัติเฉพาะ และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน ส่วนคุณลักษณะของสื่อที่มีคุณภาพอาจพิจารณาได้จาก สื่อนั้นต้องสอดคล้องกับหลักสูตร และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน นำไปใช้เพื่อการเรียนการสอน โดยตรง ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดกระบวนการตามหลักสูตรเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ ได้รับความสนใจก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย วัสดุที่ใช้ในการผลิตไม่เป็นอันตราย และปราศจากสิ่งที่เป็นพิษต่อนักเรียน แข็งแรงคงทน สวยงาม ประหยัด และคุ้มค่า สะดวกต่อการใช้ และง่ายต่อการเก็บรักษา และมีหลายท่านได้ให้ความหมายอีก

อำภา บุญช่วย กล่าวว่า สื่อการเรียนการสอน เป็นอุปกรณ์และวิธีการที่ช่วยให้ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้อย่างมีประสิทธิภาพ สนุกและน่าสนใจ ซึ่งอาจเรียกว่า สื่อการเรียนการสอนเป็นมือที่สามของครู การใช้สื่อการเรียนการสอนให้ได้ผลสื่อ นั้นต้องตรงกับจุดประสงค์เนื้อหา และกิจกรรมของบทเรียนอีกทั้งยังต้องใช้อย่างประหยัดและคุ้มค่า สื่อการเรียนการสอนนี้มีอยู่มากมายหลายชนิดซึ่งครูสามารถสร้าง และจัดทำสื่อได้จากสภาพแวดล้อมในห้องเรียน หรือการนำเศษวัสดุเหลือใช้มาดัดแปลงทำเป็นสื่อการเรียนการสอนได้การเก็บรักษาสื่ออย่างถูกหลักวิธี จะช่วยให้การใช้สื่อมีประสิทธิภาพและเกิดประโยชน์คุ้มค่าการเก็บรักษาจึงควรจัดทำอย่างเป็นระบบการบริหารสื่อการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพนั้นขึ้นอยู่กับบทบาท ๔ ประการของผู้บริหาร คือ เป็นผู้ริเริ่ม เป็นผู้สนับสนุน เป็นผู้ประสานงาน และเป็นผู้ประเมินผลหากผู้บริหารรู้บทบาทของตนเองแล้ว ก็ย่อมจะช่วยให้การบริหารงานวิชาการในภาพรวมเป็นไปด้วยดี^{๔๒}

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้กล่าวถึง ส่วนผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องทั้งวัสดุ ประกอบหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอน ได้แก่

ฝ่ายบริหาร ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบดังนี้

๑. ทำความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญโดยการให้การสนับสนุนและส่งเสริมการใช้สื่อการเรียนการสอน

๒. มีนโยบายวางแผนจัดโครงการผลิตและจัดหาสื่อการเรียนการสอน

๓. มีความรู้ความสามารถ ช่วยจัดและช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดบริการสื่อการเรียนการสอน

๔. จัดให้มีอาคารสถานที่งบประมาณ บุคลากรฝ่ายงานสื่อการเรียนการสอน

^{๔๒} อำภา บุญช่วย, การบริหารงานวิชาการในโรงเรียน , หน้า ๑๐๘.

๕. มีการควบคุม กำกับ ดูแล การใช้การผลิต และการบำรุงรักษาให้มีสภาพใช้การได้เสมอฝ่ายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบสื่อการเรียนการสอน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ และรับผิดชอบงานด้านสื่อการเรียนการสอนโดยตรง มีหน้าที่ดังนี้

๑. ส่งเสริมสนับสนุน ให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกให้กับนักเรียนและครู ผู้สอนที่จะใช้บริการสื่อการเรียนการสอน

๒. จัดหา วัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา สื่อทัศนูปกรณ์ เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนที่เหมาะสม

๓. บริการสื่อการเรียนการสอนแก่ครูผู้สอน นักเรียน ตลอดจนการจัดกิจกรรมด้านสื่อการเรียนการสอนของโรงเรียน

๔. รับผิดชอบ เก็บรวบรวม ดูแล บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์สื่อทัศนศึกษา

๕. ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์สื่อทัศนศึกษา

๖. เสนอและรับผิดชอบโครงการผลิต และจัดหาสื่อการเรียนการสอน ตลอดจนประเมินผล และรายงานผลการใช้สื่อการเรียนการสอน^{๔๓}

เกอร์ลาช และอีลี (Gerlach และ Ely) กล่าวว่า สื่อการสอนเป็นกุญแจสำคัญในการสอนเชิงระบบ สื่อเป็นคำที่มีความหมายกว้างขวางมาก ไม่ว่าจะเป็นบุคคลวัสดุอุปกรณ์ หรือเหตุการณ์ที่สร้างเงื่อนไขซึ่งสามารถนำมาใช้สอน เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรู้ทักษะ ตลอดจนเจตคติ โดยนัยนี้ ครูตำรา และสิ่งแวดล้อมของโรงเรียนต่างเป็นสื่อการเรียนการสอนทั้งสิ้น^{๔๔}

กรมวิชาการ ให้ความหมาย ของงานวัสดุ ประกอบหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน หมายถึง วัสดุอุปกรณ์ การสอนสำหรับครูและวัสดุสำหรับนักเรียน ซึ่งในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อให้การเรียนการสอนนั้นได้ดำเนินอย่างมีประสิทธิภาพ^{๔๕}

สรุปได้ว่า สื่อการสอน หมายถึง สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้ประกอบในการสอนเพื่อให้เป็นสื่อกลางในการจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อความหมายที่ผู้สอนประสงค์จะส่งหรือถ่ายทอดไปยังผู้เรียน เพื่อให้การสอนจะบรรลุถึงจุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ กิจกรรม และ ตลอดจนเทคนิคหรือวิธีการต่าง ๆ ที่นำมาประกอบกับการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดทำ การใช้ การปรับปรุง การจัดหา การบำรุงรักษา และส่งเสริมผลิตสื่อการเรียนการสอนและวิธีการสอน

๒.๓.๔ ด้านการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน เป็นกระบวนการขั้นสุดท้ายในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลเป็นกิจกรรมทางวิชาการที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้ทราบว่าการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามความมุ่งหมายของหลักสูตร ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ต้นปีการศึกษา จนสิ้นปีการศึกษานั้น บรรลุผลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด มีปัญหา

^{๔๓}ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การนิเทศการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์สื่อเสริมกรุงเทพฯ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๔๕.

^{๔๔}Gerlach, V.S. and Ely. D.P., Teaching and Media : A Systematic Approach. (2d ed.) Englewood Cliffs, (New Jersey : Prentice-Hall, Inc Gerlach and Ely, (1980), p. 282.

^{๔๕}กรมวิชาการ, คู่มือปฏิบัติงานตามระเบียบคณะกรรมการประถมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๓๔, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว ๒๕๓๖), หน้า ๖๖ - ๖๗

อุปสรรค และข้อบกพร่องอะไรบ้าง แล้วนำสิ่งต่างๆเหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการหาวิธีการในการแก้ไขปรับปรุงต่อไป

อำภา บุญช่วย ได้กล่าวถึงหน้าที่ของผู้บริหารในด้านการวัดและประเมินผล คือ การส่งเสริมให้ครูรู้จักการและวิธีการวัดผล ประเมินผล นอกจากนั้นตัวผู้บริหารเองต้องมีความรู้ในเรื่องการวัดผลและประเมินผลด้วย เพราะจะเข้าใจและสามารถแนะนำครูผู้สอนได้ ผู้บริหารจะต้องช่วยบริการและอำนวยความสะดวกในการจัดเตรียมวัสดุอุปกรณ์ในการสร้างเครื่องมือวัด และประเมินผลต่างๆโดยสรุปในแง่การบริหารการจัดการประเมินผลการศึกษามีความจำเป็น ดังนี้^{๘๖}

๑. เพื่อทราบผลการเรียนของนักเรียน ช่วยให้ผู้เรียนปรับปรุงแก้ไขตนเองได้ก่อนที่จะก้าวไปศึกษาบทเรียนใหม่

๒. เพื่อประโยชน์ในการเลื่อนชั้นเรียน และการจัดแบ่งนักเรียนตามความสามารถ

๓. เพื่อเป็นหลักฐานในการรายงานผลการเรียนให้ผู้ปกครองทราบ ทำให้ผู้ปกครองรู้ความก้าวหน้าของนักเรียนในการปกครองของตน และช่วยให้เกิดความเข้าใจอันดีระหว่างบ้านกับโรงเรียน

๔. เพื่อประโยชน์ในการให้ประกาศนียบัตร เมื่อจบชั้นการศึกษา และแจ้งผลการเรียนให้สถาบันอื่น

๕. ช่วยให้ผู้ฝ่ายแนะแนวทราบข้อมูลของผู้เรียน จะได้ช่วยวิเคราะห์ความเด่นด้อยของผู้เรียน เป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาเด็กเป็นรายบุคคล และเป็นแนวทางในการแนะแนวการเรียนอาชีพแก่ผู้เรียน

๖. ช่วยให้ผู้ฝ่ายบริหารได้ทราบข้อมูล เพื่อปรับปรุงมาตรฐานทางวิชาการของโรงเรียนซึ่งจะนำไปสู่แนวทางปรับปรุงส่งเสริมสภาพการเรียนการสอนให้แก่ครู และใช้เป็นข้อมูลในการปฐมนิเทศครูใหม่

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้ระบุหน้าที่ และความรับผิดชอบในการวัดและประเมินผล การเรียนการสอนของผู้บริหารโรงเรียนไว้ดังนี้^{๘๗}

๑. กำหนดนโยบายทั่วไปเกี่ยวกับการวัดผลและประเมินผลในเรื่อง

๑) ประเภทข้อสอบที่ใช้วัดผล

๒) ระยะเวลาที่ใช้ในการสอบ จำนวนข้อสอบ และการเก็บคะแนนสอบแต่ละครั้ง

๓) มาตรฐานในการสอบวัดผล

๔) การเตรียมแบบฟอร์ม สำหรับรายงานผลการสอนแก่ผู้ปกครอง

๒. การจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือใช้ที่จำเป็นในการสอน เช่น เครื่องพิมพ์ เครื่องโพง เนียน ตลอดจนเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก

๓. พยายามส่งเสริมครู อาจารย์ให้มีความรู้ทางการวัดผลและประเมินผล โดยการจัดการฝึกอบรม การประชุมปฏิบัติการ ในด้านเทคนิคการออกข้อสอบ การให้คะแนน การประเมินผลข้อสอบ ตลอดจนรายงานผลการสอบ

^{๘๖} อำภา บุญช่วย, การบริหารวิชาการในโรงเรียน, อ่างแล้ว, หน้า ๑๓๑.

^{๘๗} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การนิเทศการสอน, อ่างแล้ว, หน้า ๑๖๗.

๔. การจัดตารางสอบ ห้องสอบ และระเบียบในการสอบและการคุมสอบ

๕. ควรมีการประเมินผลการสอบ หากมีข้อบกพร่องจะได้หาทางแก้ไขต่อไป หรือนำเสนอแนวทางการนำไปปรับใช้ครั้งต่อไป

กูด (Good)^{๘๘} ได้ให้จำกัดความว่าของการวัดผลการศึกษาว่า หมายถึง การศึกษาค้นคว้าโดยทั่วไปด้วยการทดสอบมาตราส่วนประเมินค่าการตีค่าและกระบวนการที่วัดได้ รวมทั้งทฤษฎีของข้อทดสอบและการสร้างมาตราส่วนประเมินค่าการทำให้มีเหตุผลใช้ได้และการทำให้มีมาตรฐาน การแปลความหมายผลของการทดสอบรวมทั้งการใช้วิธีการทางสถิติเพื่อแปลความหมายผลจากการวัดและได้นำผลขั้นสุดท้ายที่ได้จากการนำเอาปริมาณการวัดไปใช้กับกระบวนการทำงานทางการศึกษาหรือกับบุคคลที่ถูกรวัด

พนัส หันนาคินทร์^{๘๙} ได้เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างการประเมินผลการวัดผล ว่าการวัดผลหมายถึง การเปรียบเทียบผลที่ได้จากการเรียนกับมาตรฐานอันหนึ่งที่ยึดถือกันอยู่ การวัดผลมีลักษณะเป็นรูปธรรมมักแสดงผลออกมาเป็นตัวเลข ส่วนการประเมินผล หมายถึง การพิจารณากำหนดคุณค่าจากคะแนนที่เราได้จากการวัดนั้น เช่น ดีหรือไม่ดี เก่งหรือไม่เก่ง การประเมินผลมีลักษณะเป็นปรัชญา

สมนึก ภัททิยธนี^{๙๐} กล่าวว่า การวัดผลเป็นกระบวนการหาปริมาณความสามารถเกี่ยวกับพฤติกรรมความต้องการอันสืบเนื่องจากการเรียนการสอน โดยใช้เครื่องมือทางการศึกษาอย่างใดอย่างหนึ่งมาวัด ผลจากการวัดจะออกมาเป็นคะแนน หรือข้อมูลล้วน

อังคณา สายยศ^{๙๑} กล่าวว่า การวัดผลเป็นกระบวนการกำหนดตัวเลขให้แก่สิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อจุดประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นความแตกต่างของคุณลักษณะที่ต้องการวัดอยู่ ๒ อย่าง คือ (๑) การวัดผลโดยตรง และ (๒) การวัดผลทางอ้อม

ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์^{๙๒} กล่าวว่า การวัดผล คือ การกำหนดสัญลักษณ์หรือตัวเลขให้กับวัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์ ปรากฏการณ์ หรือพฤติกรรมต่างๆ เช่น กำหนดตัวเลข ๑ ให้กับเพศชาย และเลข ๒ ให้กับเพศหญิง หรืออาจใช้เครื่องมือไปวัดเพื่อให้ได้ตัวเลขแทนคุณลักษณะต่างๆ เช่น ใช้ไม้บรรทัดวัดความกว้างของหนังสือได้ ๓.๕ นิ้ว ใช้เครื่องชั่งวัดน้ำหนักของเนื้อหมูได้ ๐.๕ กิโลกรัม ใช้แบบทดสอบวัดความรู้ในวิชาภาษาไทยของเด็กชายแดงได้ ๔๒ คะแนน และในการวัดผลมีอยู่ ๒ ประเภท คือ (๑) วัดทางตรงวัดคุณลักษณะที่ต้องการโดยตรง เช่น ส่วนสูง น้ำหนัก และ (๒) วัดทางอ้อม วัดคุณลักษณะที่ต้องการโดยตรงไม่ได้ ต้องวัดโดยผ่านกระบวนการทางสมอง เช่น วัดความรู้ วัดเจตนาคติ วัดบุคลิกภาพ

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ กล่าวว่า การวัดผลเป็นกระบวนการที่กำหนดตัวเลขให้กับวัตถุ สิ่งของหรือบุคคลตามความมุ่งหมายและเปรียบเทียบลักษณะความแตกต่างที่ปรากฏอยู่ในสิ่งที่จะวัดนั้นๆ เช่น การวัดความสามารถทางสมองด้านต่างๆ การวัดคุณสมบัติทางกายภาพ เช่น น้ำหนัก ขนาด

^{๘๘} กูด (Good126Carter V . Good, *Dictionary of Education*, and ed. (New York : Mc Graw – Hill Book Company, 1973), p. 338.

^{๘๙} พนัส หันนาคินทร์, *หลักการบริหารโรงเรียน*, (กรุงเทพมหานคร : วัฒนาพานิช, ๒๕๒๙), หน้า ๑๙๙ - ๒๐๐.

^{๙๐} สมนึก ภัททิยธนี, *การวัดผลการศึกษา*, (กรุงเทพฯ : ประสานการพิมพ์, ๒๕๔๑), หน้า ๓.

^{๙๑} อังคณา สายยศ, *เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้* (กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ชมรมเด็ก, ๒๕๔๓), หน้า ๓

^{๙๒} ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์, *การวัดผลและประเมินผลความหมายและประเภทวารสารรายสัปดาห์*, ๒๕๔๔, หน้า ๑.

ของวัตถุ ผลที่ได้จากการวัดจะเป็นจำนวนตัวเลขเช่น เด็กชายไก่ ได้คะแนนวิชาคณิตศาสตร์ ๖๕ คะแนน เป็นการวัดในเชิงปริมาณ

จากแนวคิดดังกล่าว สรุปว่า การวัดผล หมายถึง กระบวนการในการกำหนดจำนวนหรือหาจำนวนปริมาณอันดับ หรือรายละเอียดของคุณลักษณะของสิ่งที่ต้องการจะวัดโดยเปรียบเทียบกับมาตรฐานอันหนึ่งที่ยึดถืออยู่ หรือพฤติกรรมความสามารถของบุคคล โดยใช้เครื่องมือเป็นหลักในการวัดและการประเมินผล หมายถึง กระบวนการพิจารณากำหนดคุณค่า ลงสรุปหรือหาคุณค่าของสิ่งที่ต้องการจะวัด^{๙๓}

สมนึก ภัททิยธนี กล่าวว่า การประเมินผลเป็นการตัดสินหรือวินิจฉัยสิ่งต่างๆ ที่ได้จากการวัดผลโดยอาศัยเกณฑ์การพิจารณาอย่างใดอย่างหนึ่งล้วน^{๙๔}

อังคณา สายยศ กล่าวว่า การประเมินผลเป็นกระบวนการที่นำผลการวัดไปเทียบกับเกณฑ์ที่ตั้งไว้แล้วตัดสินใจอย่างมีคุณธรรมว่าสิ่งนั้นดีหรือเลว เก่งหรือไม่เก่ง ผ่านหรือไม่ผ่านในการประเมินผลนั้นก็จะต้องแบ่งเป็น ๒ อย่างคือ (๑) การประเมินผลย่อยและ (๒) การประเมินผลรวม^{๙๕}

ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์ กล่าวว่า การประเมินผล หมายถึง การนำเอาข้อมูลต่างๆ ที่ได้จากการวัดรวมกับการใช้วิจารณ์ญาณของผู้ประเมินมาใช้ในการตัดสินใจโดยการเปรียบเทียบกับเกณฑ์เพื่อให้ได้ผลเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง เช่น เนื้อหมูชิ้นนี้หนัก ๐.๕ กิโลกรัมเป็นเนื้อหมูชิ้นที่เบาที่สุดในร้าน (เปรียบเทียบกับกันภายในกลุ่ม) เด็กชายแดงได้คะแนนวิชาภาษาไทย ๔๒ คะแนนซึ่งไม่ถึง ๕๐ คะแนนถือว่าสอบไม่ผ่าน (ใช้เกณฑ์ที่ครูสร้างขึ้น) โดยในการประเมินผลมีอยู่ ๒ ประเภทคือ (๑) การประเมินแบบอิงกลุ่มและ (๒) การประเมินแบบอิงเกณฑ์ซึ่งในการประเมินผลทั้ง ๒ ประเภทมีข้อแตกต่างกัน^{๙๖}

ในด้านชนิดของการวัดผลนั้น วัฒนาพร ระงับทุกข์ได้อธิบายถึงชนิดของการประเมินผลจำแนกตามจุดประสงค์ของการประเมิน สรุปได้ ๔ ชนิดคือ ๑. การประเมินผลก่อนการเรียน (placement test) เพื่อตรวจสอบความรู้พื้นฐานของผู้เรียนที่จำเป็นในการเรียนต่อไป ๒. การประเมินผลเพื่อปรับปรุงผลการเรียน (formative evaluation) เป็นการประเมินในระหว่างเรียนที่มีการเรียนการสอนอยู่เพื่อปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องของผู้เรียนและตรวจสอบประสิทธิภาพของกระบวนการเรียนการสอน ๓. การประเมินผลเพื่อวินิจฉัยข้อบกพร่อง (diagnostic evaluation) เป็นการประเมินที่ครูผู้สอนทำกับนักเรียนที่มีปัญหาทางวิชาการ ๔. การประเมินผลเพื่อตัดสินการเรียน (summative evaluation) เป็นการประเมินผลเมื่อสิ้นสุดการเรียนการสอนในแต่ละระยะ^{๙๗}

สรุปได้ว่า การวัดและประเมินผลการศึกษา หมายถึง กระบวนการที่จะทราบว่าการเรียนการสอนนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือไม่ ควรจะมีการปรับปรุงในเรื่องใด การวัดแตกต่างจากการประเมินในแง่ที่ว่า การวัดเป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขที่ได้จากการวัดนั้น การประเมินผลการเรียนรู้และพัฒนาของผู้เรียนจะเป็นข้อมูลให้ทุกฝ่ายทั้งผู้เรียน ครูผู้สอน สถานศึกษา และผู้ปกครองนำไปพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

^{๙๓} ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพฯ : ศูนย์สื่อเสริม, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖๖.

^{๙๔} สมนึก ภัททิยธนี, การวัดผลการศึกษา, หน้า ๓.

^{๙๕} อังคณา สายยศ, เทคนิคการวัดผลการเรียนรู้, หน้า ๓.

^{๙๖} ฉัตรศิริ ปิยะพิมลสิทธิ์, การวัดผลและประเมินผลความหมายและประเภทวารสารรายสะดวก, หน้า ๑.

^{๙๗} วัฒนาพร ระงับทุกข์, แผนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง, (กรุงเทพฯ : โอเซียน, ๒๕๔๒) หน้า ๑๒๔ - ๑๒๕.

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

การดำเนินการวิจัยในขั้นตอนนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ โดยใช้หลักอิทธิบาท ๔ ดังต่อไปนี้

๓.๑ หลักพุทธธรรม : อิทธิบาท ๔

เมื่อได้ศึกษาหลักอิทธิบาท ๔ ที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสเกี่ยวกับพลังของหลักธรรมนี้ ให้เห็นอำนาจช่วยให้การทำงานบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ ยกตัวอย่างพระองค์สอนหลักการฝึกสมาธิ โดยให้ความหมายว่า สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นของจิต หรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด ส่วนอิทธิบาทซึ่งเป็นข้อปฏิบัติที่ทำให้เกิดสมาธิ และนำไปสู่ความสำเร็จที่เป็นจุดมุ่งหมายของสมาธิ สมาธิเกิดจากอิทธิบาทข้อใด ก็มีชื่อเรียกตามอิทธิบาทข้อนั้น โดยนัยนี้มีสมาธิ ๔ ข้อ คือ

๑. ฉันทะสมาธิ สมาธิที่เกิดจากฉันทะหรือสมาธิที่มีฉันทะเป็นใหญ่
๒. วิริยะสมาธิ สมาธิที่เกิดจากความเพียร หรือสมาธิที่มีวิริยะเป็นใหญ่
๓. จิตตะสมาธิ สมาธิที่เกิดจากความคิดจดจ่อ หรือสมาธิที่มีความคิดจดจ่อเป็นใหญ่

๔. วิมังสาสมาธิ สมาธิที่เกิดจากวิมังสา หรือสมาธิที่มีวิมังสาเป็นใหญ่

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของอิทธิบาทว่าธรรมที่ให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์) หรือความสำเร็จ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จหรือแปลงง่ายๆว่า ทางแห่งความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (พอใจ) วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) โดยสรุปก็คือ มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝึกฝน และใช้ปัญญาสอบสวนทั้งหมด นับเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนา ต้องการ

สมาธิเหล่านี้ จะเกิดมีควบคู่ไปด้วยกันกับความเพียร ที่เรียกว่า ปธานสังขาร ซึ่งแปลว่าสังขารที่เป็นตัวความเพียร หรือความเพียรที่เป็นเครื่องปรุงแต่ง แปลงง่ายๆ ว่าความเพียรที่เป็นแรงสร้างสรรค์ หรือความเพียรสร้างสรรค์^๑

การใช้อิทธิบาท ๔ ในทางการศึกษาจึงมีความหมาย เพื่อจำกัดวิชา คือ การไม่รู้สิ่งที่ไม่รู้ ควรรู้ (อวินทริยํ น วินทิตติ อวิชา) และความรู้สิ่งที่ควรรู้ ชื่อว่า วิชา (วินทียํ วินทิตติ วิชา) ตรงกันข้ามกับคำว่า ธมมานํ สภาวํ วิทิตํ กโรตติ วิชา ซึ่งแปลว่า การรู้สภาวะแท้จริงของแหล่งที่ทำให้เกิดปัญญา ๓ ประการตามที่ พระธรรมปิฎกได้กล่าว คือ

๑. จิตตามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การคิดพิจารณาหาเหตุผล (Wisdom resulting from reflection : knowledge that is thought out)

^๑ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๘๔๒.

๒. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การเล่าเรียนมา (Wisdom resulting from study: Knowledge that is learned from others)

๓. ภาวนามยปัญญา ปัญญาเกิดแต่การฝึกอบรมลงมือปฏิบัติ (Wisdom resulting from mental development : knowledge that is gained by development or practice)^๒

พุทธทาสภิกขุ ได้แจกการอธิบายความหมายของ อิทธิบาท คำว่า บาท แปลว่า ฐาน เชิง รอง เช่น เท้าหรือตีน เพราะเป็นเชิงรองรับร่างกาย ส่วนอิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ คำว่า ฤทธิ์ ก็ แปลว่า ความสำเร็จ โดยรวม อิทธิบาท จึงหมายความว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ รวมถึง ๔ อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา กล่าวคือ ฉันทะ คือ ความพอใจ ในสิ่งที่ต้องทำ วิริยะ คือ พากเพียร เพียรไปในสิ่งที่พอใจ จิตตะ คือ เอาใจใส่ ฝักใฝ่ อยู่แต่สิ่งนั้นไม่เปลี่ยนแปลง และวิมังสา คือ ค้นคว้า สอดส่อง เพื่อจะแก้ปัญหา อุปสรรคอยู่เสมอไป^๓

อิทธิบาทจึงเป็นส่วนหนึ่งของหลักที่ทำให้ถึงความสำเร็จ เป็นคุณธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จ แห่งผลที่มุ่งหมาย กล่าวคือ หลักธรรมเหล่านี้ เป็นปัจจัยสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน ความพอใจอย่าง พอเพียงอย่างเดียวก็ไม่สร้างเหตุแห่งการเรียนรู้ ผู้เรียนต้องมีความพอใจแล้วพยายามขวนขวายหา ความรู้บ่อยๆ โดยไม่เลิกกลางคัน พิจารณาข้อบกพร่องในการเรียนแล้วปฏิบัติสิ่งที่เกื้อกูลต่อการเรียน เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในการศึกษาเล่าเรียน ซึ่งหลักธรรมประกอบด้วยองค์ประกอบ ๔ ประการ

๑. ฉันทะ หมายถึง ความพอใจ คือ ความต้องการที่จะทำ ใฝ่ใจรักจะทำสิ่งนั้นอยู่เสมอและปรารถนาจะทำให้ได้ผลดียิ่งๆขึ้นไป

๒. วิริยะ หมายถึง ความเพียร คือ ขยันหมั่นประกอบสิ่งนั้นด้วยความพยายามเข้มแข็งอดทน เอาธุระไม่ทอดถอย

๓. จิตตะ หมายถึง ความคิด คือ ตั้งจิตรับรู้ในสิ่งที่ทำ และทำสิ่งนั้นด้วยความคิดเอาจิต ฝักใฝ่ไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอยไป

๔. วิมังสา หมายถึง ความไตร่ตรอง หรือ ทดลอง คือ หมั่นใช้ปัญญาพิจารณาใคร่ครวญ ตรวจตราเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนในสิ่งที่ทำนั้น มีการวางแผน วัดผลประเมินผล คิดค้นวิธีแก้ไขปรับปรุง เป็นต้น^๔

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๓๕ พระอภิธรรมปิฎกเล่มที่ ๒ ได้มีการกล่าวถึงวิธีการเจริญหรือการปฏิบัติอิทธิบาท ๔ ประการ คือ

๑. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย ฉันทสมาธิปธานสังขาร

๒. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย วิริยสมาธิปธานสังขาร

๓. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย จิตตสมาธิปธานสังขาร

๔. ปฏิบัติ หรือเจริญอิทธิบาท ประกอบด้วย วิมังสาสมาธิปธานสังขาร

๑. ฉันทสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

ฉันทะ หมายถึง ความพึงพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำ ความฉลาด ความพอใจ ในธรรม

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๓.

^๓ พุทธทาสภิกขุ, สุนฺดฺรดา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา), ๒๕๑๘, หน้า ๙๐.

^๔ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, บริษัท เอส, อาร์, พี, นิตติ้ง แมส โปรดักส์ จำกัด, ๒๕๕๓, หน้า ๑๖๐.

สมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธินทรีย์ สมาธิสัมมาสมาธิ

ปธานสังขาร หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประครองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยะพละ สัมมาวายามะ

ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยวิริยะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

๒. วิริยสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

วิริยะ หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ สัมมาวายามะ

สมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธินทรีย์ สมาธิสัมมาสมาธิ

ปธานสังขาร หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประครองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยะพละ สัมมาวายามะ

ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยวิริยะ สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิริยสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

๓. จิตตสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

จิต หมายถึง มโน มานัส มโนวิญญาณธาตุที่สมกกัน

สมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธินทรีย์ สมาธิสัมมาสมาธิ

ปธานสังขาร หมายถึง การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประครองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยะพละ สัมมาวายามะ

ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยจิต สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวนี้นี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยจิตตสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

๔. วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร เป็นไฉน

วิมังสา หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฏฐิ

สมาธิ หมายถึง ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธินทรีย์ สมาธิสัมมาสมาธิ

ปธานสังขาร หมายถึง การปรารณาความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดุทธาหะ ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดถอย ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประครองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยินทรีย์ วิริยะพละ สัมมาวายามะ

ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดี เข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดี เข้าถึงแล้ว เข้าถึงแล้วด้วยดี ประกอบด้วยวิมิงสา สมาธิ และปธานสังขาร ดังกล่าวมานี้ ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า ประกอบด้วยวิมิงสาสมาธิปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้

พระไตรปิฎก ได้กล่าวถึงอิทธิบาท ๔ ไว้ว่า อิทธิบาท ๔ คือ

๑) ฉันทิทธิบาท

๒) วิริยิทธิบาท

๓) จิตติทธิบาท

๔) วิมิงสีทธิบาท

๑) ฉันทิทธิบาท

ในอิทธิบาท ๔ นั้น ฉันทิทธิบาท เป็นโฉน ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรมานอันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อละทิฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยด้วยวิตก วิจาร มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทาทิถุญา อยู่ในสมัยใด ความพอใจ การทำความพอใจ ความใคร่เพื่อจะทำความฉลาด ความพอใจในธรรม ในสมัยนั้น อันใดนี้เรียกว่า ฉันทิทธิบาทธรรมทั้งหลาย ที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยฉันทิทธิบาท

๒) วิริยิทธิบาท

วิริยิทธิบาท เป็นโฉน ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรมานอันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อละทิฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยด้วยวิตก วิจาร มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทาทิถุญา อยู่ในสมัยใด การปรารณาความ เพียรทางใจ ฯลฯ สัมมาวายามะ วิจัยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้น อันใด นี้เรียกว่า วิริยิทธิบาท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิริยิทธิบาท

๓) จิตติทธิบาท

จิตติทธิบาท เป็นโฉน ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรมานอันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อละทิฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยด้วยวิตก วิจาร มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทาทิถุญา อยู่ในสมัยใด จิต มโน มานัส ฯลฯ มโนวิญญูณธาตุที่สมกัน อันใดนี้เรียกว่า จิตติทธิบาท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยจิตติทธิบาท

๔) วิมิงสีทธิบาท

วิมิงสีทธิบาทเป็นโฉน ภิกษุในศาสนา นี้ เจริญโลกุตตรมานอันเป็นเครื่องนำออกไปจากโลก ให้เข้าสู่นิพพาน เพื่อละทิฐิ เพื่อบรรลุปฐมภูมิ สัจจจากกาม สัจจจาก อกุศลธรรมทั้งหลายแล้ว บรรลุปฐมฌาน ประกอบด้วยด้วยวิตก วิจาร มีปิติและสุขอันเกิดแต่วิเวก เป็นทุกขาปฏิบัติทันทาทิถุญา

อยู่ในสมัยใด ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ฯลฯ ความไม่หลง ความวิจยธรรม สัมมาทิฐิ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรค ในสมัยนั้นอันใด นี้เรียกว่า วิมังสาธิบาท ธรรมทั้งหลายที่เหลือ เรียกว่า ธรรมที่สัมปยุตด้วยวิมังสาธิบาท^๕

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) กล่าวว่า “อิทธิบาท ๔” คือใช้คุณธรรมนำทาง สู่ความสำเร็จที่ตนประสงค์ ต้องมีความพอใจ มีความเพียร มีสมาธิ จึงทำให้เกิดปัญญา และหัวใจของการบริหารเชิงพุทธ ที่สำคัญที่สุด คือ “พรหมวิหาร ๔” ต้องมีทั้ง เมตตา กรุณา ให้ความช่วยเหลือ สั่งสอนผู้น้อย ให้เรียนรู้ที่จะอยู่ได้ด้วยตนเอง มีมุทิตา ปลอຍให้เขาเติบโตได้ ไม่เข้าการแทรกแซง และอุเบกขา รู้จักความพอดี ปลอຍวาง ฝึกจิตให้พอเพียงในสิ่งที่มีที่เป็น นี่คือหลักธรรมประจำใจ ที่จะช่วยให้เราดำรงชีวิตและบริหารงานได้อย่างที่ประเสริฐและบริสุทธิ์^๖

พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตินฺทโร กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือ ความสำเร็จ ความสำเร็จด้วยดี การสำเร็จ ความกระทำให้แจ้ง ความเข้าถึงซึ่งธรรมเหล่านั้น อิทธิบาท คือ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ ของบุคคล ผู้บรรลุธรรมเหล่านั้น เจริญอิทธิบาท คือ ย่อมเสพ เจริญทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้น ด้วยเหตุนี้ จึงเรียกว่า เจริญอิทธิบาท^๗

สมพร เทพสิทธา ได้กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ ถ้าเราไม่ได้ปฏิบัติตามอย่างจริงจังและถูกต้อง ทำให้คนไทยเราขาดความกระตือรือร้นในด้านอาชีพและเศรษฐกิจ ก็จะล้าหลังประเทศอื่นๆ เป็นเพราะไม่นับถือศาสนาอย่างจริงจัง^๘

ปิ่น มุทุกันต์ กล่าวว่า เพราะหลักอิทธิบาท ๔ ซึ่งเป็นหลักการทำงานของพระพุทธเจ้า อันนับว่าเป็นนักทำงานชั้นยอดของโลก ในความรู้ของคนโดยทั่วไปแล้วมักจะวางหลักต่างๆไว้นอกตัว แต่วิธีของพระพุทธเจ้าองค์นี้ ทรงสอนให้ตั้งที่ในใจของตนเองก่อน ตั้งให้ถึงตัวจริงๆจะทำทุกอย่างให้เริ่มจากตนเองก่อน^๙

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า อิทธิบาท แยกเป็น อิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ บาท แปลว่า ฐาน เจริญรือง ดังนั้น อิทธิบาทจึงแปลว่ารากฐานแห่งความสำเร็จ ซึ่งมี ๔ อย่างคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา^{๑๐}

พัชนี ศรีทองนาถ ได้อธิบายว่า อิทธิบาท คือ คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง ซึ่งเป็นหลักอันใกล้เคียงกับหลักการพึ่งตนเอง แต่แสดงให้เห็นว่าพึ่งตนเองอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จ ซึ่งคำว่า อิทธิ นอกจากจะแปลว่าสำเร็จแล้ว ยังแปลว่า ฤทธิ์ของมนุษย์ที่แสดงได้ จะโดยวิธีทางวิทยาศาสตร์หรือจิตตศาสตร์ก็ตาม ซึ่งต้องอาศัยหลักอิทธิบาท ๔^{๑๑}

^๕ อภ.วิ (ไทย) ๓๕/๔๔๔-๔๖๑/๓๔๘.

^๖ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), “ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ” (ไทยรัฐ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑), หน้า ๒๔.

^๗ พระมหาณรงค์ศักดิ์ ฐิตินฺทโร, พระอภิธรรมปิฎก ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๒๒๐-๒๒๑.

^๘ สมพร เทพสิทธา, พุทธศาสนาชีวิตประจำวัน, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๑๓), หน้า ๓๒.

^๙ ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิตภาค ๒, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์คลังวิทยา, ๒๕๐๘), หน้า ๔๑๓.

^{๑๐} พุทธทาสภิกขุ, การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๓๗), หน้า ๙๐.

^{๑๑} พัทธนี ศรีทองนาถ, “การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอิทธิบาท ๔ กับขันติ-โสรัจจะ เพื่อเป็นแนวทางในการค้นหามุขลักษณะธรรมาธิปไตย”, ปริญญานิพนธ์ กศ.ม., มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๑๘, หน้า ๑๘.

สุชีพ ปุญญานุภาพ ได้ให้คำแปลของอิทธิบาท ๔ ไว้ ๒ ทาง คือ ทางหนึ่งแปลว่าข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงฤทธิ์ (Basis of Psychic Power) อีกอย่างหนึ่งแปลว่า ข้อปฏิบัติที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ (Law of Success)^{๑๒}

พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูรย์) กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือ คุณธรรมที่จะนำผู้ประพฤติปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนประสงค์ ซึ่งต้องไม่เหลือวิสัย คือสิ่งที่ตนประสงค์นั้นต้องอยู่วิสัย ที่อาจใช้ความเพียรพยายาม ทำให้เกิดขึ้นได้ มิใช่เป็นความเพ้อฝันที่ไม่มีโอกาสจะประสบความสำเร็จได้คุณธรรมกลุ่มนี้ทรงเรียกว่าอิทธิบาท ๔^{๑๓}

สนอง วรอุไร กล่าวว่า อิทธิบาท ๔ คือ สูตรสำเร็จของชีวิตตามพระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า จิตเป็นรากฐานของสิ่งทั้งหลาย จิตประเสริฐกว่าสิ่งทั้งหลาย สิ่งทั้งหลายสำเร็จได้ด้วยจิต เพราะฉะนั้นความสำเร็จจึงอยู่ที่ใจ ไม่ว่าเราจะต้องการอะไรหากเราตั้งใจกำหนดจิตไว้มั่นคง ทุกสิ่งจะสำเร็จได้ตั้งใจ และอิทธิบาท ๔ ให้ถึงขั้น คือ ทำสิ่งต่างๆด้วยใจรัก ด้วยความพากเพียร ด้วยใจจดจ่อและใช้ปัญญาได้ส่วนอย่างสม่ำเสมอแล้วความสำเร็จจะไม่หนีไปไหน^{๑๔}

จากหลักการและความหมายของหลักอิทธิบาท ๔ และวิธีปฏิบัติพบว่า การปฏิบัติเรื่องใดพระพุทธเจ้าทรงเชื่อมโยงหลักธรรมนี้ให้เห็นเริ่มการทำงานด้วยจิตใจที่มั่นคงมุ่งมั่น ด้วยความขยันอดทนและมั่นคงติดตามประเมินผลงานและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีรายละเอียดการดังนี้

๓.๑.๑ การเชื่อมโยงหลักอิทธิบาท ๔ ในการนำไปปฏิบัติ

๑) หลักฉันทะ

พุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวว่า ฉันทะคือ ความพอใจในสิ่งที่ทำ รักในเรื่องที่ยอยากจะทำหรืออยากได้ผล เช่น เป็นฆราวาสอยากได้เงิน อยากมีเกียรติ หรืออยากจะมีเพื่อที่ดี เป็นต้น^{๑๕}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย ว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ มีแรงจูงใจ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆให้สำเร็จอยากให้งานนั้นหรือบรรลุถึงจุดหมาย กล่าวคือ รักงาน และรักจุดหมายของงานให้ลึกลงไปในทางธรรม คือความรัก ความใฝ่ใจ ประารถนาต่อภาวะที่ต้งามเต็มเปี่ยมบริบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดหมายของสิ่งที่กระทำ หรือซึ่งจะเข้าถึงได้ด้วยการกระทำนั้น อยากให้สิ่งนั้นๆ เข้าถึงหรือดำรงอยู่ในภาวะที่ดีที่งดงามที่ประณีตที่บริบูรณ์ที่สุด หรืออยากให้ภาวะที่ดีที่งามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆของงานนั้นๆเกิดมีเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดหมายที่ต้งามนั้น ความอยากที่เป็นฉันทะนี้มีใช้มีความหมายเดียวกับความอยากได้สิ่งต่างๆ มาเสพเสวยหรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าตัณหา ความอยากของฉันทะนั้นให้เกิดความสุขความชื่นชม เมื่อเห็นสิ่งนั้นงานนั้นๆบรรลุความสำเร็จเข้าถึงความสมบูรณ์ อยู่ในภาวะอันดีงาม หรือกล่าวแยกออกไป คือ ขณะเมื่อสิ่งนั้นหรืองานนั้นกำลังเดินทางไปสู่จุดหมาย ก็เกิดปิติเป็นความเอิบอิ่มใจ ครั้นการศึกษา หรืองานที่ทำบรรลุจุดหมายก็ได้รับสมันต์เป็นความฉ่ำชื่นใจที่พร้อมด้วยความรู้ลึกปิตินดี ผ่องใสเบิกบานแผ่ออกไป

^{๑๒} สุชีพ ปุญญานุภาพ, **คุณลักษณะพิเศษแห่งพระศาสนา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑, หน้า ๑๙.

^{๑๓} พระเทพดิลก (ระแบบ วิฑูรย์), **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวกวาท**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘), หน้า ๑๖๖.

^{๑๔} สนอง วรอุไร, **ทำชีวิตให้ดีและมีสุข**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์อมรินทร์, ๒๕๕๐), หน้า ๙๗.

^{๑๕} พุทธทาสภิกขุ, **สุญญตา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๑๘), หน้า ๙๐.

ส่วนความอยากของตัณหา ให้เกิดความสุขชื่นชมเมื่อได้สิ่งนั้นมาให้ตนเสพสรวรสร้อย หรือปรนเปรอความยิ่งใหญ่ผยองตัวตน เป็นความฉ่ำชื่นใจที่เศร้าหมอง กัดกินตนไว้ในความคับแคบ และมักติดตามมาด้วยความห่วงแหน ห่วงกังวลเศร้าเสียตาย หวันกลัว และหวานระแวง เมื่อคนทั้งหลายทำงานด้วยใจรักก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีฉันทะแล้วก็ต้องการทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้น ของงานนั้น ไม่ห่วงพะวงกับสิ่งเร้า หรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่นคงในการดำเนินสู่จุดหมายเรียบสม่ำเสมอ ไม่ชานไม่ส่าย ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกันนั้นปธานสังขารคือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วยฉันทะนั้น เมื่อมีฉันทะ เกิดขึ้นในสิ่งที่อยากรู้ อยากศึกษา ปัญญา ก็พัฒนาไป ฉันทะก็พัฒนาควบคู่กันไปด้วย ในทางการศึกษา ถ้าจับจุดนี้ไม่ได้ ก็เรียกว่าการศึกษานั้นพลาด เสียหลักไปแล้วตั้งแต่ต้นทาง จึงอยากที่จะสำเร็จ ที่เรียกว่า ฉันทะสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ (ความพอใจ) คือ มีแรงจูงใจที่ถูกต้อง ได้แก่ความผิ่กไฟรู้ ใฝ่สร้างสรรค์ ต้องการเห็นถึงความสำเร็จ และทำสิ่งทั้งหลายให้ดี งาม เลิศ ที่เข้ามาทำหน้าที่แทนตัณหาซึ่งเป็นไปในทางสร้างทุกข์ คือ ปัญหา ที่เป็นความอยากในรสชาติที่เป็นเวทนาเสมอ และเป็นอกุศลธรรม การมีความอยากในการศึกษาเล่าเรียน ก็เรียกว่า ฉันทะ เพราะไม่ได้ทำสิ่งที่เป็นกุศลธรรม มิได้ทำให้ตนเอง หรือผู้อื่นเดือดร้อนใจ^{๑๖}

กมล ฉายาวัดนะ ได้กล่าวว่า ฉันทะ คือความพอใจ ได้แก่ ความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่ในจุดของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆให้สำเร็จ อยากให้งานนั้นหรือสิ่งนั้นบรรลุถึงจุดหมาย^{๑๗}

อัครเมธี สิริวรานนท์ ได้กล่าวว่า ฉันทะ คือ ความรักงาน จะเกิดขึ้นได้ต่อเมื่อเราเล็งเห็นผลของงานว่าถ้าทำงานนี้แล้วจะได้อะไร เช่น เรียนหนังสือ แล้วจะได้วิชาความรู้ไปประกอบอาชีพ หรือเกี่ยวกับการทำงาน คนสั่งงานจำเป็นอย่างยิ่ง ที่จะต้องปลูกความพอใจ ให้แก่ผู้ทำงานควรจะให้เขารู้ด้วยว่าทำแล้วจะเกิดผลได้อย่างไร^{๑๘}

มาลี จุฬา ได้พูดถึง การสร้างแรงจูงใจในการเรียนดังต่อไปนี้

แรงจูงใจภายใน (Intrinsic Motivation) หมายถึง แรงจูงใจที่เกิดจากภายในตัวบุคคล ซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความต้องการ หรือตามจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ แรงจูงใจภายในมีความสำคัญมากกว่าแรงจูงใจภายนอก เพราะว่าแรงจูงใจภายใน เกิดจากความรู้สึกของบุคคล เมื่อบุคคลรู้สึกเช่นใด ก็แสดงพฤติกรรมตอบสนองความต้องการของตนเสมอ ส่วนแรงจูงใจภายนอก นั้นบุคคลอาจเกิดความรู้สึกเฉยๆก็ได้ สำหรับตัวอย่างแรงจูงใจภายในได้แก่

๑. ความอยากรู้อยากเห็น ทำให้บุคคลค้นคว้าเพิ่มเติม
๒. ความสนใจ ทำให้เสียสละและทำอะไรก็ได้
๓. ความรัก ทำให้เสียสละและทำอะไรก็ได้
๔. ความอบอุ่น ทำให้สบายใจ

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *จะพัฒนาคนกันได้อย่างไร*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์บริษัทสหธรรมิก, ๒๕๒๙), หน้า ๒๒.

^{๑๗} กมล ฉายาวัดนะ รศ., *บริหารคนและงานด้วยวิธีการของพระพุทธเจ้า (ฉบับปรับปรุง)*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เก็ท ไอเดีย ภูมิใจเสนอ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘.

^{๑๘} อัครเมธี สิริวรานนท์, *เปิดโอกาสชีวิตให้ได้รับสิ่งอันเป็นมงคล*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อุทยานความรู้, ๒๕๕๐), หน้า ๙๓.

๕. ความเห็นอกเห็นใจ ทำให้เกิดการคล้อยตาม หรือตามใจ
๖. ความสงสาร ทำให้เกิดการให้อภัย
๗. ความสำเร็จ ทำให้บุคคลเกิดความภาคภูมิใจ
๘. ความหิว ทำให้บุคคลปรับพฤติกรรมได้
๙. ความต้องการ ทำให้บุคคลเป็นอะไรหรือทำอะไรก็ได้
๑๐. ความพอใจ ทำให้บุคคลยินดีและทำอะไรก็ได้
๑๑. ความศรัทธา ทำให้บุคคลเกิดการยอมรับและทำอะไรก็ได้
๑๒. ความซาบซึ้ง ทำให้บุคคลแสดงพฤติกรรมต่างๆได้

แรงจูงใจภายนอก (Extrinsic Motivation) หมายถึง แรงจูงใจที่เกิดจากภายนอกตัวบุคคลซึ่งมีผลต่อการกระตุ้นให้บุคคลแสดงพฤติกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งตามความต้องการหรือจุดหมายที่กำหนดไว้ แรงจูงใจภายนอกที่สำคัญได้แก่

๑. การแข่งขัน เช่น การแข่งขันกับตัวเอง การแข่งขันระหว่างบุคคล และการแข่งขันในระหว่างกลุ่ม เมื่อมีการแข่งขันทำให้บุคคลมีความพยายามที่จะได้รับชัยชนะ การแข่งขันทำให้เกิดการกระตุ้น และการแสดงพฤติกรรม

๒. การร่วมมือ ทำให้บุคคลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เป็นการสร้างทีมงานและความสามัคคีในกลุ่มขึ้นได้

๓. บุคลิกภาพของครู ทำให้บุคคลโดยเฉพาะผู้เรียนอยากจะเรียนหรือไม่อยากจะเรียนก็ได้

๔. วิธีการสอนของครู ทำให้นักเรียนอยากจะเรียนไม่อยากจะเรียนก็ได้

๕. การให้รางวัล เช่น ให้สิ่งของ คะแนน หรือกำลังใจ มีผลทำให้ผู้เรียนตั้งใจเรียนมากขึ้น

๖. การลงโทษ เช่น ตัดสิทธิ์ ตัดคะแนน เข้มงวด ตาหนหรือตักเตือน มีผลทำให้ผู้เรียนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม หรือเสียใจ หรือหยุดยั้งพฤติกรรมได้

๗. การใช้สื่อการสอน เช่น ใช้อุปกรณ์การสอน ชุดการสอน จัดทัศนศึกษา จัดฉายภาพยนตร์ และจัดกิจกรรมให้ทุกคนมีส่วนร่วม ทำให้ผู้เรียนตั้งใจเรียนดีขึ้น

๘. การสอบ เช่น ครูบอกผู้เรียนว่า ท้ายชั่วโมงจะมีการสอบ ทำให้ผู้เรียนตั้งใจเรียนดีขึ้น^{๑๙}

Maslow เป็นผู้หนึ่งที่ได้ศึกษาค้นคว้าความต้องการของมนุษย์ หรือความพอใจที่เรียกว่าฉันทะ หรือความต้องการของมนุษย์ และพบว่ามนุษย์ความต้องการของมนุษย์มากมายหลายอย่าง ซึ่งสรุปจำแนกไว้ดังนี้

๑. ความต้องการด้านสุนทรีย์
๒. ความต้องการที่จะรู้และเข้าใจ
๓. ความต้องการที่จะเกิดความตระหนักแท้ในตนเอง
๔. ความต้องการที่จะได้รับการยกย่อง

^{๑๙} มาลี จูทา, การประยุกต์จิตวิทยาเพื่อการเรียนรู้, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ทิพย์วิสุทธิ, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๑-๑๕๗.

๕. ความต้องการความรักและความเป็นเจ้าของ

๖. ความต้องการความปลอดภัย^{๒๐}

จ้านง์ ทงประเสริฐ ได้กล่าวว่า ฉันทะ คือ ความพอใจ ความเต็มใจในการทำงาน ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการทำงาน ทำงานอยู่ที่ใจ เมื่อใจรักแล้วก็อยากจะทำ เต็มใจที่จะทำงานนั้นงานก็ย่อมสำเร็จ^{๒๑}

จรรยา โกมลบุญย์ ได้ให้ความหมายฉันทะหรือ แรงจูงใจว่าเป็นภาวะการณ์ที่อินทรีย์ถูกระตุ้น และชี้แนวทางให้อินทรีย์มีการตอบสนองไปสู่เป้าหมาย หรือเครื่องล่อใจ ซึ่งเป็นความต้องการเฉพาะอย่างที่ทำให้ความพอใจแก่บุคคล^{๒๒}

พระกวีรญาณ ได้กล่าวว่า ฉันทะ แปลว่า ความพอใจ ความสนใจ ความชอบใจ ถ้าเราชอบใจ สนใจ และถูกใจแล้วงานก็สำเร็จได้โดยง่าย อันเป็นหลักเบื้องต้นที่นำไปสู่ความสำเร็จ^{๒๓}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า ฉันทะ เป็นความพอใจและความมีใจรักในสิ่งที่ทำ และพอใจใฝ่รักในจุดหมายของสิ่งที่ทำนั้น อยากทำสิ่งนั้นๆให้สำเร็จให้บรรลุจุดหมาย หากสามารถปลุกเร้าให้ฉันทะเกิดในบุคคลแล้ว บุคคลจะเกิดความรักในคุณค่าความดีงาม ความสมบูรณ์ของสิ่งนั้นหรือจุดหมายนั้นเต็มที่ บุคคลจะทุ่มเทชีวิตจิตใจแก่งานมิใช่สักแต่จะทำพอให้เสร็จ อุทิศให้แก่สิ่งนั้น มีความคิดที่จะทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุดให้สำเร็จอย่างดีที่สุด เมื่อลองลึกลงในทางธรรม ฉันทะเป็นความรักใฝ่ใจและปรารถนาต่อความดีงาม เต็มเปี่ยมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายของสิ่งที่กระทำหรือให้ดำรงอยู่ในภาวะที่มีความงดงามที่ประณีต หรืออยากให้ภาวะดีงามเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆของงานเกิดเป็นจริงขึ้น อยากทำให้สำเร็จผลตามจุดมุ่งหมายที่ดีงาม

ฉันทะตามอรรถกถาจารย์ จัดแยกสรุปได้ว่าฉันทะมี ๓ ประเภท

๑. ฉันทะที่เป็นต้นหา ฉันทะ คือ ฉันทะที่เป็นฝ่ายชั่ว ฝ่ายอกุศล เป็นความรักใคร่ความมีใจผูกพัน ฉันทะประเภทนี้ใช้เป็นไวพจน์ คำหนึ่งของต้นหา เช่น กามฉันทะ

๒. ฉันทะที่เป็นกัตตุกัมยตา ฉันทะเป็นฝ่ายกลางๆ คือ ใช้ในทางที่ดีก็ได้ ชั่วก็ได้ แต่มักรวมเป็นฝ่ายดี ฉันทะประเภทนี้บอกถึงความต้องการจะทำหรือความอยากทำ ฉันทะที่เป็นธรรมข้อแรกในอิทธิบาท ๔ จัดเป็นกัตตุกัมยตา ฉันทะเป็นฝ่ายดี ดังนั้นจึงมักกล่าวรวมกันว่ากุศลธรรมฉันทะ

๓. ฉันทะที่เป็นกุศลธรรมฉันทะ เป็นองค์ประกอบข้อสุดท้ายขององค์ประกอบ ๖ ข้ออันยากที่จะปรากฏให้ได้พบในโลกคือ ยากที่ใครๆ จะประสบได้ครบถ้วน เป็นปัจจัยที่พร้อมบริบูรณ์สำหรับการปฏิบัติธรรม องค์ประกอบ ๖ อย่าง คือ ความปรากฏแห่งพระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า บุคคลที่แสดงธรรมที่พระตถาคตได้ทรงประกาศมิได้ และกุศลธรรมฉันทะ^{๒๔}

ประโยชน์ของฉันทะ ฉันทะนี้เป็นข้อศึกษาโดยตรงข้ามกับความเบื่อหน่าย เมื่อมีฉันทะแล้วจะทำให้ไม่เบื่อหน่ายงาน บุคคลที่มีฉันทะเป็นแรงจูงใจต้องการผลของการกระทำโดยตรง

^{๒๐} Maslow, A.H. *Motivation and Personality*, (New York : Herper and Brothers, 1954), p.19.

^{๒๑} จ้านง์ ทงประเสริฐ ศ., *ประมวลการสอนกิจกรรมของโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์*, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๒), หน้า ๒๑๕.

^{๒๒} จรรยา โกมลบุญย์, *จิตวิทยาพื้นฐานของการศึกษา*, (เอกสารประกอบการบรรยายวิชาศึกษา ๕๐๓.ม.ป.ป. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๘), หน้า ๕๗.

^{๒๓} พระกวีรญาณ, *วิชาศาสนา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๒), หน้า ๔๒๓.

^{๒๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), *พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ*, ๒๕๔๕, หน้า ๘๔๒, ๘๔๔.

ไม่เกิดการทุจริต เกิดความสุจริต ขยัน อดทน ซื่อตรงต่องาน และซื่อตรงต่อเหตุผลที่เป็นไปตามธรรมชาติ ทำให้เกิดความตั้งใจในการทำงานนำไปสู่ความประณีต ความดีเลิศของงาน เพราะนิสัยใฝ่สัมฤทธิ์เนื่องจากเป็นการกระทำไปเพื่อผลของมันเอง ผลของงานจึงเป็นตัวกำหนดหรือบ่งชี้ปริมาณ และคุณภาพของงาน ดังนั้นจึงเกิดความพอเหมาะพอดีระหว่างการกระทำกับผลที่พึงประสงค์ ทำให้บุคคลได้รับความพึงพอใจ ความอึดใจ ปิติปราโมทย์ ความสุข ถึงแม้จะไม่สามารถทำให้สำเร็จบรรลุเป้าหมายได้จะไม่เกิดทุกข์ เพราะบุคคลที่กระทำด้วยฉันทะจะกระทำด้วยความคิดหรือความเข้าใจ เหตุผล และได้ประจักษ์ผลที่ตามมากับการกระทำที่เป็นสาเหตุจึงเกิดทุกข์ ฉันทะจะทำให้เกิดกำลังใจภายในที่จะต่อสู้ ป้องกันสร้างสรรค์ที่ตนรัก เพราะฉะนั้นเมื่อมีความรักในงานเกิดขึ้นแล้ว งานที่หนักก็จะกลายเป็นงานที่เบา ที่ยากก็จะกลายเป็นง่าย โทษของการขาดฉันทะ คือ ทำให้คนขาดกำลังใจ เปื่องงานอันเป็นหน้าที่ของตน เมื่อเบื่อแล้วก็ทอดทิ้งกลายเป็นคนทำงานจืดจาง

จากที่กล่าวมาผู้วิจัยสรุปได้ว่า ฉันทะ หรือที่เรียกกันว่า แรงจูงใจ ความพอใจ ความเต็มใจนั้น เมื่อเชื่อมโยงกับหลักการบริหารงานวิชาการ การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล ถ้าเรามีความพอใจทำและเต็มใจทำการทำงานที่ทำมาน้อยเพียงใดก็สามารถบรรลุเป้าหมายได้ด้วยดี เพราะว่าเราทำด้วยความเต็มใจในทางพุทธศาสนาหมายเอาสิ่งที่จะกระทำนั้นต้องประกอบด้วยกุศลธรรมฝ่ายเดียว ความสามารถมักจะเป็นองค์ประกอบที่จะกระทำนั้นมีความสำเร็จได้ในระดับหนึ่งในการตั้งความสำเร็จของงานในอนาคต และแรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ ฉะนั้นครูจึงมีหน้าที่ที่จะช่วยให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้โดยการปลูกเร้าจิตใจของผู้เรียนให้เป็นผู้รักในการแสวงหาความรู้ รักในการเรียน จากผู้อื่นหรือสื่อสารมวน เพื่อจุดประกายความคิดให้ผู้เรียนประสบความสำเร็จคือการมีความรอบรู้

๒) หลักวิธีะ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้ทรงตรัสถึงคำว่า วิธีะ (ความเพียร) ว่าท่านใดถึงพร้อมด้วยความพยายามโดยธรรม ไม่จมลงในห้วงมหรณพซึ่งประมาณมิได้เห็นปานนี้ ด้วยกิจ คือ ความพากเพียรของบุรุษ ท่านนั้นจงไปในสถานที่ที่ใจของท่านยินดีนั้นเถิดและว่าบุคคลเมื่อกระทำความเพียร แม้จะตายก็ไม่เชื่อว่าเป็นหนี้ระหว่างญาติ เทวดา และบิดา มารดา อนึ่ง บุคคลเมื่อทำกิจของผู้ชาย ย่อมไม่เดือดร้อนในภายหลัง^{๒๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ให้ความหมายของวิธีะ คือ ความเพียร ความอาจหาญ แก้วกล้า บากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อไม่หวั่นต่ออุปสรรค และความลำบาก เมื่อคนรู้ว่าสิ่งใดมีคุณค่าควรแก่การบรรลุถึง ถ้าวิธีะเกิดขึ้นแก่เขาแล้ว แม้ได้ยินว่าจุดหมายนั้นจะลุล่วงได้ยากนัก มีอุปสรรคมาก หรืออาจใช้เวลายาวนานเท่านี้ปีเท่านี้เดือน เขาก็ไม่ย่อท้อ กลับเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่เขาจะเอาชนะให้ได้ ทำให้สำเร็จ เช่น นักบวชนอกศาสนาหลายท่านในสมัยพุทธกาลเมื่อดับพุทธธรรมแล้วเลื่อมใส ขอบรรพชาอุปสมบท ครั้นได้รับทราบว่าเป็นนักบวชนอกศาสนาจะต้องประพฤติวัตรทดสอบตนเองก่อน เรียกว่า อยู่ปริวาส (ติตถิปริวาส) เป็นเวลา ๔ เดือน ใจก็ไม่ท้อถอย กลับกล้าเสนอตัวประพฤติวัตรทดสอบเพิ่มเป็นเวลาถึง ๔ ปี ส่วนผู้ที่ขาดความเพียรอยากบรรลุความสำเร็จ

^{๒๔} สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, พระบาท.พระมหาชนก, (กรุงเทพมหานคร : ริมพิมพ์บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๒), หน้า ๒๔-๒๖.

เหมือนกัน แต่พอได้ยินว่าต้องใช้เวลาเป็นปีก็หมดแรง หมดกำลังใจ ถอยหลัง ถ้าอยู่ระหว่างปฏิบัติ ก็ฟุ้งซ่าน จิตใจวุ่นวาย ปฏิบัติได้ผลยาก คนที่มีความเพียรเท่ากับมีแรงหนุน เวลาทำงานหรือปฏิบัติธรรมก็ตาม จิตใจแน่วแน่ มั่นคง มุ่งคงต่อจุดหมาย สมาธิก็เกิดขึ้นได้เรียกว่าเป็นวิริยสมาธิ พร้อมทั้งประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เข้าประกอบคู่ไปด้วยกัน^{๒๖}

กมล ฉายาวัดชนะ ได้ความหมายว่า วิริยะคือความเพียร ได้แก่ ความอาจหาญ แก่กล้าบากบั่น ก้าวไป ใจสู้ ไม่ย่อท้อ ไม่หวั่นกลัวต่ออุปสรรคและความยากลำบาก^{๒๗}

สุจิตรา อ่อนค้อม ได้ให้ความหมายว่า วิริยะ พากเพียรทำ คือ ขยันหมั่นประกอบ หมั่นกระทำสิ่งนั้นด้วยความพยายาม เข้มแข็งอดทน เอาธุระ ไม่ทอดทิ้ง ไม่ทอดถอย ดังนั้น หากวิริยะเกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วแม้จะรู้ว่าจุดหมายนั้นจะบรรลุได้ยาก แม้อุปสรรคอาจใช้เวลายาวนาน เขาจะไม่ย่อท้อและเห็นเป็นสิ่งที่ท้าทายที่จะเอาชนะให้ได้หรือปฏิบัติงานนั้นให้บรรลุความสำเร็จ^{๒๘}

อำนาจ แสงสว่าง ได้กล่าวว่า วิริยะ ขยันหมั่นเพียร คือ ความขยัน มานะ อดทนต่อความยากลำบาก ต่อกิจหรืองานที่ทำ^{๒๙}

พระเทพวิสุทธิญาณ ได้อธิบายว่า วิริยะแปลว่าความเพียรประกอบความดี มีความขยันหมั่นเพียรไม่ทอดธุระ เป็นเครื่องพุงความพอใจไม่ให้ทอดถอยในการทำงาน เพราะว่างานทุกชนิดมักจะง่ายตอนคิด แต่มักจะติดตอนทำ จึงจำเป็นต้องใช้ความเพียรพยายามเรื่อยไป จนกว่าจะสำเร็จตามความพอใจที่ปลูกไว้ในเบื้องต้น ดังพระพุทธนิพนธ์ตรัสเตือนไว้ว่า “วายเมเถว ปุริโส ยาว อตถสฺสนิปปทา เกิดเป็นคนควรพากเพียรเรื่อยไป จนกระทั่งสำเร็จจุดที่ประสงค์”^{๓๐} ส่วนบุญมี บุญเอี่ยม (อ้างอิงจาก เชวง เพ็ญจันทร์) ได้กล่าวว่า วิริยะนี้มีความจำเป็นมากสำหรับการปฏิบัติงานทุกอย่างทุกด้าน ซึ่งเปรียบเสมือนน้ำมันเชื้อเพลิง อันจำเป็นสำหรับขบวนวิริยะนี้เป็นคุณธรรมที่มีอยู่ในใจ ไม่ย่อท้อ รวมถึงความกล้า ความเพียรนี้มีได้หมายความว่าทำงานไม่หยุด แต่หมายถึงกำลังใจสูงกว่าข้ออ้างที่จะเลี่ยงการทำงาน ถ้าจำเป็นต้องหยุดได้แต่ในใจนั้นยังกระตือรือร้นที่จะทำงานนั้น^{๓๑}

พ.สุ วรณ ได้อธิบายว่า วิริยะหรือความเพียรนี้ เป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดพลังงานในการทำกิจต่างๆมีลักษณะแสดงให้เห็นว่าคนๆนั้นเป็นคนรับผิดชอบต่อหน้าที่การงาน ไม่ทอดทิ้งกิจการงาน ดำเนินการงานที่คิดว่าจะทำ นับเป็นผู้ไม่เบื่องาน เมื่อมีงานมาถึงก็รีบทำโดยไม่ชักช้า มีความกระตือรือร้นในการทำงาน ไม่ผัดวันประกันพรุ่ง ผู้มีลักษณะทั้งหมดที่กล่าวมานี้ย่อมได้ชื่อว่ามีความวิริยะหรือความเพียร ซึ่งสามารถประสบความสำเร็จในทุกกิจการ ส่วนคนที่มึนสยเกียจคร้าน หนักไม่เอา

^{๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, ๒๕๔๕, หน้า ๘๔๔.

^{๒๗} กมล ฉายาวัดชนะ รศ., บริหารคนและงานด้วยวิธีการของพระพุทธเจ้า (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เก็ทโอเดีย ภูมิโงเสนอ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๒๘} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, (พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๗๒.

^{๒๙} อำนาจ แสงสว่าง, จิตวิทยาอุตสาหกรรม, (พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : บริษัทอักษรพิพม์, ๒๕๔๔), หน้า ๑๑๒.

^{๓๐} พระเทพวิสุทธิญาณ, อธิบายธรรมวิภาค ประการที่ ๑, พิมพ์ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาภูมิบาลวิทยาลัย, ๒๕๓๘, หน้า ๙๔-๙๕.

^{๓๑} บุญมี บุญเอี่ยม, “ศึกษานำอธิบา ๔ ไปใช้ในการทำงานของพนักงานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ต บริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทยจำกัด”, ปรินญาการศึกษามหาบัณฑิต วิชาเอกการบริหารการศึกษา(บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ), ๒๕๔๔, หน้า ๒๕.

เขาไม่สู้ ชอบผัดวันประกันพรุ่ง มักหาเหตุมาอ้างแก้ตัว เพื่อไม่ต้องทำงานจนติดเป็นนิสัย ย่อมเอาดีกับใครลำบาก อาชีพการงานย่อมย่ำอยู่กับที่ตั้งหลักฐานไม่ได้^{๓๒}

ประโยชน์ของวิริยะก็คือ กำจัดความเกียจคร้านเสียได้ ถ้าพิจารณาให้ยาวความไปเราจะเห็นว่า งานต่างๆ ที่ทำสำเร็จได้ผลดี ผู้ทำจะต้องทำให้ถูกต้องตามหลักวิชา ถูกตามจังหวะ และเหตุการณ์แวดล้อมของแต่ละงาน โทษของการขาดวิริยะ คือ จะเป็นคนอ่อนแอ หนีที่ยากไปหาแต่ที่ง่ายไม่มีทางทำอะไรสำเร็จเป็นชิ้นเป็นอัน และคนที่มีลักษณะนี้จะขาดความก้าวหน้าในงานของตน ผลร้ายอย่างหนึ่งที่ตามมาก็คือ คนประเภทนี้จะเป็นคนเต็มไปด้วยงานกุล(งานค้าง)ถ้าเป็นราชการก็จะเกิดการทอดทิ้งงาน ถ้าเป็นพลเมืองทั่วไปในครอบครัวก็จะเต็มไปด้วยงานค้างต้องงาน คนที่มีงานอากุลมากๆ จะกลายเป็นคนสมองเสื่อมจนเป็นคนหย่อมสมรรถภาพในที่สุด

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วิริยะ หมายความว่า ความพยายาม ที่เรียกว่า วิริยะ แปลว่า ความเพียร อันจัดเป็นบารมีข้อหนึ่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่ได้ทรงบำเพ็ญเป็นลำดับ คำว่า วิริยะ หรือความเพียร ตามศัพท์ แปลว่า ความเป็น วีระ คือ คนกล้า หมายความว่า กล้าในทางที่ไม่ทำ ทั้งในทางทำ จึงยังเป็นคำกลางๆ เมื่อเชื่อมโยงกับหลักการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล ทั้งหลายเหล่านี้ต้องประยุกต์ถ้าเราไม่มีความมุ่งมั่นในการทำงานสิ่งเหล่านี้ก็ไม่สามารถบรรลุผลสำเร็จได้ ซึ่งสอดคล้องกับท่านพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวถึง วิริยะ คือ ความเพียร มีความหมายเป็นความกล้าหาญ ความเข้มแข็ง วายามะ แปลว่า ความพยายาม อธิติ แปลว่า ความไม่ยอมหยุด อดปฏิวาณี แปลว่า ความไม่ถอยหลัง ปรกฺกมฺ แปลว่า ความก้าวไปข้างหน้าความหมายมากมาย ล้วนเป็นชื่อของความเพียร หรือเป็นไวพจน์ของวิริยะมีความหมายดังประโยคว่า เกิดมาเป็นบุรุษ ควรต้องมีความเพียรไปจนกว่าจะพบความสำเร็จ วิริยะก็เป็นชื่อธรรมะข้อที่เป็นกำลังงาน เป็นความเพียร เป็นความกล้าหาญ อย่างไรก็ตาม การทำงานก็ต้องให้วิริยะ ที่นี้เด็กๆ ของเราไม่ถูกสอนให้มีวิริยะที่บริสุทธิ์ แต่ถูกล่อเหมือนเอาขนมล่อ เอาลูกกวาดมาล่อ เขาทำงานด้วยแรงล่อ ไม่ใช่ทำงานด้วยแรงวิริยะ ชนิดที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิริเยน ทุกขมเจติ (คนล่วงทุกข์เสียได้ด้วยเพราะความเพียร) ส่วนสิ่งที่ป็นข้อปฏิบัติ ของความเพียร คือ ความเกียจคร้าน ตามศัพท์ว่า โกสัชชะ ความนอนจม เมื่อกำจัด ความเกียจคร้านได้แล้ว จึงจะมีความเพียรขึ้นได้ และความเพียรจะหายไปเมื่อความเกียจคร้านเกิดขึ้นมาก ลักษณะความทรงตัวอยู่อย่างเข้มแข็งของความเพียร เรียกว่า ธาตุกำหนดเป็น ๓ วาระ คือ เริ่มต้น (อารัมภธาตุ) ดำเนิน(นิกมมธาตุ) ก้าวไปข้างหน้า (ปรักกมธาตุ) ส่วนเหตุแห่งความเกียจคร้าน ที่ควรละมีหลายอย่าง เช่น ความติดสุข ความสุขสบาย ความกลัวลำบาก ตรากตรำ ความมั่งง่าย ความผัดวันประกันพรุ่ง เป็นต้น

๓) หลักจิตตะ

ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมายของจิต หรือ จิตตะว่า จิต หมายถึง ใจสิ่งที่มีหน้าที่รู้ คิด และนึก ซึ่งเป็นความรู้เกิดขึ้นกับจิตนั้น แม้ว่ามนุษย์จะสามารถรับรู้ได้มากมายจากสื่อต่างๆ ก็ดี แต่ถึงกระนั้นความรู้อันเกิดแก่จิตนั้นยังมีขอบเขตในการรับรู้ จะเห็นว่าความรู้ที่เกิดกับจิตนั้นไม่ว่าจะเป็น

^{๓๒} พ.สุวรรณ, โพนธงค์ พุทธศาสดาจารย์, กรุงเทพมหานคร : สร้อยทอง, ๒๕๔๑, หน้า ๖๐-๖๑.

ความรู้ที่เกิดขึ้นในปัจจุบัน อดีตกาล หรือกำลังจะเกิดในอนาคต ล้วนเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในจิต หรือที่ผ่านมาแล้วทั้งสิ้น หมายถึง จิตสังสมความรู้ให้เกิดขึ้นในกาลทั้ง ๓ นั้นเอง^{๓๓}

สมเด็จพระญาณสังวร ได้ให้ความเห็นว่า จิตใจของเรานี้เหมือนดวงไฟ ถ้ามีเครื่องหุ้มห่ออยู่ และไม่มีเครื่องรองแสง ก็จะปรากฏแสงสว่างน้อยและพร่า ถ้านำเครื่องหุ้มห่อออกเสีย และมีเครื่องรองแสง แสงสว่างก็จะมาก และพุ่งไปทางเดียวกัน อันเทียบได้กับความตั้งใจที่แน่วแน่ ไม่มีอันตรายของใจต่างๆ มารบกวน เช่น ไม่เพเลินคิด จิตไม่โกรธ ไม่โง่งมงายซึมเซา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่กลัดกลุ้ม ไม่ลังเลใจ เมื่อเป็นเช่นนี้ จิตใจ ก็จะไปทางเดียว นี่แหละคือสมาธิ ความตั้งใจพร้อมที่จะใช้ให้สำเร็จประโยชน์ได้ทุกอย่าง จะฟัง จะอ่าน จะเขียน เล่าเรียนวิชาอะไรก็ได้ทั้งนั้น จะทำงานอะไรก็ได้ แต่ขอให้ใช้ในทางที่ดีเท่านั้น^{๓๔}

พุทธทาสภิกขุ ได้อธิบายว่า จิตตะในเรื่องอิทธิบาท หมายถึงกำลังจิตกำลังสมาธิหรือคุณภาพของจิต คุณภาพส่วนที่พึงปรารถนาของจิตเรียกว่ากำลังจิต หรือกำลังสมาธิ ซึ่งเลยเพ่งเล็งไปแก่ส่วนที่อบรมดีแล้วคือจิตที่อบรมดีแล้ว เดินมาถูกทางแล้วจึงจะมีคุณสมบัติแล้วมีกำลังมหาศาลของมัน^{๓๕} ส่วนปิ่นมุกกันต์ ได้อธิบายว่า จิตตะแปลว่าคิดถึงงาน ซึ่งบอกความหมายได้หลายคำ เช่น ความสนใจ ความตั้งใจ ความใส่ใจ ความเอาใจใส่ เป็นต้น คนที่มีจิตตะเป็นคนที่ไม่ปล่อยปละละเลยกับงานของตน คอยตรวจตรางานอยู่เสมอ การงานจึงไม่บกพร่อง จิตตะจึงมีประโยชน์ที่กำจัดเสียซึ่งความประมาทเลินเล่อ^{๓๖} คนบางคนเป็นคนแบบมีจิตตะลักษณะเป็นคนเอาใจจดจ่อ ถ้ามีอะไรที่เข้าเกี่ยวข้องกับตัวเขา เรียกว่าเป็นเรื่องของเขาแล้ว จะเอาใจจดจ่อไม่ทอดทิ้ง อย่างนี้เป็นลักษณะของคนที่มีความรับผิดชอบ^{๓๗} ซึ่งความรับผิดชอบนี้อาจกล่าวได้ว่ามีประเด็นสำคัญอยู่ ๓ ข้อ ข้อแรกจะต้องระวังตั้งใจใช้กำลังเพื่อสร้างประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว ให้ได้ทั้งประโยชน์ตนทั้งประโยชน์ส่วนรวม พร้อมกันนั้นก็จะต้องคอยป้องกันและแก้ไขอยู่ตลอดเวลา มิให้ความเสียหายเกิดขึ้น และข้อสาม ซึ่งเป็นข้อสำคัญอย่างยิ่งจะต้องพยายามสร้างเสริมกำลังนั้นให้หนักแน่นมั่นคงและทวีขึ้น ซึ่งมีทางทำได้หลายทางทางที่เหมาะสมอย่างหนึ่งก็โดยพยายามทำประโยชน์เสียสละเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมให้มากขึ้น การปฏิบัติงานด้วยความเสียสละอย่างนั้น ยิ่งกระทำความเพียรเท่าใด จะช่วยให้เกิดความสามารถและความเชี่ยวชาญขึ้นเท่านั้น ทั้งเมื่อเคยชินกับการประพฤติปฏิบัติความดีแล้ว ก็จะสามารถป้องกันความชั่วและความเสื่อมเสียทั้งปวงได้อย่างดีที่สุดในที่สุดด้วย^{๓๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวว่า จิตตะ ความคิดจดจ่อหรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ความมีจิตผูกพัน จดจ่อ ฝักใฝ่เรื่องนั้น ไม่ปล่อย ไม่ห่างไปไหน บุคคลที่มีจิตตะในเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างแรงกล้า บุคคลนั้นจะไม่สนใจรับรู้เรื่องอื่นๆ ใครจะพูดอะไร เรื่องอะไร าก็ไม่สนใจ หรือตั้งใจรู้ในสิ่งที่ทำและกระทำสิ่งนั้นด้วยความคิดไม่ปล่อยใจให้ฟุ้งซ่านเลื่อนลอย ใช้ความคิดเรื่องนั้นบ่อยๆ

^{๓๓} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับบัณฑิตยสถาน**, (กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๒๕), หน้า ๒๓๑.

^{๓๔} ญาณสังวร, สมเด็จพระ, **หลักพุทธศาสนา**, (ครั้งที่๖), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๒, หน้า ๓๘๐.

^{๓๕} พุทธทาสภิกขุ, **โพธิปักขิยธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๓๖.

^{๓๖} ปิ่น มุกกันต์, **มงคลชีวิต ภาค ๒**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕, หน้า ๑๘๔.

^{๓๗} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน**, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๐, หน้า ๑๗.

^{๓๘} ศึกษาธิการจังหวัดภูเก็ต, สำนักงาน, **พระบรมราโชวาท**, ในเอกสารประกอบการประชุมปฏิบัติการโครงการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท, ภูเก็ต : สำนักงานศึกษาธิการจังหวัดภูเก็ต, ๒๕๔๒, หน้า ๖.

เสมอๆ ดังนั้นบุคคลที่มีอิทธิบาทธรรม ๔ ด้านจิตตะ จะเป็นบุคคลที่มีจิตจดจ่ออยู่กับงานที่ทำแม้จะมีสิ่งเร้าก็ไม่เปลี่ยนความสนใจต่องานนั้นได้ มองเห็นความสำคัญของงานเป็นการเอาใจในตรวจตรางานที่ทำอยู่ หากมีความเสียหายอย่างใดอย่างหนึ่ง หรือความผิดพลาดในการทำงาน บุคคลก็สามารถแก้ไขได้ทันทั่วทั้งที่ไม่ปล่อยให้ผลของความเสียหายมีความรุนแรงได้^{๓๙}

กมล ฉายาวัดนะ ได้ให้ความหมายคำว่า จิตตะ ความคิดจดจ่อ หรือเอาใจฝักใฝ่ ได้แก่ ความมีจิตผูกพัน จดจ่อเฝ้าคิดเรื่องนั้น ใจอยู่กับงานนั้น ไม่ปล่อยให้ห่างไปไหน^{๔๐}

ประโยชน์จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ต่อการบริหารงานวิชาการ เอาใจจดจ่อมีสมาธิตั้งใจบริหารงานวิชาการอย่างเต็มความสามารถ ผลของการมีจิตตะเอาใจฝักใฝ่ ในการบริหารงานวิชาการก็จะประสบความสำเร็จโทษของการขาดจิตตะ คือ ถ้าไม่มีการเอาใจใส่ในการบริหารงานวิชาการ ผลของการบริหารก็จะเกิดความเสียหายโดยไม่รู้สึกตัว หรือรู้สึกตัวมันก็หายไปเสียแล้ว

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า จิตตะ คือ จิตโดยธรรมชาติแล้ว เป็นสิ่งที่บริสุทธิ์ เมื่อเชื่อมโยงกับหลักการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล บรรดาการบริหารเหล่านี้ต้องมีจิตใจหรือความตั้งใจทำงานเพื่อที่จะอยากให้งานประสบความสำเร็จได้ แต่ถ้าเราไม่จิตใจหรือความเอาใจใส่ในการบริหารงานที่ทำก็ขาดตกบกพร่องได้ยิ่งถ้าถูกระทบจนเกิดความเศร้าหมองขึ้นภายหลัง การทำจิตของผู้ทำงานให้บริสุทธิ์ให้มีสมาธิขึ้นได้ ก็จะทำให้การเรียนรู้เกิดความสำเร็จผลได้ ทำให้เจริญงอกงามเข้มแข็ง มั่งคั่ง ไม่หวั่นไหวไปกับอารมณ์ต่างๆ การพัฒนาจิตย่อมสำเร็จประโยชน์แก่ผู้ทำงาน เมื่อจิตมีสภาพดีขึ้น เป็นผู้ที่มีจิตใจที่เข้มแข็ง มีสติ มีสมาธิ มีคุณธรรมมีพรหมวิหาร มีธรรมโลกบาล และเป็นการสร้างสุขภาพจิตทำให้ผู้เรียนผู้สอนมีจิตใจร่าเริงเบิกบาน เกื้อกูลต่อการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เป็นต้น

๔) หลักวิมังสา

พุทธทาสภิกขุ ได้ให้ความหมายของวิมังสา คือ สอดส่อง อย่างละเอียดลออ อย่างเยือกเย็นอยู่เสมอ สามารถแก้อุปสรรคได้^{๔๑} ส่วนพระธรรมปิฎก ได้ให้ความหมายของวิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อที่ยังหย่อนเกินเลย ข้อบกพร่อง หรือข้อขัดข้องในกิจที่ต้องทำ เป็นต้น รู้จักทดลอง และคิดค้นหาทางปรับปรุง แก้ไขปัญหาในระยะยาว หรือในระยะสั้น ซึ่งจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน และในอนาคต ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมังสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลองเมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่น คิดว่า ผลนี้เกิดจากอะไร ทำไมจึงเป็นอย่างนี้ผลคราวนี้เกิดจากปัจจัยที่เป็นองค์ประกอบนี้ไปแทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ที่จุดเช่น แม้ในการปฏิบัติธรรม การพิจารณาใคร่ครวญสอบสวนธรรมเช่นว่า ธรรมข้อนี้ มีความหมายอย่างไร มีจุดมุ่งหมายอย่างไร ควรใช้ในโอกาสอย่างไร ควบคู่สัมพันธ์กับธรรมข้อใด ปฏิบัติธรรมคราวนี้ไม่ค่อยก้าวหน้า อินทรีย์ใดอ่อนไป อินทรีย์ใดมากไป

^{๓๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒, หน้า ๘๔๓.

^{๔๐} กมล ฉายาวัดนะ รศ., **บริหารคนและงานด้วยวิธีการของพระพุทธเจ้า (ฉบับปรับปรุง)**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เก๊ท โอเดีย ภูมิไจเสนอ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๔๑} พุทธทาสภิกขุ, **สุญญตา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรม, ๒๕๑๘), หน้า ๙๐.

คนสมัยปัจจุบันอยู่ในสภาพอย่างนี้ ขาดแคลนธรรมข้อใดมาก ที่ทำให้ไม่ประสบผลสำเร็จในการทำงาน จะนำธรรมข้อนี้ไปใช้ควรใช้วิธีอย่างไร ควรเน้นความหมายด้านไหน เป็นต้น การคิดหาเหตุ และ สอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตให้ค่อยกำหนด และคิดตามเรื่องที่พิจารณาอย่างละเอียด ตลอดเวลา เป็นเหตุให้จิตแน่วแน่ดังกับเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่า วิมังสาสมาธิ ซึ่งจะมีประธานสังขาร คือ ความเพียรที่สร้างสรรค์เกิดมาด้วย เช่นเดียวกันกับสมาธิข้ออื่นๆ^{๔๒}

สุจิตรา อ่อนค้อม ได้กล่าวว่า วิมังสา ใช้ปัญญาพิจารณา ใคร่ครวญ ตรวจหาสาเหตุและ ตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่อง ขัดข้อง เป็นต้น ในสิ่งที่ทำนั้นโดยรู้จักทดลอง วางแผน คิดค้น วิธีแก้ไข ปรับปรุง จะเห็นได้ว่า บุคคลที่มีอิทธิบาทธรรม ๔ ด้านวิมังสา จะใคร่ครวญ ตรวจตราคิดหา เหตุผล และทดลองแก้ไขหรือปรับปรุงงานให้บรรลุสำเร็จ หรือให้มีคุณภาพดียิ่งขึ้นโดยใช้ปัญญาเป็น หลักสำคัญในการกระทำ^{๔๓}

กมล ฉายาวัดนะ ได้ให้ความหมายคำว่า วิมังสา ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ ปัญญาพิจารณา หมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อนเกินเลย บกพร่องหรือ ขัดข้อง เป็นต้น ในกิจที่ทำ รู้จักทดลอง และคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง^{๔๔}

McDonald ได้ให้ความคิดเห็นว่า ความคิดวิจารณ์ญาณ เป็นกระบวนการใช้ความคิด ซึ่ง ต้องใช้สั่งกับ ความสามารถใช้เหตุผล ความสามารถใช้เหตุผล ความสามารถที่จะคิดแบบอุปมาน ความคิดวิจารณ์ญาณเกี่ยวข้องกับทัศนคติแห่งการตัดสินใจ (The attitude of suspended judgment) ซึ่งบุคคลต้องวิเคราะห์ และประเมินผลได้จากประสบการณ์ที่พบบุคคลสามารถคิด วิจารณ์ญาณได้เมื่อต้องการคำถาม และค้นหาคำตอบของคำถาม โดยตั้งสมมติฐานและรวบรวมข้อมูล เพื่อตั้งสมมติฐานนั้น การคิดแบบวิจารณ์ญาณแสดงออกในลักษณะต่างๆดังนี้

- แยกความจริงออกจากความคิดเห็นได้
- สรุปจากข้อมูลที่ให้ไว้อย่างถูกต้อง
- บอกได้ว่าข้อตกบกพร่องเบื้องต้นที่อยู่เบื้องหลังการสรุปคืออะไร
- แสดงได้ถึงข้อจำกัดของข้อมูล^{๔๕}

Watson and Glaser ได้ให้ความหมายของวิมังสา ว่าเป็น การคิดอย่างมีวิจารณ์ญาณ ประกอบได้ด้วยเจตคติ ความรู้ ทักษะ โดยเจตคติ หมายถึง เจตคติในการแสวงหาความรู้ ความสามารถตระหนักถึงปัญหาที่เป็นอยู่และการยอมรับหลักฐานสำคัญที่มาสนับสนุน เพื่อยืนยันว่า เป็นจริง^{๔๖}

^{๔๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๔๒.

^{๔๓} สุจิตรา อ่อนค้อม, ศาสนาเปรียบเทียบ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สหธรรมิก, ๒๕๔๒), หน้า ๗๒.

^{๔๔} กมล ฉายาวัดนะ รศ., บริหารคนและงานด้วยวิธีการของพระพุทธเจ้า (ฉบับปรับปรุง), (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ เก็ท ไอเดีย ภูมิใจเสนอ, ๒๕๕๔), หน้า ๓๙.

^{๔๕} McDonald, J.V. Understanding human behavior, (New York : CBS College Publishing), 1959, p. 177.

^{๔๖} Watson and Glaser, Psychology As the behavior Views it, (New York : McGraw-Hill), 1964. p.10.

ในพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๐ พระสุตตันตปิฎกอังคุตตรนิกายติกนิบาตรเกสปุตตสูตร พระพุทธเจ้าทรงใช้หลักการใช้วิจารณ์ญาณ หรือวิมิงสา ในการเชื่อสิ่งต่างๆอันเป็นคุณธรรมให้ผู้เรียนเป็นคนมีเหตุผล ดังในบท เกสปุตตสูตร (กาลามสูตร) ว่าด้วยเรื่อง มิให้เชื่อโดยอาการ ๑๐ อย่าง ประกอบด้วย

มา อนุสสเวยนะอย่าเชื่อโดยฟังตามกันหรืออย่าเชื่อตามเขา
มา ปรัมปรายะ อย่าเชื่อโดยถือว่าเป็นของดั้งเดิม หรือเป็นของเก่า
มา อิติกิริยะ อย่าเชื่อโดยตื่นข่าวลือ
มา ปิณฺเฑกะสัมปทา เนนะ อย่าเชื่อโดยอ้างตำราหนังสือ หรือถือบันทึก
มา ตักกะเหตุ อย่าเชื่อโดยนึกเอา
มา นะยะเหตุ อย่าเชื่อโดยคาดคะเน หรือเดาเอา
มา อากาเรปริวิตักเกนะ อย่าเชื่อโดยความพอใจ หรือเพราะเห็นพ้อง
มา ภัพพะรูปะตายะ อย่าเชื่อโดยเห็นว่า ผู้พูดควรเชื่อได้ หรือต้องชะตา
มา สมโน โน ครุติ อย่าเชื่อโดยเห็นว่าเป็นอาจารย์ของเรา
อัตถนาวะ ชาเนยยาละ แต่ให้เฝ้าศึกษาค้นคว้าด้วยตนเองเห็นจริง รู้จริง แล้วจึงเชื่อ^{๔๗}

พัชราพร วีรสิทธิ์ กล่าวถึงการใช้อธิบา ๔ ที่ใช้เป็นฐาน ในส่วนที่เกี่ยวกับวิมิงสาไว้ว่า วิมิงสา หมายความว่า ไตรตรองค้นคว้าหาเหตุผลในเรื่องนั้น ให้มันรู้ชัดตามสภาพความเป็นจริง อะไรก็ตามที่มันเกิดขึ้นแล้วต้องเอามาพิจารณาแยกแยะวิเคราะห์วิจัยออกไปว่าสิ่งนั้นคืออะไร มันมาจากอะไร เพื่อให้รู้ว่า อะไรเป็นอะไรถูกต้องตามสภาพที่มันเป็นอยู่จริงๆ^{๔๘}

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) ได้กล่าวว่า วิมิงสา ความสอบสวนไตรตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณาหมั่นใคร่ครวญตรวจตราหาเหตุผล และตรวจสอบข้อยิ่งหย่อน เกินเลยพกวร่องหรือ ข้นช่องเป็นต้นในกิจที่ทำ รู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปรับปรุง ข้อนี้เป็นการใช้ปัญญาชักนำสมาธิ ซึ่งจะเห็นได้ไม่ยาก คนมีวิมิงสาชอบคิดค้นหาเหตุผล ชอบสอบสวนทดลอง เมื่อทำอะไร ก็คิดพิจารณาทดสอบไป เช่นคิดว่าผลนี้เกิดจากเหตุอะไร ทำไม่จึงเป็นอย่างนี้ ถ้าเพิ่มองค์ประกอบนี้เข้าไป แทน จะเกิดผลอย่างนี้ ลองเปลี่ยนองค์ประกอบนั้นแล้ว ไม่เกิดผลอย่างที่คาดหมาย เป็นเพราะอะไร จะแก้ไขจุดที่จุดไหน^{๔๙}

ความคิดวิจารณ์ญาณเป็นความสามารถในการใช้ปัญญาตัดสิน หรือประเมิน เรื่องราวต่างๆในการหาความสัมพันธ์ของเหตุ และผล เพื่อสรุปเป็นข้อยุติตามวิธีการทางวิทยาศาสตร์ในกระบวนการเรียนการสอน หรือกระบวนการแก้ปัญหา จำเป็นต้องอาศัยความคิดวิจารณ์ญาณโดยตรง เนื่องจากการเรียนการสอนที่มีสมรรถนะนั้นถือว่า ผู้เรียนสามารถเรียนรู้วิธีการแก้ปัญหาอุปสรรคได้ด้วยตนเอง สามารถค้นหาข้อเท็จจริง ในความรู้ได้ตลอด จนรู้จักใช้ความคิดแบบมีเหตุมีผลด้วยตนเอง ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันให้เกิดสุขแก่ตนเองและผู้อื่นได้

^{๔๗} พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีเล่มที่ ๒ ฉบับสยามรัฐ, (จัดพิมพ์ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๒๓), หน้า ๑๗๙.

^{๔๘} พัชราพร วีรสิทธิ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้าประการของบุคลิกภาพและความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท ๔ ของเจ้าหน้ที่ ที่ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงานประกันสังคม”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตร์มหาบัณฑิต (จิตวิทยาอุตสาหกรรมและองค์กร), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๕๖, หน้า ๑๗.

^{๔๙} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๔๕.

ผู้วิจัยสรุปได้ว่า อิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในทุกๆกิจกรรม ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาหรือการทำงานใดๆการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลเป็นหลักธรรมที่เกื้อหนุนกัน ดังนั้นการที่บุคคลจะประสบผลสำเร็จในการทำงานด้วยคุณภาพที่ดีเลิศหรือบรรลุเป้าหมายของงานนั้นได้ จึงควรได้รับการปลูกฝังหรือพัฒนา อิทธิบาท ๔ ให้เกิดเป็นองค์ธรรมเด่นขึ้นมาสักด้านหนึ่ง หรือหลายด้านที่ตรงตามลักษณะนิสัยของแต่ละบุคคลองค์ธรรมที่เด่นจะปลูกเร้าองค์ธรรมด้านอื่นๆ ให้เกิดมีขึ้น หลักธรรมอิทธิบาท ๔ จะโน้มน้าให้บุคคลประสบความสำเร็จในการทำงาน บรรลุจุดหมายของงานด้านคุณภาพที่ดียิ่ง จากแนวคิดดังกล่าวสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารวิชาการได้ดังนี้

๓.๒ การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานวิชาการ

การพัฒนาทางวัตถุเป็นไปอย่างรวดเร็วในสังคมไทยปัจจุบัน แต่การพัฒนาทางด้านวัตถุอย่างเดียวนั้นไม่สามารถสร้างสรรคให้สังคมเจริญขึ้นได้อย่างสมบูรณ์ แต่ยังต้องมีการพัฒนาด้านจิตใจควบคู่ไปด้วย ประเทศไทยนั้นมีศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ แต่ในปัจจุบันความเจริญทางด้านวัตถุได้มาบดบังหลักธรรม คำสอน ของพระพุทธเจ้าให้ลดน้อยลง

วรภัทร์ ภูเจริญ กล่าวว่าเคล็ดลัอย่างหนึ่งในการทำงานเป็นที่ปรึกษาให้ประสบความสำเร็จ คือนำหลักธรรม เรื่อง อิทธิบาท ๔ มาใช้ในการบริหารงาน การนำระบบใหม่ๆ มาใช้ เช่น ISO, TQM หรือ Six Sigma หรือแม้แต่ในการปฏิบัติธรรม พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ใช้อิทธิบาท ๔ และไม่น่าเชื่อว่า ถ้าเราอ่านตำราการบริหารต่างๆ ตำราจิตวิทยาต่างๆ จะพบว่า ล้วนแต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอิทธิบาท ๔ ทั้งนี้ สรุป อิทธิบาท ๔ เป็นเคล็ดลับในการทำกิจใดๆ ให้สำเร็จอิทธิบาท ๔ นั้นมีลักษณะเป็นแรงจูงใจใฝ่รู้ เป็นแรงจูงใจจากตัวของตัวเองโดยไม่ต้องการสิ่งตอบแทน หรือเครื่องล่อภายนอก สอนให้บุคคลทำงานเพื่องาน มีความพอใจที่เกิดจากตนเอง ซึ่งเมื่อมีความพอใจแล้วความเพียรพยายาม ความอดทน ความเอาใจใส่ และการพิจารณาด้วยเหตุผลย่อมตามมาเองโดยไม่ต้องอาศัยเครื่องล่อภายนอกแต่อย่างใด^{๕๐}

สถิตย์ รัชปัติย์ได้แบ่งลักษณะของอิทธิบาท ๔ อันประกอบด้วย

๑. ฉันทะ ความพอใจในสิ่งที่ทำ
๒. วิริยะ ความพากเพียร ไม่ท้อถอยในสิ่งที่ทำ
๓. จิตตะ ความเอาใจใส่จดจ่อต่อสิ่งที่ทำ
๔. วิมังสา ความไตร่ตรองในสิ่งที่ทำไปแล้ว

โดยตามพฤติกรรมของมนุษย์ไว้ ๔ ประการดังนี้

๑. ความรู้ในด้านอิทธิบาท ๔ ถือว่าเป็นสิ่งสำคัญอย่างหนึ่ง ซึ่งใช้เป็นหลักธรรมนำไปใช้ในการบริหารงานวิชาการให้เหมาะสมตามหลักจริยธรรม หลักจริยธรรมนั้นเป็นข้อปฏิบัติที่ผู้บริหารจะเลือกหลักธรรมไปใช้ประกอบในการบริหารงานวิชาการเพื่อให้เกิดผลสำเร็จมีประสิทธิภาพสูงสุด

^{๕๐} วรภัทร์ ภูเจริญ, ธรรมะเพื่อการเพิ่มผลผลิต (ตอนที่ ๒), Productivity World วารสารเพื่อการเพิ่มผลผลิต, ๒๕๔๖, หน้า ๘-๙.

๒. ผู้บริหารมีความรู้สึกและมั่นใจที่จะนำเอาหลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการบริหารงานวิชาการ โดยยึดหลักธรรมดังกล่าวนั้นหากนำไปใช้ในการบริหารแล้วจะประสบผลสำเร็จหรือไม่ก็น้อยเพียงใดนั้น ต้องขึ้นอยู่กับผู้บริหารเองที่จะทำอย่างไรให้เกิดความสอดคล้องกับหลักอิทธิบาท ๔ ผู้บริหารต้องใช้วิจยญาณและปัญญาหาเหตุผลกลอันกลองที่จะนำหลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการบริหาร เป็นดรชนึ่งบ่งชี้ที่จะบอกถึงความสำเร็จในการบริหารงานวิชาการตามเป้าหมายที่ตนเองได้กำหนดไว้

๓. เหตุผลทางจริยธรรมก็เป็นส่วนประกอบอีกอย่างหนึ่งในการนำหลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการบริหาร เพื่อให้เกิดผลสำเร็จและมีประสิทธิภาพสูงสุด จริยธรรมเป็นเครื่องจูงใจ และเป็นปัจจัยที่จะผลักดันให้ผู้บริหารได้นำหลักอิทธิบาท ๔ ไปประยุกต์ใช้ในการบริหารงานวิชาการอย่างถูกต้องและเหมาะสม

๔. พฤติกรรมเชิงจริยธรรม ก็เป็นข้อบ่งชี้ที่สำคัญเช่นกันที่จะทำให้ผู้บริหารมีความนิยมชมชอบที่จะนำหลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ประกอบในการบริหาร จริยธรรมเชิงพฤติกรรมก็เป็นค่านิยมในทางการศึกษาที่จะทำให้ผู้บริหารชอบใจ มีความเพียร มีจิตมั่น มีการไตร่ตรอง ในการบริหารเป็นอย่างดี

การพัฒนาเพื่อการประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานวิชาการ มีดังนี้

๑. ฉันทะ (Aspiration) ความพอใจ ความเต็มใจในการบริหารงาน การบริหารงานวิชาการ ทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการบริหาร เมื่อมีใจรักอยากที่จะบริหาร ก็เต็มใจที่จะบริหารเพื่อให้ประสบความสำเร็จและมีประสิทธิภาพในการบริหารมากยิ่งขึ้น

๒. วิริยะ (Exertion) ความเพียร คือ มานะ อดทน กล้าหาญ ไม่ท้อถอยในการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลไม่เกียจคร้าน แม้การบริหารนั้นจะลำบาก มีอุปสรรคต่างๆแม้ต้องใช้เวลามากก็มีความเพียรต่อการบริหารงานอย่างสม่ำเสมอถ้าเป็นผู้บริหารไม่มีความพากเพียรหนึ่ซึ่งความลำบากในการบริหาร ผลของการย่อท้อต่อการบริหารก็จะขาดความก้าวหน้าในหน้าที่การงานในที่สุด

๓. จิตตะ (Thoughtfulness) คือ การเอาใจฝักใฝ่ต่อการบริหารการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล อย่างสม่ำเสมอไม่ลดละและไม่ทอดทิ้ง ไม่มีใจออกแฉะไปในทางอื่น ไม่มีการผัดวันประกันพรุ่ง มุ่งหน้าต่อการบริหารให้ประสบความสำเร็จเอาใจจดจ่อต่อการบริหารงานอย่างเต็มกำลังความสามารถ ผลของการมีจิตตะเอาใจฝักใฝ่ ในการบริหารก็จะทำให้ประสบความสำเร็จถ้าผู้บริหารไม่เอาใจใส่ในการบริหาร ผลของการบริหารก็จะเกิดความเสียหายโดยไม่รู้ตัว หรือรู้ก็อาจจะสายไปเสียแล้ว

๔. วิมังสา (Investigation) คือ การไตร่ตรอง ริเริ่มหาเหตุผล ค้นหาหลักการข้อมูลใดๆ เพื่อนำมาใช้ในการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นอย่างไม่หลีกเลี่ยง เพื่อให้การบริหารได้บรรลุล่งไปตามเป้าหมายที่ได้วางไว้โทษของการขาด

วิมังสา คือ การบริหารงานแบบผิตๆถูกๆ ขาดความไตร่ตรองหาเหตุผลที่เป็นจริง และถูกต้อง ทำให้สิ้นเปลืองทุน เปลืองแรง และเปลืองเวลาไปกับการบริหารงาน^{๕๑}

ในการบริหารงานวิชาการนั้นมีความจำเป็นอยู่มาก เปรียบเสมือนการที่ต้องการใช้กฎเกณฑ์เพื่อไขปัญหา ต้องเพ่งพินิจพิจารณาเพื่อให้เห็นช่องทางในการบริหารงานวิชาการ จึงจะประสบความสำเร็จอย่างแท้จริง ดังนั้นการนำอิทธิบาท ๔ มาปฏิบัติอย่างจริงจังจริงก็จะเกิดผลดีต่อผู้ได้ประพฤติปฏิบัติเป็นอย่างมาก ดังจะสรุปได้ดังต่อไปนี้

๑. ฉันทะ ความพอใจรักในสิ่งที่จะทำการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล การพอใจรักในจุดหมายในสิ่งที่กำลังทำโดยมีจุดประสงค์คือ ต้องการให้งานนั้นประสบผลสำเร็จตามจุดหมายที่ได้ตั้งไว้ ในการทำงานถ้าสามารถสร้างหรือปลูกฝังความรักในงานแล้ว บุคคลจะมีทัศนคติที่ดีต่องานและจะมองถึงประโยชน์และคุณค่าของการทำงาน ทำงานด้วยความเต็มใจ ตลอดจนทุ่มเทชีวิตและจิตใจให้กับงานนั้น ทั้งนี้โดยมีเป้าหมายอย่างชัดเจน คือ เพื่อให้บรรลุถึงจุดประสงค์ในความสมบูรณ์ของงานที่ทำ การทำงานทุกอย่างก็จะสำเร็จตามประสงค์ ในทางธรรมฉันทะ หมายถึง ความรัก ความเอาใจใส่ ปรารถนาต่อภาวะที่ต้งานเต็มเปี่ยมสมบูรณ์ของสิ่งนั้นๆของงานนั้นๆเกิดมีจริงขึ้น อยากทำสำเร็จตามจุดหมายที่ตั้งใจ ความอยากที่เป็นฉันทะนี้ เป็นคนละอย่างกับความอยากได้สิ่งนั้นๆมาเป็นส่วยหรืออยากเอามาเพื่อตัวตนในรูปใดรูปหนึ่ง ซึ่งเรียกว่าเป็นตัณหา เมื่อบุคคลมีฉันทะ ในการทำกิจกรรมใดๆแล้วก็ต้องทำสิ่งนั้นให้ดีที่สุด ให้สำเร็จผลอย่างดีที่สุดของสิ่งนั้นของงานนั้น ไม่หวั่นพะวงกับสิ่งล่อเร้าหรือผลตอบแทนทั้งหลาย จิตใจก็มุ่งมั่นแน่วแน่มั่นคงในการดำเนินสู่จุดหมายเดินเรียบสม่ำเสมอ ไม่ช้านไม่สาย ฉันทะสมาธิจึงเกิดขึ้นโดยนัยนี้ และพร้อมกันนั้นประธาน คือความเพียรสร้างสรรค์ก็ย่อมเกิดควบคู่มาด้วย

๒. วิริยะ ความเพียรพยายามทำให้การบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล ความเพียรก็เป็นสิ่งสำคัญในการนำไปใช้ หากผู้บริหารคนใดขาดความเพียร ขาดมานะเมื่อเจออุปสรรคก็ท้อถอย ในการบริหารก็ย่อมไม่ประสบความสำเร็จ วิริยะเป็นคุณธรรมที่ก่อให้เกิดพลังในการบริหาร คนมีความเพียรนั้นย่อมเป็นคนที่มีความรับผิดชอบ ไม่ทอดทิ้งการบริหารงาน มีความกระตือรือร้นที่จะทำหรือค้นคว้าหาความรู้ ไม่ผัดวันประกันพรุ่งในการทำงานหรือการศึกษาหาความรู้ เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับการบริหารงานอย่างเต็มที่ ด้วยความแข็งแรง ขยันอดทน ไม่ย่อท้อต่ออุปสรรค ผู้ที่มีลักษณะดังกล่าวมานี้ย่อมเชื่อว่าจะสามารถประสบความสำเร็จในการบริหารได้ด้วยดี

๓. จิตตะ การเอาใจฝักใฝ่ในการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล การนำหลักของจิตมาใช้ในการบริหารงานนั้น ย่อมเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง มีความจดจ่ออยู่กับการทำงานการบริหาร ไม่ทอดทิ้งมีลักษณะเป็นคนมีความรับผิดชอบ ซึ่งความรับผิดชอบนี้อาจ

^{๕๑} สติธย์ รัชปัทย์, “การประยุกต์หลักอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการศึกษาเล่าเรียนของนักศึกษาคุณุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม, ๒๕๔๘), หน้า ๓๕-๓๙.

กล่าวได้ว่าจะต้องระวังตั้งใจมิให้ใช้กำลังเพื่อสร้างประโยชน์แต่ฝ่ายเดียว ควรให้ได้ประโยชน์ทั้งประโยชน์ตนและส่วนรวม พร้อมกันนั้นก็ต้องคอยป้องกันและแก้ไขอยู่ตลอดเวลา มิให้เกิดความเสียหาย และที่สำคัญอย่างยิ่งจะต้องพยายามสร้างเสริมกำลังนั้นให้หนักแน่น มั่นคงและทวีขึ้น ซึ่งมีทางทำได้หลายทาง ทางที่เหมาะสมอย่างหนึ่งก็โดยพยายามทำประโยชน์เสียสละเพื่อผู้อื่นและส่วนรวมให้มากขึ้น การปฏิบัติด้วยความเสียสละนั้น ยิ่งกระทำความมากเท่าใด จะช่วยให้เกิดความสามารถและเชี่ยวชาญขึ้นเท่านั้น ทั้งเคยชินกับการปฏิบัติแล้ว ก็สามารถป้องกันความชั่วร้ายและความเสื่อมเสียทั้งปวงได้อย่างดีที่สุด

๔. วิมังสา คือ ความสอบสวนไตร่ตรอง ได้แก่ การใช้ปัญญาพิจารณา หมั่นใคร่ครวญ ตรวจหาเหตุผลและตรวจสอบข้อย่อหย่อนการบริหารงานวิชาการทั้ง การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผลไม่เกินเลยบกพร่องหรือขัดข้องเป็นต้นในกิจที่ทำรู้จักทดลองและคิดค้นหาทางแก้ไขปัญหาปรับปรุง ความหมายในลักษณะนี้ แสดงให้เห็นว่าวิมังสานั้นท่านใช้ปัญญาในการพิจารณาหาเหตุผล ซึ่งถือเป็นจุดประสงค์ของพระพุทธศาสนาที่ให้หมั่นไตร่ตรอง ค้นหาเหตุผลข้อบกพร่องที่จะต้องแก้ไข เมื่อพบก็พยายามอุดช่องโหว่อันนั้นเพื่อป้องกันสิ่งใหม่ที่ไม่พึงประสงค์ไม่ให้เกิดขึ้นซ้ำอีก แนวทางแห่งปัญญานี้ นับว่ามีความสำคัญมากในการทำงานหรือการบริหารงาน ซึ่งการไตร่ตรองด้วยปัญญาจะส่งผลให้การทำงานหรือการบริหารงานนั้นประสบผลสำเร็จได้โดยไม่ยาก และอาศัยพบข้อที่ทดลองทำหรือข้อที่ต้องแก้ไขเพื่อศึกษาเป็นต้นแบบเอาไว้ในการวางแผนในคราวต่อไปด้วย การคิดหาเหตุผลและสอบสวนทดลองอย่างนี้ ย่อมช่วยรวมจิตใจคอยกำหนดและติดตามเรื่องที่พิจารณา ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก และมีกำลัง เรียกว่า เป็นวิมังสาสมาธิซึ่งก็จะมีประธานสังขาร คือ ความเพียรสร้างสรรค์เกิดมาด้วยเช่นกับสมาธิในข้ออื่นๆ

ดังนั้นผู้วิจัยสรุปได้ว่า หลักอริยบท ๔ จึงเป็นหลักธรรมที่สำคัญ ควรจะพัฒนาหรือปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวผู้บริหารและครู การบริหารหลักสูตร การบริหารการเรียนการสอน การบริหารงานวัสดุและสื่อการเรียนการสอน และการบริหารการวัดผลและประเมินผล การปฏิบัติงานของผู้บริหารและครู จะบรรลุวัตถุประสงค์นั้นจะต้องยึดหลักอริยบท ๔ เป็นตัวกำหนดแนวทาง ต้องมีความพอใจและมีใจรักต่อการปฏิบัติงานนั้น คือ ผู้บริหารและครูที่มีฉันทะต่อการปฏิบัติงาน จะเป็นบุคคลที่มีความสุจริตต่องานหรือผลงาน การปฏิบัติงานเป็นการกระทำเพื่อผลงานของตนเองไม่ใช่จากเงื่อนไขภายนอก ดังนั้นผลงานจึงเป็นตัวกำหนดหรือบ่งชี้ถึงคุณภาพขอของการปฏิบัติงานและส่งผลให้ผู้บริหารและครูที่มีฉันทะมีความพึงพอใจ มีความอึดเอนใจ มีความสุขในการปฏิบัติงาน มีความอดุสหาหะ มีความมานะ บากบั่น ใจสู้ ไม่ท้อถอย แม้จะใช้เวลายาวนานสักเท่าใดก็ตาม การปฏิบัติงานจะเกิดผลสำเร็จได้มากขึ้นอยู่กับการปฏิบัติตามอริยบท ๔ ในผู้บริหารและตัวครูเองจึงสามารถบริหารงานได้บรรลุวัตถุประสงค์สู่ความเป็นเลิศได้ในการบริหารวิชาการในสถานศึกษาดังนี้

๓.๓ การบริหารสู่ความเป็นเลิศ

หลักการ

การบริหารที่มีประสิทธิภาพ คือ การบริหารที่มีผู้บริหารเพียงคนเดียวในองค์กร (Division of Labor) มีการกำหนดมาตรฐานทำงานที่ชัดเจน (Standardization) มีเอกภาพในการบังคับบัญชา (Unity of Command) มีการกระจายอำนาจและความรับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน (Delegation of Authority and Responsibility) มีการแบ่งฝ่ายงานและบุคลากรผู้รับผิดชอบให้แก่ผู้ร่วมงาน (Division of Labor) มีการกำหนดมาตรฐานการทำงานที่ชัดเจน (Span of Control) มีการมอบหมายการควบคุมดูแลที่เหมาะสม (Stability) เปิดโอกาสให้มีการเปลี่ยนแปลงใหม่ ๆ ในองค์กรได้ (Flexibility) สามารถทำให้คนในองค์กรเกิดความรู้สึกอบอุ่นและปลอดภัย (Security) มีการยอมรับนโยบายส่วนบุคคลที่มีความสามารถ (Personnel Policy) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานทั้งส่วนบุคคลและองค์กร (Evaluation)

แนวคิด

การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศหรือการบริหารที่มีประสิทธิภาพขึ้นอยู่กับผู้บริหารสถานศึกษา เพราะฉะนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องทบทวนบทบาทและพัฒนาสมรรถนะ ดังนี้ เป็นผู้กำหนดทิศทางการบริหาร (Direction Setter) มีความสามารถกระตุ้นคน (Leader Catalyst) ต้องเป็นนักวางแผน (Planner) ต้องเป็นผู้มีความสามารถในการตัดสินใจ (Decision Maker) ต้องมีความสามารถในการจัดองค์กร (Organizer) ต้องเป็นผู้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลง (Change Manager) ต้องเป็นผู้ให้ความร่วมมือ (Coordinator) ต้องเป็นผู้ติดต่อสื่อสารที่ดี (Communication) ต้องเป็นผู้แก้ปัญหาขัดแย้งในองค์กรได้ (Conflict Manager) ต้องสามารถบริหารปัญหาต่าง ๆ ได้ (Problem Manager) ต้องรู้จักวิเคราะห์และจัดระบบงาน (System Manager) ต้องมีความสามารถในด้านวิชาการทั้งการเรียนและการสอน (Instructional Manager) ต้องมีความสามารถบริหารงานบุคคล (Personnel Manager) ต้องมีความสามารถบริหารทรัพยากร (Resource Manager) ต้องมีความสามารถในการประเมินผลงาน (Appraiser) ต้องมีความสามารถในการประชาสัมพันธ์ (Public Relater) ต้องสามารถเป็นผู้นำในสังคมได้ (Ceremonial Head) หลักการนี้ซึ่งโยงกับหลักแนวคิดของทฤษฎีการบริหารการศึกษาดังนี้

๓.๔ ทฤษฎีทางการบริหาร

เมื่อศึกษาทฤษฎีการบริหารการศึกษาเพื่อสู่ความเป็นเลิศที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารวิชาการต่อไป ดังนี้

๓.๔.๑ ทฤษฎีกำหนดรูปแบบใหม่ มีสามองค์ประกอบ แทนที่จะมีสององค์ประกอบดังทฤษฎีของ เฮอริชเบิร์ก ด้วยการเพิ่มองค์ประกอบที่สามเข้าไป ได้แก่ ambient หมายถึงสิ่งแวดล้อม ambient นี้มีส่วนประกอบที่กล่าวถึงบ่อย ๆ ได้แก่สิ่งที่ทำให้พึงพอใจและสิ่งที่ทำให้ไม่พึงพอใจ สิ่งกระตุ้นในฐานะกลุ่มที่ตอบสนองต่อความพึงพอใจในการทำงานมากกว่าความไม่พึงพอใจต่อการทำงาน การขาดแคลนตัวกระตุ้นก็อาจเป็นบ่อเกิดแห่งความไม่พึงพอใจก็ได้ องค์ประกอบ

ของ ambient นั้นมีอยู่ ๕ ประการด้วยกัน คือ เงินเดือน โอกาสที่จะได้เจริญงอกงาม โอกาสที่จะเสี่ยง ความสัมพันธ์ที่มีต่อผู้บังคับบัญชา และสถานภาพ

๓.๔.๒ ทฤษฎีบรรยากาศ อลัน บราวน์ ได้เสนอกลยุทธ์สองประการสำหรับเปลี่ยนแปลงบรรยากาศของโรงเรียน ประการแรกได้แก่กลยุทธ์ด้านคลินิก ประการที่สอง ได้แก่กลยุทธ์ที่มุ่งความเจริญงอกงามเป็นศูนย์กลาง ทั้งสองกลยุทธ์ต่างก็ไม่ได้เป็นตัวเลือกแก่กันและกัน แต่สามารถใช้ด้วยกัน ทั้งสองกลยุทธ์ต่างก็มีความจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลง กลยุทธ์ด้านคลินิกเน้นที่ธรรมชาติของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มย่อยในโรงเรียน มุ่งดูที่ความรู้ขององค์กรต่อนั้นๆ วิเคราะห์บรรยากาศขององค์กร กำหนดลำดับชั้นความสำคัญของการปฏิบัติการและวางแผนดำเนินการ เมื่อปฏิบัติสำเร็จแล้วก็มีการประเมินผลงานนั้น ในขณะที่กลยุทธ์มุ่งความเจริญงอกงามเป็นศูนย์กลางนั้นเน้นที่การพัฒนาของเอกัตบุคคล

๓.๔.๓ ทฤษฎีอำนาจ และความขัดแย้งในสถาบันการศึกษา ของวิตเตอร์ บอลด์ริตซ์ ทฤษฎีความขัดแย้งเน้นที่การแย่งส่วนของระบบสังคมออกเป็นกลุ่มผลประโยชน์ ซึ่งแต่ละกลุ่มต่างก็มีเป้าประสงค์ที่ต่างกันออกไป และแต่ละกลุ่มต่างก็พยายามที่จะได้เปรียบอีกกลุ่มหนึ่งหรือหลาย ๆ กลุ่ม^{๕๒}

๓.๔.๔ ทฤษฎีแรงจูงใจของมาสโลว์ (Maslow)

มาสโลว์ ได้แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๕ ชั้นเรียงตามลำดับ ดังนี้

ขั้นที่ ๑. ความต้องการทางด้านร่างกาย (physiological needs) เป็นความต้องการขั้นพื้นฐานที่สำคัญที่สุดเพื่อให้มนุษย์สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้ ความต้องการทางด้านร่างกายนี้มีมากมาย เช่น ความต้องการอาหาร ความต้องการทางเพศ ความต้องการพักผ่อน การออกกำลังกาย ความเป็นแม่ นอกจากนี้ยังรวมไปถึงประสาทสัมผัสต่างๆ เช่นประสาทสัมผัสทั้ง ๕ ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นเรื่องเกี่ยวกับร่างกาย ซึ่งบางอย่างก็แสดงให้เห็นปรากฏชัดเจนไม่ได้ แต่ความต้องการนี้มีอิทธิพลต่ออินทรีย์โดยรวมที่เราได้เรียนรู้เรื่องความต้องการทางด้านร่างกาย จะทำให้เรารู้ถึงสิ่งที่จะทำให้ร่างกายเฉื่อยชาลงรู้ถึงวิธีการกระตุ้น และการจูงใจให้คนแสดงพฤติกรรมที่พึงปรารถนา

ขั้นที่ ๒. ความต้องการปลอดภัยและความมั่นคง (safety and security needs) เมื่อความต้องการทางด้านร่างกายได้รับการตอบสนองอย่างเพียงพอแล้ว บุคคลมีความพึงพอใจในระดับหนึ่งแล้ว ความต้องการชุดใหม่ก็จะปรากฏออกมาอีก นั่นคือ ความต้องการความปลอดภัยทางกายและใจ ต้องการกฎระเบียบ ต้องการความมั่นคงทางเศรษฐกิจความคงที่ การได้รับการปกป้องคุ้มครองปราศจากความกลัวความกังวลและความสับสนมีดমন

ขั้นที่ ๓. ความต้องการความรัก และความต้องการการยอมรับจากกลุ่ม (belongingness and love needs) คือ เมื่อบุคคลได้รับความพอใจในความต้องการทางร่างกาย และรู้สึกว่ามี ความมั่นคงปลอดภัยแล้ว ความต้องการความรักความพึงพอใจ การยอมรับจากผู้อื่นก็จะปรากฏขึ้นอีกซึ่งหมายถึงการให้และการได้รับความรักความพอใจ บุคคลจะมีความรู้สึกที่รุนแรงต่อการขาดเพื่อนหรือครอบครัวหรือคนรัก บุคคลต้องการมีความสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ รวมถึงสมาชิกในครอบครัวด้วย

^{๕๒} การบริหารสถานศึกษาสู่ความเป็นเลิศ <https://www.gotoknow.org/posts/320364> [ออนไลน์ วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๙]

บุคคลจะโยยหาความรักและจะทำทุกอย่างเพื่อให้ความต้องการความรักของตนได้รับการตอบสนอง ต้องการการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม

ขั้นที่ ๔. ความต้องการนับถือ (esteem needs) ปกติคนจะประเมินตนเองไว้สูงเพื่อสร้างการยอมรับนับถือตนเอง หรือความเชื่อมั่นในตนเอง และการยอมรับนับถือจากผู้อื่น ความต้องการการนับถือตนนี้แยกได้เป็น ๒ ประเภท คือ

๑) เป็นความปรารถนาเพื่อให้เกิดความเข้มแข็ง ความสำเร็จ ความพอเพียง ความเป็นเลิศ และความสามารถในการเผชิญกับโลก ความต้องการความอิสระและความสามารถในการพึ่งพาตนเอง

๒) เป็นความปรารถนาเพื่อชื่อเสียง เกียรติยศและศักดิ์ศรี (ในขั้นนี้ หมายถึงการยอมรับและความเชื่อถือจากบุคคลอื่น) ความปรารถนาด้านฐานะ ความเจริญรุ่งเรือง ความเป็นผู้นำการเป็นที่ยอมรับจากผู้อื่น การได้รับการเอาใจใส่ ได้รับความสำคัญ การให้เกียรติ เมื่อบุคคลได้รับสิ่งต่างๆ เหล่านี้จะก่อให้เกิดความมั่นใจในตนเอง เกิดคุณค่า เกิดความเข้มแข็ง เกิดการสร้างประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม แต่ในขณะเดียวกันก็ก่อให้เกิดความรู้สึกด้อยต่ำ ความอ่อนแอซึ่งเป็นความรู้สึกที่ทำให้เกิดการขาดกำลังใจและท้อแท้ได้ สิ่งที่เป็นต่อบุคคลที่มีความมั่นคงกว่า คือการตระหนักถึงความต้องการการนับถือตนเอง และการได้รับความเคารพนับถือจากผู้อื่น มีความสำคัญมากกว่าชื่อเสียงภายนอก ซึ่งเป็นสิ่งฉาบฉวย

ขั้นที่ ๕. ความต้องการการค้นพบสัจจะแห่งตนเอง (needs for self – actualization) การแสวงหาความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง ต้องการไฝหาและพัฒนาการกระทำที่เหมาะสมกับตนให้ยิ่งขึ้นไปถ้าบุคคลสามารถพัฒนาไปสู่จุดสูงสุดของตนเองตามศักยภาพที่มีอยู่อย่างแท้จริง นั่นคือความสงบสุขแห่งตน สิ่งที่เขาสามารถเป็นได้เขาต้องเป็นและเป็นจริงๆ ตามธรรมชาติของเขา ต้องการเป็นตัวของตัวเองอย่างแท้จริง บุคคลประเภทนี้มาสโลว์ถือว่าเป็นคนที่สมบูรณ์ที่สุด

สรุปทฤษฎีของมาสโลว์ ได้ว่า มาสโลว์ แบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ๕ ขั้นได้แก่

ขั้นที่ ๑ ความต้องการทางกาย (Physiological Needs) คือความต้องการปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต

ขั้นที่ ๒ ความต้องการความ มั่นคงปลอดภัย (Safety and Security Needs) คือความต้องการที่จะมีชีวิตที่มั่นคง ปลอดภัย

ขั้นที่ ๓ ความต้องการความรักและการเป็นที่ยอมรับของกลุ่ม (Love and Belonging Needs) มนุษย์เมื่อเข้าไปอยู่ในกลุ่มใดก็ต้องการให้ตนเป็นที่รักและยอมรับในกลุ่มที่ตนอยู่

ขั้นที่ ๔ ความต้องการได้ รับการยกย่องจากผู้อื่น (Self-Esteem Needs) เป็นความต้องการในลำดับต่อมา ซึ่งความต้องการในขั้นนี้ถ้าได้รับจะก่อให้เกิดความภาคภูมิใจตนเอง

ขั้นที่ ๕ ความต้องการในการเข้าใจและรู้จักตนเอง (Self-Actualization Needs) เป็นความต้องการขั้นสูงของมนุษย์ ซึ่งน้อยคนที่จะประสบได้ถึงขั้นนี้^{๕๓}

ซึ่งหลักพุทธธรรมอิทธิบาท ๔ นำมาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ได้ดังต่อไปนี้

^{๕๓} มาสโลว์ (Maslow) อ้างถึงใน พาสนา จุลรัตน์, *จิตวิทยาการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๔๘), หน้า ๒๐๑ – ๒๐๓.

๓.๕ บุรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

	การบริหารงานวิชาการ	ฉันทะ	วิริยะ	จิตตะ	วิมังสา	จุดเสริมสู่ความเป็นเลิศ
๑) ด้านหลักสูตร						
๑	หลักสูตรมีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง	✓	✓	✓		พิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง
๒	มีการวางแผนการบริหารหลักสูตร	✓		✓	✓	ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร
๓	หลักสูตรมีความสอดคล้องกับผู้เรียน	✓	✓	✓		พิจารณานำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน
๔	หลักสูตรสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น		✓	✓		ประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องในการกำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น
๕	มีการประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้	✓	✓		✓	จัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา
๒) ด้านการเรียนการสอน						
๑	จัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง	✓	✓	✓	✓	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น
๒	ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์	✓		✓		กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์
๓	ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง		✓	✓		กระตุ้น จูงใจให้ผู้เรียนเกิดการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง
๔	มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง	✓	✓	✓		พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรม
๕	การจัดการเรียนการสอนมีการสอดแทรกคุณธรรม	✓		✓		พยายามสอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น
๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน						
๑	มีความทันสมัยเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน	✓		✓		ประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น
๒	มีการผลิตสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง	✓	✓	✓	✓	ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ
๓	สื่อท้องถิ่นมีการสอดแทรกในการเรียนการสอน	✓		✓		กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องสอดแทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น
๔	สื่อเหมาะสมกับในรายวิชาที่เรียน			✓	✓	จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชา
๕	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนสื่ออย่างเพียงพอ			✓		สร้างแรงจูงใจ ดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

	การบริหารงานวิชาการ	ฉันทะ	วิริยะ	จิตตะ	วิมังสา	จุดเสริมสู่ความเป็นเลิศ
๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล						
๑	กำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผลอย่างชัดเจน	✓		✓		พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจนมากขึ้น
๒	วัดผลและประเมินผลด้วยวิธีที่หลากหลาย		✓	✓		สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย
๓	ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล	✓		✓	✓	พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลมากขึ้น
๔	มีการประชุมคณะกรรมการวัดและประเมินผล เพื่อกำหนดทิศทางการวัดผลและประเมินผล	✓	✓		✓	จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลมากขึ้น
๕	นำผลการวัดผลและประเมินผลมาปรับปรุงการ เรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง	✓		✓		พยายามนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงการเรียน การสอนอย่างต่อเนื่อง

จากการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ สามารถสรุปได้ดังนี้

๑) ด้านหลักสูตร สามารถบูรณาการด้วยการพิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น และจัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา

๒) ด้านการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรม และถอดเทรทคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องถอดเทรทสื่อท้องถิ่นมากขึ้น จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชาและดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล สามารถบูรณาการด้วยการ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจนมากขึ้น สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลมากขึ้น จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลและนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

บทที่ ๔

บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของ โรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ๓) เพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ แนวคำถามสำหรับการสนทนากลุ่มผู้เชี่ยวชาญ โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ได้แก่ ๑) การสัมภาษณ์ จำนวน ๕ รูป/คน ๒) การสนทนากลุ่ม จำนวน ๘ รูป/คน

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูล ประกอบด้วย ๑) การวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ๒) การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสรุปผลตามแบบสัมภาษณ์ ๓) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสรุปผลการสนทนากลุ่ม โดยเสนอผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๔.๑ แนวคิดการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

๔.๒ บูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

๔.๓ วิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

๔.๑ แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา ดังนี้

๔.๑.๑ แนวคิดและการบริหารวิชาการ

๑) ความหมายที่เกี่ยวข้องกับการบริหาร

คำว่า “บริหาร” มาจากคำว่า Administration มีความหมายเหมือนกับคำว่า Management ฉะนั้น จึงมีการใช้ทั้งสองคำนี้ในลักษณะเดียวกัน แต่คำว่า Management มักจะใช้ในการบริหารองค์การหรือหน่วยงานที่มุ่งในด้านผลกำไร แต่การบริหารงานในวงการศึกษากลับมาบริหารงานในสถานศึกษานั้นด้านการจัดการศึกษามีได้มุ่งหวังผลกำไรหรือขาดทุนจึงใช้คำว่า Administration จึงจะเหมาะสมที่สุด การบริหาร (Administration) จึงเรื่องที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อบริหารภายในองค์กร เพราะเป็นเครื่องมือสำคัญที่จะชี้ให้เห็นความสำเร็จ หรือความล้มเหลว ความมีประสิทธิภาพในการทำงานหรือความไร้ประสิทธิภาพการทำงานของหน่วยงาน การบริหารเป็นเครื่องบ่งชี้ให้ทราบถึงความเจริญก้าวหน้าของสังคม การบริหารงานที่สำคัญจะนำไปสู่ความก้าวหน้า

การบริหารเป็นลักษณะการทำงานร่วมกันของกลุ่มบุคคล นักบริหารจะต้องคำนึงถึงปัจจัยสิ่งแวดล้อมต่างๆ การวินิจฉัยสั่งการเป็นเครื่องแสดงให้ทราบถึงความสามารถของนักบริหาร และความเจริญเติบโตขององค์กร การบริหารชีวิตประจำวันของมนุษย์ไม่ว่าในครอบครัวหรือองค์กรใด ย่อมเกี่ยวข้องกับการบริหารอยู่เสมอ ดังนั้น การบริหารจึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและจำเป็นต่อการที่จะดำรงชีวิตในสังคม ซึ่งมีนักวิชาการ และนักศึกษามากมายผู้วิจัยพอสรุปได้ดังนี้

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การปกครอง เช่น การบริหารส่วนท้องถิ่น ดำเนินการจัดการ เช่น บริหารธุรกิจ^๑

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า การบริหาร หมายถึง การทำงานให้สำเร็จโดยอาศัยคนอื่น (Getting thing done through other people) เมื่อว่าตามค่านิยามนี้การบริหารในพระพุทธศาสนาเริ่มมีขึ้นเป็นรูปธรรมสองเดือนนับจากวันที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้ นั่นคือในวันอาสาฬหบูชา เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นครั้งแรกแก่ พระปัญจวัคคีย์ ซึ่งทำให้เกิดพระสงฆ์ขึ้น เป็นสมาชิกใหม่เกิดขึ้นในพระพุทธศาสนาอย่างนี้ พระพุทธเจ้าก็ต้องบริหารคณะสงฆ์^๒

พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี) กล่าวว่า ผู้บริหารงานที่ดีจะต้องมีวิธีการบริหารงานที่จะทำให้ชนะใจลูกน้อง ธรรมะสำหรับผู้บริหารงาน คือ จะต้องมีความหนักแน่นมั่นคง และสามารถเป็นเสาหลักในการสร้างความเชื่อมั่นให้แก่ลูกน้องได้ มีความสามารถในการแบ่งงานให้ลูกน้องทำตามความชำนาญของแต่ละคนและรู้จักกระจายอำนาจให้แก่ลูกน้องได้ช่วยแบ่งเบาภาระของตนเอง ดังนั้นผู้บริหารงานที่ดีจึงเป็นผู้ที่คอยดูแลภาพรวมในการทำงานของบุคคลในองค์กร^๓

สรุปได้ว่า การบริหาร หมายถึง กระบวนการในการทำงานร่วมกันของบุคลากรภายในองค์กร ตลอดจนผู้บริหารทุกระดับ จะต้องมีการบริหาร ตน บริหารคน และบริหารงาน ผู้บริหารจะต้องมีการมองการณ์ไกล เพื่อเป็นแนวทางที่ผู้บริหารจะต้องเรียนรู้องค์ประกอบการบริหารให้ถูกกับงาน ถูกกับคนโดยใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัด เพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้ อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการดำเนินงานให้ไปในทิศทางเดียวกัน และประสบความสำเร็จ

๒) การบริหารงานวิชาการ

ได้มีนักวิชาการได้ให้ความหมายการบริหารงานวิชาการ ได้แก่

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้กล่าวเกี่ยวกับขอบข่ายของงานวิชาการจะประกอบด้วยงานต่อไปนี้^๔

๑. การวางแผนงานเกี่ยวกับงานวิชาการ เป็นการวางแผนเกี่ยวกับการพัฒนาหลักสูตร และการนำหลักสูตรไปใช้ การจัดการล่วงหน้าเกี่ยวกับการเรียนการสอน มีรายละเอียดของงานดังนี้

^๑ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิชเคชั่นส์, ๒๕๔๒), หน้า ๖๐๙.

^๒พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมมจิตโต ป.ธ.๙, Ph.D.), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๑.

^๓พระมหาจุฬาลงกรณ วชิรเมธี (ว.วชิรเมธี), คนสำราญงานสำเร็จ, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทอมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง จำกัด (มหาชน), ๒๕๕๐), หน้า ๒๕ - ๓๒.

^๔ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, อ้างแล้ว, หน้า ๓ - ๔.

๑) แผนปฏิบัติงานวิชาการ ได้แก่ การประชุมเกี่ยวกับหลักสูตรการจัดปฏิทิน การศึกษา ความรับผิดชอบงานตามภาระหน้าที่ การจัดขั้นตอนและเวลาในการทำงาน

๒) โครงการสอน เป็นการจัดรายละเอียดเกี่ยวกับวิชาที่ต้องสอนตามหลักสูตร

๓) บันทึกการสอน เป็นการแสดงรายละเอียดของการกำหนดเนื้อหาที่จะสอนในแต่ละคาบเวลาของแต่ละวันหรือสัปดาห์ โดยการวางแผนไว้ล่วงหน้า และยึดโครงการสอนเป็นหลัก

๒. การจัดดำเนินงานเกี่ยวกับการเรียนการสอน เพื่อให้การสอนในสถานศึกษาดำเนินไปด้วยดี และสามารถปฏิบัติได้ จึงต้องมีการจัดเกี่ยวกับการเรียนการสอน ดังนี้

๑) การจัดตารางสอนเป็นการกำหนดวิชา เวลา ผู้สอน สถานที่ ตลอดจนผู้เรียนในแต่ละรายวิชา

๒) การจัดชั้นเรียน เป็นงานที่ฝ่ายวิชาการต้องประสานกับฝ่ายอาคารสถานที่ รวมทั้งการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆในห้องเรียน

๓) การจัดครูเข้าสอน การจัดครูเข้าสอนต้องพิจารณาถึงความพร้อมของสถานศึกษาและความพร้อมของบุคลากร รวมถึงการเชิญวิชาการภายนอกมาช่วยสอน

๔) การจัดแบบเรียน โดยปกติสถานศึกษาในสังกัดกระทรวงศึกษาธิการจะใช้แบบเรียนที่กระทรวงกำหนด นอกจากนั้นครูอาจใช้หนังสืออื่นเป็นหนังสือประกอบหรือจากเอกสารที่ครูเตรียมเอง

๕) การปรับปรุงการเรียนการสอน เป็นการพัฒนาครูผู้สอนให้ก้าวหน้าวิทยาการเทคโนโลยีใหม่ๆ เพื่อพัฒนาการเรียนการสอน เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการ ความก้าวหน้าของสังคม ธุรกิจ อุตสาหกรรม เป็นต้น

๖) การฝึกงาน จุดมุ่งหมายของการฝึกงาน เป็นการให้นักเรียนนักศึกษา รู้จักนำเอาทฤษฎีมาประยุกต์ใช้กับชีวิตจริง ทั้งยังมุ่งให้ผู้เรียนได้เห็นปัญหาที่แท้จริงในสาขาวิชาและอาชีพนั้น เพื่อให้โอกาสผู้เรียน ได้เตรียมตัวที่จะออกไปเผชิญกับชีวิตจริงต่อไป

๓. การจัดการเกี่ยวกับการเรียนการสอน เป็นการจัดสิ่งอำนวยความสะดวกและส่งเสริมการจัดหลักสูตร และโปรแกรมการศึกษาให้มีประสิทธิภาพและคุณภาพ ได้แก่

๑) การจัดสื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่เอื้อต่อการศึกษานักเรียนนักศึกษา เน้นเครื่องมือและกิจกรรมให้ครูได้เลือกใช้ในการสอน

๒) การจัดห้องสมุดเป็นที่รวมหนังสือ เอกสารสิ่งพิมพ์ และวัสดุอุปกรณ์ที่เป็นแหล่งวิทยาการ ให้นักเรียน นักศึกษาได้ศึกษาและค้นคว้าเพิ่มเติม

๓) การนิเทศการสอน เป็นการช่วยเหลือแนะแนวครูให้เกิดการปรับปรุงแก้ไขปัญหาการเรียนการสอน

๔. การวัดและประเมินผล กระบวนการเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในด้านการตรวจสอบและวิเคราะห์ผลการเรียน

การบริหารวิชาการเป็นหัวใจของการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของสถานศึกษาก็คือ การจัดการศึกษา คุณภาพ และมาตรฐานของสถานศึกษาจึงอยู่ที่งานด้านวิชาการ ซึ่งจะประกอบด้วยงานด้านหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน จัดการจัดบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การจัดสิ่งส่งเสริมงานด้านวิชาการ รวมถึงงานด้านการวัดและประเมิน ทั้งยังมีองค์ประกอบอีกหลายอย่าง

ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดผล ประเมินผล ดังนี้

๑) ด้านหลักสูตร

หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หลักสูตรที่ดีต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพื่อให้มีเนื้อหาสาระทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการเมืองซึ่ง **ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์** ได้กล่าวว่า หลักสูตรมีความหมาย ๓ ประการ^๕ ๑) หลักสูตรเป็นศาสตร์ที่มีทฤษฎี หลักการและการนำไปใช้ ในการจัดการเรียนการสอนตามที่มุ่งหวังไว้ ๒) หลักสูตรเป็นระบบในการจัดการศึกษา โดยมีปัจจัยนำเข้า (Input) เช่น ครู นักเรียน วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ กระบวนการ (Process) ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนผลผลิต (Output) คือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความสำเร็จทางการศึกษา เป็นต้น ๓) หลักสูตรเป็นแผนการจัดการเรียนการสอน ที่มุ่งประสงค์จะอบรมฝึกฝนผู้เรียน ให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ

รุจิร ภู่อาระ และจันทราณี สงวนนาม ได้กล่าวว่า กิจกรรมที่ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องดำเนินการในเรื่องที่เกี่ยวกับการบริหารจัดการหลักสูตร ได้แก่ การศึกษาสาระการเรียนรู้ของหลักสูตรและการจัดระบบ ผู้บริหารสถานศึกษาจะต้องศึกษาสาระการเรียนรู้ต่างๆ ที่กำหนดไว้ในหลักสูตร ซึ่งเป็นองค์ความรู้เดิมโดยจะต้องนำมาจัดให้เป็นระบบและมีการกำหนดมาตรฐานการเรียนรู้เป็นรายวิชาและช่วงชั้น โดยปฏิบัติตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๒๗ ซึ่งสถานศึกษาจะต้องทำสาระการเรียนรู้ให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาของชุมชนและสังคม ตลอดจนต้องคำนึงถึงความพร้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการจัดทำคำอธิบายรายวิชาตามหน่วยการเรียนรู้และแผนการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตจริงในชุมชน แทนการเรียนรู้จากสิ่งที่ไกลตัว สาระการเรียนรู้มีทั้งสิ้น ๘ กลุ่มสาระที่สถานศึกษาต้องใช้เป็นหลักเพื่อเสริมสร้างพื้นฐานการคิด การเรียนรู้และการแก้ปัญหา ตลอดจนการเสริมสร้างความเป็นมนุษย์ ศักยภาพพื้นฐานในการคิดการทำงานและการพัฒนาตนเอง^๖

แนวทางการพัฒนาหลักสูตรนั้นควรดำเนินการดังนี้ คือ ศึกษาพื้นฐานความรู้จากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้อื่น พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของผู้เรียน พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้ การเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ควรพิจารณาถึงความเหมาะสมของผู้เรียน พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน พิจารณาถึงความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ พัฒนาอย่างเป็นระบบ พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา และร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

^๕ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การบริหารงานวิชาการ, (กรุงเทพมหานคร : พิมพ์ดี, ๒๕๔๓),

หน้า ๒๕.

^๖รุจิร ภู่อาระ และจันทราณี สงวนนาม, การบริหารหลักสูตรสถานศึกษา, หน้า ๖๑-๖๗.

๒) ด้านการจัดการเรียนการสอน

เป็นกรอบงานวิจัยที่จัดระบบของความรู้หรือข้อมูลและเหตุการณ์เรียนรู้ที่ซับซ้อน ซึ่งเป็นการจัดระบบใหม่ของประสบการณ์เดิมที่มีมาก่อน หรือเป็นหลักการของการเกิดการเรียนรู้สามารถทำการทดสอบได้ สามารถนำอ้างอิงถึงเหตุการณ์และประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)

แนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)

มาสโลว์ (Maslow) เป็นนักจิตวิทยาในกลุ่มมนุษยนิยม มีความเชื่อเกี่ยวกับการเรียนรู้ของมนุษย์ ดังนี้^๗

๑) มนุษย์ทุกคนมีความต้องการพื้นฐานตามธรรมชาติเป็นลำดับขั้น ซึ่งในแต่ละขั้นมนุษย์จะสามารถพัฒนาตนไปสู่ขั้นที่สูงขึ้น คือ

(๑) ขั้นความต้องการทางร่างกาย (Physical Need)

(๒) ขั้นความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Need)

(๓) ขั้นความต้องการความรัก (Love Need)

(๔) ขั้นความต้องการยอมรับและการยกย่องจากสังคม (Esteem Need)

(๕) ขั้นความต้องการที่จะพัฒนาศักยภาพของตนอย่างเต็มที่ (Self-Actualization) หากความต้องการขั้นพื้นฐานได้รับการตอบสนองอย่างพอเพียงสำหรับตน

๒) มนุษย์มีความต้องการที่จะรู้จักตนเองและพัฒนาตนเองจากประสบการณ์ที่เรียกว่า “Peak Experience” เป็นประสบการณ์ของบุคคลที่อยู่ในภาวะดีมาจากการรู้จักตนเองตามสภาพความเป็นจริง มีลักษณะน่าตื่นเต้น เป็นความรู้สึกปิติเป็นช่วงเวลาที่บุคคล เข้าใจเรื่องใดเรื่องหนึ่งอย่างถ่องแท้ เป็นสภาพที่สมบูรณ์ มีลักษณะผสมผสานกลมกลืน เป็นช่วงเวลาแห่งการรู้จักตนเองอย่างแท้จริงบุคคลที่มีประสบการณ์เช่นนี้บ่อย ๆ จะสามารถพัฒนาตนไปสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

หลักการจัดการการเรียนรู้ตามแนวคิด ทฤษฎีการเรียนรู้ของมาสโลว์ (Maslow)

๑) การเข้าถึงความต้องการพื้นฐานของมนุษย์ สามารถช่วยให้เข้าใจพฤติกรรมของบุคคลได้ เนื่องจากพฤติกรรมเป็นกรแสดงออกของความต้องการของบุคคล

๒) การช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้ดี จำเป็นต้องตอบสนองความต้องการพื้นฐานก่อน

๓) ในกระบวนการจัดการการเรียนรู้ หากผู้สอนสามารถทราบได้ว่าผู้เรียนแต่ละคนมีความต้องการอยู่ในระดับใดขั้นใด ก็จะสามารถใช้ความต้องการพื้นฐานของผู้เรียนนั้นเป็นแรงจูงใจช่วยให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้

^๗ มาสโลว์ (Maslow), อ้างใน เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๙.

๔) การช่วยให้ผู้เรียนได้รับการตอบสนองความต้องการพื้นฐานของตนอย่างเพียงพอ การให้อิสระภาพและเสรีภาพแก่ผู้เรียนในการเรียนรู้ การจัดบรรยากาศที่เอื้อต่อการเรียนรู้ จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดประสบการณ์ในการรู้จักตนเองตรงตามสภาพความเป็นจริง

การจัดการเรียนการสอนเป็นการพัฒนานุชนผ่านกระบวนการต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาสติปัญญาให้รู้ผิดชอบ ชั่วดีด้วยการจัดการเรียนการสอนซึ่งจะต้องอาศัยครูผู้สอนที่เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำในการถ่ายทอดความรู้

๓) ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ช่วยในการเรียนรู้ซึ่งครู และนักเรียนเป็นผู้ใช้ เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพในการเลือกสื่อการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอนนั้น ผู้สอนจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบในการเลือกสื่อได้แก่ จุดมุ่งหมายของการสอน รูปแบบ และระบบของการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียน เกณฑ์เฉพาะสื่อ วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเภท ของสื่อ กับคุณสมบัติเฉพาะ และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน ส่วนคุณลักษณะของสื่อที่มีคุณภาพอาจพิจารณาได้จาก สื่อนั้นต้องสอดคล้องกับหลักสูตร และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน นำไปใช้เพื่อการเรียนการสอน โดยตรง ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดกระบวนการตามหลักสูตรเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ ได้รับความสนใจก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย วัสดุที่ใช้ในการผลิตไม่เป็นอันตราย และปราศจากสิ่งที่เป็นพิษต่อนักเรียน แข็งแรงคงทน สวยงาม ประหยัด และคุ้มค่า สะดวกต่อการใช้ และง่ายต่อการเก็บรักษา และมีหลายท่านได้ให้ความหมายอีก

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้กล่าวถึง ส่วนผู้บริหาร และเจ้าหน้าที่ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวัสดุ ประกอบหลักสูตร และสื่อการเรียนการสอน ได้แก่

ฝ่ายบริหาร ซึ่งเป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบดังนี้

๑. ทำความเข้าใจ ตระหนักในคุณค่าและความสำคัญโดยการให้การสนับสนุนและส่งเสริมการใช้สื่อการเรียนการสอน

๒. มีนโยบายวางแผนจัดโครงการผลิตและจัดหาสื่อการเรียนการสอน

๓. มีความรู้ความสามารถ ช่วยจัดและช่วยอำนวยความสะดวกในการจัดบริการสื่อการเรียนการสอน

๔. จัดให้มีอาคารสถานที่งบประมาณ บุคลากรฝ่ายงานสื่อการเรียนการสอน

๕. มีการควบคุม กำกับ ดูแล การใช้การผลิต และการบำรุงรักษาให้มีสภาพใช้การได้เสมอฝ่ายเจ้าหน้าที่รับผิดชอบสื่อการเรียนการสอน ซึ่งเป็นผู้ที่มีบทบาทหน้าที่ และรับผิดชอบงานด้านสื่อการเรียนการสอนโดยตรง มีหน้าที่ดังนี้

๑. ส่งเสริมสนับสนุน ให้ความร่วมมือ และอำนวยความสะดวกให้กับนักเรียนและครู ผู้สอนที่จะใช้บริการสื่อการเรียนการสอน

๒. จัดหา วัสดุอุปกรณ์ทางการศึกษา สื่อทัศนูปกรณ์ เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนที่เหมาะสม

๓. บริการสื่อการเรียนการสอนแก่ครูผู้สอน นักเรียน ตลอดจนการจัดกิจกรรมด้านสื่อการสอนของโรงเรียน

๔. รับผิดชอบ เก็บรวบรวม ดูแล บำรุงรักษาวัสดุอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา

๕. ให้คำแนะนำ ข้อคิดเห็น แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับการใช้วัสดุอุปกรณ์โสตทัศนศึกษา

๖. เสนอและรับผิดชอบโครงการผลิต และจัดหาสื่อการสอน ตลอดจนประเมินผล และรายงานผลการใช้สื่อการเรียนการสอน^๔

สื่อการสอนได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้ประกอบในการสอนเพื่อให้เป็นสื่อกลางในการจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อความหมายที่ผู้สอนประสงค์จะส่งหรือถ่ายทอดไปยังผู้เรียน เพื่อให้การสอนจะบรรลุถึงจุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ กิจกรรม และตลอดจนเทคนิคหรือวิธีการต่าง ๆ ที่นำมาประกอบกับการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดทำ การใช้ การปรับปรุง การจัดหา การบำรุงรักษา และส่งเสริมผลิตสื่อการเรียนการสอนและวิธีการสอน

๔) ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน

กระทรวงศึกษาธิการ ได้กล่าวถึง การพัฒนาด้านการจัดกรรมในโรงเรียน และการจัดกิจกรรมการเรียนในห้องเรียน เป็นกิจกรรมการสอนจริยศึกษาที่นำมาใช้กับหัวข้อคุณธรรมที่หลักสูตรและแผนการสอนได้กำหนดขึ้น กิจกรรมที่นำมาใช้ในการเรียนการสอนจึงมีความสำคัญเป็นเบื้องต้น ที่จะให้แนวคิดประสบการณ์ที่มุ่งปลูกฝังให้เกิดกับผู้เรียน การพัฒนามโนคติการพัฒนาผู้เรียนในทางสติปัญญา อารมณ์ สังคม และการปรับตัวตนเอง เป็นต้น เนื่องจากกิจกรรมลักษณะนี้ ครูจะต้องนำมาใช้ในการจัดการเรียนการสอนอยู่เสมอ โดยมีหลักการสำคัญในการจัดเตรียมกิจกรรมการสอน จึงมีแนวคิดพื้นฐาน ดังนี้^๕ ๑) นักเรียนเป็นบุคคลสำคัญที่สุดในการเรียนการสอนทุกประการ การดำเนินกิจกรรมทุกอย่างนักเรียนควรเป็นผู้ได้ประโยชน์สูงสุดในการเรียนรู้แต่ละครั้ง ๒) กิจกรรมการสอนจริยศึกษาย่อมสามารถการเรียนรู้ สติปัญญา อารมณ์ สังคมคุณสมบัติที่สำคัญ และเสริมสร้างเจตคติที่ดีให้แก่ผู้เรียนได้ ๓) กิจกรรมการสอนจริยศึกษาย่อมมีสาระความรู้ให้ข้อคิด เป็นตัวอย่างที่ดีของประสบการณ์และมีความน่าสนใจอยู่เสมอ

การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนนั้นจะต้องมีนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอนให้นักเรียนมีแนวคิดความเป็นของตัวเอง กล้าแสดงออกทางความคิด ทางร่างกาย และจิตใจ มีความเป็นภาวะผู้นำในการร่วมทำกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความสามัคคีกัน มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ว่าตัวเองเป็นนักเรียน

๕) ด้านการวัดผลและประเมินผล

การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน เป็นกระบวนการขั้นสุดท้ายในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลเป็นกิจกรรมทางวิชาการที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้ทราบว่าการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามความมุ่งหมายของหลักสูตร ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ต้นปีการศึกษา จนถึงปีการศึกษานั้น บรรลุผลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด มีปัญหา

^๔ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การนิเทศการสอน, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์ส่งเสริมกรุงเทพฯ, ๒๕๓๔), หน้า ๒๔๕.

^๕กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือปฏิบัติการกิจกรรมสร้างนิสัยสำหรับโรงเรียนประถมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การทหารราบ, ๒๕๒๒), หน้า ๑๐ - ๑๑.

อุปสรรค และข้อบกพร่องอะไรบ้าง แล้วนำสิ่งต่างๆเหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการหาวิธีการในการแก้ไขปรับปรุงต่อไป

ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์ ได้รับข้อมูลที่ และความรับผิดชอบในการวัดและประเมินผล การเรียนการสอนของผู้บริหารโรงเรียนไว้ดังนี้^{๑๐}

๑. กำหนดนโยบายทั่วไปเกี่ยวกับการวัดผลและประเมินผลในเรื่อง

๑) ประเภทข้อสอบที่ใช้วัดผล

๒) ระยะเวลาที่ใช้ในการสอบ จำนวนข้อสอบ และการเก็บคะแนนสอบแต่ละ

ครั้ง

๓) มาตรฐานในการสอบวัดผล

๔) การเตรียมแบบฟอร์ม สำหรับรายงานผลการสอนแก่ผู้ปกครอง

๒. การจัดหาอุปกรณ์ เครื่องมือใช้ที่จำเป็นในการสอน เช่น เครื่องพิมพ์ เครื่องโพรเจกเตอร์ ตลอดจนเจ้าหน้าที่อำนวยความสะดวก

๓. พยายามส่งเสริมครู อาจารย์ให้มีความรู้ทางการวัดผลและประเมินผล โดยการ จัดการฝึกอบรม การประชุมปฏิบัติการ ในด้านเทคนิคการออกข้อสอบ การให้คะแนน การประเมินผล ข้อสอบ ตลอดจนรายงานผลการสอบ

๔. การจัดตารางสอบ ห้องสอบ และระเบียบในการสอบและการคุมสอบ

๕. ควรมีการประเมินผลการสอบ หากมีข้อบกพร่องจะได้หาทางแก้ไขต่อไป หรือนำเสนอแนวทางการนำไปปรับใช้ในครั้งต่อไป

การวัดและประเมินผลการศึกษาเป็นกระบวนการที่จะทราบว่าการเรียนการสอนนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือไม่ ควรจะมีการปรับปรุงในเรื่องใด การวัดแตกต่างจากการประเมินในแง่ที่ว่า การวัดเป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขที่ได้จากการวัดนั้น การประเมินผลการเรียนรู้และพัฒนาของผู้เรียนจะเป็นข้อมูลให้ทุกฝ่ายทั้งผู้เรียน ครูผู้สอน สถานศึกษาและผู้ปกครองนำไปพัฒนา ผู้เรียนให้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวังปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๔.๑.๒ หลักอิทธิบาท ๔

ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำ ฉันทะให้เป็นอิทธิบาทแล้วได้สมาธิได้เอกัคคตาจิตนี้เรียกว่าฉันทสมาธิ ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาป อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด ภิกษุนั้นสร้าง ฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศล ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ภิกษุนั้น สร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อยกกุศลธรรมที่ ยังไม่เกิดให้เกิด ภิกษุ นั้นสร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิกษุ ภาย โพลูญเจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วธรรมเหล่านี้เรียกว่าปธานสังขาร ประมวลย่อฉันทส มาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าฉันทสมาธิและ ปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้ บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทะ เป็นใจ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความ

^{๑๐}ปรียาพร วงศ์อนุตรโรจน์, การนิเทศการสอน, อ้างแล้ว, หน้า ๑๖๗.

ฉลาด ความพอใจใน ธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดีเข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดีเข้าถึง แล้วเข้าถึงแล้วด้วยดีประกอบแล้วด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ด้วย ประการฉันทะเพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทะสมาธิปธานสังขาร^{๑๑}

พระธรรมโกศาจารย์(ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึงอิทธิบาท แปลว่า บาทฐานแห่งความสำเร็จ หมายถึง สิ่งซึ่งมีคุณธรรม เครื่องให้ถึงความสำเร็จตามที่ตนประสงค์ ผู้หวังความสำเร็จในสิ่งใด ต้องทำตนให้สมบูรณ์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าอิทธิบาท ซึ่งจำแนกไว้เป็น ๔ คือ^{๑๒}

๑.๑ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น

๑.๒ วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น

๑.๓ จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น

๑.๔ วิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

ธรรม ๔ อย่างนี้ ย่อมเนื่องกัน แต่ละอย่างก็มีหน้าที่เฉพาะของตน ฉันทะ คือความพอใจในฐานะเป็นสิ่งที่ ตนถือว่า ดีที่สุด ที่มนุษย์เราควรจะได้ ข้อนี้เป็นกำลังใจอันแรกที่ทำให้เกิดคุณธรรม ขอต่ไปทุกข้อ วิริยะ คือ ความพากเพียร หมายถึงการกระทำที่ติดต่อ ไม่ขาดตอน เป็นระยะยาว จนประสบความสำเร็จ คำนี้มีความหมายของความกล้าหาญเจืออยู่ด้วยส่วนหนึ่ง จิตตะ หมายถึง ความไม่ทอดทิ้งสิ่งนั้น ไปจากความรู้สึกของตัว ทำสิ่งซึ่งเป็นวัตถุประสงค์นั้นให้เด่นชัด อยู่ในใจเสมอ คำนี้รวมความหมายของคำว่า สมาธิ อยู่ด้วยอย่างเต็มที่ วิมังสา หมายถึงความสอดส่องในเหตุและผลแห่งความสำเร็จ เกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ ให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้นไปตลอดเวลา คำนี้รวมความหมายของคำว่า ปัญญาไว้อย่างเต็มที่

พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงความหมายของอิทธิบาท๔ไว้ในหนังสือ การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานว่าอิทธิบาท๔หมายถึงธรรมที่เป็นเครื่องให้ถึงความสำเร็จหรือทางแห่งความสำเร็จมี ๔ ประการคือฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสาฉันทะคือ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ คือ ความเพียรพยายาม จิตตะ คือความเอาใจใส่ในสิ่งนั้น วิมังสา คือ ความไตร่ตรองสอบสวน พิจารณาหรือหมายความว่ามีความรักใคร่พากเพียรทำเอาจิตฝักใฝ่ใช้ปัญญาสอบสวนนี้เป็นอิทธิบาท ๔^{๑๓}

พระพรหมมิ่งคลาจารย์ (หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ) ได้กล่าวถึงหลักอิทธิบาท ๔ ในหนังสืองานคือชีวิตชีวิตคืองานบันดาลสุขว่าอิทธิบาท ๔ คือข้อธรรมะที่เป็นบันไดแห่งความสำเร็จ ในการปฏิบัติกิจทุกอย่างประกอบไปด้วยฉันทะความพอใจในเรื่องที่เราจะทำวิริยะความเพียรไม่ทอดทิ้งในการประกอบกิจนั้นๆจิตตะเอาใจใส่ไม่ทอดธุระในเรื่องนั้นๆ วิมังสาจะต้องทำงานนั้นต่อไป บันไดสู่ความสำเร็จสี่ประการที่กล่าวนี้ข้อสุดท้ายสำคัญสุด^{๑๔}

^{๑๑} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

^{๑๒} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), *ทำอย่างไรจึงจะเรียนเก่ง*, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๓๙.

^{๑๓} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *การเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงาน*, พิมพ์ครั้งที่๘, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๑๓.

^{๑๔} พระพรหมมิ่งคลาจารย์(หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ), *งานคือชีวิตชีวิตคืองานบันดาลสุข*, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม,ม.ป.ป.), หน้า ๖๐.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ ทางแห่งความสำเร็จจุดเริ่มที่จะนำไปสู่ความสำเร็จถ้าเราพัฒนาคนถูกต้องอย่างที่ว่ามนุษย์ไม่แปลกแยกจากความเป็นจริงของธรรมชาติตั้งแต่ขั้นพื้นฐานทุกอย่างก็สอดคล้องไปกันได้หมดไม่มีอะไรเสียหายเมื่อเราวางฐานได้ดีแล้วเราก็ใช้หลักการต่างๆในการทำงานบนพื้นฐานแห่งความถูกต้องนั้น เมื่อพื้นฐานถูกต้องแล้วเราเอาธรรมะอะไรมาใช้ตอนนี้ก็เดินหน้าไปด้วยดีเช่นเอาหลักอิทธิบาท ๔ มาใช้มาใช้แทบทุกท่านรู้จักอิทธิบาท ๔ คือหลักแห่งความสำเร็จ^{๑๕}

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้กล่าวไว้ว่าอิทธิบาท ๔ คือ บทของพระธรรมเช่นว่าจะมีฉันทะวิริยะจิตตะวิมังสาที่เรียกว่าอิทธิบาทนี้ต้องมีและมีได้โดยไม่รู้สึกตัวคนที่มีการทำงานย่อมทำงานด้วยความพอใจความขยันขันแข็งความเอาใจใส่ใคร่ครวญอยู่เสมอนี้เรียกว่าเขามีอิทธิบาททั้งสี่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สึกตัว^{๑๖}

อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในทุกเรื่องและทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการศึกษา ดังนั้นอิทธิบาท ๔ จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล บุคคลที่ใช้อิทธิบาท ๔ จะเกิดความพึงพอใจในการทำงาน และเกิดความเพียรพยายามในการทำงาน ทำให้เกิดความเอาใจใส่ และเกิดการไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อให้การทำงานเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด และทำการแก้ไขเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการทำงานใดๆ ควรพิจารณาและพัฒนาอิทธิบาท ๔ ให้เกิดขึ้นตามลักษณะของบุคคล เมื่อหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วหลักธรรมนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดหลักธรรมอื่นๆ ในตัวบุคคล จะส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จหรือด้วยผลของงานที่มีประสิทธิภาพ

๔.๒ บุรณการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

หลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศนั้นในทางพระพุทธศาสนามีอยู่มากมายแต่ในที่นี้ผู้วิจัยได้ยกอิทธิบาท ๔ มาเป็นฐานในการส่งเสริมการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ซึ่งการบูรณาการหลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศนั้น ผู้วิจัยขอเสนอดังต่อไปนี้

^{๑๕}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ธรรมะกับการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓), หน้า ๗๙.

^{๑๖}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), การงานที่เป็นสุข, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙), หน้า

บูรณาการหลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

	การบริหารงานวิชาการ	ฉันทะ	วิริยะ	จิตตะ	วิมังสา	จุดเสริมสู่ความเป็นเลิศ
๑) ด้านหลักสูตร						
๑	หลักสูตรมีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง	✓	✓	✓		พิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง
๒	มีการวางแผนการบริหารหลักสูตร	✓		✓	✓	ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร
๓	หลักสูตรมีความสอดคล้องกับผู้เรียน	✓	✓	✓		พิจารณานำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน
๔	หลักสูตรสอดคล้องกับบริบทของท้องถิ่น		✓	✓		ประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องในการกำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น
๕	มีการประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้	✓	✓		✓	จัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา
๒) ด้านการเรียนการสอน						
๑	จัดการเรียนการสอนโดยเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง	✓	✓	✓	✓	เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น
๒	ส่งเสริมให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์	✓		✓		กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์
๓	ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง		✓	✓		กระตุ้น จูงใจให้ผู้เรียนเกิดการลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง
๔	มีกิจกรรมพัฒนาผู้เรียนอย่างต่อเนื่อง	✓	✓	✓		พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรม
๕	การจัดการเรียนการสอนมีการสอดแทรกคุณธรรม	✓		✓		พยายามสอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น
๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน						
๑	มีความทันสมัยเหมาะสมกับสภาพปัจจุบัน	✓		✓		ประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น
๒	มีการผลิตสื่อการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง	✓	✓	✓	✓	ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ
๓	สื่อท้องถิ่นมีการสอดแทรกในการเรียนการสอน	✓		✓		กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องสอดแทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น
๔	สื่อเหมาะสมกับในรายวิชาที่เรียน			✓	✓	จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชา
๕	หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสนับสนุนสื่ออย่างเพียงพอ			✓		สร้างแรงจูงใจ ดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

	การบริหารงานวิชาการ	ฉันทะ	วิริยะ	จิตตะ	วิมังสา	จุดเสริมสู่ความเป็นเลิศ
๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล						
๑	กำหนดเกณฑ์การวัดและประเมินผลอย่างชัดเจน	✓		✓		พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจนมากขึ้น
๒	วัดผลและประเมินผลด้วยวิธีที่หลากหลาย		✓	✓		สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย
๓	ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผล	✓		✓	✓	พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลมากขึ้น
๔	มีการประชุมคณะกรรมการวัดและประเมินผล เพื่อกำหนดทิศทางการวัดผลและประเมินผล	✓	✓		✓	จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลมากขึ้น
๕	นำผลการวัดผลและประเมินผลมาปรับปรุงการ เรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง	✓		✓		พยายามนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงการเรียน การสอนอย่างต่อเนื่อง

จากการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ สามารถบูรณาการได้ดังนี้

๑) ด้านหลักสูตร สามารถบูรณาการด้วยการพิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น และจัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา ซึ่งสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของ **นายกิตติศักดิ์ ชาญอักษร** ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การบริหารงานวิชาการของโรงเรียนได้มีคณะกรรมการบริหารโรงเรียนเป็นผู้กำหนดในการใช้หลักสูตร โดยนำหลักสูตรแกนกลางของกระทรวงศึกษาธิการมาใช้ตามนโยบายของรัฐบาลและได้บูรณาการกับหลักสูตรท้องถิ่นซึ่งโรงเรียนได้ประชุมจัดการพิจารณาหลักสูตรอย่างต่อเนื่อง มีการปรับปรุงและพัฒนาหลักสูตรควบคู่กับการนำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียน^{๑๗} ซึ่งสอดคล้องกับ **นางสาวเปรมอนันต์ เต่าทอง** ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนนั้นโรงเรียนได้อาศัยหลักอริยบท ๔ ในการบูรณาการด้วยการกระตุ้นให้ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาได้มีความพึงพอใจและความพยายามในการกำหนดหลักสูตรปรับปรุง คู่มือหลักสูตรและการนำหลักสูตรไปใช้เพื่อให้ตรงตามความต้องการของนักเรียนเมื่อมีการนำหลักสูตรไปใช้เรียบร้อยแล้วมีการประชุมพิจารณาการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่ใช้ปีการศึกษาละ ๒ ครั้ง^{๑๘}

๒) ด้านการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรมและทอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น สอดคล้องกับ **นายบรรหาร เอี่ยมสอาด** ได้ให้สัมภาษณ์ว่า โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนด้วยการบูรณาการหลักพุทธธรรมช่วยให้การบริหารงานวิชาการมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น โดยนำหลักอริยบท ๔ มาบูรณาการด้านการเรียนการสอนโดยมีการกระตุ้นให้เงินโบนัสพิเศษสำหรับครูและนักเรียนที่สร้างชื่อเสียงให้กับโรงเรียนมีการกระตุ้นให้ครูและนักเรียนตั้งใจทำหน้าที่ของตนและประเมินผลการปฏิบัติหน้าที่ มีการประเมินผลของครูจากคณะกรรมการบริหารโรงเรียน ประเมินนักเรียนโดยครูผู้สอน^{๑๙}

๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องทอดแทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชาและดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องสอดคล้องกับบทสัมภาษณ์ของ **นายกัมปนาท วัชรนาคม** ได้ให้สัมภาษณ์ว่า สื่อการเรียนการสอนของโรงเรียนนั้นส่วนใหญ่เกิดจากการผลิตสื่อของครูผู้สอนเอง โดยสื่อที่เป็นเทคโนโลยีได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาลซึ่งมีการขาดแคลนและส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากเอกชนและผู้ปกครองนักเรียนเป็นบางครั้ง ซึ่งสื่อการเรียนการสอนของโรงเรียนนั้นจะต้องอาศัย

^{๑๗} สัมภาษณ์ นาย กิตติศักดิ์ ชาญอักษร, ผู้อำนวยการโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษาน้อมเกล้า สมุทรปราการ.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นางสาวเปรมอนันต์ เต่าทอง, ผู้อำนวยการโรงเรียนป้อมพระจุลจอมเกล้า.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายบรรหาร เอี่ยมสอาด, ผู้อำนวยการโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัย สมุทรปราการ.

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือและสนับสนุนสื่อท้องถิ่นและจะต้องดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากภาครัฐ และเอกชนรวมถึงผู้ประกอบการที่มีฐานะในการสนับสนุนสื่อให้เพียงพอและทันสมัยในการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน^{๒๐}

๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล สามารถบูรณาการด้วยการ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจนมากขึ้น สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลมากขึ้น จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลและนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องสอดคล้องกับ **นายชำนาญ โพธิ์เฒ** ได้ให้สัมภาษณ์ว่า การวัดผลและประเมินผลของโรงเรียนนั้นจำเป็นต้องประกาศให้นักเรียนได้ทราบอย่างชัดเจนโดยกระตุ้นให้ครูในแต่ละรายวิชาได้แจ้งนักเรียนก่อนสอนในแต่ละรายวิชาเพื่อเป็นการกระตุ้นให้นักเรียนได้ตั้งใจเรียน ก่อนสอบวัดผลและประเมินผลในแต่ละภาค การศึกษานั้นทางโรงเรียนได้เชิญคณะกรรมการผู้บริหารทั้งตัวแทนผู้ประกอบการ และตัวแทนนักเรียนเข้าร่วมประชุมเพื่อชี้แจงระเบียบการเกี่ยวกับการวัดผลและประเมินผลและหลังจากการสอบวัดผลและประเมินผลการศึกษาเรียบร้อยแล้วผู้บริหารและครูจะนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงแก้ไขให้กับนักเรียนต่อไป^{๒๑}

๔.๓ วิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

๔.๓.๑ วิเคราะห์การบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

ภิกษุเจริญอิทธิบาทที่ประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารเป็นอย่างไร ถ้าภิกษุทำฉันทะให้เป็นอธิปัตติแล้วได้สมาธิได้เอกัคคตาจิตนี้เรียกว่าฉันทสมาธิ ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อป้องกันบาป อกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิด ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อละบาปอกุศล ธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิด ภิกษุนั้นสร้างฉันทะ พยายาม พยายาม พยายาม ประคองจิต มุ่งมั่นเพื่อความดำรงอยู่ ไม่เลือนหาย ภิกษุภาพ ไพบูลย์เจริญเต็มทีแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้วธรรมเหล่านี้เรียกว่าปธานสังขาร ประมวลย่อฉันทสมาธิและปธานสังขารเข้าเป็นอย่างเดียวกัน จึงนับได้ว่าฉันทสมาธิและ ปธานสังขาร ด้วยประการฉะนี้บรรดาธรรมเหล่านั้น ฉันทะ เป็นใจ ความพอใจ การทำความพอใจ ความเป็นผู้ประสงค์จะทำ ความฉลาด ความพอใจใน ธรรม นี้เรียกว่า ฉันทะ ภิกษุเป็นผู้เข้าไปถึงแล้ว เข้าไปถึงแล้วด้วยดีเข้ามาถึงแล้ว เข้ามาถึงแล้วด้วยดีเข้าถึง แล้วเข้าถึงแล้วด้วยดีประกอบแล้วด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขารนี้ด้วยประการฉะนี้เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า ประกอบด้วยฉันทะสมาธิปธานสังขาร^{๒๒} จากพุทธพจน์ดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าผู้ที่มีความพอใจในการกระทำต่าง ๆ นั้นจะทำให้การปฏิบัติกิจการงานทุกอย่างย่อมสำเร็จ

^{๒๐} สัมภาษณ์ นายกัมปนาท วัชรนาคม, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลชุมชนบางบ่อ (บางบ่อ ๑)

^{๒๑} สัมภาษณ์ นายชำนาญ โพธิ์เฒ, ผู้อำนวยการโรงเรียนวัดเสาธงกลาง.

^{๒๒} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๔๓๓/๓๔๓.

ด้วยการตั้งมั่นในความพอใจ เพียรพยายาม คិวิเคราะห์และสังเคราะห์ในการประกอบการทำงานนั้นๆ ซึ่งการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาใน จังหวัดสมุทรปราการนั้นจำเป็นต้องอาศัยหลักพุทธธรรม คือ อิทธิบาท ๔ ในการส่งเสริมความเป็น เลิศของงานวิชาการโดยกระตุ้นให้ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาให้มีความต้องการด้าน ปัจจัย พื้นฐานในการดำรงชีวิต มีชีวิตที่มั่นคง ปลอดภัย ได้รับการยอมรับจากโรงเรียนอื่นๆ เพื่อ ก่อให้เกิดความภาคภูมิใจใจตนเองและสามารถเข้าใจตนเองและความสำคัญในการผลักดันโรงเรียนให้ เกิดความเป็นเลิศได้

๔.๓.๒ แนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ ของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ได้ดังนี้

๑) ด้านหลักสูตร แนวทางได้แก่ พิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตร แกนกลาง ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถ ของผู้เรียน กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น และจัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละ รายวิชา

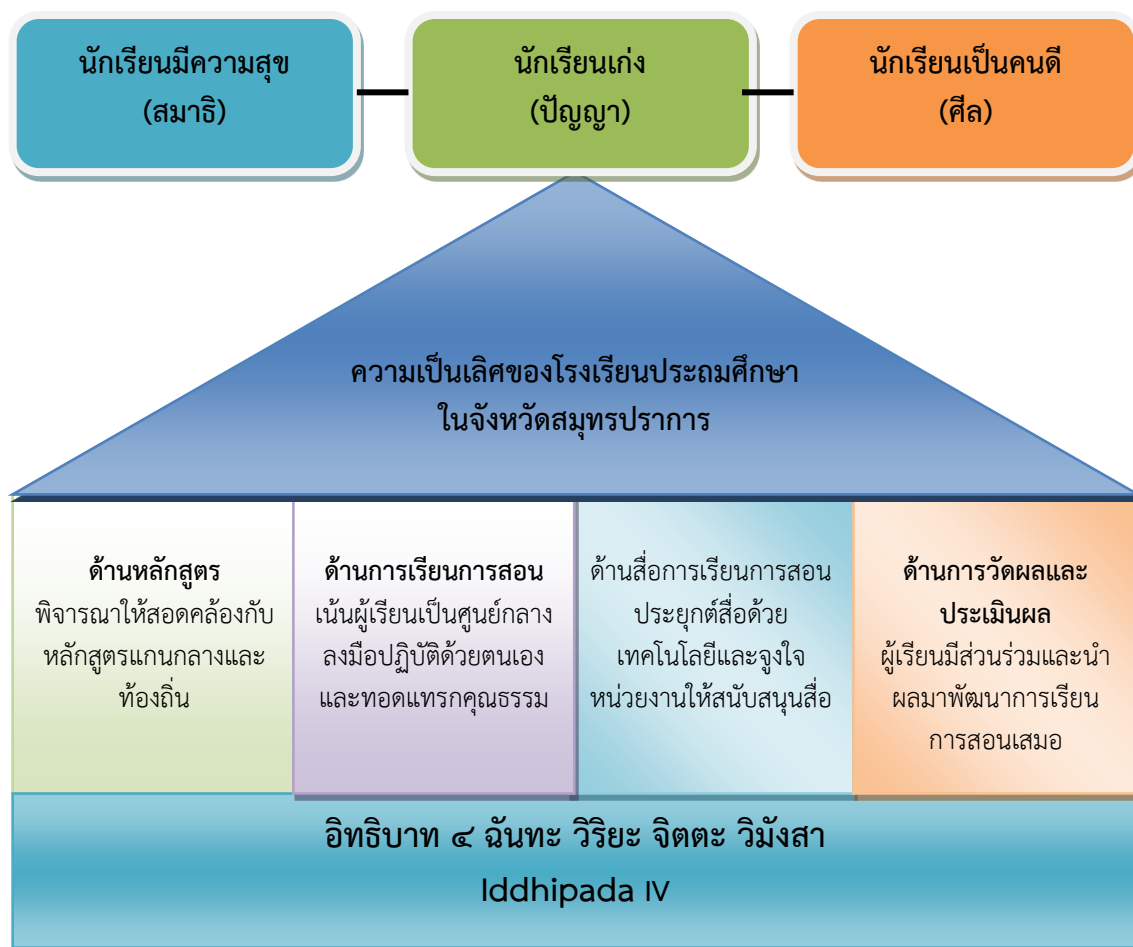
๒) ด้านการเรียนการสอน แนวทางได้แก่ เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้นกระตุ้นให้ ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรมและทอด แทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน แนวทางได้แก่ การประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องทอด แทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชาและดึงดูดการสนับสนุนสื่อจาก หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล แนวทางได้แก่ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผล ให้ชัดเจนมากขึ้น สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมใน การวัดและประเมินผลมากขึ้น จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลและนำผลการวัดและ ประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

๔.๓.๓ ผลการนำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหาร วิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

ผู้วิจัยได้นำเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็น เลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านหลักสูตร ๒) ด้าน การเรียนการสอน ๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน ๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล ด้วยวิธีการสนทนา กลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ รูป/คน ด้วยการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) เมื่อวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๐๙.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหาร การศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย สรุปผลการสนทนากลุ่มได้ การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาใน จังหวัดสมุทรปราการ (ฉบับร่าง) ดังแสดงในภาพที่ ๔.๑ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๑ แนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
ของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ (ฉบับร่าง)
ที่มา : พระครูโกศลพัฒนาภรณ์ (ผู้วิจัย), ๒๕๕๙.

๔.๓.๔ แนวทางการบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

โดยผลของการสนทนากลุ่มผู้ทรงคุณวุฒิทั้ง ๘ รูป/คน ได้ให้ผู้วิจัยแก้ไข ดังต่อไปนี้

๑. บทที่ ๑ เปลี่ยนวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ และข้อที่ ๓

- ข้อที่ ๒ จากเพื่อศึกษาบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็น
เลิศเปลี่ยนเป็นเพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

- ข้อที่ ๓ จากเพื่อวิเคราะห์และเสนอแนวทางการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการ
บริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

ปรับขอบเขตด้านตัวแปรโดยการวิจัยเชิงปริมาณ/ ปรับขอบเขตด้านระยะเวลาให้
ชัดเจน/ปรับวิธีดำเนินการวิจัยให้ชัดเจนมากขึ้น

๒. บทที่ ๒ ปรับเปลี่ยนตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๑
๓. บทที่ ๓ ปรับเปลี่ยนตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๒
๔. บทที่ ๔ ปรับเปลี่ยนตามวัตถุประสงค์ข้อที่ ๓
๕. บทที่ ๕ ปรับปรุงให้สอดคล้องกับบทที่ ๑-๔

จากผลการสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรมจำนวน ๕ คน พบว่า

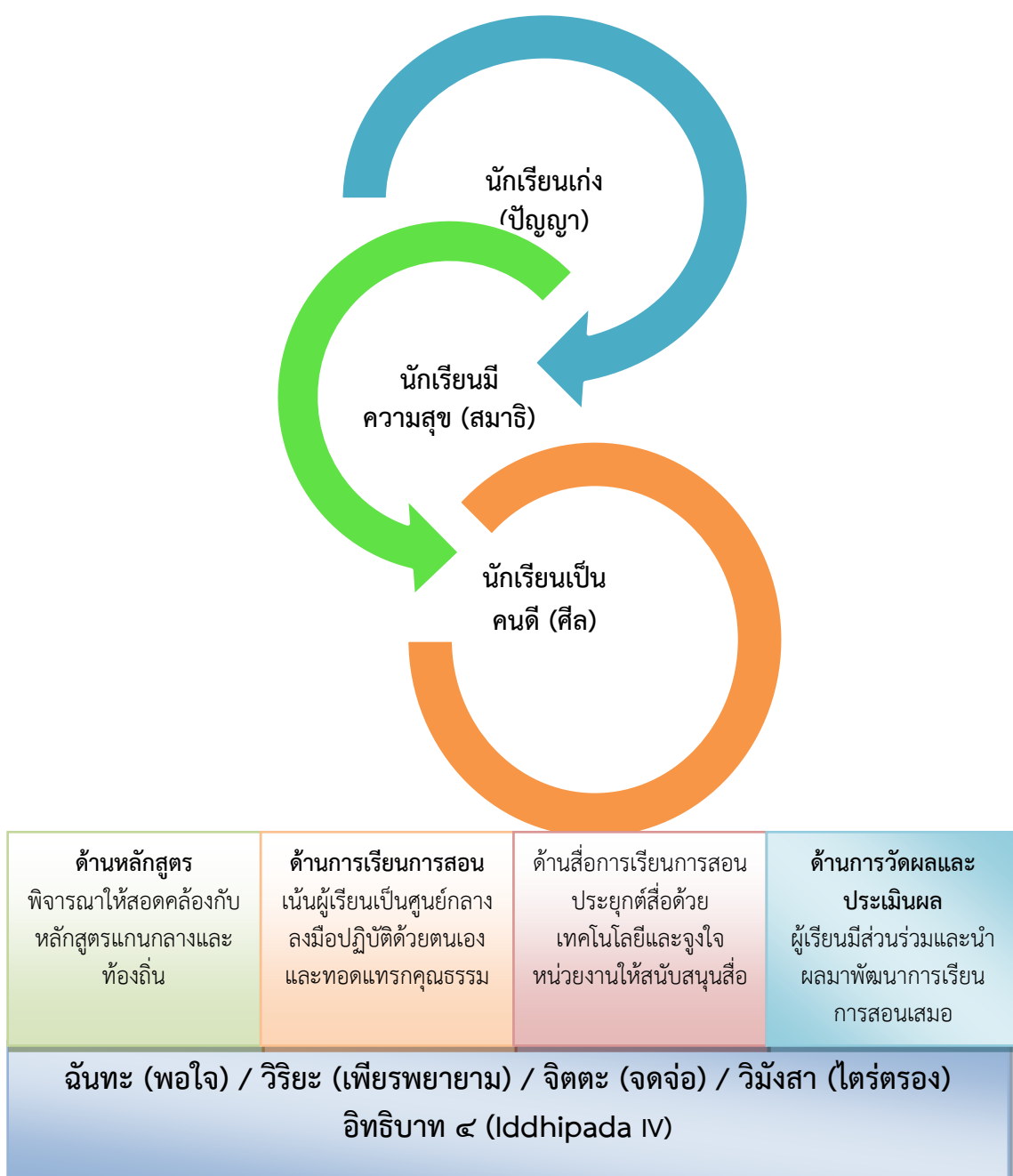
๑) ด้านหลักสูตร สามารถบูรณาการด้วยการพิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น และจัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา

๒) ด้านการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้น กระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรมและทอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๓) ด้านสื่อการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องทอดแทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชาและดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

๔) ด้านการวัดผลและประเมินผล สามารถบูรณาการด้วยการ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจนมากขึ้น สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลมากขึ้น จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลและนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

จากการศึกษาแนวคิดการบริหารวิชาการ หลักพุทธธรรมในการบริหารงานวิชาการ สัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรมจำนวน ๕ คน รวมถึงการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) โดยผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ รูป/คน ด้วยการเลือกตัวอย่างแบบง่าย (Simple random sampling) ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ผลการศึกษาแนวคิดการบริหารวิชาการ สัมภาษณ์ และสนทนากลุ่มได้การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ (ฉบับสมบูรณ์) ดังภาพที่ ๔.๒ ดังนี้

ภาพที่ ๔.๒ การบูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
 ของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ (ฉบับสมบูรณ์)
 ที่มา : พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (ผู้วิจัย), ๒๕๕๙.

๔.๔ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

องค์ความรู้จากการวิจัยครั้งนี้ คือ บุรณาการหลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ICL 2 ME MODEL ดังแสดงในภาพที่ ๔.๓

ภาพที่ ๔.๓

ที่มา : พระครูโกศลพัฒนาภรณ์ (ผู้วิจัย), ๒๕๕๙.

อธิบาย ICL 2 ME MODEL ได้ดังต่อไปนี้

I = Iddhipada IV (อิทธิบาท ๔) หมายถึง พุทธธรรมส่งเสริมให้การบริหารงานวิชาการสู่ความเป็นเลิศโดยบุคลากรในองค์กรต้องมีความ (พอใจในการพัฒนางานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ) วิริยะ (เพียรพยายามในการพัฒนางานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ) จิตตะ (จดจ่อต่อการพัฒนางานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ) วิมังสา (ไตร่ตรองพิจารณางานวิชาการสู่ความเป็นเลิศ)

C = Course (หลักสูตร) หมายถึง การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศนั้นสถานศึกษาต้องพิจารณาหลักสูตรให้สอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและท้องถิ่นและดำเนินการเรียนการสอนให้เป็นไปตามหลักสูตรนั้น

L = Learning and Teaching (การเรียนรู้การสอน) หมายถึง การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศนั้นด้านการเรียนการสอนผู้สอนจะต้องเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางโดยให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติด้วยตนเองและสอนทอดแทรกคุณธรรมให้กับผู้เรียน

M = Media (สื่อการเรียนการสอน) หมายถึง การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศผู้บริหารจะต้องส่งเสริมประยุกต์สื่อด้วยเทคโนโลยีและจูงใจหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนให้สนับสนุนสื่อการเรียนการสอนของนักเรียนให้เพียงพอ

M = Measurement and Evaluation (การวัดและประเมินผล) หมายถึง การบริหารงานสู่ความเป็นเลิศผู้บริหารและครูเปิดโอกาสให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลหลังจากการวัดและประเมินผลจะต้องนำผลการวัดมาพัฒนาการเรียนการสอนเสมอ

E = Excellence (ความเป็นเลิศ) หมายถึง เมื่อผู้บริหารและครูได้พัฒนางานวิชาการด้วยหลักอิทธิบาท ๔ อย่างเต็มความสามารถแล้วสถานศึกษาจะพัฒนาสู่ความเป็นเลิศด้านวิชาการโดยมีเป้าหมายสูงสุดคือพัฒนานักเรียนให้เป็นคนดี มีความสุขและเป็นคนเก่งสามารถนำความรู้ที่ได้จากการเรียนการสอนมาพัฒนาตนเอง สังคม และประเทศชาติได้

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การศึกษาวิจัยเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative research) มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ และเพื่อบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ใช้เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ แบบสัมภาษณ์ผู้บริหารโรงเรียนประถมศึกษาและผู้เชี่ยวชาญด้านหลักพุทธธรรม จำนวน ๕ คนและการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๘ รูป/คน เพื่อรับรองร่างการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลและทำการวิเคราะห์ข้อมูล ด้วยการวิเคราะห์เอกสาร (Document Analysis) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) การสัมภาษณ์ (Interview) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสรุปผลตามแบบสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) และสรุปผลการสนทนากลุ่ม ผู้วิจัยขอเสนอสรุปผลการวิจัยตามลำดับ ดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

การบริหารวิชาการเป็นหัวใจของการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของสถานศึกษาก็คือ การจัดการศึกษา คุณภาพ และมาตรฐานของสถานศึกษาจึงอยู่ที่งานด้านวิชาการ ซึ่งจะประกอบด้วยงานด้านหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน จัดการจذبบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การจัดสิ่งส่งเสริมงานด้านวิชาการ รวมถึงงานด้านการวัดและประเมิน ทั้งยังมีองค์ประกอบอีกหลายอย่าง ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดผล ประเมินผล ดังนี้

ด้านหลักสูตร หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หลักสูตรที่ดีต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพื่อให้มีเนื้อหาสาระทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี

และการเมืองซึ่ง หลักสูตรมีความหมาย ๓ ประการ๑) หลักสูตรเป็นศาสตร์ที่มีทฤษฎี หลักการและการนำไปใช้ ในการจัดการเรียนการสอนตามที่มุ่งหวังไว้ ๒) หลักสูตรเป็นระบบในการจัดการศึกษา โดยมีปัจจัยนำเข้า (Input) เช่น ครู นักเรียน วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ กระบวนการ (Process) ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนผลผลิต (Output) คือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความสำเร็จทางการศึกษา เป็นต้น ๓) หลักสูตรเป็นแผนการจัดการเรียนการสอน ที่มุ่งประสงค์จะอบรมฝึกฝนผู้เรียน ให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ แนวทางการพัฒนาหลักสูตรนั้นควรดำเนินการดังนี้ คือ ศึกษาพื้นฐานความรู้จากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้อื่น พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของผู้เรียน พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้ การเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนรู้ควรพิจารณาถึงความเหมาะสมของผู้เรียน พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน พิจารณาความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ พัฒนาอย่างเป็นระบบ พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา และร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ด้านการจัดการเรียนการสอน เป็นกระบวนการวิจัยที่จัดระบบของความรู้หรือข้อมูลและเหตุการณ์เรียนรู้ที่ซับซ้อน ซึ่งเป็นการจัดระบบใหม่ของประสบการณ์เดิมที่มีมาก่อน หรือเป็นหลักการของการเกิดการเรียนรู้สามารถทำการทดสอบได้ สามารถนำอ้างอิงถึงเหตุการณ์และประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นการพัฒนามนุษย์ผ่านกระบวนการต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาสติปัญญาให้รู้ผิดชอบ ชั่วดีด้วยการจัดการเรียนการสอนซึ่งจะต้องอาศัยครูผู้สอนที่เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำในการถ่ายทอดความรู้

ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ช่วยในการเรียนรู้ซึ่งครู และนักเรียนเป็นผู้ใช้ เพื่อช่วยให้การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพในการเลือกสื่อการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการเรียนการสอนนั้น ผู้สอนจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบในการเลือกสื่อได้แก่ จุดมุ่งหมายของการสอน รูปแบบ และระบบของการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียน เกณฑ์เฉพาะสื่อ วัสดุอุปกรณ์ ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเภท ของสื่อ กับคุณสมบัติเฉพาะ และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน ส่วนคุณลักษณะของสื่อที่มีคุณภาพอาจพิจารณาได้จาก สื่อนั้นต้องสอดคล้องกับหลักสูตร และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน นำไปใช้เพื่อการเรียนการสอน โดยตรง ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดกระบวนการตามหลักสูตรเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการใช้สื่อ เราความสนใจก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย วัสดุที่ใช้ในการผลิตไม่เป็นอันตราย และปราศจากสิ่งที่เป็นพิษต่อนักเรียน แข็งแรงคงทน สวยงาม ประหยัด และคุ้มค่า สะดวกต่อการใช้ และง่ายต่อการเก็บรักษา โดยสื่อการสอนได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้ประกอบในการสอนเพื่อให้เป็นสื่อกลางในการจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อความหมายที่ผู้สอนประสงค์จะส่งหรือถ่ายทอดไปยังผู้เรียน เพื่อให้การสอนจะบรรลุถึงจุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ กิจกรรม และ ตลอดจนเทคนิคหรือวิธีการต่าง ๆ ที่นำมาประกอบกับการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดทำ การใช้ การปรับปรุง การจัดหา การบำรุงรักษา และส่งเสริมผลิตสื่อการเรียนการสอนและวิธีการสอน

ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องมึนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ให้นักเรียนมีแนวคิดความเป็นของตัวเอง กล้าแสดงออกทางความคิด ทางร่างกาย และจิตใจ มีความเป็นภาวะผู้นำในการร่วมทำกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความสามัคคีกัน มีความรับผิดชอบต่อนหน้าที่ว่าตัวเองเป็นนักเรียน

ด้านการวัดผลและประเมินผล การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน เป็นกระบวนการขั้นสุดท้ายในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลเป็นกิจกรรมทางวิชาการที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้ทราบว่าการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามความมุ่งหมายของหลักสูตร ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ต้นปีการศึกษา จนถึงปีการศึกษานั้น บรรลุผลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด มีปัญหา อุปสรรค และข้อบกพร่องอะไรบ้าง แล้วนำสิ่งต่างๆ เหล่านี้ไปเป็นแนวทางในการหาวิธีการในการแก้ไขปรับปรุงต่อไป การวัดและประเมินผลการศึกษาเป็นกระบวนการที่จะทราบว่าการเรียนการสอนนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือไม่ ควรจะมีการปรับปรุงในเรื่องใด การวัดแตกต่างจากการประเมินในแง่ที่ว่า การวัดเป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวนตัวเลขที่ได้จากการวัดนั้น การประเมินผลการเรียนรู้และพัฒนาของผู้เรียนจะเป็นข้อมูลให้ทุกฝ่ายทั้งผู้เรียน ครูผู้สอน สถานศึกษาและผู้ปกครองนำไปพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

๕.๑.๒ หลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ

อิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จในทุกเรื่องและทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการศึกษา ดังนั้นอิทธิบาท ๔ จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล บุคคลที่ใช้อิทธิบาท ๔ จะเกิดความพึงพอใจในการทำงาน และเกิดความเพียรพยายามในการทำงาน ทำให้เกิดความเอาใจใส่ และเกิดการไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อให้การทำงานเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด และทำการแก้ไขเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการทำงานใดๆ ควรพิจารณาและพัฒนาอิทธิบาท ๔ ให้เกิดขึ้นตามลักษณะของบุคคล เมื่อหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วหลักธรรมนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดหลักธรรมอื่นๆ ในตัวบุคคล จะส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จหรือด้วยผลของงานที่มีประสิทธิภาพ โดย อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในปฏิบัติงาน วิริยะ ความพากเพียรในปฏิบัติงาน จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในปฏิบัติงานในปฏิบัติงาน และวิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของการปฏิบัติงาน

๕.๑.๓ บูรณาการหลักอิทธิบาท๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน

ประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยพบว่า ด้านหลักสูตร สามารถบูรณาการด้วยการพิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น และจัดประเมินผลการนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา ด้านการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการเน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางมากขึ้นกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรมและทอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น ด้านสื่อการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องทอดแทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น จูงใจให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชาและดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่

เกี่ยวข้อง และด้านการวัดผลและประเมินผล สามารถบูรณาการด้วยการ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจนมากขึ้น สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลมากขึ้น จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลและนำผลการวัดและประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่องในการบริหารวิชาการให้ได้มาตรฐานวิชาการ

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ผู้วิจัยพบประเด็นสำคัญที่นำมาอภิปรายผลเกี่ยวกับการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ ดังต่อไปนี้

ผลการศึกษาสภาพการบริหารสำนักปฏิบัติธรรมในเขตภาคกลาง ทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านสถานที่ด้านวิทยากร ด้านการบริหารจัดการ ด้านการประชาสัมพันธ์ ดังต่อไปนี้

๕.๑.๑ แนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนา

การบริหารวิชาการเป็นหัวใจของการบริหารสถานศึกษา ทั้งนี้เพราะจุดมุ่งหมายของสถานศึกษาก็คือ การจัดการศึกษา คุณภาพ และมาตรฐานของสถานศึกษาจึงอยู่ที่งานด้านวิชาการ ซึ่งจะประกอบด้วยงานด้านหลักสูตร และการจัดการเรียนการสอน จัดการจذبบุคลากรที่เกี่ยวข้อง การจัดสิ่งส่งเสริมงานด้านวิชาการ รวมถึงงานด้านการวัดและประเมิน ทั้งยังมีองค์ประกอบอีกหลายอย่าง ได้แก่ ด้านหลักสูตร ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านสื่อการเรียนการสอน และด้านการวัดผลประเมินผล ดังนี้

ด้านหลักสูตร หลักสูตรเป็นสิ่งสำคัญของการจัดการศึกษา เพราะเป็นสิ่งที่กำหนดแนวทางการปฏิบัติในการจัดการเรียนการสอนให้บรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดไว้ หลักสูตรที่ดีต้องมีการพัฒนาอยู่เสมอ เพื่อให้มีเนื้อหาสาระทันกับสภาพการเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ เทคโนโลยี และการเมืองซึ่ง หลักสูตรมีความหมาย ๓ ประการ๑) หลักสูตรเป็นศาสตร์ที่มีทฤษฎี หลักการและการนำไปใช้ ในการจัดการเรียนการสอนตามที่มุ่งหวังไว้ ๒) หลักสูตรเป็นระบบในการจัดการศึกษา โดยมีปัจจัยนำเข้า (Input) เช่น ครู นักเรียน วัสดุอุปกรณ์ อาคารสถานที่ กระบวนการ (Process) ได้แก่ การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนผลผลิต (Output) คือผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน ความสำเร็จทางการศึกษา เป็นต้น ๓) หลักสูตรเป็นแผนการจัดการเรียนการสอน ที่มุ่งประสงค์จะอบรมฝึกฝนผู้เรียน ให้เป็นไปตามเป้าหมายที่ต้องการ แนวทางการพัฒนาหลักสูตรนั้นควรดำเนินการดังนี้ คือ ศึกษาพื้นฐานความรู้จากประวัติศาสตร์ ปรัชญา สังคม จิตวิทยา และวิชาความรู้อื่น พัฒนาให้สอดคล้องกับความต้องการของสังคมและให้สอดคล้องกับระดับพัฒนาการของผู้เรียน พัฒนาให้สอดคล้องกับหลักของการเรียนรู้ การเลือกและจัดประสบการณ์การเรียนควรพิจารณาถึงความเหมาะสมของผู้เรียน พัฒนาในทุกจุดอย่างประสานสัมพันธ์กัน พิจารณาถึงความเป็นไปได้สูงในทางปฏิบัติ พัฒนาอย่างเป็นระบบ พัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่หยุดยั้ง มีการวิจัยติดตามผลอยู่ตลอดเวลา และร่วมมือกับหน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ด้านการจัดการเรียนการสอน เป็นกระบวนการวิจัยที่จัดระบบของความรู้หรือข้อมูลและเหตุการณ์เรียนรู้ที่ซับซ้อน ซึ่งเป็นการจัดระบบใหม่ของประสบการณ์เดิมที่มีมาก่อน หรือเป็น

หลักการของการเกิดการเรียนรู้สามารถทำการทดสอบได้ สามารถนำอ้างอิงถึงเหตุการณ์และ
 ประยุกต์ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมต่าง ๆ ที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นการพัฒนามนุษย์ผ่าน
 กระบวนการต่างๆ ที่มนุษย์ได้เรียนรู้ในชีวิตประจำวันเพื่อพัฒนาสติปัญญาให้รู้ผิดชอบ ชั่วดีด้วยการ
 จัดการเรียนการสอนซึ่งจะต้องอาศัยครูผู้สอนที่เป็นกัลยาณมิตรคอยแนะนำในการถ่ายทอดความรู้

ด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน

สื่อการเรียนการสอน เป็นสิ่งที่ช่วยในการเรียนรู้ซึ่งครู และนักเรียนเป็นผู้ใช้ เพื่อช่วยให้
 การเรียนการสอนมีประสิทธิภาพในการเลือกสื่อการเรียนการสอน เพื่อให้เกิดประสิทธิภาพต่อการ
 เรียนการสอนนั้น ผู้สอนจำเป็นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบในการเลือกสื่อได้แก่ จุดมุ่งหมายของการ
 สอน รูปแบบ และระบบของการเรียนการสอน ลักษณะผู้เรียน เกณฑ์เฉพาะสื่อ วัสดุอุปกรณ์
 ตลอดจนสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีอยู่ นอกจากนี้ยังต้องคำนึงถึงความสัมพันธ์ระหว่างประเภท ของสื่อ
 กับคุณสมบัติเฉพาะ และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน ส่วนคุณลักษณะของสื่อที่มีคุณภาพอาจ
 พิจารณาได้จาก สื่อนั้นต้องสอดคล้องกับหลักสูตร และจุดประสงค์ของการเรียนการสอน นำไปใช้เพื่อ
 การเรียนการสอน โดยตรง ส่งเสริมให้นักเรียนเกิดกระบวนการตามหลักสูตรเน้นให้นักเรียนมีส่วนร่วม
 ในการใช้สื่อ ได้รับความสนใจก่อให้เกิดการเรียนรู้ได้ง่าย วัสดุที่ใช้ในการผลิตไม่เป็นอันตราย และ
 ปราศจากสิ่งที่เป็นพิษต่อนักเรียน แข็งแรงคงทน สวยงาม ประหยัด และคุ้มค่า สะดวกต่อการ
 และง่ายต่อการเก็บรักษา โดยสื่อการสอนได้แก่ สิ่งต่าง ๆ ที่ผู้สอนนำมาใช้ประกอบในการสอนเพื่อให้
 เป็นสื่อกลางในการจัดการเรียนการสอน การใช้สื่อความหมายที่ผู้สอนประสงค์จะส่งหรือถ่ายทอดไป
 ยังผู้เรียน เพื่อให้การสอนจะบรรลุถึงจุดประสงค์ที่ต้องการ ซึ่งอาจจะเป็นวัสดุ อุปกรณ์ กิจกรรม และ
 ตลอดจนเทคนิคหรือวิธีการต่าง ๆ ที่นำมาประกอบกับการจัดการเรียนการสอน คือ การจัดทำ การใช้
 การปรับปรุง การจัดหา การบำรุงรักษา และส่งเสริมผลิตสื่อการเรียนการสอนและวิธีการสอน

ด้านกิจกรรมการเรียนการสอน จะต้องมึนักเรียนเป็นศูนย์กลางในการเรียนการสอน ให้
 นักเรียนมีแนวคิดความเป็นของตัวเอง กล้าแสดงออกทางความคิด ทางร่างกาย และจิตใจ มีความเป็น
 ภาวะผู้นำในการร่วมทำกิจกรรม เพื่อส่งเสริมให้นักเรียนมีความสามัคคีกัน มีความรับผิดชอบต่อน้า
 ที่ว่าตัวเองเป็นนักเรียน

ด้านการวัดผลและประเมินผล การวัดผลและประเมินผลการเรียนการสอน เป็น
 กระบวนการขั้นสุดท้ายในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การวัดผลและประเมินผลเป็นกิจกรรม
 ทางวิชาการที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้ทราบว่าการดำเนินการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนตามความมุ่ง
 หมายของหลักสูตร ที่เริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ต้นปีการศึกษา จนถึงปีการศึกษานั้น บรรลุผลตามความ
 มุ่งหมายที่ตั้งไว้มากน้อยเพียงใด มีปัญหา อุปสรรค และข้อบกพร่องอะไรบ้าง แล้วนำสิ่งต่างๆ เหล่านี้
 ไปเป็นแนวทางในการหาวิธีการในการแก้ไขปรับปรุงต่อไป การวัดและประเมินผลการศึกษาเป็น
 กระบวนการที่จะทราบว่าการเรียนการสอนนั้น บรรลุวัตถุประสงค์ที่กำหนดหรือไม่ ควรจะมีการ
 ปรับปรุงในเรื่องใด การวัดแตกต่างจากการประเมินในแง่ที่ว่า การวัดเป็นกระบวนการที่กำหนดจำนวน
 ตัวเลขที่ได้จากการวัดนั้น การประเมินผลการเรียนรู้และพัฒนาของผู้เรียนจะเป็นข้อมูลให้ทุกฝ่ายทั้ง
 ผู้เรียน ครูผู้สอน สถานศึกษาและผู้ปกครองนำไปพัฒนาผู้เรียนให้บรรลุผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
 ปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

ซึ่งแนวคิดและการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศตามแนวพระพุทธศาสนาสอดคล้องกับงานวิจัยของ **นันทิศา ทองเจือ** ได้ทำการวิจัยเรื่อง “กระบวนการพัฒนาคณาจารย์โรงเรียนเอกชนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๑)” สรุปผลการศึกษาคณาจารย์โรงเรียนเอกชนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๑) ประกอบด้วย ๔ ด้าน คือ การพัฒนาคณาจารย์คนไทยยุคใหม่ การพัฒนาคณาจารย์ยุคใหม่ การพัฒนาคณาจารย์สถานศึกษาและแหล่งเรียนรู้ยุคใหม่ และการพัฒนาคณาจารย์การบริหารจัดการใหม่^๑

และ **กัลยรัตน์ เมืองสง** ได้ศึกษาเรื่อง “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน” โดยใช้เทคนิคเดลฟายในการวิเคราะห์ข้อมูล ผลการศึกษาพบว่า “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามความคิดของผู้เชี่ยวชาญ ประกอบด้วย องค์ประกอบที่ ๑ การมีกิจกรรมที่ใช้ความคิดความเข้าใจในระดับสูง ได้แก่ มีความสามารถในการคิดเชิงวิเคราะห์ โดยสามารถจำแนกแยกแยะองค์ประกอบต่างๆ ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งได้ องค์ประกอบที่ ๒ มีความสามารถรวบรวมข้อมูลต่างๆ มากำหนดกลยุทธ์ได้ ได้แก่ มีการรายงานผลแผนงานและโครงการเพื่อนำมาเป็นข้อมูลในการพัฒนางานและกำหนดแผนปฏิบัติการ องค์ประกอบที่ ๓ มีความสามารถในการพยากรณ์และกำหนดอนาคตได้ ได้แก่ มีความสามารถเชิงรุก โดยกระทำการแก้ปัญหาอย่างเร่งด่วน ในขณะที่ผู้บริหารส่วนใหญ่จะวิเคราะห์สถานการณ์ก่อน และรอให้ปัญหาลี้คลายไปเอง องค์ประกอบที่ ๔ การมีความคิดเชิงปฏิวัติ ได้แก่ ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบายของสถานศึกษา องค์ประกอบที่ ๕ มีการกำหนดวิสัยทัศน์ ได้แก่ กำหนดวิสัยทัศน์ที่สร้างจากแรงบันดาลใจ มีความทะเยอทะยาน คิดนอกกรอบ และกว้างไกล และวิธีการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ที่ได้รับเลือกสูงสุด ๓ อันดับแรก คือ การศึกษาดูงาน การประชุมเชิงวิชาการ และการระดมความคิด ส่วนแนวคิดของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน พบว่า ประเด็นสำคัญตามองค์ประกอบทั้ง ๕ คือ องค์ประกอบที่ ๑ ได้แก่ มีการส่งเสริมให้บุคลากรพัฒนานตนเองและวิชาชีพเพื่อคุณภาพของการศึกษา องค์ประกอบที่ ๒ ได้แก่ มีการทำงานที่มีเป้าหมายและมีความสุขในการทำงาน องค์ประกอบที่ ๓ ได้แก่ เป็นนักวางแผนกลยุทธ์ ขับเคลื่อนยุทธศาสตร์และคิดเชิงรุกได้ องค์ประกอบที่ ๔ ได้แก่ มีความคิดในเชิงรุกและสร้างแรงบันดาลใจให้เพื่อนร่วมงานเกิดความคิดริเริ่มในการทำงาน และการแก้ปัญหา และองค์ประกอบที่ ๕ ได้แก่ กำหนดวิสัยทัศน์ได้ชัดเจนสอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม สถานการณ์ปัจจุบันและเป้าหมายกลยุทธ์ภาครัฐ”^๒

๕.๒.๒ หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

หลักอิทธิบาท ๔ เป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ความสำเร็จทุกในทุกเรื่องและทุกกิจกรรมไม่ว่าจะเป็นการทำงานหรือการศึกษา ดังนั้นอิทธิบาท ๔ จำเป็นต้องปลูกฝังให้เกิดขึ้นในตัวบุคคล

^๑ นันทิศา ทองเจือ, กระบวนการพัฒนาคณาจารย์โรงเรียนเอกชนตามแนวทางการปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่ ๒ (พ.ศ. ๒๕๕๒-๒๕๖๑), วิทยานิพนธ์การจัดการศึกษาระดับปริญญาโท สาขาการจัดการการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏ สวนดุสิต, ๒๕๕๔), บทคัดย่อ.

^๒ กัลยรัตน์ เมืองสง, “รูปแบบการพัฒนาภาวะผู้นำเชิงกลยุทธ์ของผู้บริหารสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน”, วิทยานิพนธ์การศึกษาระดับปริญญาโท, สาขาการบริหารการศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

บุคคลที่ใช้อิทธิบาท ๔ จะเกิดความพึงพอใจในการทำงาน และเกิดความเพียรพยายามในการทำงาน ทำให้เกิดความเอาใจใส่ และเกิดการไตร่ตรองตรวจสอบเพื่อให้การทำงานเกิดการผิดพลาดน้อยที่สุด และทำการแก้ไขเพื่อให้งานสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ในการทำงานใดๆ ควรพิจารณาและพัฒนาอิทธิบาท ๔ ให้เกิดขึ้นตามลักษณะของบุคคล เมื่อหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เกิดขึ้นในตัวบุคคลแล้วหลักธรรมนั้นจะเป็นสิ่งจูงใจให้เกิดหลักธรรมอื่นๆ ในตัวบุคคล จะส่งผลให้การทำงานประสบความสำเร็จหรือด้วยผลของงานที่มีประสิทธิภาพ โดย อิทธิบาท ๔ คือ ฉันทะ ความพอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น วิริยะ ความพากเพียรในสิ่งนั้น จิตตะ ความเอาใจใส่ฝักใฝ่ในสิ่งนั้น และวิมังสา ความหมั่นสอดส่องในเหตุผลของสิ่งนั้น

หลักอิทธิบาท ๔ ในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศสอดคล้องกับแนวคิดของ **พระธรรมปิฎก** (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของอิทธิบาทว่าธรรมที่ให้ถึงอิทธิ (ฤทธิ์) หรือความสำเร็จ หรือธรรมที่เป็นเหตุให้เกิดความสำเร็จหรือแปลงง่ายๆว่า ทางแห่งความสำเร็จมี ๔ อย่าง คือ ฉันทะ (พอใจ)วิริยะ (ความเพียร) จิตตะ (ความคิดจดจ่อ) และวิมังสา (ความสอบสวนไตร่ตรอง) โดยสรุปก็คือ มีใจรัก พากเพียรทำ เอาจิตฝักใฝ่ และใช้ปัญญาสอบสวนทั้งหมด นับเป็นสิ่งที่ทำให้บุคคลประสบความสำเร็จในสิ่งที่ตนเองปรารถนา ต้องการ^๓ และ **พุทธทาสภิกขุ** ได้แจกการอธิบายความหมายของอิทธิบาท คำว่า บาท แปลว่า ฐาน เจริญ เช่น เท้าหรือตีน เพราะเป็นเชิงรองรับร่างกาย ส่วนอิทธิ แปลว่า ความสำเร็จ คำว่า ฤทธิ์ ก็แปลว่า ความสำเร็จ โดยรวม อิทธิบาท จึงหมายความว่า รากฐานแห่งความสำเร็จ รวมถึง ๔ อย่าง คือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา กล่าวคือ ฉันทะ คือ ความพอใจในสิ่งที่ต้องทำ วิริยะ คือ พากเพียร เพียรไปในสิ่งที่พอใจ จิตตะ คือ เอาใจใส่ ฝักใฝ่ อยู่แต่สิ่งนั้นไม่เปลี่ยนแปลง และวิมังสา คือ คั่นคว้า สอดส่อง เพื่อจะแก้ปัญหา อุปสรรคอยู่เสมอไป^๔

และ**วราส ประสมสุขและนิพนธ์ กินาวงศ์** ได้ศึกษา หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม พบว่าหลักพุทธธรรมที่สอดคล้องกับหลักการบริหารการศึกษา มีจำนวน ๒๑ หลักธรรมแยกตามหลักการครองตน การครองคน และการครองงาน ได้ดังนี้ การครองตน สอดคล้องกับ ๑๙ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ กุศลมูล ๓ สันโดษ ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ อริยฐานธรรม ๔ เบญจธรรม พละ ๕ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สัมปยุตธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และ ทศพิธราชธรรมการครองคน สอดคล้องกับ ๑๕ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมคัมภีร์ครองโลก ๒ ธรรมทำให้งาม ๒ กุศลมูล ๓ สุจริต ๓ อธิปไตย ๓ ขรवासธรรม ๔ พรหมวิหาร ๔ สังคหะวัตถุ ๔ กัลยาณมิตรธรรม ๗ สัมปยุตธรรม ๗ บริหานิยธรรม ๗ อริยทรัพย์ ๗ และทศพิธราชธรรม การครองงาน สอดคล้องกับ ๑๐ หลักพุทธธรรม ได้แก่ กัลยาณมิตตตา โยนิโสมนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒ ธรรมมีอุปการะมาก ๒ สุจริต ๓ อิทธิบาท ๔ พละ ๕ ขรवासธรรม ๔ สังคหะวัตถุ ๔ และ สัมปยุตธรรม ๗ นอกจากนี้ยังพบว่า มีจำนวน ๗ หลักธรรมที่สอดคล้องกับ

^๓ พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ**, พิมพ์ครั้งที่ ๙ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๘๔๒.

^๔ พุทธทาสภิกขุ, **สุญญตา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา), ๒๕๑๘, หน้า ๙๐.

หลักการบริหารการศึกษาด้านการครองตน การครองคน และการครองงานได้แก่ กัลยาณมิตตดา โยนิโสมนสิการ ธรรมทำให้งาม ๒ สุจริต ๓ ขรวาสาธรรม ๔ สังคหะวัตถุ ๔ และสัปปริสธรรม ๗^๕

๕.๑.๓ บุรณการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน ประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ

ผลการวิจัยพบว่า ด้านหลักสูตร สามารถบูรณาการด้วยการพิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลาง ประชุมพิจารณาแผนการบริหารหลักสูตร นำหลักสูตรไปใช้ให้สอดคล้องกับความสามารถของผู้เรียน กำหนดหลักสูตรให้สอดคล้องกับท้องถิ่น และจัดประเมินผล การนำหลักสูตรไปใช้ในแต่ละรายวิชา ด้านการเรียนการสอน สามารถบูรณาการด้วยการเน้นผู้เรียน เป็นศูนย์กลางมากขึ้นกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณา ประเมินผลการจัดกิจกรรมและทอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น ด้านสื่อการเรียน การสอน สามารถบูรณาการด้วยการประยุกต์สื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยจากเทคโนโลยีมากขึ้น ร่วมมือกันผลิตสื่อการเรียนการสอนสม่ำเสมอ กระตุ้นผู้ที่เกี่ยวข้องทอดแทรกสื่อท้องถิ่นมากขึ้น จูงใจ ให้ใช้สื่อให้เหมาะสมกับรายวิชาและดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และด้านการ วัดผลและประเมินผล สามารถบูรณาการด้วยการ พิจารณาเกณฑ์การวัดและประเมินผลให้ชัดเจน มากขึ้น สร้างแรงจูงใจในการวัดผลประเมินผลให้หลากหลาย พยายามให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมในการวัด และประเมินผลมากขึ้น จัดประชุมผู้ที่เกี่ยวข้องกับการวัดและประเมินผลและนำผลการวัดและ ประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอนอย่างต่อเนื่อง

ผลของบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน ประถมศึกษาในจังหวัดสมุทรปราการ สอดคล้องกับความคิดของ นางสาวเปรมอนันต์ เต่าทอง ได้ ให้สัมภาษณ์ว่า การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารงานวิชาการในโรงเรียนนั้นโรงเรียนได้ อาศัยหลักอริยบท ๔ ในการบูรณาการด้วยการกระตุ้นให้ผู้บริหาร ครู และบุคลากรทางการศึกษาได้มี ความพึงพอใจและความพยายามในการกำหนดหลักสูตร ปรับปรุง ดูแลหลักสูตรและการนำหลักสูตร ไปใช้เพื่อให้ตรงตามความต้องการของนักเรียนเมื่อมีการนำหลักสูตรไปใช้เรียบร้อยแล้วมีการประชุม พิจารณาการเรียนการสอนตามหลักสูตรที่ใช้ปีการศึกษาละ ๒ ครั้ง^๖ และ นายบรรหาร เอี่ยมสอาด ได้ให้สัมภาษณ์ว่า โรงเรียนได้จัดการเรียนการสอนด้วยการบูรณาการหลักพุทธธรรมช่วยให้การ บริหารงานวิชาการมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จมากยิ่งขึ้น โดยนำหลักอริยบท ๔ มาบูรณา การด้านการเรียนการสอนโดยมีการกระตุ้นให้เงินโบนัสพิเศษสำหรับครูและนักเรียนที่สร้างชื่อเสียง ให้กับโรงเรียนมีการกระตุ้นให้ครูและนักเรียนตั้งใจทำหน้าที่ของตนและประเมินผลการปฏิบัติหน้าที่ มีการประเมินผลของครูจากคณะกรรมการบริหารโรงเรียน ประเมินนักเรียนโดยครูผู้สอน^๗

^๕ วรรภาส ประสมสุขและ และ นิพนธ์ กินาวงศ์. หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธธรรม. สังกัด ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร วารสารศึกษาศาสตร์ ปี ที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ เดือนพฤศจิกายน ๒๕๔๙-มีนาคม ๒๕๕๐ หน้า ๖๔

^๖ สัมภาษณ์ นางสาวเปรมอนันต์ เต่าทอง, ผู้อำนวยการโรงเรียนป้อมพระจุลจอมเกล้า.

^๗ สัมภาษณ์ นายบรรหาร เอี่ยมสอาด, ผู้อำนวยการโรงเรียนนวมินทราชินูทิศ สวนกุหลาบวิทยาลัย สมุทรปราการ.

และ นายกัมปนาท วัชรนาคม ได้ให้สัมภาษณ์ว่า สื่อการเรียนการสอนของโรงเรียนนั้นส่วนใหญ่เกิดจากการผลิตสื่อของครูผู้สอนเอง โดยสื่อที่เป็นเทคโนโลยีได้รับการสนับสนุนจากรัฐบาล ซึ่งมีการขาดแคลนและส่วนหนึ่งได้รับการสนับสนุนจากเอกชนและผู้ปกครองนักเรียนเป็นบางครั้ง ซึ่งสื่อการเรียนการสอนของโรงเรียนนั้นจะต้องอาศัยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องช่วยเหลือและสนับสนุนสื่อท้องถิ่นและจะต้องดึงดูดการสนับสนุนสื่อจากภาครัฐและเอกชนรวมถึงผู้ปกครองที่พอมีฐานะในการสนับสนุนสื่อให้เพียงพอและทันสมัยในการส่งเสริมการจัดการเรียนการสอน^๔

๕.๓ ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

ผู้วิจัยเสนอข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้ โดยมีรายละเอียดดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเกี่ยวกับการบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการควรพิจารณาหลักสูตรให้มีความสอดคล้องกับหลักสูตรแกนกลางและสอดคล้องหลักสูตรท้องถิ่น

๒. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรสนับสนุนให้ผู้บริหารและครูจัดการเรียนการสอนโดยให้ผู้เรียนเกิดการคิดวิเคราะห์และลงมือปฏิบัติด้วยตนเอง พิจารณาประเมินผลการจัดกิจกรรมและทอดแทรกคุณธรรมในการเรียนการสอนให้มากขึ้น

๓. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมสื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยโดยนำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษามากขึ้นและส่งเสริมสื่อให้เพียงพอกับการจัดการเรียนการสอนในสถานศึกษา

๔. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำหลักอิทธิบาท ๔ มาบูรณาการในการส่งเสริมการปฏิบัติงานของผู้บริหารและครูในสถานศึกษา

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

๑. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรส่งเสริมให้ผู้บริหารและครูปฏิบัติตามหลักสูตรแกนกลางและหลักสูตรท้องถิ่น

๒. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรให้ผู้บริหารและครูตรวจเช็คสื่อการเรียนการสอนเพื่อเสนอต่อหน่วยงานต้นสังกัดเพื่อจัดหาสื่อการเรียนการสอนให้ทันสมัยและเพียงพอต่อความต้องการ

๓. โรงเรียนควรจัดให้นักเรียน ผู้ปกครองมีส่วนร่วมในการวัดและประเมินผลการเรียนการสอนเพื่อให้มีการวัดและประเมินผลที่หลากหลายรูปแบบ

๔. ภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องควรนำหลักพุทธธรรมในการบริหารงานวิชาการ โดยเฉพาะหลักอิทธิบาท ๔ ส่งเสริมการปฏิบัติงานของโรงเรียนให้มีการพัฒนามากยิ่งขึ้น

^๔ สัมภาษณ์ นายกัมปนาท วัชรนาคม, ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลชุมชนบางป่อ (บางป่อ ๑)

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

จากผลการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพควรศึกษาประเด็นต่อไปนี้ให้ชัดเจนดังนี้

๑. การบูรณาการหลักชั้นตะและวิริยะในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน
ประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ

๒. การบูรณาการหลักจิตตะและวิมังสาในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียน
ประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ

๓. การบูรณาการหลักพุทธรธรรมในการบริหารวิชาการด้านหลักสูตรแกนกลางและ
หลักสูตรท้องถิ่นสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ

กระทรวงศึกษาธิการ, แผนพัฒนาการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๕.

เกรียงศักดิ์ เขียวยิ่ง, การบริหารรัฐกิจ แนวคิด หลักการ และการปฏิบัติ, ขอนแก่น : ห้างหุ้นส่วนจำกัด ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๓๕.

โกนิษฐ์ ศรีทอง, เอกสารประกอบการสอนวิชา “แนวคิดและทฤษฎีทางพัฒนาสังคม”, กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ชุมศักดิ์ ชุมชุม, ปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพในการปฏิบัติงานของสำนักงานศึกษาธิการอำเภอ : กรณีศึกษา เขตการศึกษา ๑๐. กรุงเทพมหานคร : เพ็ญฟ้า พรินต์, ๒๕๔๙.

จิตยา สุวรรณชฎ, “สังคมวิทยา” ในวิทยาศาสตร์สังคม, กรุงเทพมหานคร : สำนักวิจัย สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๗.

ติน ปรัชญพฤทธิ์, หลักการจัดการ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๙ .
_____, ศัพท์รัฐประศาสนศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๖, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ทรงวิทย์ แก้วศรี, เอกสารประกอบการสอนวิชา “แนวคิดและทฤษฎีทางพัฒนาสังคม” กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

ทองหล่อ เดชไทย, หน่วยที่ ๑ แนวคิดเกี่ยวกับการบริหารสาธารณสุข, นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔.

ธงชัย สันติวงศ์, องค์การและการบริหาร, พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๗.

บรรพต วีระสัย และ สุขุม นวลสกุล, รัฐศาสตร์ทั่วไป พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๑๕.

บรรพต วีระสัย, สังคมวิทยา-มานุษยวิทยา, พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง ๒๕๑๗.

ปริญญ์ จงวัฒนา, พุทธธรรมเพื่อกัลยาณมิตร, กรุงเทพฯ: บจก. ศิลป์สยามบรรจุภัณฑ์และการ พิมพ์, ๒๕๕๐ .

ปัญญา ใช้บางยาง , ธรรมาธิบายหลักธรรมในพระไตรปิฎก , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พงษ์ศักดิ์ ปัญจพรผล, **องค์การและการจัดการ**, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๒.

พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ), **อธิบายหลักธรรมตามหมวดจากนวโกวาท**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๘.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), **“ธรรมในใจของนักบริหารไฮโซ”**, หนังสือพิมพ์ไทยรัฐ, ฉบับวันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๕๑.

_____, **พุทธวิธีการบริหาร**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **ธรรมะกับการทำงาน**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๓.

_____, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

_____, **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **ธรรมบุญชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ ๔๖, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ กรมศาสนา, ๒๕๔๕.

_____, **การศึกษาทั่วไปเพื่อพัฒนามนุษย์** กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.

_____, **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์รวมเล่ม ๓ ภาค ครั้งที่ ๑๕, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์จันทร์เพ็ญ, ๒๕๕๐.

พัชนี แสงนิล, **“ครูและหลักธรรมของครูตามแนวพุทธปรัชญา”**, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พิทยา บวรวัฒนา, **การบริหารเชิงบูรณาการ**, นนทบุรี : สำนักงานข้าราชการพลเรือน, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ, **การงานที่เป็นสุข**, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๙.

ภาวิดา ธาราศรีสุทธิ, และวิบูลย์ ไตวณะบุตร, **หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา**, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๒.

เมธาพันธ์ โพธิ์โรจน์, **การวิเคราะห์การจ้องการบริหารตามแนวมุขยศาสตร์**, พุทธจักร ปีที่ ๔๙ ฉบับที่ ๙ เดือน ก.ย. , ๒๕๔๘.

ราชบัณฑิตสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒**, กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสถียรพงษ์ วรณปก, **หนังสือเรียนวิชาพระพุทธศาสนาชั้นมัธยมศึกษา ปีที่ ๕**, กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๔).

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, **องค์การและการจัดการ**, กรุงเทพมหานคร : ธรรมสาร, ๒๕๔๕.

สนธยา พลศรี, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๓.

_____, **ทฤษฎีและหลักการพัฒนาชุมชน**, พิมพ์ครั้งที่ ๔, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๕.

- สนอง วรอุไร, ทำชีวิตให้ได้ดีและมีสุข, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อัมรินทร์ , ๒๕๕๓
- สมคิด บางโม, การบริหาร, กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕.สมใจ ลักษณะ, การพัฒนาประสิทธิภาพการทำงาน , กรุงเทพมหานคร : สถาบันราชภัฏสวน สุนันทา, ๒๕๔๓.
- สมใจ ลักษณะ, การพัฒนาประสิทธิภาพในการทำงาน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : เพื่อฟ้าพริน ตั้ง, ๒๕๔๓.
- สมยศ นาวิการ, การบริหารเชิงกลยุทธ์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์บรรณกิจ, ๒๕๔๔.
- สมศักดิ์ คงเที่ยง, การบริหารบุคลากรและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์, กรุงเทพฯ:มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.
- _____, หลักและทฤษฎีการบริหารการศึกษา, กรุงเทพมหานคร : มิตรภาพการพิมพ์และสตีวดีโอ, ๒๕๔๒.
- สมิต อาชนิกุล, ยุทธศาสตร์การส่งเสริมการปรับเปลี่ยนกระบวนทัศน์ วัฒนธรรม และค่านิยม กรุงเทพมหานคร : ศรีเมืองการพิมพ์, ๒๕๓๓.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีการพัฒนาสังคม, กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด เอมีเทรดดิ้ง, ๒๕๒๒.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์, ทฤษฎีองค์กรประสิทธิภาพ รวมบทความสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- สิรภาพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๔๕.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ, คุณลักษณะพิเศษแห่งพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙. บุญมี แท่นแก้ว, จริยศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๓, กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๙.
- สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย, ผศ.ดร, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรบัณฑิต, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย, ๑๕๕๐ .
- สุพิน เกษาคุปต์, การจัดการปฏิบัติงาน, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔, หน้า ๙๒-๙๓.
- สุรนาท ชมะณะรงค์, นโยบายสาธารณะและหลักการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคมและการเมือง, ขอนแก่น : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๐.
- เสนาะ ตีเยาว์, หลักการบริหาร, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.
- หลวงพ่อบุญญานันทภิกขุ, งานคือชีวิตชีวิตคืองานบันดาลสุข, กรุงเทพมหานคร : สถาบันบันลือธรรม , ม.ป.ป.

(๒) วิทยานิพนธ์

จารุมาศ เรืองสุวรรณ, พันเอก, การสังเคราะห์แบบจำลองการสอนวิชาชีพช่างตามหลักอิทธิบาท ๔ ของพลทหารในส่วนสนับสนุนกองบัญชาการกองทัพบก ,ปริญญาดุษฎีบัณฑิต ปร.ด. อาชีวศึกษา,บัณฑิต วิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ถ่ายเอกสาร,๒๕๔๘.

ชาตรี แนวจำปา , “ การประยุกต์ใช้อิทธิบาท ๔ ในการปฏิบัติหน้าที่ของบุคลากรสำนักป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กรุงเทพมหานคร ” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต , (สาขารัฐประศาสนศาสตร์), (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๒).

ดิเรก สายศิริวิทย์ , “บทบาทของผู้บริหารในการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของโรงเรียนมัธยมศึกษาสังกัดกรมสามัญศึกษา เขตการศึกษา ๖”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , ๒๕๔๕.

นงนุช นุตรัตน์, “ความต้องการในการเพิ่มประสิทธิภาพการปฏิบัติงานของข้าราชการเพื่อรองรับการบริหาร งานภาครัฐแนวใหม่ : ศึกษากรณี ข้าราชการในสำนักงานปลัดกระทรวงการคลัง ” , รัฐ ประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ : มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๔๙.

บุญมี แทนแก้ว,จริยศาสตร์,พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์,๒๕๓๙), หน้า ๑๔๒. สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย,ผศ.ดร, “หลักการบริหารการศึกษาตามแนวพุทธศาสตร์ ”, สารนิพนธ์พุทธ ศาสตรบัณฑิต, กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๑๕๕๐ .

บุญมี บุญเอี่ยม, “ ศึกษาการนำอิทธิบาท ๔ ไปใช้ในการท างานศูนย์ควบคุมการบินภูเก็ตบริษัท วิทยุการบินแห่งประเทศไทย จำกัด ” , วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยทักษิณ ๒๕๔๔.

พระครูนนทวิวัฒน์ วีระมโ (มีนุสรณ์) , “การบริหารงานเทศบาลตำบลตามหลักสาราณียธรรม ๖ : กรณีศึกษาเทศบาลตำบลปลายบาง อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี ” วิทยานิพนธ์พุทธ ศาสตร มหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารจัดการคณะสงฆ์) , บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๓.

พระครูใบฎีกาสุนันท์ สุวิชาโน (สอนเล็ก), “ความคิดเห็นเกี่ยวกับการบริหารจัดการการศึกษาตามแนววิถีพุทธ : กรณีศึกษาโรงเรียนวัดขมิ้นมิตร อำเภอยะบะระ จังหวัดสมุทรปราการ ” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารจัดการคณะสงฆ์) , บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,๒๕๕๓.

พระครูใบฎีกาอภิชาติ ธมมสุทโธ (พรสุทธิชัยพงศ์) , “ประสิทธิภาพการบริหารงานของเจ้าอาวาสในจังหวัดนนทบุรี ” , วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ , บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูพิศาลธีรธรรม , “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระครูวิสุทธิธานันท์คุณ (ครุฑธา), “การบริหารจัดการวัดเขาช่องพราน จังหวัดราชบุรี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, การจัดการเชิงพุทธ, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระครูสังฆรักษ์กฤษฏ์ตถน สุมะโธ, “ประสิทธิภาพการบริหารจัดการวัดของเจ้าอาวาสในเขตอำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระประเมศวร์ ปญญาวชิโร (แจ่มแจ่ม), “ความคิดเห็นของครูผู้สอนต่อการบริหารงานตามหลักธรรม มาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในเขตอำเภอบรรพตพิสัย จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารจัดการคณะสงฆ์), บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระพัฒนศักดิ์ ฐิตวิริโย (ทวีร่าง), “การบริหารงานโรงเรียนมัธยมศึกษาตามหลักธรรมมาภิบาล ในเขตอำเภไพลี จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหานรินทร์ สุทธิเมตติโก (จะมะณี), “การบริหารงานบุคคลในโรงเรียนมัธยมศึกษา เขตบางกอกน้อย สำนักงานเขตพื้นที่ การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๓”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, การบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔.

พระมหาลำพึง อีรปญโญ, “การบริหารงานตามหลักธรรมมาภิบาลของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมัธยม จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารจัดการคณะสงฆ์), บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาลำพึง อีรปญโญ, “การบริหารงานตามหลักธรรมมาภิบาลของโรงเรียนนวมินทราชูทิศมัธยม จังหวัดนครสวรรค์”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต**, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ (การบริหารจัดการคณะสงฆ์), บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระมหาสมคิด โคธธา, “การใช้ข้อปฏิบัติ ๔ ในการเรียนของพระนิสิตมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย”, **วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๗.

พระวุฒิพงษ์ ถาวรจิตโต (รักเรียน), “การนำหลักข้อปฏิบัติ ๔ มาใช้ในการปฏิบัติงาน : ศึกษาเฉพาะกรณี องค์การบริหารส่วนตำบลในเขตอำเภอเมือง จังหวัดแม่ฮ่องสอน”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร**

มหำบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ , บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พัชรพร วีรสิทธิ์, “ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบห้ำประการของบุคลิกภาพและ ความสามารถในการเผชิญปัญหาและอุปสรรคตามหลักอิทธิบาท ๔ ของเจ้าหน้าทีที่ปฏิบัติงานอยู่ในสำนักงาน ประกันสังคม”, วิทยานิพนธ์วิทยาศาสตรมหาบัณฑิต , บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๖.

รับขวัญ ภาคภูมิ, “ความสัมพันธ์ระหว่างการบริหารงานตามหลักธรรมาภิบาลของผู้บริหารสถานศึกษา กับสุมภาพองค์กรของสถานศึกษา สังกัดสำนักงานพื้นที่การศึกษากำแพงเพชรเขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏกำแพงเพชร, ๒๕๔๗ .

สมศักดิ์ รอบคอบ, “ประสิทธิภาพการบริหารโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานของสถานศึกษาชั้นพื้นฐาน สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษานครปฐมเขต ๑”, วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาการบริหารการศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏนครปฐม, ๒๕๔๘.

อรทัย แสงทอง, “หลักธรรมาภิบาลกับการบริหารสถานศึกษาสังกัดกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาสถานศึกษาในเขตตลิ่งชัน ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ , บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

(๓) ภาษาอังกฤษ

Bateman. Thomas S. & Scott A. Snell. (1999). Management: Building Competitive Advantage. (4th ed). Boston : Irwin McGraw-Hill.

Edward W. Weidner. “The Elements of Development Administration” in Edward Weidner (ed.). DEVELOPMENT ADMINISTRATION IN ASIA. Kingsport,Tennessee : Kingsport press.1970.

Gibson,J.L., Organization: Behavior, structure and processes. (3rd ed). Dellas,Texas: Business Publications, 1979.

Henri Fayol, Industrial and General Administration, New York : Mc-Grew Hill,1930.

Herbert A. Simon, H.A., Administrative behavior, New York : McMillan, 1960.

John D. Millet, J.D., Management in the public service, New York : Hill, 1954.

Luther Gulick and Lyndall Urwick, Papers on the Science of Administration, New York : Institute of Public Administration, 1937.

Pervin, Modern Management, (New Jersey : Prentice-Hill, 1989.

Peterson, E., & Plowman, E.G., Business Organization and Management. Homewood, Illinois : Richard D. Irwin, 1953.

Saul M.katz. “A system Approach to Development administration”. In Fred W.Riggs.(ed.).
FRONTIERS OF DEVELOPMENT ADMINISTRATION, Durham, North Carolina : Duke
University Press,1970 .

Snit smuckarn, “Social Development and Peasant Culture : A Thai case” in Suntaree
Komin (ed), Social Development : A Synthesis of East and Western
Experiences.BKK : NIDA, 1982 .

Suntaree Komin, “The Relevance of value System to Social Development in S.komin
(ed), Social Development : A Synthesis, op cit.

Taro Yamane, อ้างถึง ใน สุทนต์ ศรีไสย์, 2551 : 38 ; อ้างอิงจาก Taro Yamane. 1973.

William Ouchi, Organization and Management, Eaglewood Cliffs : Prentice Hill,1971.

(๔) อินเทอร์เน็ต

[ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://geography.about.com/od/economic-geography/a/Rostow-S-Stages-Of-Growth-Development-Model.htm>. (๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๖)

[ออนไลน์], แหล่งที่มา : [http://www3.cdd.go.th/narathiwat/j/index.php?option=com_content&view=article&id=83:-1-&catid=47:2011-02-21-16-38-29.\(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๖\)](http://www3.cdd.go.th/narathiwat/j/index.php?option=com_content&view=article&id=83:-1-&catid=47:2011-02-21-16-38-29.(๑๑ พฤษภาคม ๒๕๕๖))

แหล่งที่มาของข้อมูล,group.wunjun.com/valrom๒๐๑/topic/๓๖๓๒๑๓๑๑๒๖๒.[สืบค้น ๒ สิงหาคม ๒๕๕๗].

แหล่งที่มาของข้อมูล,<http://www.gotoknow.org/posts/๒๗๕๐๑๓>. [สืบค้น ๓ สิงหาคม ๒๕๕๗],
การพัฒนา,[ออนไลน์],แหล่งที่มา:<http://www3.cdd.go.th/narathiwat/j/index.php?option>

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศ
ของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ”

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ผู้บริหาร และครูผู้สอน

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัยชุดนี้ จัดทำขึ้นเพื่อการศึกษาเรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” ซึ่งท่านเป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ถูกสัมภาษณ์ โปรดตอบแบบสัมภาษณ์ตามความคิดเห็นของท่านอย่างแท้จริงให้ครบถ้วนทุกข้อคำถาม แบ่งเป็น ๒ ตอนดังนี้

๑. ประเด็น/ข้อคำถาม การสัมภาษณ์

- ๑) การบูรณาการหลักพุทธธรรมในด้านหลักสูตร ควรเป็นอย่างไร
- ๒) การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการเรียนการสอน ควรเป็นอย่างไร
- ๓) การบูรณาการหลักพุทธธรรมในด้านสื่อการเรียนการสอน ควรเป็นอย่างไร
- ๔) การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการวัดผลและประเมินผล ควรเป็นอย่างไร

พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปภสฺสโร)
 นิสิตพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา
 คณะครุศาสตร์
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

[illegible]

๓. การบูรณาการหลักพุทธธรรมในด้านการเรียนการสอน ควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

๔. การบูรณาการหลักพุทธธรรมในด้านการวัดผลและประเมินผล ควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่ตอบแบบสัมภาษณ์

ภาคผนวก ข หนังสือขอความอนุเคราะห์สัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ค ผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม

ประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ดุษฎีนิพนธ์ระดับบัณฑิตศึกษา

หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปกสุสโร)

รุ่นที่ ๒ แบบ ๒.๑ กลุ่มวิชา ภาวะผู้นำทางการศึกษา

วันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป

ที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง	ลายมือชื่อ
๑	พระมหาญาณวัฒน์ ฐิตวฑฺฒโน, ดร.	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา)	พ. รัชพล
๒	รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู	ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ด.(พุทธบริหารการศึกษา)	รศ.ดร.สมศักดิ์
๓	รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย	ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา) วัดศรีฯ	รศ.ดร.สุทธิพงษ์
๔	รศ.ดร.อินดา ศิริวรรณ	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด.(พุทธบริหารการศึกษา)	รศ.ดร.อินดา
๕	ผศ.ดร.สิน งามประโคน	ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา) วังน้อย	ผศ.ดร.สิน
๖	ดร.แสวง นิลนามะ	หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์	ดร.แสวง
๗	ดร.อำนาจ บัวศิริ	อดีตรองผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ	ดร.อำนาจ
๘	ดร.เกษม แสงนนท์	เลขานุการหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา) วังน้อย	ดร.เกษม
๙	ดร.ระวีง เรื่องสังข์	อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา)	ดร.ระวีง

ที่	ชื่อ - นามสกุล	ตำแหน่ง	ลายมือชื่อ
๑	รศ.ดร.สมศักดิ์ บุญปู	ประธานกรรมการควบคุม ดุษฎีนิพนธ์	รศ.ดร.สมศักดิ์
๒	ผศ.ดร.สิน งามประโคน	กรรมการควบคุม ดุษฎีนิพนธ์	ผศ.ดร.สิน

ที่	ชื่อ - นามสกุล	รหัสประจำตัวนิสิต	ลายมือชื่อ
๑	พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล ปกสุสโร)	๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒	พ. รัชพล

ถูกต้องตามนี้

(อาจารย์พีรวัฒน์ ชัยสุข)

เลขานุการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

รับรองตามนี้

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร โท. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๒๘๔

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๕๔

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

นมัสการ พระมหาญาณวิวัฒน์ จิตตพณฺโน, ดร.อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา)

ด้วย พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปกสฺสโร นามสกุล เพ็ญราตรี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงนมัสการมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์จกเป็นพระคุณยิ่ง

อ.พรวิมล/อ.นพคุณ/อ.ธวัช
อ.น. ๕๗๘ ๓๖
(พระมหาญาณวิวัฒน์ จิตตพณฺโน)

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)
รองคณบดีคณะครุศาสตร์
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นายพีรวัฒน์ ชัยสุข

๐๘ ๖๐๔๖ ๕๑๒๒

น.ส.มณี อาลากุล

๐๘ ๘๔๙๕ ๔๔๐๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร โท. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๒๘๔

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑ ๕๘

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขอมติขอความเห็นชอบเข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน รศ.ดร.สุทธิพงษ์ ศรีวิชัย ผู้อำนวยการหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา) วัดศรีฯ

ด้วย พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปภสฺสโร นามสกุล เพ็ญราตรี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ขอเชิญเข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม
ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐)
๓๑/๑๐/๕๙

ติดต่อประสานงาน :-

นายพีรวัฒน์ ชัยสุข

น.ส.ณัฏฐา อลากุล

๐๘ ๖๐๔๖ ๕๑๒๒

๐๘ ๘๔๙๕ ๔๔๐๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร โท. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๒๘๔

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๕๘

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุมัติเข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน รศ.ดร.อินตา ศรีวรรณ อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ด.(พุทธบริหารการศึกษา)

ด้วย พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปภสฺสโร นามสกุล เพ็ญราตรี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ได้เข้าร่วมประชุม สนทนากลุ่ม
แล้ว
(รศ.ดร.อินตา ศรีวรรณ)

ติดต่อประสานงาน :-

นายพีรวัฒน์ ชัยสุข

น.ส.มณี อาลากุล

๐๘ ๖๐๔๖ ๕๑๒๒

๐๘ ๘๔๙๕ ๔๔๐๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร โท. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๒๘๔

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๕๔

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุมัติเข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ดร.แสวง นิลนามะ หัวหน้าภาควิชาศาสนาและปรัชญา คณะพุทธศาสตร์

ด้วย พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปภสฺสโร นามสกุล เพ็ญรัตธี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขออนุมัติเข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) จากท่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่แนบมาพร้อมนี้ หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญป)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นายพีรวัฒน์ ชัยสุข

๐๘ ๖๐๔๖ ๕๑๒๒

น.ส.มณี อาลากุล

๐๘ ๘๔๙๕ ๔๔๐๑

เวรยามบรรณ
ร. ๕๐๑๕
(๑๖. ๑๖๖๖ ๕๐๑๕)
๑๑ ๑๑. ๕๐๑๕

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร โท. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๒๘๔

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑๕๔

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

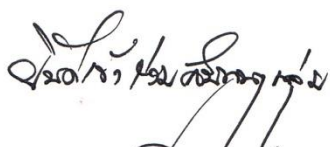
เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ดร.ระวีง เรื่องสังข์ อาจารย์ประจำหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา)

ด้วย พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปภสฺสโร นามสกุล เพ็ญราตรี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

(ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญบุ)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

นายพีรวัฒน์ ชัยสุข

น.ส.มณี อาลากุล

๐๘ ๖๐๔๖ ๕๑๒๒

๐๘ ๘๔๔๕ ๔๔๐๑

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มจร โท. ๐๓๕-๒๔๘-๐๐๐ ต่อ ๘๒๘๔

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/ว ๑ ๕๔

วันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๙

เรื่อง ขออนุมัติเข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

เรียน ดร.เกษม แสงนนท์ เลขาธิการหลักสูตร พธ.ม.(การบริหารการศึกษา)วังน้อย

ด้วย พระครูโกศลพัฒนาภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปภสฺสโร นามสกุล เพ็ญราตรี รัชสประจำตวันนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ หลักสูตรฯ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดี และขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญปู)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

๑๓/๑๐๖๑๖-๕๑๒๒
๓๑ ต.ค. ๕๙

ติดต่อประสานงาน :-

นายพีรวัฒน์ ชัยสุข

๐๘ ๖๐๔๖ ๕๑๒๒

น.ส.มนี อาลากุล

๐๘ ๘๔๙๕ ๔๔๐๑

ที่ ศธ ๖๑๐๓.๓/๒๕๓

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๗๙ หมู่ ๑ ตำบลลำไทร อำเภอน้อย
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๑๓๑๗๐
โทรศัพท์ ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๐๐-๕ โทรสาร ๐ ๓๕๒๔ ๘๐๓๔
www.mcu.ac.th

๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๙

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์เข้าร่วมประชุมสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อเก็บข้อมูลการวิจัย
เรียน ดร.อำนาจ บัวศิริ อธิการบดีผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ
สิ่งที่ส่งมาด้วย แนวทางและแบบบันทึกข้อมูลการสนทนากลุ่ม จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระครูโกศลพัฒนภรณ์ (รัชพล) ฉายา ปภสฺสโร นามสกุล เพ็ญราตรี รหัสประจำตัวนิสิต ๕๕๐๑๕๐๒๐๐๒ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา ภาควิชาบริหารการศึกษา คณะครุศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับอนุมัติให้ทำดุษฎีนิพนธ์ เรื่อง “การบูรณาการหลักพุทธธรรมในการบริหารวิชาการสู่ความเป็นเลิศของโรงเรียนประถมศึกษาจังหวัดสมุทรปราการ” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้ หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่าน ซึ่งเป็นกลุ่มประชากรผู้ให้ข้อมูลเชิงลึก ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่ม (Focus Group) ในวันอังคารที่ ๑ พฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๕๙ เวลา ๑๓.๐๐ น. เป็นต้นไป ณ อาคารเรียนรวมโซนซี (ชั้น ๕ ห้องซี ๕๑๐) หลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต คณะครุศาสตร์ อ.วังน้อย จ.พระนครศรีอยุธยา ซึ่งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการต่อไป ดังมีรายละเอียดปรากฏตามเอกสารที่ได้แนบมาพร้อมนี้ หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจักได้รับความอนุเคราะห์ด้วยดีและขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ต่อไป

ได้เข้าร่วมสนทนากลุ่มตามเวลา
กนกนที ธีระชัย (แล้ว)
๑.๑๐.๕๙

ขอแสดงความนับถือ

(รองศาสตราจารย์ ดร.สมศักดิ์ บุญป๋)

รองคณบดีคณะครุศาสตร์

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธบริหารการศึกษา

ติดต่อประสานงาน :-

พระครูโกศลพัฒนภรณ์ ๐๙ ๐๔๐๗ ๗๗๔๐
น.สมณี อาลากุล ๐๘ ๐๐๗๑ ๔๑๘๖

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ-สกุล : พระครูโกศลพัฒนาภรณ์ (รัชพล ปกสุสโร)
วัน เดือน ปี เกิด : ๙ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๐๗
สถานที่เกิด : ปากน้ำ สมุทรปราการ
การศึกษา : นักธรรมชั้นเอก
: มัธยมศึกษาตอนต้น
: พุทธศาสตรบัณฑิต (การบริหารการศึกษา) (เกียรตินิยมอันดับ ๒)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
: พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การบริหารการศึกษา)
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
อุปสมบท : ๒ ธันวาคม ๒๕๔๘
ณ วัดไตรสამัคคี สมุทรปราการ
ตำแหน่ง : เจ้าอาวาสวัดบางด้วนนอก จังหวัดสมุทรปราการ
ปีที่เข้าศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๕๕
ปีที่สำเร็จการศึกษา : ปีการศึกษา ๒๕๖๐
ที่อยู่ปัจจุบัน : ๖๑ หมู่ ๖ ตำบลบางด้วน อำเภอเมือง สมุทรปราการ
: โทร๐๙๐-๔๐๗๗๗-๔๐